

Хмельницька обласна державна адміністрація
Хмельницька обласна рада
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

**ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА
В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО
В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ГУМАНІТАРНО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ**

Інформаційно-методичний посібник

Хмельницький
2013

УДК 371.4 Система В.Сухомлинського + 378.4 (477.43/44) ХГПА (075)

ББК 74.200.24, 215.4

Ш 79

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(протокол № 8 від 24 вересня 2013 року)

Рецензенти:

Галус О.М. – доктор педагогічних наук, професор (Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);

Ящук І.П. – доктор педагогічних наук, професор (Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія).

Ш 79 Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського в освітньо-виховному процесі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії [Текст] : Інформаційно-методичний посібник / [Авт.-упоряд.: І.М.Шоробура, Л. А. Машкіна, Н. В. Казакова]. – Хмельницький. – Вид-во ХГПА, 2013. – 300 с.

В інформаційно-методичному посібнику розкрито напрями використання ідей В.О.Сухомлинського в освітньому просторі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Висвітлено зміст науково-педагогічної спадщини педагога та використання її в наукових доробках професорсько-викладацького складу академії, в процесі педагогічної практики студентів.

Подано методичні матеріали випускників Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії у світлі творчих ідей В.О.Сухомлинського та розкрито діяльність Лабораторії видатного педагога.

Видання адресоване викладачам вищих навчальних закладів, студентам, аспірантам, педагогічним працівникам.

© І.М.Шоробура

© Л.А.Машкіна

© Н.В.Казакова

© НВВ ХГПА, 2013

ВСТУП

ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія пройшла славний 90-річний шлях становлення та розвитку вищого навчального закладу.

Пріоритетними напрямками у роботі академії є утвердження та розвиток академічних цінностей; підвищення ефективності навчальної та наукової роботи; розвиток центру кар'єри; сприяння в роботі органів студентського самоврядування; соціальне забезпечення; розвиток спорту і туризму; організація виховної роботи; культивування культури, мистецтва і дозвілля.

Академія прагне відповідати світовим тенденціям і діяльність її колективу вибудовується в стратегії випереджаючого розвитку. Боротьба за інтелект, розуміння академії як осередку інтелекту й духовності (а в цьому – запорука стабільного майбутнього студентів і викладачів) міста та краю, уже набули концептуального вираження.

Сьогоднішні успіхи, яких досягла академія в освітньому просторі Поділля та України, є заслугою багатьох поколінь викладачів і студентів, які творять, примножують здобутки закладу.

Академія – один із найдавніших навчальних закладів Поділля. Її історія сягає корінням 20-х років ХХ століття, коли у 1921 р. у м. Проскурові відкрилися педагогічні курси. З того часу заклад зазнав істотних змін. Упродовж дев'яносто років педагогічні курси, педагогічний технікум, педагогічне училище, педагогічний коледж, гуманітарно-педагогічний інститут, гуманітарно-педагогічна академія перебували й перебувають у центрі подій освітнього життя України на різних етапах її історичної минувшини, готуючи кваліфікованих спеціалістів для шкіл і дошкільних закладів усієї країни.

Впродовж останніх десяти років вищий навчальний заклад розвивався як науковий, освітній, культурний центр регіону.

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія – це вищий педагогічний навчальний заклад IV рівня акредитації. Підготовка фахівців ведеться за чотирма освітньо-кваліфікаційними рівнями: «молодший спеціаліст», «бакалавр», «спеціаліст», «магістр». Випускники

отримують спеціальності: «Вихователь дітей дошкільного віку», «Вчитель початкових класів», «Вчитель музики», «Філолог. Викладач англійської мови та літератури», «Філолог. Викладач української мови та літератури», «Вчитель образотворчого мистецтва», «Вчитель хореографії».

У 2012-2013 н.р. в академії на факультетах дошкільної освіти, початкової освіти та філології, мистецтв навчається понад 3 тис. студентів.

Науково-педагогічний колектив за своїм складом має всі потенційні можливості якісно реалізувати завдання, що стоять перед закладом з підготовки фахівців сфери дошкільної освіти, початкової та загальноосвітньої школи, виховання учнівської молоді. У навчальному закладі працює понад 300 педагогічних і науково-педагогічних працівників. З них: 10 – докторів наук, професорів, 65 – кандидатів наук, доцентів. Серед викладачів – народні та заслужені артисти України, заслужені працівники народної освіти України, заслужені працівники культури України, заслужений працівник сільського господарства України, заслужений діяч науки і техніки України, майстер спорту міжнародного класу, майстри спорту СРСР, кандидати у майстри спорту України. Впродовж 2005-2013 р.р. викладачами академії захищено понад 50 кандидатських і 5 докторських дисертацій. Підняття рівня професіоналізму науково-педагогічних кадрів – один із найважливіших пріоритетів у діяльності академії.

Для реалізації наукових напрямів діяльності в академії створено: Регіональну лабораторію професійної ступеневої підготовки педагогів початкової ланки освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України; Регіональну лабораторію соціально-педагогічних проблем адаптації студентів до навчання в умовах їх ступеневої підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі I-IV рівнів акредитації ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України; Регіональну лабораторію проблем філософії освіти Інституту вищої освіти НАПН України; Подільське відділення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України.

Науково-дослідна діяльність академії здійснюється у напрямі підготовки конкурентоспроможного випускника. Працює аспірантура за спеціальністю 13.0001 «Теорія та методика професійної освіти». В аспірантурі академії навчається 28 аспірантів. Докторантами-здобувачами наукових ступенів в інших навчальних закладах є 5 науково-педагогічних працівників, докторантом – 1, аспірантами – 35, здобувачами наукових ступенів – 26.

Важливою складовою наукової роботи академії є виконання 5 державних науково-дослідних робіт.

Збірник наукових праць «Педагогічний дискурс» включено до переліку наукових фахових видань ВАК України.

Засновано газету «Науковий вісник» студентів і слухачів магістратури ХГПА, видається збірник наукових праць аспірантів і молодих вчених «Наукові записки». За рік викладачами опубліковано понад 300 наукових і науково-методичних праць, з них 5 монографій, 8 збірників наукових праць, 63 навчально-методичних посібники.

Для підвищення потенціалу викладачів і студентів проводяться міжнародні та всеукраїнські конференції, науково-методичні семінари, круглі столи. Знаковими стали вже традиційні Всеукраїнські конференції «Педагогічні читання пам'яті М.М.Дарманського», Міжнародні конференції, зокрема «Етновиховний простір сучасних закладів освіти в умовах глобалізації: стан і перспективи».

За рівнем і станом навчально-матеріальної бази заклад має всі можливості для ефективного здійснення професійної підготовки педагогів на I-IV освітньо-кваліфікаційних рівнях.

У закладі обладнано всі необхідні для навчального процесу аудиторії, кабінети та лабораторії, методичний кабінет, кафедральні приміщення, є в наявності спортивний та тренажерний зали, спортивні площадки та стадіон, зали хореографії, комп'ютерні класи та клас комп'ютерного аранжування, навчальні майстерні, їдальня. Бібліотека нараховує понад 120 тисяч томів навчальної, методичної та художньої літератури. До послуг студентів також медичний пункт і стоматологічний кабінет.

В академії працює електронна компакт-бібліотека, а також пункти виходу у світову інформаційну мережу INTERNET. Обладнано сучасними комп'ютерами кабінети з робочими навчальними місцями для студентів.

Розгортається міжнародна співпраця з науковими установами й вищими навчальними закладами Польщі, Німеччини, Литви, Росії, Молдови, Білорусі, США, Грузії, Чехії, Угорщини та інших країн.

У структурі академії функціонує факультет дошкільної освіти, факультет мистецтв, факультет початкової освіти та філології. В освітньому просторі ХГПА велике місце займає В. О. Сухомлинський.

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського глибоко вивчається в Україні, Росії, багатьох країнах світу. Сьогодні активно працює Всеукраїнська асоціація імені Василя Сухомлинського, яку очолює академік АПН України Савченко Олександр Яківна. У співпраці з педагогічною громадськістю різних регіонів України щорічно асоціація проводить педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю», організовує семінари, конференції; публікуються результати наукових досліджень з цієї проблеми. За останні роки

збільшилася кількість навчальних закладів, які залучаються до впровадження ідей В.О.Сухомлинського. Дуже приємно, що у 2011 році саме на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії були проведені педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: дошкілля – початкова школа».

В академії працює лабораторія Василя Сухомлинського, де студенти досліджують його педагогічну спадщину, організовують майстер-класи, семінари, конференції, розробляють спільні проекти, видають методичні посібники.

Професорсько-викладацький склад академії використовує творчі ідеї В.О.Сухомлинського у підготовці сучасного вчителя, вихователя, вчителя-митця. Викладачі створюють методичні посібники, пишуть наукові статті з реалізації ідей В.О.Сухомлинського в галузі освіти.

У процесі педагогічної практики студенти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії проводять уроки у початковій школі та заняття у дошкільному навчальному закладі, використовуючи спадщину видатного педагога.

Вчителі початкових класів, вихователі дошкільних навчальних закладів, музичні керівники – випускники академії – успішно втілюють ідеї В.О.Сухомлинського у своїй діяльності, використовують його казки, оповідання, проводять уроки мислення серед природи.

Вони віддають своє серце дітям. ...

І.М.ШОРОБУРА

*доктор педагогічних наук, професор
ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії*

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Сучасне реформування освіти і науки України потребує вивчення педагогічних поглядів та діяльності відомих культурно-освітніх діячів, просвітителів, педагогів. Спадщина В.О.Сухомлинського для сучасних поколінь учителів – джерело безперервного розвитку та удосконалення професійної психолого-педагогічної майстерності. „Історичний” голос Василя Олександровича демонструє глибину, актуальність та інтенсивність у діапазоні сьогодення не лише у вітчизняній, національній культурі, а й виходять за її рамки. Дана публікація продовжує цикл статей, в яких аналізуються складові педагогічної системи В.О.Сухомлинського.

Значним внеском у вивчення життя і практичної діяльності, різноманітних граней педагогічної системи В.О.Сухомлинського стали праці М.Антонця, Р.Атаяна, М.Базилевича, А.Борисовського, А.Бика, М.Богуславського, Г.Бучківської, М.Вашуленка, Г.Волкова, С.Заволоки, І.Зязюна, О.Сараєвої, О.Савченко, О.Сухомлинської, В.Смаля, М.Ярмаченко та ін.

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського різнобічна і багатопланова. Сьогодні, на початку третього тисячоліття, опубліковано 65 його творів, 371 видання тиражем близько 15 млн. примірників. Вони перекладені 59-ма мовами народів світу, а найвідоміша книга В.О.Сухомлинського „Серце віддаю дітям” видавалася 55 разів 32-ма мовами. Уся система діяльності павлівського вчителя перейнята високими принципами гуманізму, глибокою повагою до особистості дитини. Справжній людиноцентризм простежується в працях „Вірте в Людину” (1960), „Людина неповторна” (1962), „Дума про Людину” (1963), „Шлях до серця дитини” (1963), „Виховання особистості в радянській школі” (1965) і, нарешті, „Серце віддаю дітям” (1969).

Всю педагогічну спадщину великого педагога пронизує ідея проектування людини. Метою навчально-виховного процесу В.О.Сухомлинський вважав всебічний розвиток особистості.

Основним положенням у системі поглядів В.О.Сухомлинського є положення про неповторність кожної дитини. „У практиці своєї виховної роботи ми виходимо з того, що людина неповторна...”, – пише Василь Олександрович у праці „Духовний світ школяра” [1, с.284]. „Людська індивідуальність дитини неповторна...”, – повторює він у праці „Розмова з молодим директором” [2, с.449]. Цій темі присвячена стаття „Людина неповторна”, що була надрукована у часопису

„Народное образование” у 1961 р. [3, с.85–102]. Положення про неповторність кожної дитини є основним у системі поглядів В.О.Сухомлинського щодо проблеми навчання й виховання.

Його педагогічна концепція спрямована на захист і підтримку дитинства. На думку педагога-новатора, „дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя” [4, с.15]. У творах В.О.Сухомлинського знаходимо блискучі, вичерпні, емоційні та яскраві характеристики кожного вікового періоду.

Філософсько-педагогічна сукупність ідей та поглядів на дитину як на найвищу цінність у діяльності всієї системи освіти є основоположною у педагогічній концепції В.О.Сухомлинського. Адже завдяки забезпеченню гуманізації, індивідуалізації та диференціації процесу шкільного навчання праця для дитини повинна бути радісною, бажаною і природовідповідно сприяти її всебічній освіті, вихованню та розвитку.

Педагог-гуманіст навчальну діяльність учнів розглядав як необхідну умову формування духовно багаті особистості. Діяльність має бути активною та творчою, чому повинна сприяти спеціальна організація розумової праці на уроках і в позаурочний час, залучення учнів до творчої пошуково-експериментальної роботи тощо. В.О.Сухомлинський прагнув, щоб у початковій школі навчання було частиною багатого духовного життя, яке б сприяло розвитку дитини, збагачувало її розум. Він категорично засуджував навчання, що зводиться до тренування пам'яті, зубріння, механічного заучування й одноманітності.

Василь Олександрович підкреслює, що завдання школи не просто передати знання, але „відкрити перед кожним, навіть перед найбільш пересічним, найбільш важким в інтелектуальному розвитку вихованцем ті сфери розвитку його духу, де він може досягти вершини, виявити себе, заявити про своє Я, черпати сили з джерела людського достоїнства, почувати себе не обділеним, а духовно багатим” [6, с.373].

Школа, на думку В.О.Сухомлинського, покликана готувати нові покоління громадян, передаючи їм соціальні, наукові, моральні, естетичні багатства і цінності, працювати, орієнтуючись на майбутнє. У книзі „Серце віддаю дітям” автор визначає: „Одне з найважливіших завдань школи – навчитися користуватися знаннями. Небезпечне перетворення знань у мертвий вантаж виникає саме в молодших класах, коли за своїм характером розумова праця найбільше пов'язана з набуттям нових умінь і навичок. Якщо ці вміння і навички тільки засвоюються і не застосовуються на практиці, навчання поступово виходить за сфери духовного життя дитини, наче відділяється від її інтересів і захоплень”[4,

с.236]. Саме інтелектуальні цінності й розумову працю Василь Олександрович називає найважливішим інструментом в учительських руках, за допомогою яких твориться людина.

В.О.Сухомлинський постійно ставив за мету визначити, коли, в якому навчальному році, в якій четверті учні мають досягти певного рівня, етапу, сходинки освіти, тобто оволодіти найважливішими вміннями і навичками, які необхідні при вивченні будь-якої шкільної дисципліни, засвоїти правила, висновки, формули, закони. До найважливіших загальнонавчальних умінь, навичок, якими має оволодіти кожний учень за роки навчання у школі педагог відносить: вміння спостерігати явища навколишнього світу; вміння думати, зіставляти, порівнювати, протиставляти, знаходити порозуміння; вміння дивуватися; вміння висловлювати думку про те, що учень бачить, спостерігає, думає, робить; вміння вільно, виразно, свідомо читати; вміння вільно, досить швидко і правильно писати; вміння виділяти логічно закінчені частини у прочитаному, встановлювати взаємозв'язок і взаємозалежність між ними; вміння знаходити книжку з читання, що цікавить учня; вміння робити попередній логічний аналіз тексту у процесі читання; вміння слухати вчителя і одночасно записувати коротко зміст його розповіді; вміння читати текст і одночасно слухати інструктаж учителя про роботу над текстом, над логічними складовими частинами; вміння писати твір.

Василь Олександрович також наголошував, що у процесі виховання значущу роль відіграють взаємини вчителя й учня. Учителі повинні бути уважними, доброзичливими та зацікавленими. У школі Сухомлинського проходили спільні походи, твори й читання віршів, слухання „музики” лісу, ріки, полів, повітря. Саме через подібні моменти формувався дорогоцінний досвід спілкування учнів і вихователів.

Для Сухомлинського щира любов до дітей і справжня педагогічна культура є нерозривними поняттями. Для мислячого вчителя учень – мікрокосмос. Пізнаючи учня, вчитель пізнає себе, розкриває сутність людини. Якщо вчитель ставиться до учня з розумінням і любов'ю, то учень прагне заслужити любов і повагу. Такий підхід сприяє утвердженню віри дитини у власні сили. В.Сухомлинський вважав, що діти – це наймудріші філософи і найчутливіші психологи.

На думку В.Сухомлинського, вчитель повинен любити власну справу. "Щоб знайти в кожному учневі найсильнішу його сторону, відкрити її ньому золоту жилку, – пише В.О.Сухомлинський у статті "Суспільство і вчитель", – всі вчителі повинні бути людьми, пристрасно закоханими в свою працю, що вміють запалити вогник такої самої любові у своїх вихованців" [7, с.122]. „З вуст учителя, – пояснює В.О.Сухомлинський в іншій праці, – дитина часто чує моральні по-

вчання і настанови. Все це набуває авторитету а очах дитини лише остільки, оскільки вона, дитина, бачить у своєму вчителеві людину, одухотворену своєю працею, закохану в свою працю" [8, с.362].

Лише вчитель високої кваліфікації повинен працювати в школі. „Чим більше знає вчитель, – пише В.О.Сухомлинський у праці „Павлиська середня школа”, – чим частіше й успішніше відкриває він перед учнями горизонт науки, тим більшу допитливість і жадобу до знань виявляють учні...” [8, с.56].

„Вирішальне значення має те, – пише В.О.Сухомлинський у праці „Народження громадянина”, – яких людей побачить у нас підліток. Ми мусимо бути для підлітків зразком багатства духовного життя; лише за цієї умови ми маємо моральне право виховувати” [9, с.383]. Тому високі моральні якості для педагога – це вимога.

І обов’язково – творчий підхід вчителя до навчання й виховання. „Без вдумливого, індивідуального, творчого підходу до кожної людини розв’язати це завдання неможливо, – пише В.О.Сухомлинський у статті „Народний учитель”. – У цій справі найстрашніше – формалізм, надія на якісь універсальні форми і методи виховання. Є чудові методи виховання, але якщо в будь-який із них повірити як у всесильний, єдиний, як у панацею від усіх лих, – найкраща справа може перетворитися в свою протилежність” [10, с.261].

Обґрунтовуючи сутність педагогічної професії як творчого процесу, В.О.Сухомлинський неодноразово підкреслював, що у своїй основі педагогічна праця – це творчість, наближена до наукового дослідження. Проте педагогічна творчість неможлива без праці душі вчителя. Тому однією з найголовніших вимог до вчителя, на думку В.О.Сухомлинського, є здатність поєднувати щирість і мудрість. Він вказував на особливу роль умінь учителя щодо професійного самопізнання і самовиховання.

В.О.Сухомлинський дослідив професію вчителя, її особливості, обґрунтував концепцію формування гуманістичної спрямованості особистості вчителя і сформулював умови його ефективної роботи. Основними з них є професійно-педагогічна спрямованість, теоретична підготовленість, загальна культура, усвідомлення важливості самоосвіти й систематичність, логічна послідовність, науковість у її здійсненні. Надзвичайно важливе значення в професійному становленні вчителя мають його ідейно-політичні й моральні якості, любов до дітей, терпимість і наполегливість, вимогливість і педагогічний такт.

Василь Олександрович закликає не забувати, що ученя – це не механізм для постійного запам’ятовування й відтворення суми найрізноманітніших знань. Адже їх треба не лише запам’ятати, зберегти у пам’яті і, одержавши оцінку, полегшено звільнитися від них та знову готуватись одержувати все нові й нові порції знань.

Особливу увагу В.О.Сухомлинський приділяв педагогічній культурі вчителя. Він наголошував, що педагогічна культура – це жива, творча педагогіка повсякденної творчої праці, та педагогіка, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний світ вихованця ніби зливаються з особистістю вчителя. „Педагогічна культура – це, образно кажучи, техніка і технологія взаємодії майстра і об'єкта його праці... Багатогранність, різноманітність, відточеність, зразковий стан інструментів нашої творчості, уміння володіти ними так само тонко, як прекрасний музикант володіє скрипкою, – все це і є педагогічною культурою”. Педагогічна культура – це певний ступінь опанування вчителем соціокультурного досвіду людства, глибоке знання методології науки й уміння використовувати її досягнення на практиці в різноманітних інноваційних формах, знання психології. На думку В.О. Сухомлинського, педагог має бути для свого вихованця найвищим авторитетом, поки пізнаватиме в ньому Людину, поки це пізнання супроводжуватиметься почуттям поваги, благоговіння перед тим людським багатством, у якому зливаються мудрість і людяність.

Метою управлінської діяльності Василя Олександровича було створення вчительського колективу і загалом школи високої педагогічної культури. Саме він увів поняття „педагогічна культура” вчителя в теорію виховання й намагався розкрити зміст і структуру цього поняття.

Питання професійної майстерності вчителя В.О.Сухомлинський розглядає у своїх працях „Павлиська середня школа”, „Серце віддаю дітям”, „Як виховати справжню людину”, „Сто порад учителеві”, „Розмова з молодим директором школи” і в дисертаційному дослідженні „Директор школи – керівник навчально-виховною роботою”, що є скарбницею ідей про педагогічну майстерність учителя. В книзі „Розмова з молодим директором школи” є окремий параграф „Педагогічна культура вчителя”, в якому В.О.Сухомлинський обґрунтовує складові педагогічної культури. У книзі „Павлиська середня школа” вражають діловитість, конкретність і перевіреність будь-якої з рекомендацій, що їх дає педагог-гуманіст. Видатний педагог висвітлює досвід роботи Павлиської середньої школи й дає практичні поради вчителям з різних питань навчально-виховної роботи в монографії „Сто порад учителеві”. Ця книга є результатом зустрічей і бесід з учителями-початківцями.

На сторінках періодичних педагогічних видань часто звучали думки видатного педагога (статті „Краща вчителька”, 1948; „Майстерність”, 1949; „Майбутні вчителі”, 1950; „Моральне обличчя вчителя”, 1954; „Високе покликання педагога”, 1955 та ін. у газеті „Кіровоградська правда”).

В.О.Сухомлинський вважає, що важливими для педагога є глибока віра в можливість успішного виховання дітей; гармонія серця і розуму; чуйність, сердечна турбота про людину; розуміння світу ди-

тинства; вміння „пізнавати серцем”, „проникати в душу дитини”, „володіти собою, тримати себе в руках”, „стримувати збудження й роздратування”, „володіти ситуаціями”, „створювати життєрадісні мелодії в музиці дитинства”. Десятки, сотні ниток, що духовно зв'язують вчителя і того, хто вчиться, – це ті стежини, що ведуть до людського серця, ця найважливіша умова дружби, товариства вчителя й учнів. Вчителя й учнів повинна поєднувати духовна спільність, при якій забувається, що педагог – керівник і наставник. Виховання без дружби з дитиною, без духовної спільності з ним можна порівняти з блуканням у темряві. „Інтерес підтримується успіхом, до успіху веде інтерес. А без успіху, без радісного переживання перемоги над труднощами немає інтересу, немає розвитку здібностей, немає навчання, немає знання” [5, с.70].

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського грандіозна за обсягом і багатством гуманістичного змісту. Його творчість з кожним роком залучає все більше світової наукової і педагогічної громадськості. Вона збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями і положеннями, внесла вклад у теорію і практику навчання і виховання, створила значний етап у розвитку вітчизняної педагогічної думки. Спадщина Василя Олександровича Сухомлинського – джерело, що поглиблює наше розуміння його педагогічних ідей, роздумів, почуттів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 209–400.
2. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 393–625.
3. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1980. – Т. 5. – С. 85–102.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 3. – С. 7–279.
5. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский ; сост. и авт. вступит. очерков С. Соловейчик. – М. : Из-во полит. литературы, 1975. – 272 с.
6. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Історія педагогіки в Росії. – М., 1999. – С. 373.
7. Сухомлинський В. О. Суспільство і вчитель / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1980. – Т. 5. – С. 115–129.
8. Сухомлинський В. О. Пависька середня школа / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
9. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
10. Сухомлинський В. О. Народний учитель / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1980. – Т. 5. – С. 252–269.

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Н.А.СІВАК

кандидат педагогічних наук

Василь Олександрович Сухомлинський – геніальний син українського народу, який, разом із своїми, на той час, модерністськими ідеями, народився надто рано у неготовому до такого світосприйняття та ролі любові у вихованні Людини суспільстві. Перечитуючи твори Василя Олександровича, переглядаючи кадри із фільму, слухаючи його звернення до учителів, мимоволі думаєш про дивовижну педагогічну самодостатність українського народу, й разом із тим, про немилосердну долю, яка робила життєвий шлях видатних педагогів таким коротким. Слушною є думка С. Л. Соловейчика, про те, “що педагог – не поет, він не може сказати свого слова в юнацькі літа. Потрібні десятиліття, аби нагромадився життєвий досвід і сформувалися педагогічні переконання”.

Десятиліття знадобилися й В.О.Сухомлинському, щоб довести усьому світу: любов до дитини є основою діяльності кожного педагога. Він став директором Павлиської середньої школи в липні 1948 року й очолював її 22 роки. Фантастичним є обсяг зробленого педагогом, науковцем, письменником за ці два десятиріччя: 41 монографія, близько 50 книг, понад 600 наукових статей, майже 1500 оповідань і казок. Відомими для усього педагогічного світу є педагогічні праці В. Сухомлинського: “Серце віддаю дітям”, “Народження громадянина”, “Як виховати справжню людину”, “Павлиська середня школа”, “Сто порад учителям”, “Батьківська педагогіка” та ін. Твори геніального педагога відомі у виданнях різними мовами народів світу від болгарської до японської; його спадщина вивчається в провідних університетах і педагогічних інститутах Європи, окремі статті і уривки фундаментальних праць друкуються в педагогічних журналах Польщі, Німеччини, Чехії, Словаччини, Румунії, Австрії, Іспанії, Фінляндії та інших країн.

І все це на тлі повсякденних директорських турбот... Одним із найсильніших вражень у відвідувачів Державного педагогічно-меморіального музею в Павлиші є численні записники Василя Оле-

ксандровича з переліком того, що необхідно виконати протягом дня, а ще – книги відвідувань уроків, позакласних заходів. Це томи й томи, списані дивовижно красивим охайним почерком, який свідчить про надзвичайну цілеспрямованість, організованість цієї людини. Він чітко знав, що йому належить зробити в цьому житті.

Принципи і методи виховання Людини В. О. Сухомлинський розробляв протягом усього життя. Рано відчувши вчительське покликання, він присвятив школі майже 35 років життя, раз і назавжди віддавши своє Серце Дітям.

Народився Василь Олександрович Сухомлинський у 1918 році недалеко від Павлиша в сім'ї селянина. У сім'ї було четверо дітей, і всі стали вчителями.

Досить символічним є той факт, що початок діяльності та служіння народу на педагогічній ниві В. Сухомлинського співпадає із виходом у 1935 року книги А. Макаренка “Путівка у життя”. Того ж 1935 року Василь Олександрович прийшов працювати до школи педагогом, йому виповнилося тоді лише 17. Далі навчання у Полтавському педагогічному інституті (філологічний факультет), у школі на посаді вожатого, учителя молодших класів, учителя української мови та літератури, завуча у районній середній школі (с. Онуфріївка). Це були щасливі роки, бо вже тоді, у молодому віці, в педагога з'являється інтерес до науково-педагогічної роботи.

Потім війна, фронт, важке поранення взимку 1942 р. на засніженому полі біля с. Клепініно під Ржевом, довгі роки лікування в госпіталях Удмуртії, кілька складних операцій, але дістати весь смертоносний метал з грудей так і не вдалося.

Він поспішав жити, бо знав, як пише С. Соловейчик, що “був фактично убитий на війні, але силою духу прожив ще тридцять років і був у ці роки життя таким живим, як тільки може бути живою людиною”. Снаги йому додавала безмежна любов до своїх вихованців.

Демобілізувавшись з армії, В. О. Сухомлинський став директором школи у невеличкому містечку в Удмуртії, а в 26 років – завідувачем райвно в Україні, у своєму Онуфріївському районі, куди повернувся, коли Україну звільнили від загарбників. Це були важкі роки, майже на голому місці потрібно було організувати народну освіту в районі, не вистачало вчителів, нелегко давались поїздки районом – відкривались важкі рани, Василь Олександрович часто і тяжко хворів. Нелегко було і його дружині Ганні Іванівні з двома дітьми – Сергієм і Ольгою. На прохання В. О. Сухомлинського керівництво відпускає його з райвно за станом здоров'я і призначає директором нехай навіть у найвідсталішу школу.

У 29 років Василь Олександрович стає директором Павлиської школи, де не було жодного обладнання, навчання проводилося в три

зміни, на всю школу була всього одна керосинова лампа. Саме тут, у Павлиші, великий педагог втілював у життя свою геніальну педагогічну систему, даруючи щастя кожному учневі та працівнику закладу, у якому пропрацював 23 роки.

До В. О. Сухомлинського за три роки у Павлиській середній школі змінилося чотири директори, адже умови були досить складними, втілення будь-якої ідеї давалося важко. Пройшли роки, перш ніж педагогом було зібрано 10 тисяч книг у своїй бібліотеці. У Сухомлинського було багато друзів, але були й противники. Поступово склався колектив молодих, як і сам директор, учителів-одномумців. Педагоги і учні будували нові шкільні приміщення, майстерні, закладали теплиці. Рік за роком кращала шкільна ділянка, перетворювалася, як і мріяв Василь Олександрович, у квітучий сад.

Починаючи з 1949 р., В. О. Сухомлинський друкується не тільки у місцевій періодиці, а й у республіканських і всесоюзних виданнях. У першій половині 50-х років його починають друкувати й педагогічні видання тодішнього “соціалістичного табору”.

У 1955 р. успішний захист кандидатської дисертації на тему “Директор школи – керівник навчально-виховної роботи”, а через рік з’являється його перша велика монографія “Виховання колективізму у школярів”. Наприкінці п’ятдесятих років виходять друком одна за одною такі ґрунтовні праці В. О. Сухомлинського, як “Педагогічний колектив середньої школи” та “Виховання радянського патріотизму у школярів”. Даниною тогочасній ідеології була книга педагога “Виховання комуністичного ставлення до праці” (1959).

Досить плідними у педагогічній творчості Василя Олександровича були шістдесяті роки. Саме тоді з особливою виразністю та силою проявився його яскравий і самобутній талант педагога-дослідника й педагога-публіциста, саме у ті роки ним написана значна кількість книг, статей, художніх творів для дітей та юнацтва. До найголовніших, найґрунтовніших належать: “Як ми виховали мужнє покоління”, “Духовний світ школяра”, “Праця і моральне виховання”, “Моральний ідеал молодого покоління”, “Сто порад учителеві”, “Листи до сина”, “Батьківська педагогіка”, “Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості” і особливо – “Павлишська середня школа” та “Серце віддаю дітям” (1969). Остання праця витримала вже кільканадцять видань, вона була удостоєна першої премії Педагогічного товариства УРСР (1973) і Державної премії УРСР (1974). На високу оцінку заслуговують і праці В. О. Сухомлинського, які з’явилися окремими виданнями вже після смерті талановитого педагога: “Народження громадянина”, “Методика виховання колективу”, “Розмова з молодим директором школи”, “Як виховати справжню людину”.

І за життя педагога, і сьогодні часто дивуються: і коли він устиг стільки зробити? Відповідь не вся, але великою мірою, міститься в цих чотирьох годинах. Решту секретів потрібно шукати у винятковій обдарованості Василя Олександровича – у Божому дарі, який він, попри всі особливості доби, в яку йому випало жити, намагався реалізувати сповна.

Робочий день В. О. Сухомлинського починався рано. О четвертій ранку він входив до свого кабінету, запалював настільну лампу, розкладав маленькі блокноти з замітками, спостереженнями, відкриттями – результат спілкування з учнями та педагогами. З четвертої до восьмої години ранку – час особливої розумової та емоційної зосередженості. О 8-й годині директор виходив зі свого кабінету в шкільний вестибюль і зустрічав своїх учнів і вчителів, які йшли до школи.

У розпал кампанії, розв'язаної проти нього консерваторами від педагогіки (1967), В. О. Сухомлинський буквально кров'ю свого серця писав: “Я не можу жити без дітей. Двадцять років я прокидаюсь о другій, третій годині ночі й працюю, працюю, працюю до ранку. З нетерпінням очікую на ранок, коли задзвенить дитяче щебетання. Я ніколи не залишу дітей, тому що без них я просто не можу жити”.

Щоденно відвідував 2–3 уроки, керував господарством школи, завжди намагався більше побачити, дізнатися. Його завжди бачили з книгою; якщо назривала якась проблема, вона глибоко вивчалася в педколективі, тому багато знахідок Павлиської школи так широко застосовувалися в масовій практиці. Наприклад, було розроблено курс підготовки старшокласників до сімейного життя – прообраз сучасного шкільного предмета “Етика і психологія сімейного життя”. В.О.Сухомлинському належить ідея організації психолого-педагогічних семінарів для батьків, які широко розповсюджувалися в 70–80-і роки. Циклами систематичних лекцій у Павлиші були охоплені всі, від молодих батьків до батьків випускників. Цей курс був розрахований на 250 годин і включав у себе всі основні питання педагогіки і психології.

Велика заслуга колективу Павлиської школи у переході до навчання дітей з шестирічного віку. Виношуючи цю ідею з кінця 50-х років, В. О. Сухомлинський створив у Павлиші “школу радості”, у якій одним з перших у країні почав готувати шестирічних дітей. Усі діти навчалися в одну зміну, для чого будувалися невеликі споруди на один-два класи за рахунок ремонтних робіт. При школі була оранжерея, кролеферма, пасіка, метеостанція, чотири майстерні, фруктовий сад, виноградник і голуб'ятня.

З останнім дзвінком коридори завмирили: жоден учень, жоден учитель не мали права навіть на 5 хвилин затримуватися в школі. Додому! Відпочивати! Читати книги! Працювати в саду, готуватися

до гуртків, факультативів. Додаткових занять не було, вони були зведені до необов'язкових консультацій до уроків. Наради вчителів проводилися не частіше одного разу на тиждень. Школа живе вільним часом учителів і учнів – одна з думок В. О. Сухомлинського. Щоб учителі добре вчили, а учні добре вчилися в них, повинно бути багато вільного часу; о 5-ій годині вечора починали працювати всі гуртки. Варто зазначити, що у школі на 500 учнів – 80 різних гуртків: від гуртка вишивання до кібернетичного. В. Сухомлинський настирливо вмовляв своїх учнів не робити уроків після занять у школі. Весь день вільні! Він рекомендував вставати о 6-ій годині ранку і за дві години зробити уроки краще, ніж за чотири вечірніх.

Біля входу в школу встановлено великий стенд, звернений до матерів “Мати, пам'ятай, що ти – головний педагог, головний вихователь. Від тебе залежить майбутнє суспільства”. Далі йшли картинки з порадами матерям. Перша порада: “Матері, розповідайте своїм дітям різні казки”. Ще більший стенд звернено до дітей: “Бережіть наших матерів” з портретами матерів, які народили знаменитих людей. У школі був і стенд зі списком рекомендованої для читання літератури від Гомера до Хемінгуея під назвою “Людство буде читати їх вічно”. Ще один стенд “Подумай, для чого людина живе на світі”.

В. О. Сухомлинський писав, що “...школа стає справжнім вогнищем культури лише тоді, коли в ній панує чотири культу: культ Батьківщини, культ Людини, культ Книги, культ Рідного Слова”.

Школа в Павлиші завжди була попереду інтересів дітей, бо вони вчилися водити мотоцикл, трактор не в старших класах, а в 3-му, коли дітям усе нове, усе викликає захоплення. Для малечі було спеціально сконструйовано мотоцикл. Усі діти вирощували хліб своїми руками. Восени 3-ій клас отримував ділянку в півкласу, засівав озимою пшеницею, і весною діти чергували, оберігали пшеницю від горобців, а літом косили хліб самі, обмолочували його на маленькій молотилці, усім класом відвозили мішок зерна на млин, одержували борошно, їхали з ним пекарню і там пекли пиріжки і коровай для свята врожаю. Так закінчувалась початкова освіта в Павлиші – власним хлібом.

У Павлиській школі намагалися оцінити не знання, а успіх, перемогу, подолання труднощів у навчанні. Успіх – перша причина радощів у навчанні. У перших класах учням не ставили двійок, а домагалися, щоб вони працею пересилили невдачу і добре виконали завдання, тоді й виставлялася оцінка. В. О. Сухомлинський говорив: “Не ловіть дітей на незнанні, оцінка – не покарання, оцінка – радість”. Учителів у своїй школі він виростив сам, жив у кожному з них, кожного робив однодумцем – це були справжні педагоги.

В. Сухомлинський ніколи не ходив на один урок до вчителя, а лише на систему уроків – 12–15 підряд. Перші три роки він не сва-

рив молодого вчителя, а лише хвалив, підбадьорював, вів від успіху до успіху. Старі вчителі навіть сердилися за це на директора. Через три роки людина або назавжди залишалася в Павлиській школі, або назавжди йшла, адже бути вчителем у школі В. Сухомлинського було нелегко. Педагог писав: “Учні – збільшувальне скло незнання вчителя”.

Учительська в Павлиській школі майже нічим, окрім розкладу уроків і бібліотекою, не нагадувала школи. Домашні меблі, акваріуми, серветки, жодного плаката – усе м’яке, тихе, бо вчитель у вчительській повинен відпочивати. Тут не говорилося про хвороби, сімейні проблеми, а панував веселий, діловий настрій. На педраді вчителя при всіх не розпинали, усі недоліки обговорювалися в робочому порядку, на педрадах говорилося про принципи, піднесене. Ось теми семінару підвищення педагогічної культури на 1970–71 н.р.: «Як учити, щоб діти вірили вчителю?», «Уміти вимагати і вміти прощати, уміти бачити і не все помічати», «Учитель – совість народу».

В. Сухомлинський вів семінар для батьків і один раз на місяць – семінар для гостей школи. Звичайних батьківських зборів у школі не було, бо він не уявляв собі, як можна говорити про недоліки дітей уголос, при всіх ... У школі практично не залишали учнів на другий рік, не відправляли в спецшколи, жодного відсталого учня. Поряд зі звичайними дітьми в класі сиділи за партами і намагалися вчитися самі дивні тугодуми. Він навчився вчити всіх.

Сучасники Василя Олександровича та ті, кому пощастило побувати у Павлиській середній школі, у кабінеті В.О.Сухомлинського, говорять ще й про скромність і простоту педагога. Дивні відчуття охоплюють кожного, хто переступає поріг директорського кабінету, у якому – гранична простота: стара дешева книжкова шафа, письмовий стіл, стілець, друкарська машинка – жодної зайвої речі. Саме у цьому кабінеті щоденно протягом 22 років Василь Олександрович писав свої книги та статті з четвертої до восьмої години ранку, тут зустрічав світанки, а потім виходив зустрічати вихованців. Цей факт – директор школи зустрічає учнів на порозі школи (у теплі дні) або в коридорі (взимку та в негоду) – неодноразово відзначений у різних спогадах. “Із дітьми треба бути від ранку до ночі, – писав до письменника Григорія Мединського. – І в неділю треба бути з ними. Але для мене це не тягар. Ви знаєте, ось зараз вечір, а мені хочеться, щоб швидше прийшов ранок і щоб задзвеніли знову їхні голоси”.

Він був унікальним директором школи. Не зразковим – зразкових є чимало. Повторити чи навіть наблизитися до нього як до зразка неможливо. В його особі маємо блискучого аналітика навчально-виховного процесу. Аналізи уроків учителів Павлиської школи, які він проводив, вражають глибиною і точністю зауважень і рекомендацій. Завдяки його

кураторству, пересічний, здавалося б, за своїми можливостями вчитель ставав майстром. Рівень обговорення проблем на педагогічних радах і засіданнях психологічного семінару (протоколи зберігаються в Павлицькому меморіальному музеї) вражає.

Управління школою – якщо це справжнє управління, а не ведення шкільного господарства, – винятково складний процес, бо реалізація кожного напрямку роботи (навчальний процес; виховний із його складовими – трудове, естетичне, етичне, фізичне, статеве виховання; професійна орієнтація, робота з батьками тощо) потребує своєї системи методично складних прийомів. При ближчому знайомстві зі стилем роботи В.О.Сухомлинського як директора школи з'являється бажання порівняти його з піаністом, котрий знає, на які клавіші потрібно натиснути, щоб народилася музика як гармонія звуків – складна гармонія навчально-виховного процесу. Василь Олександрович творив саме таку гармонію. Це вимагало від нього колосальної працездатності.

В. О. Сухомлинський створив оригінальну педагогічну систему, що ґрунтується на принципах гуманізму, людяності та добродійності, визнання особистості дитини, цінності процесів виховання й спеціальної освіти, творчої діяльності колективу педагогів-однодумців і учнів. Педагог переконливо стверджував, що виховання гуманізму, людяності здійснюється через творення людям добра.

Любов до дітей – основа педагогічної діяльності В.О.Сухомлинського. Власне вона і є тим чинником, який сформував його педагогічну систему, надав їй виразного гуманістичного спрямування. Звернення до серця і розуму дитини, а не намагання повчати, вказувати їй, розпоряджатися нею, є найкращим психологічно довершеним інструментом, котрий завжди спрацьовує, викликає відгук дитячої душі, бажання стати кращим. Таким чином відбувається не лише вплив учителя на вихованця, а й поєднання їхніх прагнень, зусиль у спільну дію, виникає об'єднуючий мотив, який забезпечує гуманні стосунки вихователя і дитини, їх суб'єкт-суб'єктну педагогічну взаємодію.

Гуманізм педагогічної системи В.О.Сухомлинського ґрунтується на положенні про самоцінність людини, їх право на свободу і гідність як неповторної індивідуальності. Він висунув і розвинув концепцію відносно автономії конкретної особи, її права на вибір на основі власної совісті. Найбільшою цінністю для Василя Олександровича була дитяча індивідуальність, неповторність внутрішнього світу, своєрідність здібностей, потенційних можливостей, бо тільки через розмаїття індивідуальностей пролягає шлях до зростання та об'єднання особистостей – не стадного, а справді людського, цивілізованого.

Своєю системою педагог категорично заперечував будь-яке насилля над дитиною, визнавав право учня бути суб'єктом виховного

процесу, рівноправним, хоч і різнозобов'язаним (порівняно з вихователем) учасником, бути суб'єктом власної активності, носієм волі.

Цій проблемі присвячено більшість робіт педагога. На його думку, ідея людяності насамперед реалізується через розвиток всіх потенціальних, інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості. Всебічно розвинена особистість втілює в собі повноту і гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, які визначають моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість. Педагог наголошував, що працюючи над втіленням в практику ідеї всебічного розвитку, ніколи не можна досягти однакової межі інтелектуального збагачення, пізнання, духовного удосконалення. Ця нерівність визначається природою дитини, її родинним оточенням, соціальним середовищем. Зрештою цю нерівність відчують і самі діти, і часто у них, особливо під впливом наслідків навчання, з'являється почуття меншовартості. Як гуманіст, В. О. Сухомлинський засуджує діяльність учителів, яка призводить дітей до таких висновків. Кожна людина повинна бути щасливою, вважає педагог, і в цьому їй має допомогти школа. Духовне життя школи і її вихованців не повинні обмежуватися, вичерпуватися самими успіхами в оволодінні навчальною програмою. Для того, щоб сформувати культуру бажань необхідно, вважав В. Сухомлинський, навчити школярів азбуці моральної культури.

Найголовнішою, найглибшою і найміцнішою частиною в основі педагогічної системи Василя Олександровича є виховання у кожного учня поваги до самого себе. На думку педагога, до того часу, поки є самоповага, існує й школа. Саме тоді, коли зникає повага до самого себе – немає школи, немає ні особистості, ні колективу, одухотворених благородними цілями, а є випадкове збіговисько... Повага до людської гідності та виховання самоповаги є сферою педагогічної творчості і великого інтелекту педагога – так вважав великий учитель. Тут не можуть бути ефективними якісь трафаретні, шаблонні, застосовувані до всіх учнів і в усіх випадках життя прийоми й методи. Василь Олександрович з болем зауважує, що “на жаль, у шкільній практиці ця сфера педагогічної творчості є найбільш недосконалою і саме в цій сфері допускається найбільше грубих помилок”.

Варто зазначити, що особливої уваги Василь Олександрович надавав проблемі виховання у колективі та через колектив. До шкільного колективу В. О. Сухомлинський включав не лише учнів, а й педагогічний персонал. Між учнівським і вчительським колективами він не проводив різкої межі. Шкільний колектив, на його думку, – це школа громадянськості, в якій формуються якості активного громадянина, образно кажучи, це те “гніздо, з якого молодий птах вилітає у самостійний політ”. Педагогом розроблені основні принципи виховання шкільного колективу.

Однією з найважливіших передумов формування виховного впливу колективу на особистість В. О. Сухомлинський вважав трудове життя. Інтелектуальне життя стає виховною силою лише тоді, стверджував він, коли у школі панує дух праці. Йдеться не про виконання певної норми праці, а про трудове життя колективу й особистості. “Праця має стати смыслом життя, джерелом натхнення й радості колективу та особистості, – пише він. – Трудове натхнення, радість праці, одухотворення трудовою творчістю – могутня духовна сила, що зближує людей, пробуджує в дитини перше почуття, на основі якого поступово утверджується громадянська гідність, – почуття потреби в зближенні з іншою людиною, у віддачі їй своїх духовних сил, у переживанні відповідальності за іншу людину. Це почуття потреби в іншій людині, що породжується колективною працею, і є найважливішим у всьому трудовому житті колективу”.

Виховання дітей 6-10 років В. О. Сухомлинський називав “школою сердечності”. Він радив педагогам і батькам дітей вчити добру, любові, милосердю. Для цього треба, щоб діти постійно бачили гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто їх оточує: рідних, близьких, вчителів, дорослих. Дитина не повинна вирости байдужою, нечулою, черствою, вона має зрости у постійному піклуванні про навколишній світ рослин, тварин, людей, доглядати і допомагати їм. У своїх працях педагог переконує, що у процесі творення людям добра виховується в юних людяність, сердечність.

Комуністичне виховання В.О.Сухомлинський розумів як формування “мислячих особистостей”, а не слухняних виконавців партійних команд. Відомий педагог будував процес навчання як радісну працю; багато уваги приділяв формуванню світогляду учнів; значну роль у навчанні відводив слову вчителя, художньому стилю викладу, створенню разом із дітьми казок, малярських творів тощо.

Однією з проблем ідеї всебічного розвитку є підготовка молоді до праці. Василя Олександровича хвилювало те, що діяльність школи оцінювалася кількістю випускників, які вступили до вищих навчальних закладів. При такому підході до роботи школи в учнів формувалося негативне ставлення до “чорнової” буденної праці хлібороба чи робітника. В. О. Сухомлинський підкреслив, що буденної і якоїсь звеличеної праці не буває. Праця, у тлумаченні вченого, не просто виконання трудових операцій із затратною певної кількості енергії – це елемент духовного життя. Звідси випливає закономірність: чим вищий рівень духовного життя дитини, тим більшу радість приносить праця. У ній розкриваються здібності, обдарування, талант, утверджується почуття людської гідності.

Василь Олександрович розробив комплексну естетичну програму “виховання красою”. Система В.О.Сухомлинського протистояла

авторитарному вихованню й критикувалася офіційними педагогічними колами за “абстрактний гуманізм”. У цілісному вигляді погляди В. О. Сухомлинського представлені у “Етюдах про комуністичне виховання” (1967) та інших творах.

У системі педагога-гуманіста велика роль приділяється природі, як об’єкту пізнання, сфері активної діяльності, відчутнішої частини дитячого життя. Разом з тим, В. О. Сухомлинський дійшов висновку, що природа сама собою не виховує, а виховує тільки активна взаємодія людини з природою. Цей висновок став основним принципом в організації праці учнів Павлиської середньої школи: “Ми прагнемо того, щоб усе життя вихованців було сповнене творіння в світі природи. Ми не уявляємо собі повноцінного виховання без того, щоб кожний наш вихованець за роки навчання в школі не перетворив кілька десятків квадратних метрів мертвої глини, мертвого пустиря в родючу землю!”

Ідеї видатного педагога втілено в практичну діяльність багатьох шкіл. Створено Міжнародну асоціацію В. О. Сухомлинського та Міжнародне об’єднання дослідників Сухомлинського, педагогічний музей Сухомлинського в Павлиській школі (1975).

Перечитуючи книгу Василя Олександровича “Серце віддаю дітям”, переконаєшся у тому, що сенсом його життя було виховання особистості, народження громадянина. У період жорстокого атеїзму, тоталітарної системи та політичної ксенофобії він виховував у дітей почуття гідності, гуманне ставлення до оточуючого, виховував громадянина. Варто зазначити, що В. О. Сухомлинський не лише дав путівку в життя та успіху не лише учнівській молоді, а й цілій плеяді талановитих педагогів.

В. О. Сухомлинський водночас виступав і як активний громадський діяч, систематично проводив культурно-освітню роботу серед населення Павлиша, брав активну участь у численних науково-педагогічних конференціях, симпозіумах, сесіях, нарадах, семінарах.

В. О. Сухомлинський був відомим у Радянському Союзі педагогом, мав два ордени Леніна, був Героєм Соціалістичної Праці, членом-кореспондентом Академії педагогічних наук, Заслуженим учителем, знаменитим директором, Лауреатом Державної премії в галузі науки. Коли через 30 років педагогічної діяльності його запитали, що було найголовнішим у його житті, він без роздумів відповів: “Любов до дітей”.

2 вересня 1970 р. серце Василя Олександровича Сухомлинського перестало битися, того дня, коли діти, яких він готував до школи, пішли на свої перші уроки. Втім, фізична смерть не поклала край життю його творчих надбань, не зупинила його жертвовного служіння школі, учительству, вітчизняній педагогічній науці. “Людина, –

любив повторювати педагог, – народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилинкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний”. Ці проникливі слова можна і треба віднести й до самого Василя Олександровича, адже саме вони були тим категоричним імперативом, якому завжди і всюди слідував він у своєму недовгому, але яскравому й напрочуд плідному житті Педагога. Все найцінніше, створене ним, назавжди увійшло до скарбниці вітчизняної педагогіки та національної духовної культури.

Павлиська школа стала відомою на весь світ. Сьогодні про неї можна прочитати німецькою мовою і японською, і угорською, і румунською, і англійською. Сьогодні бути директором Павлиської середньої школи – велика честь. Не зважаючи на те, що будівля школи Василя Сухомлинського досить маленька, її збудували ще на початку ХХ століття – це особлива, прекрасна, дивна школа, адже вчать у ній по-новому. В. О. Сухомлинський усьому світу показав, які результати дає школа, яка поважає школяра як людину, він довів, що можна підготувати до щасливого життя кожну дитину. Подвиги вчених неповторні, але їх приклад надає сил, підносить дух, заставляє діяти.

Сьогодні, на початку третього тисячоліття, опубліковано 65 творів Василя Олександровича, 371 видання тиражем близько 15 млн. примірників, які перекладені 59-ма мовами народів світу, а найвідоміша книга В. О. Сухомлинського “Серце віддаю дітям” видавалася 55 разів 32-ма мовами (дані О. В. Сухомлинської).

Симон Соловейчик, письменник та публіцист, який ґрунтовно вивчав спадщину Василя Олександровича і дуже високо її цінував, писав: “Сухомлинський сам устигав за день – і встиг за життя – стільки, що у звичайної людини це викликає здивування. Здається, він за день проживав три дні і прожив за життя три життя”.

Список використаних джерел та літератури:

1. Соловейчик С. Л. Педагогика для всех / С. Л. Соловейчик. – М.: Детская литература, 1989.
2. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина / В. А. Сухомлинский. – М., 1979. – 335 с.
3. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський. Вибр. твори. : В 5 т. – К. : Рад. шк., 1976.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1988. – 304 с.
5. Сухомлинський В. А. Избранные произведения : В 3-х т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1980.

В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ У НАУКОВИХ ДОРОбКАХ ПРОФЕСОРСЬКО- ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ГУМАНІТАРНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ

Ю.І.БЛАЖЕВИЧ,
кандидат історичних наук, доцент

ГУМАНІСТИЧНА ПЕДАГОГІКА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО І ЇЇ ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ КИТАЮ

Сучасні світові тенденції – перехід до інформаційного стану науково-технічного прогресу, прискорене впровадження соціально-політичних і економіко-технологічних новацій – формують досить високі стандарти якості інтелектуальних умінь, професійних навичок і комунікативних здібностей людини. Як наслідок, сучасне суспільство ставить підвищені вимоги до соціальної і професійної мобільності особистості, якості й рівня її освіченості, інтелектуальних, моральних, вольових і психоемоційних проявів.

Нині в центрі освітнього процесу перебуває особистість із її своєрідним внутрішнім світом, потребами, інтересами, запитамі, почуттями. Формується така особистість завдяки гуманізації і демократизації навчально-виховного процесу школи, пошуку оптимальних концептуальних підходів до розвитку системи освіти, впровадження нових педагогічних технологій. У ситуації формування глобального освітнього простору ці процеси спричиняють постійне зростання наукового і практичного інтересу до вивчення досвіду інших країн у цій сфері.

Для розв'язання зазначених проблем розвинені країни світу звертаються до творчої спадщини видатних педагогів, до різних педагогічних концепцій і технологій, які можуть сприяти успішному формуванню нового покоління, готовому креативно відповідати викликам сучасності. Завдяки цьому процесу по-новому інтерпретуються новаторські ідеї педагогів і вчених минулих віків, особливо ХХ століття, таких як Ян Коменський, Джон Дьюї, Паулу Фрейєре, Антон Макаренко, Василь Сухомлинський, Шалва Амонашвілі та інші.

У Китайській Народній Республіці, де йде бурхливий розвиток економіки та невпинно підвищуються соціальні і культурологічні стандарти населення, особливого значення надається процесам активного вивчення, узагальнення й адаптації різних соціальних і культурологічних ідей та концепцій. Система освіти Китаю останні 20 років переживає процес інтенсивного реформування, що спрямований на підвищення якості навчання та виховання. Тому для нас особливо важливе те, що в Китаї все більше набуває поширення і розвитку в освітньому просторі особистісно орієнтована педагогіка Василя Сухомлинського – подвижника гуманістичної педагогіки, у творчості якого зосередилися ключові моменти загального педагогічного процесу ХХ ст., відбилися тенденції й альтернативи сучасної освіти.

Використання творчості українського педагога в освітній практиці Китаю сприяє розв'язанню цілої низки актуальних педагогічних проблем, насамперед, всебічного виховання і раннього розвитку особистості. Творча спадщина Василя Сухомлинського привертала і привертає до себе увагу багатьох педагогів, психологів, філософів, практиків. Ідеї гуманістичної педагогіки видатного українського педагога-новатора були глибоко проаналізовані в працях дослідників різних країн: М.Богуславського, І.Буюєвої, І.Валеевої, Г.Волкова, М.Мухіна, В.Риндак (Росія); В.Вітки, М.Дмитрієва (Білорусія), А.Борисовського (Киргизстан); Р.Атаяна (Вірменія); Е.Гартманн, Ю.Полціна, Р.Штайник (Німеччина); Х.Франгоса, М.Ціанзі (Греція), А.Кокерілля (Австралія), А.Суйямі (Японія), С.Лакшина, М.Біблюка (Польща); Л.Мілкова, С.Тодорова (Болгарія); Д.Вайса (США), А.Петрікаша (Угорщина), І.Трайера (Чехія), М.Антонця, Л.Бондар, І.Зязюна, Н.Дічек, Г.Калмикова, В.Кузя, О.Петренко, А.Розенберга, О.Савченко, М.Сметанського, О.Сухомлинської, В.Хайруліної, М.Ярмаченка (Україна); Бі Шуджі, Ван Ігао, Вей Шушеня, Лі Чженьсі, Лі Цзинлінь, Сяо Су, Тан Чиці, У Чень, Чжан Ченя (Китай) та ін. Причини поширення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в КНР розкриті також в роботах відомих китайських педагогів Ван Ігао і Чжу Сяомань [1, с.2-3].

Універсалізм запропонованої В.Сухомлинським гуманістичної педагогіки, орієнтованої на особистісний розвиток кожного підрастаючого громадянина країни, практична основа й образний стиль викладу теоретичних і методологічних постулатів зумовили поширення ідей і творів українського педагога в різноманітних суспільно-політичних, соціально-культурних і освітньо-педагогічних умовах. Як показує аналіз джерел, найбільшої популярності ідеї В. О. Сухомлинського набули в пострадянських країнах (Україна, Росія, Білорусія, Грузія, Вірменія), що пояснюється схожістю систем

освіти, виховних традицій, спільним досвідом їх розвитку в минулому. Деякі аспекти педагогічної концепції і практики В. О. Сухомлинського отримали поширення в Німеччині, Австралії, Греції, Польщі, США. Наприклад, в Росії у 1998 р. в Оренбурзі створена Уральська Асоціація Василя Сухомлинського, педагогічні інновації українського педагога і вченого увійшли органічною частиною у такі наукові напрями: „Школа діалогу культур”, „Школа комунікативної дидактики”, „Вітагенна освіта”, „Етична педагогіка” та ін. У Німеччині у 1990 було утворено Міжнародне товариство послідовників В. О. Сухомлинського [1, с.4-5]. На жаль, цього ми не бачимо на теренах рідної землі великого педагога.

Проте найбільш широко використовуються ідеї і творчі здобутки В. Сухомлинського в Китайській Народній Республіці. Зрозуміло, що процес інтенсивного знайомства китайців з основними положеннями радянської педагогіки розпочався ще в 50-ті роки ХХ ст. Спільні ідеологічні й соціально-економічні основи організації суспільства й держави в обох країнах активно сприяли певному запозиченню й використанню в нових китайських умовах нагромадженого в СРСР педагогічного досвіду. Така адаптація дала змогу ліквідувати феодальні педагогічні підходи, дати освіту більш широким верствам населення, в основному ліквідувати неграмотність.

Проте ідеологічне загострення і протистояння між КНР і Радянським Союзом в 60-ті роки, а потім здійснювана із травня 1966 по жовтень 1976 р. „культурна революція” привели до повної ізоляції й ігнорування не тільки світової педагогічної практики, але й нагромадженого століттями досвіду народної китайської педагогіки, волюнтаризму в управлінні системою освіти, відкинули китайську школу на кілька десятиліть назад. Лише після проголошення нового курсу Китаю в післямаодзедунівський період, з кінця 70-х років ХХ ст., у контексті масштабних економічних і соціально-політичних реформ, відроджується інтерес до використання досвіду радянської педагогіки для розв'язання цілої низки актуальних освітніх і педагогічних проблем, що накопичилися за роки „культурної революції”, і, насамперед в сфері всебічного виховання дітей й раннього розвитку особистості. Якраз в цей період особлива увага стала приділятися педагогічним ідеям і практичному досвіду радянського педагога і вченого В. О. Сухомлинського [2].

Китайські спеціалісти в галузі освіти і виховання відзначали, що підходи видатного українця до виховання і навчання підростаючого покоління співзвучні ідеям великого древнього китайського філософа і педагога Конфуція, який вважав, що освіта повинна бути доступною для всіх, а школа повинна вирощувати не тільки „всезнайок”, а передусім, громадян і патріотів своєї Батьківщини.

Китайські вчені причину такого широкого поширення ідей В.О.Сухомлинського в їхній країні бачать також в тому, що ідеї українського педагога про об'єднання школи, сім'ї та громадськості в єдину виховну систему із взаємодоповнюючим моральним, естетичним, трудовим і розумовим вихованням, а також доступність, публіцистичність, легкість сприйняття праць талановитого вченого не тільки для науковців, але й широкого загалу вчителів, стали пріоритетними для китайського суспільства в умовах реформування всіх сфер життя, зокрема й в освітянській галузі [3, с.4].

Розвиваючи і поглиблюючи ідеї гуманістичної педагогіки Ж.-Ж.Руссо, К. Ушинського, Я. Корчака, психологів Л. Виготського й О. Костюка, В. О. Сухомлинський інтегрував психологічні і педагогічні знання про взаємозв'язок навчання та розвитку в навчально-виховний процес і зробив вагомий внесок в одну з найскладніших галузей дидактики – теорію і практику розвивального навчання. Особливо важливого значення для китайської педагогіки набувають думки В. О. Сухомлинського, що стосуються визначення мети навчальної діяльності, яку він бачив не тільки в засвоєнні знань, умінь, навичок, а й у забезпеченні всебічного розвитку дитини, її мислення, уваги, мови, пам'яті, почуттів, перетворення знань, вмінь і навичок на засоби досягнення мети.

Крізь призму китайської педагогіки істотним для китайських учителів є внесок В. О. Сухомлинського у творчу розробку всіх змістових аспектів і напрямів виховання – патріотичного виховання як формування громадянина; трудового виховання як єдності трудової культури і загального розвитку; естетичного виховання як постійного ускладнення завдань, змісту, методів і форм відповідно до віку учнів і рівня їхнього естетичного розвитку; фізичного виховання як найважливішої умови життєрадісності, оптимізму дітей, їхнього повноцінного розумового розвитку.

Особливо актуальною для сучасної китайської освіти є створена В. О. Сухомлинським теорія виховання всебічно і гармонійно розвинутої особистості. Педагогічні ідеї українського педагога про виховання стали складовою напряду педагогіки, який в Китаї називають „вихованням природних якостей”. Всебічне моральне, розумове, фізичне і естетичне виховання можливе, на думку сучасних китайських педагогів, лише за умови врахування індивідуальних рис особистості учня, його особливостей. Не останню роль в популяризації педагогіки „виховання природних якостей” відіграла державна програма обов'язкового дев'ятирічного навчання і необхідність навчати всіх без винятку дітей.

Зміна виховної парадигми зумовила перенесення уваги вчителів на невстигаючих учнів. Тому особливо актуальним для китайсь-

кої педагогіки є досвід В.О. Сухомлинського з організації роботи з дітьми із заниженою здатністю до навчання. Використовуючи ідеї українського педагога, відомий китайський реформатор у галузі педагогіки, послідовник В. О. Сухомлинського Вей Шушень розробив оригінальні підходи до навчання невстигаючих учнів і досяг у цьому значних успіхів. Він приділяв багато уваги індивідуальному розвитку школярів, допомагав їм виробляти впевненість у своїх силах, почуття власної гідності, давав можливість відчувати радість пізнання й щастя успіху [1, с.17].

Важливою складовою реформованої системи виховання в Китаї виступає моральне виховання, яке розглядається, як повернення до багатовікових традицій виховання, біля витоків яких, як це вже зазначалося, стояв ще Конфуцій. З ученням Конфуція перегукуються ідеї В. О. Сухомлинського, який визначав зміст морального виховання як оволодіння вихованцями моральним багатством суспільства і перетворення його в норми та правила моральної поведінки. Той факт, що український педагог особливого значення надавав виховній ролі традицій як найважливішому методу виховання поважного ставлення до старших, до батьків, якнайкраще відповідає духу традиційної китайської педагогіки, заснованої на шанобливій повазі до старшого. Саме тому в китайських педагогів такою популярністю користується вперше опублікована в 1997 р. „Хрестоматія з етики”.

Необхідно також зазначити, що ідеї В. О. Сухомлинського про всебічний та гармонійний розвиток особистості знайшли відображення та творчий розвиток у документах Державного комітету з освіти „Основні напрямки політики морального виховання дітей початкових шкіл”, „Основні напрямки політики морального виховання дітей середніх шкіл” (1988), працях педагогів-практиків Вей Шушеня „Педагогіка доброти” (1995), У Ченья „Домашнє вогнище” (2001) та ін.

Ідеї В. О. Сухомлинського творчо адаптуються і розвиваються в діяльності багатьох китайських педагогів-практиків. У 36 школах різних регіонів КНР офіційно проводяться експерименти з використанням ідей українського педагога. Серед них найвідоміші школи У Чень, Лі Цзинлінь та Лі Чженьсі [1, с.18].

У 1998 р. створено Всекитайську Асоціацію імені В. О. Сухомлинського, перекладено китайською мовою і видано практично всі його праці, опубліковані в Україні. У 2001 р. перевидано 5-томне видання творів українського педагога-новатора. Значна частина його праць є обов'язковими для вивчення в педагогічних вузах Китаю.

Павлишська середня школа, якій віддав свій талант Василь Сухомлинський, стала взірцем для створення в Китаї експериментальної школи імені В. Сухомлинського в с.Хуаші східної провінції Цзянсу. У 2000 р. китайські освітяни-управлінці приїхали в Павлишську

школу і через 11 місяців побудували в себе величезний освітянський комплекс, який нині одержав статус державного дослідницького центру. А в усьому Китаї по системі В.Сухомлинського виховують дітей 11 мільйонів педагогів [3, с.4].

У 2004 році на базі цієї школи відбулася Міжнародна конференція „Розвиток педагогічних ідей В. О. Сухомлинського і реформа загальноосвітньої школи в КНР”, що зібрала вчителів та науковців з усіх куточків Китаю, представників Росії та України.

Минулої осені, коли відзначалося 90-річчя з дня народження В.Сухомлинського, китайська делегація знову відвідала Павлиську школу. Подібні конференції регулярно проводяться на базі Пекінського педагогічного інституту, який став всекитайським центром вивчення та розповсюдження творчої спадщини талановитого педагога [3, с.4].

Викладач китайської мови у старшій школі Лі Чженьсі, доктор філософських наук, автор понад 500 праць з педагогіки, психології, філософії, досліджує проблему всебічного розвитку особистості. Аналізуючи педагогічні твори В.О. Сухомлинського, він звертає увагу на глибоке проникнення павлиського педагога в душу кожної дитини. Єдине, що завжди перебувало в центрі його уваги, – це розвиток індивідуальності кожного учня. Лі Чженьсі відзначає важливість для нього як для викладача літератури ідей В.О. Сухомлинського про те, що література має величезні можливості для утвердження таких моральних категорій як добро і зло, обов'язок і совість, честь і гідність. Тому вчитель повинен робити все для того, щоб донести до кожного учня заряд моральності, закладений в образну систему художнього твору. Викладаючи тему, розкриваючи надзвичайну складність і суперечливість характерів персонажів, словесник не повинен забувати про найголовніше – виховувати в юнаків і дівчат нетерпимість до безпринципності, підлості, зради, формувати на цьому ґрунті їхні погляди. Сьогодні, коли заклик до моральної освіти дедалі голосніше звучить у нашій країні, ідеї В.О. Сухомлинського знову набувають нового змісту і значення.

Розвитку всебічних взаємозв'язків, зокрема в освітянській сфері двох наших країн, сприяють державні візити Президента України Віктора Януковича в Китай (вересень 2010 р.) і глави КНР Ху Цзіньтао до України в червні 2011 р. У виході переговорів досягнуто якісно нові рівні двосторонніх відносин, зокрема й в освітньому просторі [4].

Розвиваючи свої наукові погляди щодо різних важливих аспектів виховання, навчання і управління школою, В.О. Сухомлинський водночас досліджував увесь комплекс проблем педагогічної науки. Педагогові вдалось вийти на принципово нові рішення широкого

кола питань: педагогічна етика, шкільно-сімейне, статеве виховання, активізація і оптимізація навчального процесу, інтеграція знань в інтелектуальний, моральний, емоційний, естетичний розвиток школярів; керівництво духовним життям шкільного колективу, виховання громадянськості й патріотизму.

Порівняльний аналіз показав, що найбільшого поширення і розвитку ідеї В. Сухомлинського набули в Китаї, де в 1998 р. створено Всекитайську Асоціацію ім. В. О. Сухомлинського. Запровадження в кінці 70-х років ХХ ст. концептуально нових підходів до освіти та виховання підростаючого покоління, сприяло відродженню в Китаї інтересу до вивчення й використання досвіду радянської школи та педагогіки, популярної відразу після перемоги китайської революції 1949 р. Особливу увагу китайських педагогів привернули праці радянського педагога В. О. Сухомлинського.

Поширення ідей українського педагога в освітньому просторі КНР спричинене, на нашу думку, такими факторами:

- політичні переконання й цінності у Василя Олександровича ідентичні тій формі свідомості, яка поширена в Китаї. Виховання членів суспільства з колективістською свідомістю, почуттям патріотизму – кінцева мета як для В. О. Сухомлинського, так і для китайських педагогів;

- суперечності в розвитку освіти КНР, зумовлені зростаючими вимогами суспільства й неможливістю старої традиційної системи освіти задовольнити їх;

- прагнення В. О. Сухомлинського до того, щоб освіта сприяла всебічному розвитку особистості, відповідає нинішнім зусиллям китайської школи. Виховання людських почуттів, характеру через гуманістичні принципи співзвучне конфуціанській традиції. Ці аспекти мають велике значення для сучасної китайської школи;

- ідеї виховання в колективі відповідають сучасній моделі організації навчання, забезпечують можливість взаємовпливів і взаємозбагачення особистості й колективу.

Під впливом ідей В. О. Сухомлинського в практиці китайських учителів утвердились:

- розвиток дітей у процесі навчання з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей;

- уроки мислення на природі;

- педагогічна система розвитку літературної творчості дітей різного віку;

- система заходів, спрямованих на консолідацію педагогічного колективу, школярів, батьків і громадськості;

- створення сприятливого навколишнього середовища;

- розвиток позакласної освіти;

- гуманізація керування шкільним колективом;
- стимулювання інтелектуальних почуттів і пізнавальних інтересів учнів.

Усе викладене вище, навіть з урахуванням відмінностей в культурі і ментальності двох народів, створює сприятливі умови для подальшого використання та розвитку в освітньому просторі КНР ідей та спадщини великого українського педагога В. О. Сухомлинського. Водночас це відкриває нові перспективи й для освіти України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лі Цзіхуа. Творче використання спадщини В. О. Сухомлинського в КНР : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Лі Цзіхуа. – К. : Інститут педагогіки АПН України, 2005. – 24 с.
2. www.librar.org.ua
3. Танасійчук О. Почему система Сухомлинского работает в Китае. А не у нас? / Ольга Танасійчук // Киевский вестник. – 2011. – № 77 (6890). – 17 августа.
4. <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=694>

Г.В.БУЧКІВСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

ПРОЕКТУВАННЯ ЕТНОХУДОЖНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

„Щоб мати доступ у дивний палац, ім'я якому дитинство, ми повинні перевтілюватися, ставати в якійсь мірі дитиною. Тільки за цієї умови нам буде доступна мудра влада над дитиною. Тільки за цієї умови діти не дивитимуться на нас як на істот, що випадково потрапили в їхній палац, як на сторожів, що охороняють їхній дитячий світ, – байдужих сторожів, яким все одно, що робиться в дивному палаці – дитинстві”

В.О.Сухомлинський

Одним із найважливіших напрямів сучасної вітчизняної педагогічної науки і практики є розробка концептуальних підходів до мети і змісту навчання та виховання сучасної молоді людини, пошук нових ефективних шляхів її всебічного розвитку. Пробудити в юних душах почуття людяності, милосердя, доброчесності і працелюбства можна, лише спираючись на споконвічну мудрість і трудові традиції

нашого народу, на підвалини етнопедагогіки, традиційну культуру предків, що зберегли національний характер і мораль. Зміст етнохудожнього та трудового виховання має спрямовуватися на узгодження системи цінностей суспільства, етнокультури, комплексу функцій народного мистецтва у формуванні духовного світу особистості з можливостями їх сприймання та збагачення кожною особистістю в процесі творчого пошуку.

Проблема творчої активності завжди була у полі зору вчених. Сучасна педагогічна наука володіє необхідними концепціями для постановки і розв'язання питань, пов'язаних із забезпеченням гуманізації процесу виховання, враховуючи кращі надбання минулого. Їх сутність розкрита й описана в дослідженнях Є.Антоновича, І.Беха, Н.Боринець, І.Ганусенко, І.Зязюна, П.Кононенка, В.Мусієнка, Л.Оршанського та ін. Різні аспекти творчості розглядали В.Дружинін, Я.Пономарьов, І.Семенов; психологічні основи творчої активності вивчали Л.Виготський, П.Гальперін, Д.Ельконін, Г.Костюк та ін.; педагогічний аспект зазначеної проблеми досліджували Ю.Бабанський, І.Лернер, О.Савченко, М.Скаткін, Г.Щукін та ін. Поряд з цим, гуманізація процесу художньо-трудоного виховання містить широке коло проблем, розв'язання яких вимагає значних зусиль як вчених, так і практиків.

Важливе місце у системі засобів формування творчої активності учнів посідає народне мистецтво, яке унікальним чином інтегрує у собі побутові, мистецькі, педагогічні традиції. Своєрідним різновидом українського народного мистецтва є іграшка, що якнайкраще підтверджує нерозривність становлення окремої людини і людства в цілому.

Як зазначено у Державній національній програмі естетичного виховання, нова соціальна ситуація та реальність породжують і нову культурну реальність, провідними рисами якої є переоцінка системи цінностей і їх нова ієрархія, створення нових відносин між основними учасниками художнього життя, зміна критеріїв оцінки естетичних і художніх цінностей і творів мистецтва, розширення меж естетичних і художніх потреб та можливостей їх задоволення, входження народно-національного елемента в спосіб життя і духовність, поява нових відносин та форм організації художнього життя, формування нового естетичного досвіду [2].

Ефективним естетико-виховним засобом, який відповідає концептуальним засадам гуманістичної педагогіки і набуває особливої актуальності в умовах кризи виховання і девальвації суспільних цінностей у нашій країні є етнохудожнє середовище, та українське народне декоративно-прикладне мистецтво зокрема. У ньому найяскравіше відображено і найкраще збережено традиційний виховний

ідеал українського народу, який міститься у високохудожніх образних формах, доступних для сприймання і розуміння молодшими школярами.

Аналіз змісту шкільних програм і підручників, вивчення мистецьких, науково-педагогічних, методичних і публіцистичних джерел, власний досвід викладацької роботи доводять, що вирішальним аспектом етнохудожнього та трудового виховання сучасної молоді людини повинно стати залучення їх до занять народними ремеслами і декоративно-прикладним мистецтвом. Можемо з впевненістю сказати, що українській народній іграшці відведено важливе місце у виховному процесі сучасних дитячих дошкільних закладів і загальноосвітніх шкіл, оскільки твори народного мистецтва впливають на розвиток пізнавальної, емоційної сфер особистості, її творчих здібностей, сприяють активізації творчо-продуктивної діяльності. Важливу роль у процесі формування творчої активності учнів відіграє цілеспрямована, систематична робота вчителя, вихователя та всього педагогічного колективу навчального закладу.

Кожна етнічна спільність, кожен народ має свою іграшкову культуру й іграшковий „репертуар”. У дитинстві людства освоєння простору навколишнього середовища відбувалося шляхом створення найпростіших лаконічно-компактних форм із найбільш доступних природних матеріалів – дерева, глини, трави, кори, листя, плодів. Людина родового суспільства для своїх культових потреб (захист від „злих сил”, заміна жертви, збереження та примноження добробуту) створювала птахів, звірів, диких і свійських тварин, зрештою – людиноподібні образи різних божеств. Саме їх формальні, пластично-пропорційні та образні основи зберігає у собі народна традиційна іграшка. До того ж вона зберігає властивості, ознаки, якості місцевого та національного смаку. Про необхідність такої інформації для дитини наголошують у своїх дослідженнях багато вчених, серед яких важливе місце посідає О.Найден. Він зазначає, що „...спілкуючись з народною іграшкою через зір і дотик, іноді й через смак (фігурне обрядове печиво, іграшки з сиру, цукру), дитина збагачується загальнолюдським, національним та місцевим досвідом художньо-естетичної та доцільної організації матеріалу, а через нього – і організації навколишнього життєвого простору. Дитина нині має сприймати народну іграшку не тільки як предмет побуту, об’єкт гри, а як твір мистецтва, який потребує вивчення, певного аналізу, творчого наслідування і повторення. Таке ставлення до народної іграшки сприятиме її збереженню і духовному збагаченню дитини” [4].

Співзвучні поглядам О.Найдена і думки психолога С.Кулачківської. Вона стверджує, що народна іграшка потрібна сучасній дитині не тільки для розширення кругозору, збагачення чут-

тевої сфери, світу почуттів, наближення до витоків культури свого народу, вона є стимулом для прояву дитячої творчості не лише в ігровій, а й у продуктивній діяльності. Беручи участь у виготовленні іграшки, дитина безпосередньо у дії пізнає радість творення і через власні зусилля залучається до традиції народного мистецтва. Питання використання народної іграшки у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи перебувають у центрі уваги багатьох педагогів. Мудро чинять ті управлінці, котрі заохочують, підтримують діяльність своїх підлеглих, спрямовану на оформлення предметно-розвивального середовища атрибутами народного мистецтва, співпраці з народними майстрами, залучення дітей до процесу пізнання, активної творчої співпраці.

Виховна цінність іграшки полягає в тому, що вона сприяє формуванню самостійності, творчої діяльності дітей. Традиційні іграшки різних народів здавна використовують з метою естетичного, морального, розумового, фізичного виховання. Під час гри дитина розвивається, пізнає світ, наслідує і засвоює соціальний досвід. Іграшка є засобом передачі культурного досвіду народу від покоління до покоління. Різноманітні іграшки покликані допомагати сенсорному розвитку дитини. Розбірні іграшки, конструктори формують у дітей здатність до аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, класифікації. Ігри з образними іграшками розширюють й уточнюють уявлення дитини про навколишній світ, розвивають мислення, уяву, мовлення, збагачують словниковий запас. Використання технічної іграшки розвиває її конструкційні здібності, формує інтерес до техніки, створює передумови для технічної винахідливості, творчості. Використовуючи в іграх будівельний матеріал, діти ознайомлюються з об'ємними геометричними тілами, у них розвиваються уявлення про форму, розмір, напрямок, положення, протяжність тощо. Іграшки допомагають засвоювати через ігрові ситуації правила і норми поведінки та взаємодії людей.

Використання народної іграшки у вихованні сприяє прилученню дитини до духовного, естетичного, побутового досвіду народу. Ігри з дидактичними іграшками вчать дотримуватися правил гри, виховують терплячість і посидючість, прагнення досягти успіху завдяки власним знанням і вмінням. Художньо оформлена іграшка збуджує у дитини естетичні почуття і переживання, формує естетичний смак. Цікаві за змістом і формою іграшки позитивно діють на психічний стан дитини, світосприймання, активізують життєвий тонус, що впливає на її здоров'я і фізичний розвиток.

На формування самостійних ігор дітей раннього віку продуктивно впливають сюжетно-образні іграшки, серед яких виокремлюють: *реалістичні* – різноманітні ляльки з яскраво вираженими характе-

рами; *умовні* – ляльки з узагальненими рисами (наприклад, лялька-мотанка); *символічні* (предмети-замінники), які лише позначають реальний предмет і мають деякі характерні для нього властивості. З гарною іграшкою граються тривалий час і активно, глибоко пізнаючи її особливості та функції. У грі відбувається закріплення знань про призначення предметів, найпростіших знарядь праці, загальних способів дії з ними. Використовуючи символічну іграшку, дитина починає вперше самостійно оперувати образами, узагальнює свій попередній ігровий досвід [5].

На дітей молодшого шкільного віку особливо впливають іграшки, що зображають людей, істот і предмети реального світу: тварин, риб, птахів, рослинність, предмети побуту, техніки тощо. Вони не тільки спонукають до різноманітних за змістом ігор, а й допомагають увійти в роль, створити улюблений ігровий образ, реалізувати задум. Засобом реалізації задуму іграшка може стати лише в тому разі, якщо дитина правильно сприймає її образ, має певні знання про предмет, а іграшка викликає усвідомлений інтерес і бажання гратися. Іграшка як створений дорослими для розвитку дітей предмет культури має освітнє і виховне значення лише тоді, коли використовується за призначенням. Дитина повинна розуміти іграшку, хотіти з нею творчо діяти. Щоб іграшка, як і гра, була супутником дитинства, людство весь час удосконалює її [1].

Народна іграшка спеціалізовано, у сукупності, універсально дозволяє здійснити основні естетичні та педагогічні функції культури. Охоплюючи всі без винятку види взаємодії людини з навколишнім світом та всередині соціуму, вона по-своєму сприяє організації та розвитку людської діяльності через формування у людині відповідних потреб та навичок. Народна іграшка сприяє моделюванню багатьох життєвих процесів, утвердженню тих або інших цінностей, формує та закріплює соціальні норми та установки, стосунки людей, їх ставлення до навколишнього соціального та природного світу. Народна іграшка може стати знаряддям придбання людиною певного соціального або естетичного досвіду, початкових умінь та навичок. Проникнення народних іграшок у сферу праці, побуту, навчання робить її дійсно універсальною. Ця універсальність розкривається в естетичній виразності народної іграшки, яка несе у собі властивості універсальності та інтегративності [6].

Багатоаспектність народної іграшки характеризується і тим, що вона виступає як засіб педагогічної дії: елемент дитячої гри, засіб виховання і навчання, предмет декоративно-ужиткового мистецтва для прикрашення, адже в ній – суттєвій частині фольклорно-національної культури – значно більше багатств світопізнання і сві-

торозуміння, не кажучи вже про інформативно-генетичні багатства, ніж у найскладнішій комп'ютерній грі.

Систематизоване опанування української народної іграшки робить можливим комплексне сприйняття даного різновиду народного мистецтва, глибоке збагачення особистості дитини естетичним досвідом, стимулювання її творчого потенціалу. При системному та цілеспрямованому підході до навчально-виховного процесу передбачається, що найширше використання комплексу різноманітних форм методів, які б сприяли стимулюванню та ефективному формуванню творчої активності молодших школярів в процесі оволодіння традиційними прийомами створення та оздоблення українських народних іграшок і під час самостійного їх виготовлення є обов'язковою умовою.

Основною і найбільш значною формою здійснення керівництва процесом формування творчої активності виступають уроки образотворчого мистецтва і трудового навчання. В умовах особистісно-орієнтованого підходу суттєво змінюється його мета, форма організації. І.С.Якиманська визначає, що мета такого уроку – виявлення пізнавальної активності учнів. Проведення уроків на основі інтеграції змісту є одним із напрямів методичного збагачення уроків. Це об'єднання має на меті інформаційне й емоційне збагачення сприймання, мислення і почуттів учнів завдяки залученню цікавого матеріалу, що дає змогу з різних сторін пізнати якесь явище, поняття, досягти цілісності знань, робить можливими системне формування у свідомості школярів картини гармонії навколишнього світу.

Комунікативна функція народного мистецтва дозволяє вписати його в динаміку культури, програмуючи процеси соціалізації особистості. Тому сенс соціокультурної діяльності полягає не просто в залученні молоді до поширення і пропаганди народного мистецтва, діяльності з виявлення, збирання і зберігання художніх цінностей, а в тому, щоб викликати в них ініціативу, творчість, екологічне ставлення до художньої спадщини, осмислення своєї відповідальності перед майбутнім за збереження художніх цінностей минулого і сьогодення, формування особистості як спадкоємця і суб'єкта культури. Треба усвідомлювати, що ми стоїмо на межі того часу, коли народне мистецтво може остаточно зникнути, і тому слід свідомо і, найголовніше, відповідально підходити до збирання тих матеріалів, які ще можна врятувати.

Освітня практика вже нагромадила позитивний досвід різних форм роботи, спрямованих на опанування студентами та школярами надбань народного мистецтва.

У Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії вже шостий рік працює музей народного декоративно-ужиткового мистецтва. Його відкриттю передувала велика кропітка робота з пошуку, узагаль-

нення та систематизації матеріалів науково-дослідного характеру, збору та дослідження об'єктів матеріальної культури народу України і Поділля зокрема.

Музей народного декоративно-ужиткового мистецтва працює за такими експозиційними напрямками: народний одяг, народна іграшка та фольклорна лялька, різноманіття видів декоративно-прикладного мистецтва, народні промисли і ремесла.

Студентами та викладачами створюються експонати для експозиції музею, формуються його фонди, що складають предмети матеріальної культури українців минулого та сучасності. Музей співпрацює з обласним і міським відділами культури туризму і курортів Хмельницької держадміністрації, до співпраці залучені народні майстри Поділля, що забезпечує взаємозв'язок представників студентської та учнівської молоді з автентичним народним мистецтвом. Творчі роботи студентів, що представлені в експозиції, неодноразово брали участь у міських, обласних, всеукраїнських і міжнародних виставках. Періодично у приміщенні музею проводяться виставки майстрів декоративно-прикладного та народного мистецтва Поділля. Гарні враження залишилися у відвідувачів від спілкування з творчістю заслуженого майстра народної творчості, члена Національних спілок художників та майстрів народного мистецтва України Косаревої Ніни Сергіївни (художня обробка шкіри), члена Національних спілок художників та майстрів народного мистецтва України Нікітюк Людмили Іванівни та її доньок Ольги та Дар'ї, онучки Анни (кераміка); подільської майстрині, дослідниці народного мистецтва Напиткіної Галини Павлівни (ткацтво, вузлова лялька).

Музей став гордістю академії. Ніхто з відвідувачів закладу не обійшов його увагою, виносячи з нього найприємніші враження. Тут відбуваються заняття, що сприяють самовираженню і творчому удосконаленню кожного студента. Під керівництвом викладачів у музеї поповнюється зібрання українських рушників, знайдених і відновлених у процесі навчально-дослідної роботи. Чільне місце в експозиції музею займає колекція ляльки у комплексах традиційного одягу історико-етнографічних регіонів України. Детальніше представлено розмаїття народного одягу Поділля.

В академії функціонує студія писанкарства, при музеї створені школи українського етнодизайну, народних ремесел, вишивки, результати роботи яких представлені в експозиції музею.

Музей – це навчальний комплекс. Випускники академії працюють у школах області, де вони можуть створити за зразком такий куточок народних ремесел, тим самим започаткувавши збереження, відродження народного мистецтва та розвиток дитячої творчості на своїй малій Батьківщині.

Саме тому дуже важливо, щоб сучасний шкільний музей народного мистецтва та творчості насправді став одним з ефективних засобів прилучення учнівської молоді до культурної спадщини народу, його духовних цінностей, їх збереження і примноження. Використання музейних засобів для розвитку художнього сприйняття дає можливість не лише для цілеспрямованого, систематичного виховного впливу, гармонійного розвитку особистості, але й дозволяє міцно пов'язати цей процес із шкільною музейною практикою, сприяти набуттю необхідних дослідницьких навичок і умінь.

На базі музею систематично проводяться науково-методичні та науково-практичні семінари з проблем етнохудожнього, трудового, народознавчого напрямку. Під час проведення науково-практичного семінару „Культурологічний та етнопедagogічний потенціал народної іграшки” було проведено ряд майстер-класів, на яких присутні ознайомились з технологією виготовлення, а й спробувати власноруч виготовити народних іграшок.

Організація спілкування молоді із справжніми цінностями народного мистецтва, серед яких одне з провідних місць займає народна іграшка, дає можливість їм засвоювати нагромаджений життєвий досвід людства, сприяє моральному розвитку, духовному збагаченню. Пам'ятки народного мистецтва іноді використовуються лише з наочно-ілюстративною метою, а не як типи художньої творчості, що об'єднують у собі матеріальне виробництво і духовну культуру.

У зв'язку з цим, зростає роль музею, який здатний сформувати у молоді людини – майбутнього фахівця, специфічне, емоційно-ціннісне ставлення до народного мистецтва. Специфіка функціонування музею в сучасному суспільстві визначається тим, що він працює не тільки як енциклопедія, а й за естетичними законами, тобто виступає мовою культурного спілкування людства. І подібно до того, як через засоби сучасної масової інформації школярі можуть орієнтуватися в оточуючому світі, так завдяки музею вони повинні отримати реальну можливість орієнтуватися в соціально-культурному просторі.

За роки незалежності Української держави суттєві зміни відбулися в усіх галузях суспільного життя, в тому числі у системі національної освіти, одним з важливих напрямів якої визначено відродження національних традицій українського народу і впровадження їх у зміст виховання молодого покоління.

Все вищесказане дозволило зробити такі висновки. Проектування етнохудожнього середовища підготовки майбутнього педагога відбувається через включення елементів музейної педагогіки до навчально-виховного процесу, залученні студентів до пошукової, збиральницької діяльності, використання їх творчого потенціалу в

створенні експозиційного матеріалу та формуванні музейних фондів. Це дає можливість не лише для цілеспрямованого, систематичного виховного впливу, гармонійного розвитку особистості, але й дозволяє пов'язати цей процес із шкільною практикою, сприяти набуттю майбутніми педагогами необхідних дослідницьких умінь і навичок. Практичні заняття дозволяють створити необхідний фундамент для розвитку здатності не тільки естетичного споглядання, усвідомлення естетики, аналізу та оцінювання художніх творів, а й створення та реалізацію власних творчих проєктів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антонович Е. А. Декоративно-прикладне мистецтво / Е. А. Антонович, Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Е. – Львів : Вид-во „Світ”, 1992. – 272 с.
2. Зязюн І. А. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / І. А. Зязюн // Рідна школа. – 1995. – № 12. – С.29–52.
3. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посіб. для вчителів / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко. – Х. : Веста ; Видавництво „Ранок”, 2006. – 256 с.
4. Найден О. С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості / О. С. Найден. – К., 1999. – 256 с.
5. Орел Л. Г. Дитяча народна іграшка на Україні / Л. Г. Орел // Початкова школа. – 1991. – № 2. – С.66–68.
6. Фіголь Д. І. Українська народна дитяча іграшка. / Д. І. Фіголь. – К., 1956. – 156 с.

О.М.ГАЛУС,

доктор педагогічних наук, професор

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Першочерговим завданням сучасної школи є наближення учнів до життя, засвоєння ними систем знань, норм і цінностей, що дають їм можливість функціонувати як повноправним членам суспільства. Такий процес, як відомо, дістав назву соціалізація.

Під *соціалізацією особистості* розуміють процес засвоєння та відтворення нею культурних цінностей і соціальних норм, а також саморозвитку і самореалізації в тому суспільстві, в якому вона проживає.

Соціалізація людини відбувається: а) у процесі стихійної взаємодії людини з довкіллям і стихійного впливу на неї різноспрямованих обставин життя суспільства; б) відносно спрямованим державою процесом впливу на ті чи інші категорії людей; в) у процесі цілеспрямованого створення умов для розвитку людини, тобто виховання.

Процес соціалізації людини є тривалим і складним. З одного боку, суспільство на кожному етапі свого розвитку виробляє певну систему соціальних і моральних цінностей, свої ідеали, норми і правила поведінки, перш за все зацікавлене в тому, щоб кожна людина, сприйнявши і засвоївши їх, змогла жити в цьому суспільстві, стати його повноцінним членом. З іншого боку, на формування особистості великий вплив мають різноманітні стихійні, спонтанні процеси, які проходять у навколишньому житті. Тому сумарний результат таких цілеспрямованих і стихійних впливів не завжди передбачуваний і не завжди відповідає інтересам суспільства.

Існують різноманітні підходи до процесу соціалізації особистості у наукових теоріях, концепціях, школах. Аналіз численних концепцій соціалізації людини показує, що вони тяжіють до одного з двох підходів, не тотожних щодо розуміння ролі людини у процесі соціалізації.

Прихильники першого підходу – *структурного функціоналізму* (Е.Дюркгейм, Т.Парсонс, М.Вебер, В.Парето та ін.) передбачали пасивну позицію людини в процесі соціалізації, а саму соціалізацію розглядали як адаптацію людини до суспільства, що формує кожного його члена відповідно до характерної культури цього суспільства. Цей підхід визначено як суб'єкт-об'єктний (суспільство – суб'єкт впливу, а людина – його об'єкт).

Представники іншого підходу – *символічного інтеракціонізму* (Ч.Кулі, У.Томас, Ф.Знанецький, Дж.Мід та ін.) виходили з того, що людина бере активну участь у процесі соціалізації і не лише адаптується до суспільства, а й впливає на свої життєві обставини і на саму себе. Цей підхід можна визначити як суб'єкт-суб'єктний. Такого підходу у педагогічній діяльності притримувався В.О.Сухомлинський.

В.О.Сухомлинський у своїй педагогічній діяльності та творах слугував прикладом того, як учителю потрібно дбати про наближення учнів до життя, засвоєння ними культурного пласту суспільства з метою активної соціалізації. У цьому контексті варто навести висловлювання О.В.Сухомлинської „Якщо в центр розгляду поставити всю педагогічну концепцію В.Сухомлинського, то побачимо, що він не замірявся й не ставив під сумнів тодішні політичні й соціально-економічні умови, це залишалось для нього непорушним. Але він ставить питання: що ж потрібно, щоб зробити дитину щасливою, а значить, вільною? Перш за все він підійшов до дитини як до *суб'єкта*, (виділено Г.О.) вільної істоти, сформулював антропологічний підхід до виховання (що суперечило іс-

нуючим підходам), який надавав останньому нового спрямування й новий сенс. Дитина у В.Сухомлинського – самодіяльна, незалежна особистість, котра висловлює в різноманітній діяльності свою особисту людську сутність” [5, с.55].

В.О.Сухомлинський писав: „Суспільна сутність людини виявляється в її відносинах, стосунках, взаєминах з іншими людьми. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи в стосунки з людьми, які задовольняють її матеріальні й духовні потреби, дитина включається в суспільство, стає його членом” [7, с.448]. За В.О.Сухомлинським, людина повинна активно пізнавати навколишній світ, змінювати, перетворювати і впливати на життєві обставини. „Життєвий шлях від дитинства до юнацтва повинен бути шляхом радості, бадьорості – це одне з найважливіших правил усієї системи нашої виховної роботи. Радість як джерело оптимістичної впевненості дитини в своїх силах є умовою того багатства справжнього ставлення до навколишнього світу, без якого не може бути духовного розвитку” [1, с.150].

Важливою рисою людини, завдяки якій вона здатна орієнтуватися в довкіллі, розуміти навколишній світ природи, контактувати з людьми, вважав педагог, є *спостережливість*. „Необхідно виховувати емоційне начало, яке породжує в дитини подив, захоплення, радість від пережитого, бажання нових зустрічей...Важливо навчити дітей виявляти зв'язки між природними явищами” [1, с.71]. Педагог надавав великого значення веденню школярами календарів погоди, що спонукає дітей систематично спостерігати за явищами, процесами природи. Завдяки проведенню уроків на природі учні мали змогу вивчати природу та господарство рідного краю, що дало можливість у подальшому використовувати краєзнавчий матеріал на уроках та позакласній роботі. „Постарайтесь допомогти дітям і в школі. Організуйте силами батьківського активу вечори питань і відповідей, різні пізнавальні гуртки, читацькі конференції, екскурсії до музеїв” [9, с.106-107]. В.О.Сухомлинський вважав, що під час спостереження необхідно створити умови для проведення дитиною *досліду*. Адже дослід не просто дає змогу споглядати предмет, а навчає ставити і розв'язувати певне завдання: як знайти причини і наслідки того чи іншого явища, як відрізнити головне від другорядного, як побачити дію того чи іншого фактора. З точки зору В.О.Сухомлинського, якщо проаналізувати ті розумові операції, якими користувався під час проведення експерименту учень, то можна побачити, що саме з них складаються всі основні елементи розвитку логічного мислення: аналіз, синтез, порівняння, індукція, дедукція, абстрагування і узагальнення. „Якщо слово не пов'язане з образом, не спирається на живі, безпосередні спостереження, то воно втрачає свій зміст” [1, с.73].

Педагог вбачав нерозривний зв'язок між вмінням бачити красу природи і потребою її зобразити власним словом, власною мелодією і особливо – власними руками. Розвиток розуму, говорив він, – на кінчиках пальців. „Придивіться уважніше до неповторної творчості природи, і вона підкаже потрібні образи і композиції” [1, с.74].

Життєвий шлях дитини повинен бути *радісним*, сповнений бадьорістю. „Радість як джерело оптимістичної впевненості дитини у своїх силах є умовою того багатства справжнього ставлення до навколишнього світу, без якого не може бути духовного розвитку” [1, с.150]. Педагог надавав великого значення єдності *краси, праці і духовного спілкування*. „Краса виховує моральну чистоту, людяність лише тоді, коли праця, яка створює красу, олюднена високими моральними спонуканнями, насамперед пройнята повагою до людини” [1, с.151]. „Дитинство не повинно бути постійним святом – якщо нема трудового напруження, посильного для дітей, для дитини залишається не доступним і щастя праці... У праці розкривається багатство людських стосунків...” [1, с.153]. Створення ситуації успіху в процесі навчання сприяє розвитку вольових зусиль школяра, його наполегливості. Такий учень, на думку педагога, не буде боятись помилитись, тому що учитель дав право йому на помилку. А це позбавляє учня відчувати страх перед навчальними завданнями. Він не буде списувати у товариша контрольну роботу в разі отримання негативної оцінки, учитель обов'язково допоможе йому в подоланні труднощів. На підставі багаторічного досвіду О.В.Сухомлинський робить висновок, що оцінка – найгостріший інструмент. Він дає поради вчителям щодо використання оцінки: оцінка має відображати радість успіху у навчанні, вона ставиться тільки за позитивні результати, оцінювання варто проводити не за одним, а за декількома видами роботи учня. Таким чином, фасілітаторська місія учителя є досить актуальною в процесі активної соціалізації учня в умовах школи. Педагог писав: „Справжня майстерність вихователя полягає в тому, щоб перші почуття смутку, тривоги, занепокоєння дитина переживала, бачачи й близько до серця сприймаючи сльози іншої людини” [7, с.450].

Поряд з учителем головними агентами соціалізації дитини педагог вважав *сім'ю та дитячий колектив*. „Чим більше духовних сил уклала дитина в працю в ім'я радості матері, тим більше людяності в її серці...Справжня школа виховання щиросердечності, душевності і чуйності – це родина; ставлення до матері, батька, дідуся, бабусі, сестер є випробуванням людяності” [1, с.164]. Сімейний колектив, де дитину вводять в світ зрілості і мудрості, – це така основа дитячого мислення, яку не може замінити в цьому віці ніхто. В.О.Сухомлинський писав: „Від того, як мати реагує на крик і плач немовляти, як задовольняються перші бажання дитини і як на основі цих бажань створюються потреби, залежить великою мірою мора-

льне здоров'я майбутнього члена колективу, його здатність бути вихованою особистістю” [7, с.449].

Видатний педагог-гуманіст стверджував, що *навчання – це не єдина сфера соціалізації* дитини. Дітей об'єднує все те, чим вони живуть. Він вважав, що вчителів, які намагають виховувати колективізм лише на основі навчальної діяльності, неминуче спіткає невдача. Дитина повинна бути не тільки школярем, а перед усім людиною з багатогранними інтересами, запитамі, прагненнями. Завдання вчителя полягає в тому, щоб сформувати в учнів позитивні мотиви, прагнення, життєві потреби. Кожна дитина повинна прагнути до розвитку власного внутрішнього потенціалу, в тому числі шляхом *самовиховання і самонавчання*. „... Виховання, яке спонукає до самовиховання, – це і є, за моїм глибоким переконанням, справжнє виховання. Навчити самовихованню незмірно важче, ніж організувати недільне проведення часу” [9, с.106]. Василь Олександрович зазначав: „Навчання стає працею за тієї умови, коли учень самостійно добуває знання. Це необхідно не лише для міцності знань. Самостійне добування знань породжує зрілість думки” [7, с.89]. У Павлиській школі, директором якої був В.О.Сухомлинський, працювали гуртки, факультативи, проводилися консультації, що сприяло поглибленню знань учнів, розвитку їх самостійності.

Школа, на думку В.Сухомлинського, повинна сформувати ті знання, уміння і навички, які неодмінно використає випускник в житті. ”Якщо вихованця навчати десять років, давати йому знання основ наук, а потім, коли він закінчить школу, дати йому в руки лопату і сказати: „А тепер працюй. Копати треба ось так”, – це буде для нього трагедія. Таку трагедію і переживають ті випускники середньої школи, духовне життя, думки і почуття яких протягом десяти років були відірвані від життя, від праці” [1, с.284].

В процесі соціалізації особистості дитини важливо врахувати її *індивідуальність*, прояв специфічних особливостей психіки. Положення про неповторність кожної дитини є провідною ідеєю, на якій побудована вся система поглядів В.О.Сухомлинського щодо навчання та виховання і має велике значення для концепції особистісно орієнтованого підходу, оскільки саме з нього випливає положення про дитину як найвищу цінність і головного суб'єкта навчально-виховного процесу.

При Павлиській школі була метеостанція, чотири майстерні, оранжерея, фруктовий сад, виноградник, дослідні ділянки, пасіка, голуб'ятня і кролеферма. Це дало можливість учням безпосередньо працювати на цих об'єктах, набувати певних трудових навичок і ближче ознайомитися із родом діяльності їх батьків.

„Сила будь-якого *трудового колективу* вимірюється розвитком індивідуальних можливостей кожного окремого працівника”, – писав В.О. Сухомлинський [1, с.287]. Педагог надавав великого значення трудовому (учнівському) колективу в процесі соціалізації особистості. З цього приводу він говорить: „Могутня виховна сила колективу народжується тільки за тієї умови, коли людина в школі є не пасивним споживачем знань, а творцем. Вище щастя людини саме й полягає в тому, що вона усвідомлює в собі творчі сили, бачить себе як творця” [7, с.472].

В своїх працях педагог органічно включав категорії етики і поняття про добро і зло, обов’язок, гідність, честь, совість, свободу, відповідальність, кохання, загальні норми і принципи поведінки в структуру питань теорії виховання, розкрив їх значення для розв’язання проблем розвитку, формування і виховання – трудового, розумового, морального, фізичного. Все це створило своєрідний ідеальний образ школяра для наслідування [9, с.5-6]. Педагог писав, що правильна соціалізація ґрунтується на багатстві емоційного життя. „Розвинені почуття, висока емоційна культура – це, образно кажучи, абсолютний музичний слух моральної вихованості. Емоційно невихована, глуха до найтонших впливів дитина – це потенціальний егоїст” [7, с.451]. При цьому надавалось великого значення проведенню етичних бесід, які пробуджують, виховують емоційну чутливість, учать пізнати світ не тільки розумом, а й серцем.

Педагог надавав великого значення вихованню дитини в підлітковому віці, що зумовлено складністю психофізичних процесів цього періоду, зокрема прагненням стати особистістю з одного боку і відсутністю життєвого досвіду – з іншого. В цьому періоді дитини він окреслює протиріччя, які необхідно розв’язувати, це: а) непримиренність до зла, неправди, готовність вступити в боротьбу з найменшим відхиленням від істини і невміння розібратись в складних явищах життя; б) прагнення бути хорошим, слідувати ідеалу і небажання його виховання з боку дорослих; в) бажання самоствердитись і невміння це зробити; г) наявність багатства бажань і обмеженість сил, досвіду, можливості для їх здійснення; д) наявне заперечення авторитетів, захоплення ідеальним і сумніви в тому, що ідеальне може бути в нашому буденному житті; е) здивування перед невичерпністю науки, бажання багато знати, переживання натхнення, радості, інтелектуальної праці і поверхове і навіть легковажне ставлення до навчання, до своїх повсякденних завдань; є) романтична захопленість і грубощі, моральне невігластво, любування красою та іронічне ставлення до неї [8]. Ці протиріччя криються в якісній перебудові взаємодії розуму та емоційного світу, яка здійснюється в підлітковому віці і не завжди враховується вихователями і батьками.

Педагогічна спадщина і життєвий досвід В.О.Сухомлинського свідчать про глибоке розуміння природи дитини, намагання педагога допомогти вчителю, вихователю у такому складному педагогічному процесі як соціалізація особистості. Його твори і в майбутньому будуть перечитувати педагоги, батьки тому, що у них поєднується висока професійна компетентність Вчителя та глибока народна мудрість Вихователя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Діалоги про виховання : Книга для батьків (укл. О.Г.Свердлова). – К. : Радянська школа, 1985.
2. Мудрость воспитания : Книга для родителей / сост. Б. М. Ким-Бад и др. – М. : Педагогика, 1987.
3. Сухомлинский В. А. Письма к сыну / Василий Александрович Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1979.
4. Сухомлинский В. А. Родина в сердце / Василий Александрович Сухомлинский. – М. : Молодая гвардия, 1980.
5. Сухомлинська О. В. Ідеї свободи у вихованні в Європейській педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського // Європейська педагогіка і Василь Сухомлинський як сучасний педагог-гуманіст : матеріали міжнар. наук.-прак. конф., присвяченої 75-річчю від дня народження видатного українського педагога. – К., 1993. – С. 54–57.
6. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / Василь Олександрович Сухомлинський. – К., 1978. – 262 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори / Василь Олександрович Сухомлинський : у 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.1. – 654 с.
8. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 2. – С.149-416.

Л.В.ЗДАНЕВИЧ,

кандидат педагогічних наук, доцент

ОПТИМІЗМ УЧИТЕЛЯ ТА УЧНЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Учительська професія, на думку В. Сухомлинського, є однією із найскладніших і найблагородніших. Вона, як ніяка інша, пов'язана із дитинознавством, постійним проникненням у неповторний світ людини. Учитель покликаний відкривати в дитині нове, спрямовувати її становлення і духовний розвиток, піклуватися про її психічне

і фізичне здоров'я. Виховати із дитини добру, чуйну людину учитель здатний тоді, коли він буде справжнім майстром своєї справи, знатиме душу дитини й відчуватиме її індивідуальний світ. Наріжним каменем педагогічного покликання є гармонія розуму і серця, глибока віра в можливість успішного виховання кожної дитини. Учитель не може бути байдужою людиною. Безпристрасних, байдужих учителів діти не люблять і ніколи не відкривають їм свого серця, не виявляють своєї радості, душевного піднесення [2, с.423-424]. А без цього не може бути відкритого спілкування, добрих відносин, взаємодії, отже, не може бути оптимізму. Зауважимо, що сьогодні учитель поставлений в такі умови праці і життя, що часто-густо йому важко виявити оптимізм. Матеріальні нестатки, морально-психологічний тиск з боку суспільства й адміністрації навчального закладу призводять до емоційного і фізичного вигорання учителя, стримують вияв чуйності, любові до дитини. Але ідучи в клас, учитель має примусити себе забути про рани і горе власного серця, бути творцем щастя своїх вихованців.

Феномен оптимізму людини досліджували відомі філософи (Г. Гегель, І. Ільїн, І. Кант, О. Лосев), психологи (Г. Костюк, О. Леонтєв, А. Маслоу, К. Роджерс, С.Рубінштейн), педагоги (Г. Ващенко, А. Дістервег, Я. Коменський, А. Макаренко, Й. Песталоцці, К. Ушинський). Ці та інші вчені по-різному визначали поняття „оптимізм”, обґрунтовували свої позиції щодо умов і засад його формування в учителів та учнів. Однак одностайною була думка про те, що оптимізм передбачає радісне світовідчуття, світосприймання людини, налаштованість її на віру у майбутнє, надію на краще. Оптиміст – це відважна людина, яка не боїться перешкод, уміє їх долати навіть тоді, коли здається, що все вже є втраченим.

Характеризуючи оптимізм учителя, В. Сухомлинський пов'язує його із сенсом самого життя. Тому особливо велике значення має моральне тло життя людини у процесі пізнання наукових істин, що стосуються самої людини – її життя і смерті, почуттів і переживань. Учитель, як і кожна людина, прагне щастя, здійснення найпотаємніших мрій та ідеалів. Він відчуває радість творення нової людини, радість взаєморозуміння як зі своїми колегами, так і учнями та їх батьками. Дитина для учителя, як і для батьків, стає джерелом радості тоді, коли вони зуміли вкласти в неї не лише знання, а й почуття гідності, людяності, любові до інших.

Оптимізм учителя, на думку В. Сухомлинського, полягає і в тому, щоб не допускати негідних, „чорних” думок про учня. Справжній учитель, це той, який навіть у важковиховуваній дитині бачить позитивне, добре. „Оптимізм, життєрадісне світосприймання, почуття впевненості у своїх силах – це, образно кажучи, світлий вогник, який осяває шлях

важкій дитині. Погасне цей вогник – і дитина опиниться в мороці, у самотині, її охопить безвихідна туга і безнадія” [6, с.512].

Учитель має з’ясувати, що є причиною негативної поведінки виховання. На думку Г.Васяновича, педагог повинен уважно, терпляче досліджувати розумовий, емоційний, духовно-моральний розвиток дитини. Гуманізм педагога і полягає в тому, щоб дитина, якій несподобалося те, що сподобалося переважній більшості дітей, не почувала себе неповноцінною, відчувала високу людську радість – радість пізнання, радість інтелектуальної праці, радість творчості [1, с.294–306]. Проте великою бідою шкільного життя, справедливо зазначав В. Сухомлинський, є те, „... що деякі учителі, самі не роздумуючи, що роблять, підрубують коріння оптимізму учня методично і безжалісно. Оптимізм – це ніби чарівне кольорове скло, крізь яке навколишній світ здається дитині великим дивом. Дитина не просто бачить і розуміє, вона емоційно оцінює, вона любить, захоплюється, дивується, ненавидить, прагне стати на захист добра проти зла. Не можна відібрати у дитини цього чарівного шкельця. Не можна перетворювати її в холодного розсудливого резонера” [7, с.296].

В. Сухомлинський постійно нагадував учителям, щоб вони виховували таких громадян, які б жили ідеалами народу, щоб час шкільного навчання вимірювався не лише навчальним чвертями, півріччями, семестрами, а й тими історичними завданнями, які розв’язує країна. Ні учитель, ні учень не мають морального права жити лише радощами споживання, як це на жаль, буває. Душа учителя і учня одухотворяється тим, що вони роблять щось добре, корисне для загального блага народу, держави. І головне, щоб це радісне відчуття від зробленого ставало духовною потребою.

Великий педагог і вчений В. Сухомлинський наголошував і на тому, що оптимізм учителя й учня значною мірою залежить від їх здоров’я. „Добре здоров’я, відчуття повноти, невичерпності, фізичних сил найважливіше джерело життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності подолати будь-які труднощі. Хвора, квола, схильна до захворювань дитина – джерело багатьох негод. Протягом 20 років ми вивчаємо, що являють собою невстигаючі учні, які причини неуспішності. Наукове дослідження фізичного і розумового розвитку дітей привело мене до висновку, що у 85% невстигаючих і відстаючих головна причина відставання, незнання, незадовільної роботи на уроках і вдома, другорічництва – поганий стан здоров’я, якесь захворювання чи нездужання, найчастіше зовсім непомітне для лікаря, таке, що піддається діагностуванню тільки в результаті спільних зусиль матері, батька, лікаря і вчителя” [5, с.125].

Оптимізм учня безпосередньо залежить від справедливості учителя. Дотримуючись цієї думки, В. Сухомлинський був впевнений,

що виховання справедливості, оптимізму, як і моральне виховання взагалі, продуктивне лише тоді, коли воно здійснюється не на функціональних засадах учителя, а на засадах реальної участі в житті дітей, коли за певних ситуацій учитель як батько сімейства співпрацює разом із дітьми, а вони разом із ним. Несправедливий учитель створює нервозність, напруженість у взаєминах, викликає підозру, пригнічує вияв дитячих почуттів. Це призводить до того, що „... школа, яка за самою природою своєю має бути святим місцем гуманності, людяності, храмом високої культури людських почуттів, стає – як це не дивно, але це так – місцем несправедливості. Не знаючи, що робити з учнем, який, на його думку, навмисне порушує дисципліну, навмисне чинить прикроці, – вчитель вдається до покарання. Слабкість апелює до сили й насильства... сваволя й несправедливість завжди виливаються в насильство над волею, думкою, почуттями. А коли вже вчитель вдався до покарання до сили, – тоді закінчується, вичерпується педагог і починається наглядач, якого учні ненавидять” [8, с.352-353].

Справедливість має бути однією із найхарактерніших властивостей учителя, яка сприяє вияву оптимізму, внутрішній радості учня. Діти люблять сміх, веселість, дотепний жарт. Тому не випадково, що гумор учителя є природним джерелом оптимізму. Натомість варто зазначити, що існують різні види гумору. Є гумор, який сприяє духовному комфорту вихованців, заохочує дітей до навчання, надихає їх на добре, світле, піднесене. Проте існує і „чорний гумор”, здатний глибоко вразити душу дитини, перерости не лише в іронію, а й відверте грубе висміювання. Справжній гумор – це жива, цілюща вода для дитини, це чисте повітря радості й бадьорості. „Завдання педагога – писав В. Сухомлинський, – виховувати почуття благородного гумору: здатність поєднувати радісний подив із співчуттями, співпереживаннями, жалістю... Маленька людина, яка усміхаючись, співчуває і жаліє, ніколи не буде насміхатись над людиною, висміювати її тоді, коли треба допомогти” [4, с.579].

В.Сухомлинський зазначає: „Говорячи про гумор, я маю на увазі дитячий сміх, здатність оптимістично, життєрадісно бачити й сприймати навколишній світ. Йдеться не тільки про веселий, життєрадісний настрій людини й колективу, а передусім про особливе бачення світу, особливе ставлення до людей, обставини подій до самого себе, про особливі взаємовідносини між людьми в колективі.

...Школа радісного здивування – це духовна підготовка дошкільнят і маленьких школярів до багатого, повнокровного духовного життя колективу, до тонких, одухотворених життєрадісними переконаннями відносин між особистостями, до взаємного проникнення в світ людини, до вміння почувати людину поруч із собою” [2, с.577-578].

В. Сухомлинський застерігає учителів від прояву зухвальства, недоброчливості, нетерпимості, жорстокості стосовно учнів. Всьому цьому може запобігти досконале знання учителем світу дитинства. „Так умійте ж почути, зрозуміти, відчувати серцем у тій музиці, яка називається дитинством, насамперед світлі життєрадісні мелодії. Будьте не тільки слухачем, споживачем музики дитинства, але і її творцем-композитором. Створюйте світлі життєрадісні мелодії в музиці дитинства, від якої залежить ваше здоров'я, сила вашого духу, стан вашого серця... Пам'ятайте, що немає серед дітей, підлітків, юнаків і дівчат зловмисників, а якщо й з'являються інколи такі – один на тисячу, на десять тисяч осіб, – то творить їх зло, а виліковують добро, людяність і знову-таки чарівна скрипка й чарівна диригентська паличка – оптимізм” [3, с.430].

Отже, на підставі викладеного можна зробити такі *висновки*:

1. Сутність і зміст педагогічного оптимізму В. Сухомлинський обґрунтовував на засадах людського гуманізму, любові і доброзичливості.

2. Виховання оптимізму у дітей можливе у взаємозв'язку із розумінням сенсу життя, почуттям справедливості, гумору, духовного світу дитини.

До подальших аспектів дослідження відносимо: взаємозв'язок сім'ї і педагогічного колективу у вихованні оптимізму у дитини; дослідження ноологічних засад у процесі виховання оптимізму учителя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч.-метод. посіб. / Г. П. Васянович. – Львів : Норма, 2005. – 344 с.

2. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 1. – С. 403–637.

3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–654.

4. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 3. – С. 403–637.

5. Сухомлинський В. О. Пависька середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 4. – С. 7–391.

6. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 4. – С. 396–626.

7. Сухомлинський В. О. Як любити дітей / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 5. – С. 292–308.

8. Сухомлинський В. О. Не бійтесь бути ласкавими / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – С. 347–359.

Н.В.КАЗАКОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ПОРТРЕТ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

У педагогічній справі роль моральності особливо велика, оскільки мораль виконує педагогічні функції: учитель значною мірою формує духовний світ а, отже, моральність дитини. Здійснюючи педагогічну діяльність, учитель початкових класів різнобічно, багатofакторно впливає на особистість дитини, формує її соціальну позицію за допомогою передачі комплексу цінностей і ставлення до них, залучає до культури. Від характеру цього впливу й від уміння педагога реалізовувати свій педагогічний вплив на учня залежить їхня подальша взаємодія, співробітництво, а також характер взаємодії дитини з навколишнім світом. Впливаючи на особистість дитини й взаємодіючи з нею, учитель початкових класів постійно проникає у внутрішній духовний світ дитини. Цей момент проникнення досить відповідальний і вимагає від нього демонстрації високої моральності.

Надзвичайно важко учителю готувати учнів до життя, коли достеменно ніхто в суспільстві не знає, яке життя ми будемо та які якості особистості будуть високо оцінені майбутнім суспільством. Сьогодні необхідно переосмислити всю систему підготовки педагогічних кадрів; визначити нові вимоги до вчителів, не допускати до роботи з дітьми людей злих, байдужих, слабохарактерних. Ми погоджуємося з думкою А.Й.Сиротенка, який говорив, що „саме характер часто руйнує все, що трапляється на його шляху, – дітей, дорослих, навчальні заклади, виховання, власну долю. Все це дає можливість зробити висновок про надзвичайно шкідливу антивиховну силу деяких особливостей характеру того чи іншого вчителя або вихователя. Тут і емоційна нестриманість, і злопам'ятство, і невміння слухати, і дріб'язкова образливість, і, якщо хочете, невміння терпіти, чекати. І за кожною із названих рис – маса конфліктів – часто дріб'язкових, а часом і значних та важких. І кожен із таких конфліктів ніякою педагогічною доцільністю не обумовлений. Саме така педагогіка тісно пов'язана з елементами педагогічного насильства, надмірної регламентації стосунків „учитель-учень”. Учителі постійно блокують всі устремління і бажання дитини. Дванадцять років такої блокади, і ми віддаємо суспільству непотрібного йому громадянина, безвольного, безініціативного, але з атестатом зрілості” [3, с.155].

Цікавим і корисним є досвід роботи В.О.Сухомлинського, який створив школу радості для дітей і дорослих. У ній учителі були здіб-

ними до професійного та особистісного зростання, вільними від догм і стереотипів, вміло допомагали своїм вихованцям здолати відчуження від школи, завдяки їм учні йшли на уроки не з відразою і страхом, а з цікавістю та задоволенням. В.О.Сухомлинський не лише успішно здійснював навчально-виховний процес, а й отримував задоволення від своєї роботи. Питання педагогічної етики глибоко розкрито у його педагогічних працях, які варто вивчати, аналізувати та використовувати кращі традиції та надбання у своїй професійній діяльності.

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського глибоко вивчена та проаналізована науковцями та впроваджена педагогами в практику роботи освітніх закладів. Дослідженню проблем духовності, моральності в педагогічній спадщині педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського приділялася належна увага, зокрема таким її аспектам: гуманізм педагогічних нововведень В.О.Сухомлинського (М.Антонець, І.Буєва, М.Красовицький, В.Стешенко та ін.); особистісно-орієнтований підхід у педагогіці В.О.Сухомлинського (Ш.Амонашлі, О.Волошенко, Г.Дружиніна, Л.Зламанюк, В.Тютюнник, Т.Максимова, С.Яцишина та ін.); загальнолюдські цінності в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського (В.Галузяк, Г.Васянович, М.Сметанський, О.Сухомлинська, В.Хайруліна та ін.).

та опис морально-етичного портрету вчителя початкових класів.

Педагог перебуває у постійному пошуку своєї досконалості, який зумовлений не лише бажанням самотворчості, а й обов'язком, який на нього покладає суспільство: бути носієм високої моральної культури. „Твоя моральна культура, – писав В.О.Сухомлинський, – визначається тим, наскільки глибоко ти усвідомлюєш для всіх людей потреби, наскільки свідомо орієнтуєшся на них у своїй особистій діяльності. Те, що добре людям, повинно стати твоєю моральною схильністю, твоєю потребою, прагненням, бажанням. Тільки за цієї умови ти станеш щасливою людиною” [6, с.266.]. Як бачимо, В.О.Сухомлинський пов'язував моральну культуру педагога не лише зі здатністю, умінням збуджувати, формувати духовне начало в дитячій душі, привчати її до почуття індивідуальної і колективної відповідальності, але й зі власним щастям.

У праці „Про всебічно розвинену особистість” В.О.Сухомлинський створив „азбуку моральної культури”, зміст якої полягає в наступному:

1.Ти живеш серед людей, кожний твій вчинок, кожне бажання відбивається на людях, які тебе оточують. Є чітка межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна...

2.Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром.

3.Всі блага і радість життя створюються працею... своєю працюовитістю ти примножуєш честь сім'ї, роду і створюєш своє ім'я...

4.Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним. Безсердечність породжує байдужість, байдужість породжує себелюбство, а себелюбство – джерело жорстокості.

5.Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості... Найбільше зло – відступництво, зрада високих ідеалів [8, с.170].

Усі визначені педагогом положення азбуки є актуальними і сьогодні. Аналізуючи його азбуку моральної культури, можна визначити такі загальнолюдські норми моральності дітей: „роби все так, щоб людям, які тебе оточують, добре було”; „плати за людські блага та щасливе дитинство добром”; „будь добрим і чуйним до людей”, „допомагай слабким і беззахисним”, „допомагай товаришу в біді”, „не завдавай людям прикрості”, „поважай і шануй матір і батька...”. Проте ці норми є обов'язковими в першу чергу для учителя. Адже В.О.Сухомлинський був переконаний: „Слово етичного повчання взагалі має силу в устах вихователя лише тоді, коли він має моральне право повчати. Не треба бути якимось ангелом, щоб мати моральне право виховувати справжню людину, треба самому бути справжньою людиною – жити правильно, любити людей, берегти свою гідність патріота, громадянина, трудівника, сина або дочки, матері або батька. Якщо ваше слово етичного повчання співзвучне з вашим внутрішнім духовним світом, одухотворене вашими переконаннями, воно, як магніт, притягує тих, хто втратив віру в людину, ви стаєте для них опорою і провідним вогником” [5, с.284-287].

Толерантність і людська доброта є визначальними ідеалами в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського. Він підкреслював, що моральна свідомість ґрунтується на гуманних почуттях. „Любов до учня” – вимога, якої учитель початкових класів зобов'язаний дотримуватись в кожному випадку спілкування з учнем. Педагог вважав, що гуманність неможлива без чуйності до людини, без доброзичливості. Доброзичливість, розумна доброта – ось що має бути атмосферою життя дитячого колективу, головним тонуом взаємовідносин педагога й дітей. В.О.Сухомлинський вважав, що доброзичливість педагога означає уміння не допустити, щоб дитина стала поганою, застерегти її від помилкових кроків. Молодші школярі легко ранимі, мало підготовлені до життя, вони потребують любові та добре відчувають її: любов вселяє в учня віру в те, що її зрозуміють і при всіх умовах віднесуться справедливо. Любов до дітей викликає відповідні почуття: любов до вчителя, турботу, людяність, вдячність. Разом з тим учитель початкових класів повинен бути вимогливим до дітей. Бути не вимогливим учителем простіше і легко, адже при цьому витрачається менше часу, праці, енергії. Про такого педагога може

скластись думка, що він добрий, а інші викладачі „злі”. Але рано чи пізно виявляється кінцевий результат роботи такого учителя, і всі починають розуміти, він погано вчив, погано виховував. На думку В.О.Сухомлинського, вимогливість починається з глибокої поваги до сил і можливостей дитини. Він вважав, що по-справжньому вимагати – це означає вміти зрозуміти і відчутти серцем, що учневі під силу, а що ні. До тієї межі, до якої дитина може піднятися при максимальному напруженні своїх сил, їй потрібно допомогти піднятися [1, с.126]. Вимогливість педагога до себе – його відношення до своїх помилок і промахів в своїй роботі, це оцінка ним своїх якостей і гідності з точки зору суспільної цінності.

Педагог-гуманіст наголошує, що справжня духовна влада учителя над учнем досягається лагідним добрим словом. У праці „Методика виховання колективу” він наголошує: „Моя влада над дитиною – це здатність дитини реагувати на моє слово, яке може бути теплим і ніжним, ласкавим і тривожним, строгим і вимогливим, – і завжди мусить бути правдивим і доброзичливим. І чим ніжніші, тонші дитячі почуття, чим чутливіше відгукується дитяче серце на правду, красу, людяність, тим сильніше, могутніше моє слово, що виражає владу над дитиною. Я твердо вірю в те, що виховати дитину можна насамперед ласкою, добром” [7, с.636]. В.О.Сухомлинський виступає проти будь-яких погроз, залякувань дитини. Продовжуючи свою думку, він підкреслює: „Здійснюючи владу над світом дитячих думок, почуттів, переживань, не можна ні на хвилину забувати про те, що в кожній дитині є добра воля, добрі наміри. Ніякого крику, ніяких погроз, ніяких намагань вжалити дитяче серце. Не можна перетворювати дитяче серце в лякливо пташку, що забилася в куток клітки і чекає розправи. Моя влада над дитиною тією мірою виправдана і тією мірою мудра, в якій я звертаюсь до добрих і діяльних сил її розуму її серця. Серце, чутливе до добра, ласки, справедливості, доброзичливості не потребує не те що крику, а й підвищення голосу” [7, с.637]. Отже, за кожним словом мають стояти доброта, сердечність і душевність.

На думку В.О.Сухомлинського, педагог має бути мудрим, яку вбачав передусім у здатності усе розуміти, а мудру любов до дітей визначає як вершину педагогічної культури, думки й почуттів. Він переконував, що сердечність, теплота, доброзичливість у ставленні до дитини – це те, що можна назвати добротою [9, с.299-301]. „Професія учителя вимагає багато сердечності”, – говорив В.О.Сухомлинський, – учитель повинен мати батьківську і материнську вибачливість до дитячого невміння керувати своєю волею; учителеві не можна бути холодною і байдужою людиною, оскільки учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється” [1,

с.148]. В.О.Сухомлинський вважав, що бути доброзичливим означає ставитися до дитини так, як ви поставилися би до власної дитини [1, с.128]. Саме Василь Олександрович був таким педагогом, який реалізував ідеї гуманної педагогіки, який понад усе в своєму житті ставив любов до дітей. Він був переконаним, „щоб стати справжнім вихователем, треба віддати дітям серце” [4, с.10]. До ціннісних якостей педагога В.О.Сухомлинський відносив: людяність, глибоку любов до дітей, любов, яка поєднує в собі сердечну ласку з мудрою суворістю і вимогливістю батька та матері.

Теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження (І.Бех, Г.Васянович, Л.Хорунжа, Л.Старовойт та ін.), а також вивчення досвіду роботи педагогів-гуманістів (Я.Корчак, В.Сухомлинський, Ш.Амонашвілі та ін.) дозволили нам скласти морально-етичний портрет учителя початкових класів сучасної школи, визначити його моральні якості, які повинні бути притаманними сучасному учителю: повага та любов до дітей, тактовність, делікатність, милосердя, чуйність та доброта, доброчесність, терпимість, толерантність, чесність, гідність, душевна щирість, доброзичливість, почуття гумору, відповідальність, обов'язковість, благородство, великодушність, мудрість, вихованість, справедливість, громадянськість, патріотизм.

Педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського багатогранна і кожне нове звернення до неї підтверджує її актуальність в умовах модернізації освіти, періоду становлення особистісно орієнтованої педагогіки. Оскільки у поглядах В.О. Сухомлинського учитель – це справедливий і чесний перед собою, своїми учнями і колегами, який спрямований на людину, здатний поважати і любити іншого, відчуває стан іншої людини, вміє налагодити контакт з кожним учнем; гнучкий, компетентний у педагогічній справі, який любить і уміє експериментувати, шукає нові форми і методи роботи; якому властиве позитивне сприйняття самого себе, учнів і колег та ін.. Саме таким би хотілося бачити нам сучасного учителя початкових класів. Як зауважує доктор хабілітованих гуманітарних наук в галузі педагогіки, професор звичайний Тадеуш Левовицький, вчительство є суспільною групою, що має великі можливості при формуванні аксіологічних пропозицій спільного створення світу цінностей для дітей і молоді та результати виконання вчителями професійних обов'язків залежать і будуть залежати переважно від того, чи буде професійна етика базуватися на універсальних та єдиних з ними цінностях, які особливо проявляються в освітній діяльності (такі, як добро та щастя дітей, повага до їхніх прав тощо). Ми підтримуємо його думку, що якщо так буде у реаліях, то освіта відіграватиме вагому роль у формуванні світу ідей та людей, який сприяє досягнен-

ню щастя, життя в умовах свободи та демократії, розвитку кожної людини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Видатні українські педагоги: Інформаційний довідник / авт.-упоряд. Л. В. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2008. – 224 с.– С. 113–176.

2. Левовицький Т. Професійна підготовка і праця вчителів: наукове видання / Тадеуш Левовицький ; переклад з польськ. А. Івашко. – Київ – Маріуполь : Рената, 2011. – 119 с.

3. Сиротенко А. Й. Яким повинен бути сучасний вчитель // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць. – Хмельницький : ХГПА, 2007. – Вип. 2. – С.154–158.

4. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / Сухомлинский В. А. – Рад. школа : К., 1969. – 245 с.

5. Сухомлинский В. О. Сто порад учителеві / Сухомлинский В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 284–287.

6. Сухомлинський В. О. Особистість учителя, педагогічний колектив і всебічний розвиток вихованців / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 266.

7. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 617.

8. Сухомлинський В. О. Про виховання всебічно розвиненої особистості / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 55–208.

9. Сухомлинський В. О. Як любити дітей / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 299–301.

В.П.МАЦЬКО,

доктор філологічних наук, доцент

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Видатний український педагог В.Сухомлинський, працюючи в сільській школі на Кіровоградщині в другій половині ХХ століття, не міг, звичайно, передбачити дитину початку ХХІ століття. Актуальність полягає в тому, що сучасне урбанізоване середовище різко відмінне від середовища, в якому живе й сучасна сільська дитина. Міська дитина не знає ні барвистих весняних лук, ні широкого безкрайнього степу, ні співу жайвора, ні тихих росяних світанків, ні чарівних миттєвостей заходу сонця, ні журливого співу потічка – тобто не знає всього того, що майже щоденно відкривав своїм вихованцям

видатний педагог, справедливо вважаючи, що відкриття краси природи є могутнім засобом виховання. Така краса, сприйнята дитиною, виховує у ній доброту, естетичну витонченість, любов до рідної землі, формує потребу зберігати природу, тобто формує моральну серцевину майбутнього громадянина України. Це і є фундаментальною константою Сухомлинського. Торкаючись виховного процесу засобами художнього слова, дослідники не звертають особливої уваги на твори для дітей, що вийшли з-під пера видатного педагога.

Пристаючи до викладу основного матеріалу скажемо, що нам випало жити в час, коли народжуються люди нового покоління. І головна риса останнього формулюється як діагноз – синдром дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ). Цей синдром є результатом багатьох чинників – тут і матері, що вели неправильний спосіб життя (скажімо, курили й матюкалися), й екологія, і харчування модифікованими продуктами, і агресивне та інформаційно ущільнене середовище, і гіподинамія, викликана комп'ютерною залежністю. Нині школа хоч і стривожена, але не розгублена. Учителі готові працювати з такими дітьми.

Але у них залишилася єдина альтернатива – гуманна педагогіка з її дуже складними технологіями. Один із найбільш відомих американських педагогів Роберт П. Оккер пише: „Мое бачення майбутнього навчання та виховання „нових” дітей ґрунтується на безумовній любові. У цьому суть людства нової епохи. Всі, хто працює в галузі освіти, мають володіти добрим серцем і тонкою душею, щоб із сьогоденних дітей виховати людей майбутнього. Справжні вихователі будуть турбуватися про тіло, душу і дух людини майбутнього, щоб вона була всебічно підготовлена до життя вільною, мудрою та незалежною. Викладачі та вихователі, що стануть піонерами у цій справі, зроблять велику послугу людству”.

За методикою В.О.Сухомлинського, найперше – це глибока повага до учня, й водночас уміле поєднання з високою вимогливістю до нього. Учень ніколи не відчуває себе приниженим, що відповідно зніме проблему дитячої та підліткової озлобленості на „увесь світ”. А ще – виховання красою. За В.О.Сухомлинським, діти не лише повинні сприймати красу довкілля, а й повинні стати її творцями, зростаючи до професійного рівня. Науковцями доведено, що творча особистість менш агресивна, життя сприймає таким, яким воно є, легше переносить труднощі, проявляє милосердя до тих, хто його потребує. Творчість, фізична витривалість знімає отой сумнозвісний синдром дефіциту уваги, що ним страждає більшість сучасних школярів. Культ слова, культ фізичного гарту, культ матері і Батьківщини є домінуючим у виховному процесі. І такий культ, безумовно, мусить базуватися на принципах добра, краси і радості – тріумфу гуманної

педагогіки. Маємо ще один культ В.О.Сухомлинського, про який дослідники не говорять – це культ українськості, українського менталітету, який виразно постає в його поезії:

Я був на далекій чужині...
Я був на далекій чужині,
Там небо таке ж голубе,
Та тільки нема Батьківщини,
Нема там, Вітчизно, тебе,

Бо в ріднім краю над землею
Чистіша і глибша блакить.
І сонце Вітчизни моєї
Яскравіше в небі горить.

Я слухав пісні на чужині —
Хороші думки в тих словах,
Але то не крила орлині,
Що є в наших рідних місцях.

Читаючи твори Василя Сухомлинського, ми на кожному кроці стикаємося з культом гуманного виховання дитини. А спадщина педагога є надзвичайно щедрою і багатогранною, а саме: написав понад сорок книжок, 600 статей, 1200 казок та оповідань для дітей. Центральна праця „Серце віддаю дітям” побачила світ 30 мовами світу.

Заглиблюючись в словесне море В.О.Сухомлинського, відчуваємо, як педагог вдало об'єднав ідею всебічного розвитку особистості з ідеєю гармонійного розвитку суспільства. Він зацентровував на концепції функціональної єдності людини: душа, дух, тіло. В.Сухомлинський не втомлювався говорити: „Діти повинні жити у світі краси, гри, казки, музики малюнка, фантазії, творчості” [3].

Методика проведення уроку, скажімо, у четвертому класі, в якому заторкуються аксіологічні моделі, учитель може зразково зупинитися на мотивації навчальної діяльності учнів, розглянувши оповідання „Сергійкова квітка”. Спершу вчитель читає оповідання (первинне сприймання). Згодом учні самостійно працюють над текстом:

В.Сухомлинський «Сергійкова квітка»

Сьогодні передостанній день навчання. Четверо хлопчиків прийшли до школи рано-ранесенько. Посідали під високим дубом і почали хвалитися батьківськими подарунками.

Петро показав хлопцям ніжик. Це був чудовий ніжик з мідною колодочкою, а на колодочці намальований кінь і на ньому вершник.

- Добрий ніжик, – сказали хлопці.

- Це мій ніжик, – похвалився Петро.

Максим показав хлопцям ліхтарик. Такого ліхтарика вони ніколи не бачили. На білій ручці його було вирізьблено дивовижного птаха.

- Добрий ліхтарик, – сказали хлопці.

- Це мій ліхтарик, – похвалився Максим.

Гриць показав металевого соловейка. Доторкнувся до нього губами, подув, і той заспівав.

- Добрий соловейко, – сказали хлопці.

- Це мій соловейко, – похвалився Гриць.

Хлопці чекали: а що ж у кишені Сергійка?

- Ходімо зі мною.

Він повів хлопців у гущавину чагарника й показав квітку. Вона цвіла під кущем акації. Це була прекрасна квітка. На її блакитних пелюстках тремтіли краплини роси, і в кожній краплині горіло по маленькому сонцю.

- Яке диво! – зітхнули хлопці.

- Але ж це не твоя квітка, – сказав Петро. – Ти ж не можеш узяти її з собою...

- А навіщо мені брати квітку з собою? – запитав Сергійко.

- Ти ж не можеш її на щось поміняти, – доводив Максим.

- А навіщо мені квітку міняти? – усміхнувся Сергійко.

- Пхе, і я можу сказати: це моя квітка, – мовив Гриць.

- А хіба від цього вона стане гіршою? – здивувався Сергійко.

Після прочитаного тексту учитель звертається до дітей, аби вони пригадали, що ж таке оповідання, як жанр художньої літератури. (Це розповідний прозовий твір про різні випадки з життя людей, тварин, або про природу).

Вчитель звертається до класу, аби діти пригадали оповідання, казки і легенди Сухомлинського, які читали у 2 й 3 класі. („Слід”, „Сьома дочка”, „Я хочу сказати своє слово”, „Горбатенька дівчинка”, „По волосинці”, „Як же все це було без мене ?”).

Якщо учні не ознайомлені з автором оповідання, тоді треба сказати, що Сухомлинський 35 років працював вчителем і директором школи на Кіровоградщині. Постійно спостерігав за життям і поведінкою дітей, а потім на основі цих спостережень написав чимало казок-мініатюр, оповідань, легенд. В них автор навчає доброти, щирості, людяності, справедливості.

Далі поставити дітям ряд запитань, на які вони дадуть відповідь. (Чим цікаве це оповідання „Сергійкова квітка”, чому воно вчить, який незвичайний подарунок подарував хлопчик своїм товаришам і до чого закликає автор своїм оповіданням?). Сергійко подарував своїм друзям (Петрові, Максимові Грицю) красу. Чи зрозуміли вони це?

Домашнє завдання.

Скласти свою казку про весняну квіточку.

Цінність класного обговорення за творами Василя Сухомлинського полягає в тому, що учням є можливість зрозуміти вчинки та поведінку героїв, скласти нову ситуацію, де б добро, краса, милосердя посідали центральне місце. Кожна дитина повинна зрозуміти, що казковий пан Добродій працює лише на благо людей. Особливо сьогодні, коли доброта стала чи не найбільшим дефіцитом у дошкільній. І саме тут на допомогу приходять мініатюри В.О.Сухомлинського, котрі прищеплюють дітям добрі почуття.

В роботі над словом, словосполученням, реченням доцільно використовувати такі завдання за творами В.О.Сухомлинського:

- підібрати декілька спільнокореневих слів;
- ввести частку „не” у зміст мініатюри чи казки;
- знайти слова однакові за звучанням, а різні за значенням тощо.

Казка – засіб виховання і навчання. У праці „Серце віддаю дітям” В.О.Сухомлинський писав: „Казка, гра, фантазія животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень... Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками... Під впливом почуттів, що породжені казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Діти знаходять велике задоволення у тому, що їхня думка живе у світі казкових образів, в них – перший крок від яскравого, живого, конкретного до абстрактного”.

Текст казок, оповідань-мініатюр Сухомлинського – прекрасний матеріал для формування навичок зв'язного мовлення. Молодші школярі із задоволенням розповідають казки, зберігаючи народні образні вислови та зображувальні засоби (порівняння, епітети), а також прийнятий у казках своєрідний синтаксичний стрій, мовлення, структуру речень, емоційні особливості твору.

У меморіальному музеї у Павлиші, де працював В. О. Сухомлинський, зберігається 80 томів казок, написаних учнями. Видатний вчений вважав, що створення казок – не розвага, а засіб розумового й естетичного розвитку дітей. Навіть афоризми відомого педагога носять виключно виховний потенціал:

- Виховуючи свою дитину, ти виховуєш себе.
- Справжня любов народжується тільки в серці, що пережило турботи про долю іншої людини.
- Дитина – дзеркало родини; як у краплі води відбивається сонце, так у дітях відбивається моральна чистота матері і батька.
- Людина народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилінкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний.

- Любов – це насамперед відповідальність, а потім уже насолода, радість.

- Людина лише тоді по-справжньому дорожить життям, коли в неї є щось дорожче за власне життя.

- Там, де є суворість і вимогливість жінки, дівчини, юнак стає справжнім чоловіком.

Отже, жанрово-типологічний, системний підхід до прочитання творів В.Сухомлинського дозволяє освоїти основні принципи мови через художнє відображення дійсності засобами образної виразності. В учнів формується чітке уявлення про філологію: рідне слово – мову і літературу – з її специфікою тематики, персонажів, художніх засобів творення слів. Твори В.Сухомлинського не застаріли, а вічні, бо виховання не може зупинитися, як і час. Відтак виховний потенціал творчої спадщини В.Сухомлинського ніколи не втратить актуальності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гришина Р. М. Святкова лінійка, присвячена 80-річчю з дня народження В. О. Сухомлинського / Р. М. Гришина // Все для вчителя. – 1998. – № 17. – С. 37.

2. Деркач В. В. Примножуючи спадщину Павлиського добротворця: Ідеї і традиції В. Сухомлинського продовжують жити у Павлиші / В. В. Деркач // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 6–7.

3. Сухомлинський Василь. Вічна тополя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlit.vn.ua/article/208.html>.

4. Сухомлинський Василь – видатний український педагог // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 2–5.

5. Сухомлинський Василь. Оповідання. // Світ барвистий, веселковий. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисін О. В, 2011. – С. 236–238.

6. Сухомлинський В.О. Вогнегривий коник. - К.: Вікар, 2008. - 200с

Л.А.МАШКІНА,

кандидат педагогічних наук, доцент

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Нова доба потребує суспільства, що постійно навчається. Інтернаціоналізація сучасного життя, стрімкий розвиток інформаційних і комунікативних технологій потребують удосконалення систем, які забезпечують здійснення кардинальних змін у вищій школі, спрямованих на підготовку нової генерації фахівців.

Інформаційно-технологічний виклик ХХІ ст. об'єктивно сприяє необхідності широкого впровадження інноваційних підходів до професійного навчання в умовах неперервної освіти, а також необхідності якісних змін у підготовці фахівців для дошкільної галузі. Суспільство, що базується на знанні, зумовленому цими змінами, має запропонувати принципово нові, досі небачені технології в галузі професійної освіти та підготовки. І такий інноваційний пошук в Україні став реальністю.

Випускники педагогічних вищих навчальних закладів повинні здійснювати дошкільну освіту дітей, навчити їх вчитися, здобувати самостійно нові знання. І тут їм, майбутнім вихователям, стануть у нагоді мудрі настанови В.О.Сухомлинського, який багато уваги приділяв якійсь дошкільній підготовці дітей до навчання в школі, установленню наступності між дошкільною та шкільною освітою.

В.Сухомлинський вважав дошкільне дитинство періодом життя, що великою мірою визначає майбутнє людини. У процесі виховання дитини дошкільного віку педагог повинен бачити і відчувати дитячу душу. Адже кожна дитина – це унікальний світ, який потрібно зрозуміти, прийняти і знайти шляхи взаємодії з ним. Розглядаючи педагогічні проблеми з дитиноцентричних позицій, вважаючи дитину найвищою соціальною цінністю, В. Сухомлинський важливу роль відводив особистості педагога, його вмінню бачити найцінніше, що є у світі – людину [1].

Здійснити такий підхід до виховання може фахівець з багатим духовним світом, здатний особистісно зростати разом з дитиною. Саме у контексті таких ідей повинна здійснюватись підготовка майбутнього вихователя дітей дошкільного віку.

Теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки вагомою сторінкою. Його педагогічні, публіцистичні, літературні праці, вчительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, в т.ч. і вищої, збагативши педагогіку України новими положеннями і думками.

Кількість читачів, дослідників, продовжувачів справи В.О.Сухомлинського щороку зростає. І свідченням цього є створення у 1990 році Української асоціації Василя Сухомлинського, яка об'єднала педагогів України, небайдужих до творчості павлиського вчителя. Ця асоціація покликана досліджувати, поширювати і впроваджувати в життя творчу спадщину вченого, а також передовий педагогічний досвід, сприяти підготовці й підвищенню кваліфікації педагогічних кадрів.

Вивченню, висвітленню та творчому використанню науково-теоретичної спадщини й цінного практичного досвіду В.О.Сухомлинського присвятили свої дослідження відомі вчені: Ю.П.Азаров, М.Я.Антонець, А.С.Бик, М.Библюк (Польща), М.В.Богуславський (Росія), Е.Гартман (Німеччина), М.А.Дмитрієв (Білорусь), І.А.Зязюн, В.Іфферт (Німеччина), А.Кокеріль (Австралія), В.Г.Кузь, Л.А.Мілков (Болгарія), О.Я.Савченко, С.Л.Соловейчик (Росія), О.В.Сухомлинська, Бі Шуджі (Китай), М.Д.Ярмаченко та ін.

Водночас дослідження спадщини В.О.Сухомлинського щодо підготовки майбутніх фахівців дошкільної галузі у вищих навчальних закладах ще недостатньо висвітлено.

Мета статті – розкрити інноваційні підходи до використання спадщини В.О.Сухомлинського у професійній підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, висвітлити особливості проведення різних форм навчання у контексті наукових ідей відомого педагога.

З позицій сьогодення очевидно, що В.О.Сухомлинський зміг піднятися до рівня світової філософської і педагогічної думки. Відштовхуючись від ідей великих мислителів-гуманістів минулого і джерел народного виховання, він сформулював педагогічну концепцію, яка має загальнолюдський характер, спирається на об'єктивні закони і закономірності, не пов'язані з кон'юнктурою та ідеологічними догмами, яких вимагав від нього час.

У центр виховного процесу В.О.Сухомлинський поставив особистість. Основою його концепції є повага і довіра до дитини, визнання її унікальності та права на власний вибір.

Проектування людини він вважає найголовнішим у педагогічній роботі. Методика такого проектування передбачає систему розвивального навчання, самостійність і самобутність життя дитини, її право на щастя. Виховання дитини Василь Сухомлинський розглядав у контексті різноманітних видів діяльності (інтелектуальної, трудової, моральної, естетичної, фізичної), спрямованої на всебічний розвиток особистості. В основу виховання покладено народну педагогіку та загальнолюдські цінності – добро, совість, честь, обов'язок, гідність. Чи не найважливішим засобом виховання Василь Сухомлинський вважав мистецтво спілкування педагога з дітьми, де діти довіряються педагогу як старшому доброму порадинику, другу [1].

Гуманістичні ідеї В.О.Сухомлинського використовуються у вищих навчальних закладах при підготовці педагогів, в т.ч. і дошкільного профілю. У Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії є певний досвід щодо підготовки майбутніх вихователів на основі інноваційної технології В.О.Сухомлинського.

В процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін ми інформуємо студентів, що зміст підготовки до шкільного навчання В.О.Сухомлинський бачив у глибокому вивченні вікових та індивідуальних особливостей вихованців. За його образним висловом, в серці кожної дитини звучить своя струна, на яку педагог повинен налаштуватися [4]. Вихователеві слід обов'язково вивчати тип і темп мислення кожної дитини, що допоможе формувати її індивідуальні нахили та здібності, спрямовувати розумовий розвиток у русло, що найбільш відповідає її природним даним. Навчити дитину думати, пробудити допитливість та інтелектуальні інтереси було головною турботою педагога-дослідника [5].

Відкрити для себе В.О.Сухомлинського студентам допомагають презентації його чудових педагогічних творів, що проводяться на заняттях з педагогіки. Неповторну, щирю і піднесену назву має книга „Серце віддаю дітям”. І чим далі гортали студенти цю книгу, тим глибше розуміли: вона для них. Майбутнім вихователям дошкільнят близькими і зрозумілими були і Школа Радості під блакитним небом, і зелені класи, і ходіння босоніж по росі, і Кімнати Думки та Казки, і Сади Вдячності й Здоров'я. Студенти вчитувалися у рядки і ніби припадали до свіжого, живлющого джерела так незвичайно, піднесено, по-новому говорилося про те, як навчати малят не лише читати і писати, а й піклуватися про все живе, проймаючись красою, гідно жити серед людей.

Семінарські заняття у формі прес-конференцій, круглих столів на теми: „Сухомлинський в моєму житті”, „Він віддав своє серце дітям”, „Радимось із Сухомлинським” - сприяють формуванню у студентів здатності розвивати у дітей інтелектуальні уміння і навички, творчість. І саме Василь Олександрович рекомендує їм організувати „уроки мислення серед природи”, які він проводив у „Школі радості” і які були спрямовані на формування розумових здібностей вихованців, умінь бачити, спостерігати, аналізувати, фантазувати, передавати сприйняте [2].

У творчій співпраці з учителями Павлиської середньої школи В.О.Сухомлинський розробив „300 уроків мислення серед природи”, що новаторськи збагатило теорію і практику дошкільного навчання. Елементи методики такої роботи подаються педагогом у книгах „Серце віддаю дітям” та „Павлиська середня школа”, у ряді статей. Василь Сухомлинський як учитель, тонкий психолог, учений-педагог був глибоко переконаний у тому, що діти, перш ніж розгорнути шкільну книжку і прочитати по складах перше слово, мають прочитати сторінки найпрекраснішої в світі книги – книги природи. Розвивати мислення дітей, зміцнювати розумові сили дитини серед природи – це, наголошує вчений, вимога природних закономірностей розвитку

дитячого організму, тому що кожна подорож у живу природу є уроком мислення, уроком розвитку розуму [2].

Студенти з захопленням розповідають на семінарах про школу під блакитним небом, де серед розквітлої природи, вихователь і його вихованці не тільки спостерігають за життям рослин і тварин, небом, сонцем, зірками, хмарами, але й складають казки, які так чарували дитячу душу, розвивали фантазію і ставали згодом тією духовною їжею, без якої діти не уявляли собі життя в „Школі радості”.

Студенти враховують поради В.О.Сухомлинського і про те, щоб саме в дошкільному віці перед дитиною відкривалось якомога більше незрозумілого в природі, праці, суспільному житті, тому що чим швидше працює її мозок, тим розумнішою вона стає. Адже навколишній світ, природа – вічні джерела пам'яті та мислення: „Сама природа дитячої свідомості, дитячої пам'яті потребує, щоб перед малюком ні на хвилину не закривався навколишній світ з його закономірностями”, – переконував Василь Олександрович [2].

Корисні для майбутніх вихователів рекомендації щодо формування допитливості у дітей, піклування про те, щоб вихованці були передусім думаючими, активними з добувачами знань, допитливими шукачами істини, мандрівниками у світі пізнання. В.Сухомлинський наголошував: „Людина – дитина природи”. І те, що ріднить її з природою, повинно використовуватися для прилучення до багатства духовної культури. Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму” [2].

Неординарні ідеї педагога-гуманіста студенти використовують в процесі практичних занять. Наводимо приклад нетрадиційного заняття з методики ознайомлення дітей з природою.

Тема: Формуємо творчу особистість в школі під блакитним небом (до теми „Спостереження як метод ознайомлення з природою”).

Мета: Орієнтація студентів на використання спадщини В.О.Сухомлинського при формуванні у дітей спостережливості, допитливості, розумових здібностей, логічного мислення засобами природи.

Орієнтовний план заняття:

1. „Школа під блакитним небом”.

1.1. Читання уривків з книги „Серце віддаю дітям”.

1.2. Система спостережень в природі за В.О.Сухомлинським.

2. „Вибери собі хмаринку на небі”.

2.1. „Разом з дітьми розповідаємо про природу, малюємо природу” (зразки розповідей, малюнків студентів, дітей; магнітофонні записи дитячих розповідей).

3. „Куточок мрії і фантазії”.

3.1. Розробка уроків розвитку у дітей мислення та розуму на конкретних матеріалах спостережень.

4. „Слухаємо музику природи”.

4.1. Слухання музики П.І.Чайковського, М.Римського-Корсакова. (Які образи викликає ця музика?).

4.2. Музика поля, лісу, неба, луку, вечора... (фрагменти роботи з дітьми: міні-ділова гра).

5. „Читаємо разом з дітьми найкращу в світі книгу – книгу природи”.

6. Завдання творчій групі: скласти рекомендації щодо проведення спостережень в дошкільному закладі під час педагогічної практики.

Сторінки чудової книги „Серце віддаю дітям” оживають в роботі студентів з дітьми при організації ігор і роботи з екологічного виховання, ознайомлення з довкіллям. З великою радістю студенти під час практики разом з дітьми йдуть в школу під блакитним небом, де вони милуються сонцем, яке розсипає сріблясті іскорки, зеленою травою, гіллястою грушею, квітами, ніжними фарбами вечірньої зорі, а потім складають маленькі казки, оповідання.

Дуже цікаво практиканти разом з малятами подорожують „по хмаринках”, вбачають в їхніх чарівних контурах звірят, казкових велетнів, полинають в захмарну величність; фантазії і радості немає меж.

Під час уроків мислення серед природи студенти звертають увагу дітей, наприклад, на кущ шипшини, посипаний червоними ягідками та срібними павутинками, що звисають з гілок з тремтячими крапельками ранкової роси, яка швидко випаровується. І тут діти фантазують, мислять: хто п’є росинки. Можливо, сонечко? І так, крок за кроком, студенти підводять дітей до відкриття навколишнього світу, розуміння його краси.

На основі художніх творів В.Сухомлинського вони в процесі практики проводять уроки доброти і людяності. Своєрідну програму етичної освіти можна віднайти у відомій книзі педагога „Як виховати справжню людину”, де В.Сухомлинський послідовно розвиває гуманістичну ідею величчя, цінності людини. Він показує, якими мають бути ставлення до батьків, рідних, близьких, до людей і обов’язок перед ними; любов до Батьківщини, розуміння життя, добра і зла в ньому; виховання високих моральних якостей і норм поведінки, любов до знань, ставлення до краси в природі і суспільстві [4].

В процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін майбутні фахівці отримують інформацію про те, як В.О.Сухомлинський радив прищеплювати дітям бажання вчитися, яке він бачив у характері дитячої розумової праці, в інтелектуальних процесах. Навчаючись, діти повинні самостійно переживати радість успіху, що є важливою умовою збереження сталого інтересу до навчання. „Успіх у навчанні, – говорив Василь Олександрович, – єдине джерело внутрішніх сил

дитини, які породжують енергію для подолання труднощів, бажання вчитися” [1].

Майбутні фахівці повинні також усвідомити, що бажання вчитися великою мірою залежить від уміння вчитися. Виховати ці уміння – одне з важливих завдань педагога. В.О.Сухомлинський своєрідно розумів це поняття, у зміст якого включав уміння спостерігати, виражати свою думку в слові, читати, писати, думаючи читати і читаючи думати.

На заняттях з методики розвитку мови підкреслюємо, що В.Сухомлинський дбав про різні аспекти мовного розвитку дітей дошкільного віку: про збагачення словника, розвиток зв'язного мовлення та словесної творчості. А ще студенти дізнаються, що великий педагог виробив оригінальну методику навчання грамоти, при якій діти менш як за рік опановували читання під час спостережень у природі, гри та малювання.

Майбутні фахівці, готуючи експрес-повідомлення на цю тему, відзначали, що з оволодінням грамотою в духовне життя дітей має входити книга. Тонкий знавець дитячої психології В.О.Сухомлинський створив для дітей, які тільки почали читати, цікаві, емоційні, доступні книжки-картинки. Від них малята переходили до читання невеликих друкованих дитячих книжок, серед яких Василь Олександрович особливо цінував народні казки і твори української класичної літератури для дітей [3].

Василь Олександрович вважав, що без казки не можна уявити дитинство, тому що це свіжий вітер, який роздмухує вогник дитячої думки й мови. Діти не тільки люблять слухати казку. Вони творять її гуманізмом і великою любов'ю до дітей пройняті такі нововведення видатного педагога, як Кімната казки, Куточок мрії, Острів чудес. Обстановка Кімнати казки була створена такою, щоб діти почувалися у світі казкових образів. В.Сухомлинський вважав: першими творчими роботами, які складає дитина, мають бути саме казки про те, що дитина бачить, переживає, чим переймається [2].

Студенти в процесі педагогічної практики націлюють дошкільнят на те, щоб вони вчилися самостійно створювати казки з метою збагачення власного словникового запасу, правильної побудови речень і послідовної розповіді. Казка, у розумінні В.Сухомлинського, – це Друг і навчитель дівчорі, вона допомагає їм краще пізнавати навколишній світ, робить їх добрішими, людянішими, викликає бажання пронести чудові риси позитивних персонажів через своє життя.

На сучасному етапі духовного відродження педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського набуває особливої актуальності, оскільки сприяє розв'язанню таких педагогічних за-

вдань, як формування національної гідності, піднесення людини, яка утверджує в собі свідому громадянську позицію.

Не існує, за В.О.Сухомлинським, спеціальної „науки любові”, є наука людяності, і той, хто опанував її азбуку, підготовлений до благородних духовно-психологічних і морально-етичних відносин, тому справжню гуманність педагогіки він розглядав як збереження радості, щастя, на які має право кожна дитина, а справжнє гуманне виховання – як таке, в якому людина відчуває себе не тільки вихованцем, а відповідальним за долю інших людей, за життя колективу.

Саме на таких інноваційних підходах слід формувати сучасного педагога-професіонала, майбутнього вихователя дітей дошкільного віку. Така робота здійснюється в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін виробничої практики в дошкільних закладах, на практичних і семінарських заняттях.

Дана стаття не претендує на всебічний розгляд проблеми щодо використання спадщини В.О.Сухомлинського у професійній підготовці дошкільного педагога. Ряд аспектів потребують подальших наукових розвідок, зокрема використання педагогічних ідей В.Сухомлинського в процесі педагогічної практики, роль факультативних занять щодо реалізації цього питання та ін.

Список використаних джерел та літератури:

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підруч. / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1985. – 189 с.
3. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 2 т. – К., 1976. – Т. 3.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т. 5.
5. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Там само. – К. : Рад. школа, 1976-1977. – Т. 4 – С. 393–626.

О.О.МОРОЗОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент

КОНЦЕПЦІЯ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Необхідністю сьогодення є створення в Україні нової школи, яка б плекала творчу особистість, забезпечила умови для повноцінного фізичного, інтелектуального, духовного розвитку дитини, для піднесення ку-

льтури і духовності суспільства. Це спонукає до подолання усталених стереотипів, застарілих цінностей і підходів, пошуку нових ідей, створення інтелектуальної основи школи XXI століття – школи самореалізації особистості, школи життєтворчості, полікультурного виховання, в якій утверджується проєктивна, особистісно зорієнтована педагогіка.

У процесі становлення особистості з найдавніших часів особливе значення мало естетичне виховання, спрямоване на формування здатності дитини сприймати прекрасне у навколишньому середовищі і мистецтві, на розвиток естетичних почуттів, суджень, смаків, умінь, творчих здібностей, потреби брати участь у створенні прекрасного в житті та в художній творчості.

Багато уваги естетичному вихованню підлітків приділяв Василь Олександрович Сухомлинський, погляди якого увійшли помітною сторінкою до історії вітчизняної педагогічної думки. Його педагогічні, публіцистичні і літературні праці та вчительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками.

Проблему естетичного виховання у естетико-педагогічному аспекті широко висвітлено у спадщині видатних українських педагогів і діячів освіти Е. Водовозової, П. Каптерева, С.Лисенкової, С.Русової, К. Ушинського.

Філософсько-естетичні та психологічні аспекти цієї проблеми розглядали Б. Ананьєв, Л. Божович, Ю. Борев, Л. Виготський, І. Гончаров, М. Киященко, І. Кон, Б. Теплов, В. Ядов та інші.

Видатні вчені О. Буров, В. Вансаалов, Л. Волович, І. Долецька, М. Каган, Є. Квятковський, Л. Коган, М. Лайзеров, А. Макаренко, В. Розумний, О. Семашко, В. Скатерциков, В. Шестакова зробили значний внесок у розробку теорії естетичного виховання. Насамперед вони визначили основні поняття, на які потрібно спиратися при побудові системи естетичного виховання підлітків у процесі навчання.

Сучасні дослідники Ф. Говорун, Б. Коротяєв, В. Левін, В. Моляко, Ю. Петров, П. Підкасистий, Я. Пономарьов, В. Романець, В. Цапок вирішували питання щодо значення творчості та пізнавальної діяльності в естетичному вихованні підлітків; розкрили механізми творчості; закономірності взаємозв'язку творчої діяльності з відтвореною дійсністю; сформулювали основні принципи формування творчої особистості.

Василь Олександрович Сухомлинський – видатний український педагог, творчість і практична діяльність якого увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки.

Педагогічні погляди В.О. Сухомлинського сформувалися внаслідок натхненної копіткої учительської праці, творчої діяльності вченого, заслуженого вчителя України, члена-кореспондента кіль-

кох педагогічних академій. Основні праці відомого та визнаного у світі педагога увібрали в себе і частку його практичної діяльності, в якій, як зворотний зв'язок, апробувалися його провідні теоретичні висновки як ученого, педагога-експериментатора, вчителя-новатора.

Василь Олександрович вважав, що важливу роль у формуванні особистості відіграє естетичне виховання, що формує емоційні почуття, які є складовою частиною переконань, моральних норм поведінки та виконують регулятивну функцію. „Шляхетність, моральна гідність людини, – підкреслював В.О. Сухомлинський, – визначаються тим, наскільки широкий світ охоплює сфера її емоційного життя” [3, с.258].

Поняття „естетичне виховання” у сучасній педагогічній літературі розглядається як невід’ємна складова ідейного, трудового, морального, фізичного виховання, як систематичне, науково умотивоване звертання до людських емоцій, які розвивають у підлітків такі здібності, що сприяють не тільки естетичному сприйняттю прекрасного у житті й мистецтві, а й роблять кожного з них творцем естетичних цінностей [2].

В.О. Сухомлинський також неодноразово наголошував, що без поетичної, емоційно-естетичної струминки неможливий повноцінний розвиток дитини. „Добрі почуття сягають у дитинство, а людяність, доброта, лагідність, доброзичливість народжуються в праці, турботах, хвилюваннях про красу навколишнього світу. Добрі почуття, емоційна культура – це серцевина людяності. Якщо добрі почуття не виховані в дитинстві, їх ніколи не виховаєш, тому що це суто людське утверджується в душі одночасно з пізнанням перших і найважливіших істин, одночасно з переживанням і відчуванням найтонших відтінків рідного слова. В дитинстві людина повинна пройти емоційну школу – школу виховання добрих почуттів” [4, с.60-61].

Особливо великого значення в естетичному вихованні молодших школярів В.О. Сухомлинський надавав казці, музиці, живопису. Вчений дбав про те, щоб його вихованці отримували світлі мажорні враження, які вже самі по собі повинні ставати могутніми засобами виховання людини. Це досягалось за допомогою яскравих полотен, доступних дітям за змістом і формою, виразно прочитаної народної казки, краси рідної природи.

Багато уроків у Павлиській середній школі Василь Олександрович проводив у «Кімнаті казок», щоб якомога глибше поринути з дітьми в атмосферу чарівного світу казок, бо саме казці педагог відводив особливе місце в естетичному вихованні учнів. Адже усвідомлення суті моральних ідей досягається не гучними словами й фразами, а емоційністю, глибиною розкриття істини і показом величі людського розуму. Дитина мислить образами. Це означає, що слухаючи, наприклад, казку про подорожі краплини води, вона малює в своїй уяві і срібні хвилі ранішнього туману, і темну хмару,

і гуркіт грому, і весняний дощ. Чим яскравіші в її уявленні ці картинки, тим глибше осмислює вона закономірність природи та світу.

Без відчуття краси слова для дитини є недосяжними потаємні грані його смислового значення. А переживання краси є немислимим без фантазії, без особистої участі учня у співтворчості з учителем, який передає казку. Казка, на думку В.О. Сухомлинського, – активна творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розум, почуття, уяву, волю. Казка невіддільна від краси, сприяє розвиткові естетичних почуттів, без яких є немислимими благородство душі, чуйність, героїчний вчинок тощо. Завдяки казці дитина осягає світ не лише розумом, але й почуттями, в казці вона знаходить реальну форму виявлення своїх духовних сил.

В.О. Сухомлинський наголошував, що створення казок є одним із важливих джерел поетичної творчості, формування естетичних почуттів і водночас – засобом розумового розвитку. Участь дитини у створенні казок великою мірою сприяє збагаченню її словникового запасу, розвитку творчого мислення. Казка виховує любов до рідного краю вже тому, що сама вона – творення народу, гра творчих сил народного духу, духовне багатство народної культури.

У Павлівській школі багато казок створювалося самими дітьми. Понад тисячу казок написано В.О. Сухомлинським, який стверджував, що фантастичні казкові образи відкривають дитині не лише красу, але й істину, без казки і казкової ситуації всі пояснення для дитини є мертвими, бо мовчить її серце.

В.О. Сухомлинський вважав, що великий вплив на формування естетичного та духовного світу молодших школярів має пісня, музика. Осягаючи світ музичних ритмів, діти навчаються передавати за допомогою музики свої враження, розкривають свою емоційну культуру, творчі здібності. „Музика – це один з найвагоміших засобів естетичного виховання дітей, бо вона, як ніщо інше, здатна ушляхетнити людину, розвинути в ній благородні поривання, вплинути на психіку і настрої” [1, с. 63].

У вихованні музикою виражається єдність моральної, емоційної й естетичної сфер людини. Тому у Павлівській школі слуханню музики приділялася велика увага. При цьому насамперед ставилося завдання – викликати емоційну реакцію на мелодію і потім поступово переконати дітей, що джерелом краси музики є краса навколишнього світу; музична мелодія немовби закликає людину: зупинися, прислухайся до музики природи, насолоджуйся красою світу, бережи цю красу й примножуй її. В.О. Сухомлинський вважав, що людина опановує і рідну мову, і азбуку музичної культури – здатність сприймати, розуміти, відчувати, переживати красу мелодії

– тільки в роки дитинства. Те, що занедбано в дитинстві, майже неможливо надолужити в зрілі роки. Дитяча душа однаково чутлива і до рідного слова, і до краси природи, і до музичної мелодії. Якщо в ранньому дитинстві донести до серця красу музичного твору, якщо у звуках дитина відчуває багатогранні відтінки людських почуттів, вона підніметься на такий щабель культури, якого не можна досягти ніякими іншими засобами. Почуття краси музичної мелодії відкриває перед дитиною власну красу – маленька людина усвідомлює свою гідність. Музичне виховання – це не тільки виховання музиканта, а передусім виховання людини.

Музика – це могутнє джерело думки. Без музичного виховання є неможливим повноцінний розумовий розвиток дитини. Першоджерелом музики є не тільки навколишній світ, а й сама людина, її духовний світ, мислення, мова. Музичний образ по-новому розкриває перед людьми особливості предметів і явищ дійсності. Увага дитини немовби зосереджується на предметах і явищах, які в новому світлі відкрила перед нею музика, і її думка малює яскраву картину; яка просить в слово.

Дитина творить словом, черпаючи в навколишньому світі матеріал для нових уявлень і роздумів. В.О. Сухомлинський писав: „Музика – уява – фантазія – казка – творчість – така доріжка, йдучи якою, дитина розвиває свої духовні сили. Музична мелодія пробуджує в дітей яскраві уявлення. Вона є ні з чим не зрівняним засобом виховання творчих сил розуму. Музика – це мова почуттів. Мелодія передає найтонші відтінки почуттів, недоступні слову. Музика починається там, де закінчується слово. І якщо словом обмежується проникнення вихователя в потаємні куточки юного серця, якщо після слова не починається тонше й глибше проникнення, – музика, виховання не може бути повноцінним” [3, с.553, 557].

Образотворче мистецтво, на думку В.О. Сухомлинського, відіграє не менш значущу роль в естетичному розвитку молодших школярів, тому що діти здатні тонко відчувати настрої художніх картин. Твори образотворчого мистецтва утверджують в юній душі почуття величі й краси людини, підносять особистість в її власних очах. На найкращих зразках живопису й музики у школярів виховується вміння цінувати справжню людську красу, нетерпимість до приниження людської гідності. Музика й живопис сприяють формуванню в дитини кращих людських якостей, вони – могутній засіб виховання дітей.

Діти молодшого шкільного віку, на думку В.О. Сухомлинського, повинні жити в світі краси, гри, казки, музики, малюнка, фантазії, творчості. Цей світ повинен оточувати дитину і тоді, коли ми хочемо навчити її читати і писати. Так, від того, як почуватиме себе дитина,

піднімаючись на першу сходинку драбини пізнання, що вона переживатиме, залежить весь її подальший шлях до знань.

Таким чином, формування естетичних смаків і ідеалів засобами мистецтва – обов'язкова умова виховання всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Основи естетичних поглядів і переконань людини закладаються в шкільні роки. Тому формування естетичних почуттів дітей, їх емоційної культури – одне із важливих завдань системи освіти і виховання.

Найважливішим завданням естетичного виховання В.О. Сухомлинський вважав навчити дитину бачити красу оточуючого світу, красу людських стосунків, духовне багатство, доброту, щирість і на цій основі стверджувати прекрасне в самому собі. Саме естетичне виховання, на думку педагога, має різнобічні зв'язки з усіма сферами духовного життя особистості та колективу.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що творчий доробок В.О. Сухомлинського має різноплановий багатоаспектний характер, основу якого становлять педагогічні погляди і переконання видатного вченого. Своїми педагогічними працями він довів, що поглиблення чуттєвого світу засобами мистецтва сприяє вихованню людини, цікавої і корисної суспільству.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кирило Стеценко: спогади, листи, матеріали / [упор. Є. Федотов]. – К. : Музична Україна, 1981. – 480 с.
2. Педагогика : [музыка] / под ред. Ю. К. Бабанского. – М. : Педагогика, 1984. – 368 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти томах / В.О.Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1988. – 286 с.

Л.С.ПІСОЦЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

УПРАВЛІННЯ ДОШКІЛЬНИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІДЕЙ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

У період соціально-економічних змін в Україні, коли відбуваються переоцінка всієї системи суспільних відносин, істотних змін зазнає і система освіти, в тому числі – дошкільної. Серед цих змін відзначаються як позитивні тенденції, так і складні проблеми, котрі вимагають прийняття кардинальних рішень і нових підходів до

управління цією системою. Орієнтація на дитину та її потреби, створення умов для забезпечення всебічного розвитку особистості кожної дитини, орієнтація педагогів на ефективну самокеровану індивідуальну та колективну діяльність у різних автономізованих педагогічних системах – такий зміст нової парадигми управління дошкільною освітою сьогодні. Констатуємо той факт, що у процесі пошуку нових освітніх та управлінських шляхів в освіті невичерпним джерелом є трансформування досвіду діяльності видатних педагогів у сучасну систему освіти. Вивчення й актуалізація досвіду попередніх поколінь дозволяє здійснити порівняльний аналіз минулого й сучасного, прогнозує можливості й варіанти новітніх освітніх систем, науково передбачає майбутнє, забезпечує поєднання теоретичних пошуків з ретроспективним аналізом розвитку педагогічної думки.

Звернення науковців до історії педагогіки, допомагає по-новому осмислити здобутки вітчизняної педагогіки у контексті історичних подій та скористатися ними для формування й удосконалення нових освітніх технологій в умовах соціальних перетворень в Україні. Тому аналіз праць і життєвого шляху педагогів, громадських діячів, учених, котрі зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки, залишається надзвичайно актуальним.

Серед видатних постатей, які своєю невтомною титанічною працею, світлим розумом, організаторським талантом внесли неоціненний вклад у розвиток освіти, є Василь Олександрович Сухомлинський. Відзначаємо, що його управлінський досвід важливу роль відіграє у процесі розвитку освіти, у тому числі – дошкільної.

В.О.Сухомлинський – відомий гуманіст, керівник, педагог і науковець України. Його науково-педагогічну спадщину активно вивчали і впроваджували у практику Л. Бондар, Г.Бучківська, Н.Ничкало, І.Зязюн, О.Савченко, М.Соловейчик, О.Сухомлинська та інші. У дослідженнях цих науковців розкрито аспекти бібліографічного характеру, систематизовано досвід роботи видатного педагога з різних напрямів виховання дітей у світлі демократичних і гуманістичних відносин між вчителем і учнем та управління школою, розкрито повернення ним в педагогічну науку українських національних традицій і наповнення їх новим змістом через аналіз його творів тощо.

Управління є тією рушійною силою, яка націлена на активізацію людини через створення оптимальних умов для прояву та розвитку її творчого потенціалу. Тому керівнику дошкільного навчального закладу (ДНЗ) варто орієнтуватися у різноманітні сучасних управлінських ідей, вивчати й успішно застосовувати досягнення передового педагогічного досвіду, організовувати творчу діяльність. Підвищення якості дошкільної освіти залежить в першу чергу від професійного рівня, педагогічної та організаторської компетенції,

вміння визначати перспективу розвитку свого закладу з врахуванням соціального запиту суспільства керівника дошкільного навчального закладу – завідувача. У тлумачних словниках „завідувати” пояснюється як керувати, управляти чим-небудь. Керувати, користуючись кермом, спрямовувати рух, хід, роботу, здійснювати владу, бути господарем. Виходячи з вищезначеного, трактуємо, що він має спрямовувати колектив ДНЗ на реалізацію завдань реформування і модернізації дошкільної освіти. В.О.Сухомлинський з цього приводу писав: „Хороший директор – це перш за все хороший організатор, вихователь і дидакт... по відношенню до всіх вихованців школи і вчителів” [1, с.28]. Вважаємо за необхідне наголосити, що завідувач ДНЗ має взяти до уваги ці влучні слова видатного педагога-керівника у своїй діяльності.

Аналіз практичного досвіду дає можливість відзначити, що завідувач дошкільного навчального закладу – це вихователь вихователів, який здатний об'єднати навколо себе весь колектив, і стати його центром. В.О.Сухомлинський у „Розмові з молодим директором” відмічає, що „педагогічний колектив – єдина виховуюча сила” [6, с.39]. Звідси доходимо до висновку про важливість формування колективу ДНЗ. На основі аналізу науково-практичного доробку В.О.Сухомлинського констатуємо, що роль завідувача ДНЗ у формуванні педагогічного колективу полягає в тому, що він „допомагає педагогам, вчить їх, а вже потім узагальнює та розповсюджує їх досвід” [1,с.38].

Завідувач ДНЗ не зможе виховувати і спрямовувати роботу колективу, якщо сам постійно не буде прагнути до самоосвіти та самовиховання, не буде тримати руку на пульсі часу, не буде думуючою, творчою особистістю. „Керувати – це означає перш за все самому постійно збагачуватися та обновлятися, бути сьогодні духовно багатшим, ніж вчора” [3, с.9]. Окрім того, В.О.Сухомлинський з цього приводу писав: „Керівник буде авторитетним учителем учителів лише до тих пір, поки він з кожним днем удосконалює свою майстерність – майстерність вчителя, вихователя...” [6, с.9].

Від умінь завідувача залежить створення сприятливих умов для розкриття творчого обличчя кожного члена колективу, використання сили колективу для виховання всіх працівників. Завідувач, який хоче, щоб „педагогічний колектив став єдиною виховною силою” [6, с.39], має „відкрити, знайти в педагогів їх захоплення, нахили: інтелектуальні, трудові, естетичні, творчі інтереси” [6, с.43]. У педагогічній діяльності творчого педагога головним є творче начало, постійний пошук нових шляхів і способів впливу на дітей. Завідувач має створити умови для творчої роботи кожного педагогічного працівника, бо „майстерність колективу – це педагогічні ідеї” [6, с.16]. Педагогічні ідеї кожного члену колективу – це те, що спрямовує освітньо-виховний процес ДНЗ, від чо-

го залежить успіх виховання дітей, що допомагає реалізовувати основні завдання модернізації дошкільної освіти, які лежать в основі творчої праці. „Творча праця в нашій складній та багатогранній справі починається там, де загоряється вогник живої думки, що шукає відповідь на запитання, які ставить життя”, – так говорив видатний український педагог В.О.Сухомлинський [6, с.16]. Педагогічна компетентність завідувача ДНЗ полягає в тому, щоб кожен педагогічний працівник відчував психологічний комфорт, захищеність, допомогу, визнання. Аналіз управлінської діяльності В.О.Сухомлинського доводить, що він своєю практичною діяльністю педагога-керівника вчить управлінців проявляти піклування про педагогів, цікавитися їхнім побутом, допомагати влаштовувати його тощо. Таке піклування стимулює педагога до активної участі в освітньо-виховному процесі, сприяє до добросовісного виконання свого обов'язку – до такого висновку нас спонукає досвід В.О.Сухомлинського як організатора і керівника. Оскільки робота з дітьми вимагає від педагогічних працівників ДНЗ великого напруження сил та енергії, то у колективі особливо важливі гуманні взаємини, доброзичливість, тактовність і помірні вимогливості серед всіх учасників освітньо-виховного процесу. Один з найкращих способів підвищити інтерес до роботи і створити творчу команду з перерахованими якостями колективу, на думку В.О.Сухомлинського, – це повага до людей і наділення їх певними повноваженнями. Він вважав, що право на повагу має лише той, хто поважає інших людей. Вважаємо за необхідне взяти до уваги ці, на перший погляд прості слова керівникам ДНЗ у своїй управлінській діяльності.

Управлінська діяльність завідувача ДНЗ нерозривно пов'язана зі спілкуванням, особливо з його вмінням в процесі спілкування стати на позицію педагога, врахувати точку зору даного працівника і не проігнорувати її. Тактикою спілкування завідувача з колективом є співробітництво, гнучке керівництво на основі врахування особистісних якостей кожного співробітника. Багатогранність такого спілкування виявляється в тому, що воно може бути формою інформаційного зв'язку, процесом співпереживання, взаємного розуміння, без чого не можливий особистісно-орієнтований підхід в управлінні ДНЗ. В.О.Сухомлинський говорив: „...ворожість, несхвалення, глузування, окрик, роздратування, підвищений тон – все це прояв не влади, а безсилля...” [5, с.238]. Констатуємо, що важливу роль у спілкуванні відіграє комунікативна культура завідувача, яка виявляється у дотриманні ним нормативності мовлення: „умінні варіативно, залежно від стилю мовлення та ситуації спілкування, логічно, зрозуміло, доречно, виразно, різноманітно й естетично висловлювати думку” [3, с.34]. В.О.Сухомлинський зазначав, що „багата мова – багатий духовний світ, розвинуте почуття краси слова – висока мора-

льна культура...” [6, с.96]. Вважаємо за необхідне зауважити, що завідувач ДНЗ має взяти до керівництва в управлінській діяльності важливу думку В.О.Сухомлинського, що слово керівника має бути точним, вагомим, емоційним.

У керівництві ДНЗ особисті якості завідувача є надзвичайно важливим фактором його успішності, „адекватності обраній соціальній ролі” [3, с.31]. Риси характеру, інтереси, переконання, зовнішній вигляд, манера одягатися, спілкуватися, слухати – все це не просто ознаки особистої культури завідувача, а показники й критерії його професіоналізму, педагогічної культури [3], яким багато уваги приділяв В.О.Сухомлинський як керівник. У поняття педагогічної культури видатний педагог вкладав глибоке знання своєї справи, „безпосереднє звернення...до розуму і серця вихованця” [6, с.25], багатство методів вивчення кожної особистості, знання психології та дефектології. „Якщо ви хочете, щоб управління було побудоване на науковій основі, щоб практична робота збагачувала теоретичні знання кожного вчителя, щоб... підвищувався рівень його педагогічної культури, починайте з психології та дефектології” – так радить В.О.Сухомлинський молодому директору, а отже і завідувачу ДНЗ [6, с.61-62]. Окрім того, він вважав, що вимогливість наставника до інших членів колективу має поєднуватися з вимогливістю до себе, бо він є зразком до наслідування.

В.О.Сухомлинський сповідував ідеї „школи радості”. „Виховується бажання бути хорошим багатьма способами: красою, людяністю, добротою, чуйністю; на прикладі педагогів і батьків; правдою і чуйністю; повчанням; через подолання труднощів та ін. Але насамперед радістю... життєвий шлях від дитинства до отроцтва має бути шляхом радості”, – пише видатний педагог у праці „Духовний шлях школяра”. ДНЗ, як і школа, має бути для дитини „радістю”, а це можуть створити всі члени колективу закладу, які працюють однією командою і сповідують гуманістичні ідеї.

Незаперечним є те, що професійно значимим для завідувача є вміння проводити системний аналіз діяльності педагогів ДНЗ. Тому стверджуємо, що керівник обов’язково повинен володіти навичками педагогічного аналізу: вміти спостерігати, порівнювати, узагальнювати, виділяти істотне, систематизувати. З цього приводу радимо прислухатись до поради В.О.Сухомлинського, що для того, щоб зробити правильний висновок не тільки про педагогічну та методичну лабораторію вчителя, але і про його духовне багатство, кругозір, інтереси, необхідно відвідати та проаналізувати велику кількість уроків. Тільки численні фактори, проаналізовані у їхніх взаємозв’язках, дають право говорити про педагогічні явища. Вважаємо, що аналіз будь-якого процесу та дії завідувач має проводити з точки зору дося-

гнення поставлених цілей на основі порад видатного педагога. „Про урок як єдине ціле з вчителем слід говорити зразу після першого відданого у нього уроку” [6, с.23], – радить Василь Олександрович.

На основі аналізу науково-методичних напрацювань В.О.Сухомлинського стверджуємо, що завідувач ДНЗ має сформува-ти у собі вироблення звички за будь-яких обставин, не зважаючи на зайнятість, щотижня займатися аналізом власної управлінської діяльності, аналізом освітньо-виховного процесу в ДНЗ, що буде сприяти професійному росту завідувача як керівника, а також професійному зростанню всіх членів педагогічного колективу. „Повноцінний лише той аналіз..., який складається з роздумів директора та вчителя про урок..., взаємне проникнення в думки та погляди один одного – це дуже важлива умова повноцінного педагогічного керівництва” [6, с.23]. Система контролю має бути гнучкою та дієвою, змінюватися залежно від результатів роботи та допомагати кожному педагогу „стати мудрим творцем тієї гармонії, ім'я якої – зосереджена розумова праця дітей” [6, с.27], а також має сприяти вивченню та розпо-всюдженню позитивного педагогічного досвіду.

Таким чином, вважаємо, що аналіз управлінського досвіду ви-датного українського педагога керівниками ДНЗ і використання його порад щодо керівництва навчальним закладом у практичній діяльності завідувача ДНЗ уможливлує досягнення позитивних ре-зультатів діяльності ДНЗ. Стаття не претендує на вичерпне роз-криття проблеми. Вважаємо, що поза межами нашого дослідження залишилося вивчення досвіду В.О.Сухомлинського щодо шляхів фо-рмування колективу дошкільного навчального закладу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Борисовский А. М. В. А.Сухомлинский : Книга для учащихся / А.М.Борисовский. – М. : Просвещение, 1985. – 128 с.
2. Закон „Про дошкільну освіту”. – К. : Вид-во ж-лу „Дошкільне вихо-вання”. – 2001.
3. Комарова І. Культура педагогічного спілкування вчителя / І.Комарова // Шлях освіти. – 2001. – №1.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1974.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1988.
6. Сухомлинский В. А. Разговор с молодым директором школы / В.А.Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1982.

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Зміни, які відбуваються в українському суспільстві сьогодні, завдання побудови демократичної правової держави та формування громадянського суспільства вимагають виховання правосвідомої, соціально активної і відповідальної особистості. У цьому контексті особливо актуальним є правове виховання молодших поколінь, формування їхньої правової вихованості, адже необізнаність у правових питаннях значною мірою знижує можливість реалізації особистістю своїх прав та обов'язків, попереджувальну силу законів.

У наукових роботах з філософії, педагогіки, психології, соціології досліджуються окремі аспекти даної проблеми, інтеграція яких дає повне уявлення про важливість та складність даної проблеми.

Основні положення та ідеї правового виховання висвітлюються у наукових працях з філософії, педагогіки, психології, соціології, інтеграція яких дає повне уявлення про важливість, складність даної проблеми: виховання особистості (І.Д. Бех, Г.С.Костюк, В.А. Лабунська, С.Д. Максименко, Ф. Райс), дидактичні аспекти правового виховання (В.В. Берман, О.Д. Наровлянський, В.Г. Подзолков та ін.), специфіка правового виховання в позаурочній та позашкільній роботі (В.Ф. Дубровський, В.Ю. Іова, О.І. Пометун, В.М. Оржеховська, А.Й. Сиротенко, Л.В. Твердохліб, М.М. Фіцула та ін.), особливості правового виховання у різних вікових категоріях дітей (Н.І. Агаркова, В.Я. Загрева, І.Г.Запорожан, Л.В. Кузьменко, М.К. Подберезський, О.І. Пометун, Л.В. Твердохліб, Н.А. Ткачова, О.В. Шевчук).

Проблеми правового виховання підростаючого покоління є актуальними для педагогічної теорії і практики.

У своїй роботі Г.П. Давидов зазначає, що загальною метою правового виховання як структурної складової загальної системи виховання є формування гармонійно розвиненої особистості. Конкретна ціль правового виховання полягає в тому, щоб правильно сформува-ти ті сфери свідомості та поведінки особистості, які безпосередньо чи опосередковано вступають (чи можуть вступати) у взаємодію з правовими явищами [1, с.51–52].

Дослідниця О.Г. Шалаєва зазначає, що до засвоєння моральних норм індивід долучається у ранньому віці через усвідомлення розрізнення добра і зла, а про норми права він дізнається лише згодом. Правові норми мають зворотній вплив на норми моралі і трансформують (перетворюють) їх. Правове виховання передбачає вироблен-

ня у громадян поваги до права, законів, усвідомлення ними до необхідності добровільного дотримання норм чинного законодавства. У свою чергу, повага до права видається неможливою без елементу моральної оцінки, без сприйняття та схвалення законів на рівні моральних почуттів і емоцій [6].

Видатний педагог-гуманіст В.О. Сухомлинський звертав увагу співвітчизників на те, що „правове виховання, запобігання правопорушенням і злочинам – одна з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства. Треба вести спеціальну виховну роботу, розраховану спеціально на те, щоб не було в нашому суспільстві злочинців і правопорушників [5, с.323]. Наразі зазначав, що боротьба з проявами протиправних дій вихованців має бути насамперед боротьбою за духовне багатство людини, її світогляд, переконання [4, с.46].

Особливого значення надавав педагог навчанням своїх вихованців дорожити життям і свободою – величезними людськими цінностями, в яких виявляється сама сутність людини. На думку В.О. Сухомлинського, дорожити життям і свободою навчиться лише той, хто в дитинстві осягнув мудрість обмеження своєї свободи і бажань. Ця мудрість – один з найтонших інструментів виховання. „Бездумне ставлення до свободи, невміння владарювати над бажаннями перетворює дитину, образно кажучи, в живий клубок сваволі. Свавільля – це небезпечна річ, вона заховає в собі ті глухі, нестримні, що дримають до певного часу, сили, які „несподівано”, на перший погляд, штовхають людину на злочин” [2, с.330].

Відвернення небезпеки збитися на хибний шлях правопорушень і злочинності В.О.Сухомлинський вбачав також у тому, щоб у людини не зародилася безсоромність. „...Від почуття огиди – до сорому, від сорому – до мужньої стійкості, непохитності, непіддатливості, стійкості проти будь-яких спонукань, поштовхів („дружків”, „вулиці”) до правопорушення, злочину” [5, с.324–325].

Для цього у школі не повинно бути пустослів'я і пустодзвонства, а мають панувати правда і довір'я. „Ось у чому зміст тієї роботи душі, яка запобігає правопорушенням і злочинності” [2, с.333], – зазначав він.

Значну увагу приділяв педагог збереженню та розвитку в дітей їхньої стихійної соціальної прямодушності. „Перша протиотрута, перше щеплення проти можливого майбутнього сповзання на погану стежку полягає в дитячій нетерпимості, непримиренності, презирстві, ненависті до зла, – писав В.О. Сухомлинський. – Не бійтеся того, що, йдучи за законом свого дитячого світу соціальної прямодушності, вони іноді перегинають палицю... В цьому немає нічого небезпечного, пізніше все виправиться. Не допускайте, щоб, доторкаючись думкою до зла, несправедливості, дитина залишалася байдужою” [2, с.324].

Ефективним чинником правового виховання є групова свідомість, яка визначається стійкістю інтересів колективу. Таке виховання є можливим у загальноосвітніх закладах. Воно набагато ефективніше, ніж індивідуальне, бо в класах відбувається не лише навчання, а й передача позитивного досвіду від одних членів іншим.

У своєму дослідженні ми прагнули простежити процес згуртування і розвитку учнівського колективу, адже колектив є основним регулятором та інструментом правового виховання.

Завдання педагогів полягало у створенні позитивних умов життєдіяльності класу, сприянні учням у наповненні міжособистісних стосунків гуманістичним змістом. Спрямувавши зусилля на правове виховання особистості в колективі і через колектив, на підвищення виховних можливостей колективу, через який учень забезпечує собі входження у суспільство, ми, водночас, звертали увагу вихователів на суперечності особистості і колективу. Саме вихователі мали виступати регуляторами цих суперечностей, формувати гармонійні відносини молодших підлітків і колективу. Години спілкування, аналіз проблемних ситуацій, бесіди-роздуми сприяли вихованню у дітей відповідальності перед собою, колективом, державою, за свій вибір і вчинки, поваги прав і свобод – власних і інших.

Ми спиралися на багаторічний досвід виховної роботи В.О. Сухомлинського, який був переконаним його в тому, що далеко не все, що пов'язане з поведінкою і вчинками школярів, слід виносити на обговорення колективу. Він зазначав, що недопустимо робити предметом обговорення в колективі:

- негожу поведінку дитини, причиною якої є явні чи приховані ненормальності в сім'ї, зокрема, антигромадські вчинки батьків, сварки, скандали, незгода між батьком і матір'ю;

- негожу поведінку або окремі негативні вчинки, якщо причина їх – душевний надлом у дитини через те, що в неї нерідний батько чи нерідна мати. Яким би злісним порушником дисципліни не здавалася дитина, але якщо в неї нема батька чи матері, розглядати її поведінку колективом не слід;

- поведінку чи окремі вчинки, що об'єктивно є протестом дитини проти грубості, сваволі батьків чи когось із дорослих, у тому числі й педагогів. Якщо дитина висловила свій протест у формі, яка вважається звичайно негідним вчинком, то розгляд цього вчинку дитина переживає як несправедливість;

- погані вчинки дітей, які є результатом допущеної педагогом помилки. Абсолютно недопустимо, щоб під час розгляду неправильного вчинку учня учитель говорив: „Мова йде про тебе, а не про вчителя, до вчителя тобі діла нема”. Так само недопустиме й те, щоб, обговорюючи помилку учня, обговорювали помилку педагога;

– негожий вчинок, зумовлений тим, що вчитель допустив не-об'єктивність в оцінюванні знань учня. Як і в багатьох інших випадках, тут ми маємо справу з дитячою образою. Взагалі про деякі речі в колективі не варто говорити не тому, що діти не розуміють, (інколи вони можуть розібратися в цьому не гірше, ніж дорослі), а тому, що не треба зайвий раз ятрити рани. У багатьох випадках значно корисніше потурбуватися про те, щоб не було нових ранок-образ;

– відставання учня в навчанні в тому випадку, коли він має аномалії в розумовому розвитку, чи коли він виявляє старанність, але той чи інший навчальний матеріал для нього просто непосильний. Учитель завжди повинен відрізнити лінощі й недбалість від нерозуміння і невміння. Якщо вчитель не може цього зробити, він не вихователь. Тільки шкоду, біль і образи приносить те, що перед колективом видається за лінощі і недбалість щось зовсім інше;

– поганий, неправильний вчинок, пояснення якого вимагає розповіді про глибоко особисті, дружні стосунки учня із своїм ровесником чи із старшим або молодшим другом. Наштовхування на відвертість у таких випадках учень усвідомлює і переживає як спонукування до зради, виказування друга... У взаєминах між школярами все не так просто, як здається з першого погляду. У дітей свої поняття, свої переконання про честь і безчестя, і ці поняття й переконання треба поважати;

– поганий вчинок, мотиви якого пов'язані з особливими стосунками в сім'ї, про які дітям рано знати і які не можна їм роз'яснити. Такі вчинки треба вміти тактовно й непомітно згладити, нейтралізувати.

А що ж, з точки зору В.О.Сухомлинського, допустимо розглядати в колективі? Нічого. Якщо йдеться про проступки, то їх взагалі не слід розглядати, обговорювати... Колектив як виховна сила існує і впливає на особистість не розглядом проступків; чим менше займається колектив розглядом всіляких конфліктів, тим більшу виховну силу він має.

„Я за виховання дітей (саме дітей) без тих потрясінь і вибухів, без тих сильних засобів впливу, які ні до чого доброго не приводять, – писав В.О.Сухомлинський. – Не можна з „дорослої” соціології переносити поняття й закономірності в дитячий світ. Потрясіння, конфлікти, вибухи у вихованні дітей не є об'єктивною необхідністю. І краще без потрясінь” [3, с.624-626].

У процесі правової освіти основною метою вважається засвоєння дітьми знань про основи держави та права. Ми базувались перш за все на знанні дітьми моральних норм.

Цілі морально-правового виховання відображають глибину засвоєння людиною правових і моральних норм. Формальний бік ці-

лей виховання складається з таких основних елементів: моральні і правові знання, уявлення, почуття, переконання, звички, потреби, інтереси, вчинки і поведінка.

В процесі дослідження було використано невичерпний досвід В.О. Сухомлинського. Наприклад тема „Десять не можна у ставленні до батьків, рідних, близьких”. Мета: дати дітям знання про моральні норми у ставленні до старших, рідних, близьких; формувати у них почуття відповідальності, співчуття, поваги; вчити школярів аналізувати факти, вчинки, висловлювати свої думки.

Дітям ми розповідали, що в Павлівській середній школі Кіровоградської області, де довгі роки працював великий український педагог-гуманіст В.О. Сухомлинський, було вироблено „Десять не можна”. Додержання цих заборон вважалось в колективі справою честі й гідності, порушення – ганьбою і моральним невіглаством. Ось ці „Десять не можна”:

- Не можна ледарювати, коли всі працюють; ганебно байдикувати, розважатися, коли – ти добре знаєш про це – старші покоління працюють і не можуть дозволити собі відпочинку.

- Не можна сміятися над старістю і старими людьми – це величезне блюзнірство; про старість треба говорити тільки з повагою; у світі є три речі, з яких ніколи не можна сміятися, – патріотизм, справжня любов до жінки і старість.

- Не можна заходити в сперечки з шанованими і дорослими людьми, поспішно висловлювати сумнів щодо істинності того, що радять старші; якщо ти чомусь особливо з людьми похилого віку сумніваєшся, подумай, розміркуй, а потім спитай у старшого ще раз – спитай так, щоб не образити.

- Не можна виявляти незадоволення тим, що в тебе немає якоїсь речі ..., у товариша твого є, а про тебе батьки не подбали: від своїх батьків ти не маєш права вимагати нічого.

- Не можна допускати, щоб давала мати тобі те, чого вона не бере собі, – кращий шматочок на столі, смачнішу цукерку, кращий одяг....

- Не можна робити того, що засуджують старші, – ні на очах у них, ні десь на стороні, – кожний свій вчинок розглядай з погляду старших: що подумують вони, особливо неприпустимі настирливість, намагання без потреби нагадувати про себе, виставляти на показ свої домагання

- Не можна залишати рідну людину самотньою, особливо матір, якщо в неї немає нікого, крім тебе; залишатимися самотнім дідусь, старого батька, навіть і тоді, коли ти сам уже став старим, пам'ятай, що в житті людини настає такий період, коли ніякої іншої радості, крім радості людського спілкування, в неї вже не може бути.

- Не можна збиратися в дорогу, не спитавши дозволу і поради у старших, особливо в діда, не попрощавшись з ними, не дочекавшись від них побажання щасливої дороги і не побажавши їм щасливо залишатися.

- Не можна сідати до столу, не запросивши старшого; тільки моральний невіглас уподібнюється тварині, що вгамовує свою жадо-бу сама і боїться, щоб її родич був присутній при цьому ...

- Не можна сидіти, коли стоїть доросла, особливо літня людина, тим більше жінка; не чекай, поки з тобою привітається старший, ти повинен першим привітати його зустрівшись, а прощаючись, побажати доброго здоров'я; в цих правилах етикету закладено глибоку внутрішню суть – повагу до людської гідності... [5, с.202–204].

Важливими і цікавими були для дітей бесіди з теми: „Кодекс людської порядності” (мета: розширити та закріпити знання учнями моральних основ поведінки; формувати у них почуття вдячності, справедливості, відповідальності, вміння розрізняти добро і зло); „Дев'ять негідних речей” (мета: формувати у вихованців розуміння того, що є негідним у поведінці, виховувати активне прагнення чинити гідно; вчити аналізувати, узагальнювати, формулювати свої думки).

Тема „Дружба як школа виховання благородних почуттів” проходила у формі диспуту: „Справжня дружба. Як ти її розумієш?”. Метою її було виробити в учнів правильне уявлення про справжню дружбу, формувати потребу у вірності дружбі, відданості другу.

Хід диспуту: для обговорення теми школярам спочатку було запропоновано такі запитання:

- Які якості, риси повинен мати справжній друг?
- Чи потрібно шукати друга?
- Чи можна мати відразу кілька друзів?
- Чи потрібно миритися з недоліками друга?
- Чи може бути дружба між юнаком і дівчиною?

Учасникам диспуту пропонувалося послухати „Закони дружби”; вироблені багатьма поколіннями людей:

1. Не залишай друга в біді. Бути вірним у дружбі – означає, ділити з другом не тільки радість, а й горе. У друга можуть бути помилки, труднощі, випробування. Якщо ти бачиш, що у друга біда, іди йому на допомогу. Відвернутися від друга в тяжку для нього хвилину – значить морально готувати себе до зради.

2. Тобі не байдуже, який твій друг. Дружба – це моральне збагачення людини. Знайшовши надійного друга, ти помножуєш свої сили, стаєш морально чистішим, багатшим, красивішим. Знай, що маючи вірного друга, ти щогодини, щохвилини не тільки бачиш сам себе, але й залишаєш свою душу відкритою перед тим, кому ти віриш.

3. Дружба – це насамперед віра в людину, вимогливість до неї і повинність. Гармонійне злиття цих трьох начал дає незрівнянне щастя духовного спілкування з близькою по духу і ідеалом людиною. Чим глибша твоя віра в друга, тим вищою повинна бути вимогливість, тим більше ти зобов'язаний, повинен.

4. Дружба і егоїзм – непримиренні і несумісні. Дружба вчить людину віддавати духовні сили і багатства, турботу.

5. Дружба вчить віддано любити і стійко, мужньо ненавидіти, бути непримиренним ... Дружба дає людині зіркість на добро і зло. Дружити – означає, бути старанним учнем у школі вимогливості.

6. Дружба випробовується в біді і небезпеці. Дружба – могутне і невичерпне джерело доблесті, мужності, стійкості.

7. Умій жити так, щоб тебе з другом об'єднувала єдність духу, ідеалів ... Вірна дружба немислима без мрії про майбутнє... Нехай дружба буде для тебе яскравим світлом, що осяває мету життя.

8. Юність без вірної, відданої дружби убога і порожня. Не вміючи дружити, ти обкрадаєш себе. Роки юності, осяяні яскравою, духовною насиченою дружбаю, – це духовна енергія всього життя.

9. Дружба виховує відданість високому, ідеальному вже тому, що в дружбі більше віддають, ніж беруть, і по-справжньому здобувають лише тому, що віддають, найбагатшим стає найщедріший... Справжня дружба береже від егоїзму, вчить ненавидіти корисливість.

10. У дружбі ти проходиш справжню школу безкорисливості. Дружба дає тобі незрівняну радість від того, що ти віддав. Дружба по суті відкриває справжній сенс життя.

11. Друг – якщо тільки це справжня дружба – стає частинкою тебе самого. Якщо ти бачиш у друга щось погане, не гідне вашої одностайності, вашого прагнення до ідеального, скажи йому відверто про це. Ти повинен бути найсправедливішим, наймужнішим і найсуворішим суддею свого друга...

12. Без відданої, вірної, вимогливої дружби неможливий колектив... Найчутливіший до громадської думки колективу той, хто зв'язаний з іншою людиною узами справжньої дружби.

13. Бути вимогливим у дружбі – значить мати мужність розірвати її, якщо друг зраджує в ім'я, чого складалася дружба. Відступництво – найпідліша вада, до якої треба виховувати ненависть і непримиренність кожним кроком шкільного життя, кожним виявом людських відносин.

14. Із цеглинок міцної, ідейно багатой дружби будується моральна сила колективу. Почуття обов'язку і відповідальності перед колективом тісно пов'язане з почуттям сорому: тільки той, кому хочеться бачити себе гідним високоморальної, красивої дружби, тонко відчуває те, що говорять і думають про нього люди [5, с.307–311].

Учасники диспуту висловлювали своє ставлення до законів дружби, доповнювали їх, робили висновки, стосовно піднятих питань. При потребі вихователь аналізував ці висновки, підводив підсумки диспуту, уникаючи при цьому авторитарності, категоричності тверджень, суджень.

Аналіз опитування, педагогічні спостереження свідчать, що такі види роботи, побудовані на педагогічному досвіді В.О.Сухомлинського, дозволили залучити велику кількість учнів та успішно вирішувати завдання формування у них правових знань, умінь. Дана стаття не охопила всіх проблем і підходів до вирішення завдань правового виховання підростаючого покоління. Зокрема, перспективою подальших розвідок у даному напрямі може стати детальне вивчення впливу використання народних традицій на ефективність правового виховання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Давыдов Г. П. Основы правового воспитания учащихся общеобразовательной школы : дисс.... доктора пед. наук : 13.00.01 / Давыдов Геннадий Павлович. – М., 1984. – 370 с.
2. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский – М. : Политиздат, 1975. – 394 с.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю : Вибр. тв. у 5-ти томах / В. О. Сухомлинський – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
4. Сухомлинський В. О. Формування комуністичних переконань молодого покоління : Вибр. тв. у 5-ти томах / В. О.Сухомлинський – К. : Рад. школа, 1976. – Т 2. – 670 с.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину : Вибр. тв. у 5-ти томах / В. О. Сухомлинський – К. : Рад. школа, 1976. – Т 2. – 670 с.
6. Шалаева О. Г. Проблемы общей теории нравственно-правового воспитания : дисс.... канд. пед. наук. : 13.00.01 / Шалаева Ольга Гасановна. – Л., 1985. – 192 с.

В.І.СЛЮЗКО,

кандидат педагогічних наук, доцент

СЛОВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.СУХОМЛИНСЬКОГО

На фоні соціально-економічних перетворень, що відбуваються у сучасному українському суспільстві, яскраво висвітлилися духовно-моральні проблеми, серед яких – труднощі в моральному вихованні дітей і підлітків. Вони пов'язані не тільки з соціально-економічними

та політичними особливостями перехідного періоду, котрі переживає наша держава, а й з недоліками виховання підростаючого покоління у сім'ї, школі, суспільстві.

„Майже 83,2% з 3-х тисяч директорів шкіл на запитання, який вид діяльності викликає у них труднощі при виконанні службових обов'язків, відповіли: організація виховної роботи і керівництво нею. Вчителі зіткнулися з проблемою, котрої не знали їхні колеги ще 8-10 років тому. Кілакість дітей групи ризику, так званих важких, різко зросла. Їх виявилось більше половини. Частіше проявляється грубість у ставленні до вчителів, батьків, недисциплінованість на уроках. Прогули, бродяжництво, крадіжки, хуліганство, пияцтво – ці явища стали серйозною проблемою в школах” [1, 3].

Як не прикро констатувати, але в цей процес втягнуті не тільки підлітки, а й молодші школярі. Це відбувається на тлі педагогічної байдужості та безграмотності значної частини батьків, відмови багатьох освітніх закладів від споконвічно притаманної їм виховної функції на користь інтелектуального розвитку учнів. З'явився термін „моральна бездоглядність дітей” [1, с. 7].

Тому особливої актуальності набуває питання формування моральної свідомості особистості, що передбачає створення належних умов та пошук ефективних шляхів, засобів удосконалення процесу морального виховання підростаючого покоління.

Формування морального обличчя нації має стати пріоритетною національно-гуманітарною проблемою, яка потребує значних зусиль державних органів, наукових установ, освітніх закладів.

Пошуки методологічної та теоретичної бази досліджуваної проблеми показали, що процес формування моральної свідомості людини був предметом роздумів філософів-етиків, психологів і педагогів минулого – Протагора, Сократа, Аристотеля, Платона, І.Канта, Г.Сковороди, М.Бердяєва, В.Духновича, К.Ушинського та ін.

Фундаментальні ідеї морального розвитку особистості розроблялися Л.Виготським, Л.Кольбергом, І.Коном, Я.Корчаком, А.Макаренком, Ж.Піаже, Г.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо, В.Сухомлинським, С.Якобсон та ін.

Важливий вклад у розробку теоретичних і прикладних проблем формування моральної свідомості учнів, зокрема її ціннісної, емоційної та когнітивної сфер, внесли праці Л.Артемової, І.Беха, Л.Божович, М.Боришевського, А.Дем'янчук, М.Дригус, А.Кириченка, Б.Кобзаря, О.Кононко, В.Кузя, В.Лугового, І.Мар'єнка, Л.Масол, Н.Монахова, З.Плохій, Л.Рувинського, А.Сиротенка, М.Сметанського, О.Сухомлинської, С.Уланової, М.Ярмаченка та ін.

В.О.Сухомлинський в працях „Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості”, „Духовний світ школяра”, „Як виховати справжню людину”, „Серце віддаю дітям”, „Народження громадянина”,

„Павлиська середня школа”, „Розмова з молодим директором” та у ряді інших розробив цілісну систему морального розвитку особистості на засадах гуманізму, демократизму та виховуючого буття дитини.

Провідною ідеєю всебічно розвиненої особистості є ідея моральності. Основна мета морального виховання за В.О.Сухомлинським – формування моральних знань та їх перехід у переконання. Цей шлях лежить „...через єдність моральної звички і моральної свідомості. Далі іде довгий, складний процес формування особистих моральних переконань – кінцевого результату морального виховання, головного показника, що характеризує духовне обличчя людини, єдність думки і вчинку, слова і діла в її поведінці... Моральні переконання – це діяльнісні сили особистості, гаряче прагнення відстояти правильність, показати істинність свого погляду, готовність піти в ім’я цього на будь-які обмеження. Переконання – це не тільки те, що людина знає, це насамперед те, як вона ці знання перетворює в своїй діяльності” [7, с.172].

Крім того, В.Сухомлинський доводить, що шкільний вік найсприятливіший для формування в моральній свідомості головних моральних понять: гідності, добродітності, дружби, краси, любові, мужності, працелюбності тощо [7, с.218-225]. Вчений писав: „Саме в молодшому віці, коли душа дуже піддатлива до емоційного впливу, ми розкриваємо перед дітьми загальнолюдські норми моральності, вчимо їх моральної азбуки...”

Серцевиною формування моральної свідомості молодших школярів В.О.Сухомлинський вважав виховання моральних почуттів. Найголовніші – ласка, доброзичливість, радість від добродітності тощо. У статті „Народження добра” педагог-гуманіст так визначає роль початкової школи у вихованні моральних почуттів: „Дитинство повинне стати для дітей природною школою сердечності. Це одне з найскладніших і найтендітніших виховних завдань сім’ї і школи. Ми покликані облагородити серце нового громадянина, одухотворити його пориви і бажання вищою людською красою – чуйністю, співчутливістю...” [10, с.223].

Як бачимо, центральне місце у формуванні моральної свідомості особистості займає процес формування моральних понять: доброти, працелюбності, співчуття, тобто тих якостей, які найбільше відбивають світ моральних почуттів.

Надзвичайно цінною є педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського про роль слова у виховному процесі. „Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують чотири культури: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки, культ рідного слова” [8, с.201].

Знаючи, яку необмежену владу має над людиною слово, вчений відстоює його право бути провідним засобом і методом у педагогіці. Він вважав, що виховання словом – найскладніше і найважче в цій науці. Абсолютно безпідставним є твердження, що словесне виховання – вада виховної роботи.

„Мистецтво виховання включає насамперед мистецтво говорити, звертатися до людського серця. Я твердо переконаний, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчуються великою бідною, починаються з невміння вчителя говорити з учнями” [10, с.321].

„Вербальний метод виховання – такий ярличок іноді приклеюють до того, без чого неможливе формування людської душі, – до живого слова вчителя, до яскравих, хвилюючих розум і серце книжок” [10, 264].

Не заперечуючи того, що у формуванні моральної свідомості велику роль відіграють поведінка та взаємини в колективі, конкретна праця на благо народу, В.О.Сухомлинський все ж надає перевагу слову як найважливішому засобу впливу на духовний світ школяра. Особливо, коли це слово в устах людини, котра любить і розуміє дітей: „В руках вчителя слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур у руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля – живопису, без мармуру і різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність” [10, с.160].

В.О.Сухомлинський вважав, що витонченість внутрішнього людського світу, благородство морально-емоційних відносин не утвердиш без високої культури словесного виховання. У його педагогічній спадщині словесне виховання було вирішальним засобом формування моральної свідомості, воно органічно поєднувалося із засобами трудового, естетичного виховання, з розвитком в учня допитливості і радості пізнання.

У статтях „Слово вчителя в моральному вихованні”, „Слово про слово”, „Слово рідної мови”, „Джерело невмирущої криниці”, „На трьох китах” та ін. він висвітлив навчальні та виховні можливості мови, усного і друкованого слова.

Простежимо, як описує великий педагог вплив краси, сили та виразності рідного слова на свідомість дитини: „Слова – це вогники, які допомагають дітям побачити щось незрівнянно вище і значніше, ніж повсякденний світ особистого життя, – Вітчизну, народ, його історичну долю, його сподівання і надії” [10, с.487].

„Слово – найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – ве-

лике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й створити її. Тож оволодіймо цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса” [10, с.167].

У статті „Література і людина” Василь Олександрович стверджував, що „література – музика слова” відіграватиме значну роль у моральному розвитку підростаючого покоління. В цій же праці вчений наголошує на особливій ролі поетичного слова у вихованні дітей: „Поезія вчить бачити світ, його красу і велич, радощі і горе людини. Поетичне слово відкриває красу природи і людини..., вчить любити і ненавидіти”. „Ми, словесники, не просто вчителі, ми вихователі, бо у нас кожне слово – вихователь”. Вивчення літератури в школі педагог порівнює зі „стежкою до квітучого саду” [10, с.184].

В.О.Сухомлинський не просто виголошував концептуальні ідеї виховання особистості через слово, а розробив досить дієву методичну систему роботи вчителя над художнім словом як засобом морального виховання. В його методиці роботи із словом у початкових класах ми виділили такі чотири етапи:

1. Ознайомлення з текстом.
2. Робота над художнім образом.
3. Робота над словом-образом.
4. Художньо-літературна творчість учнів.

В.О.Сухомлинський був переконаний, що дитину потрібно готувати до сприйняття художнього слова. Найкраще це робити у природній і невимушеній атмосфері. Він розробив програму подорожей стежками рідного слова. Учні, які навчалися в „Школі радості”, сприймали світ і слухом, і зором, і дотиком. Власним досвідом педагог довів, що за рік можна байдужих дітей перетворити на неповторні особистості, які не тільки відчують і люблять художню літературу, а й самі здатні творити художнє слово. Така словесна дитяча творчість є найвищим показником розвитку свідомості дітей засобами слова. Цей процес Василь Олександрович описав у своїй оригінальній методиці навчання дітей самостійно складати казки.

Працюючи з молодшими школярами в Кімнаті Казки, він помітив, що діти охоче сприймають зміст твору у вечірніх сутінках, коли сама обстановка сприяє польоту дитячої фантазії. Це, мабуть, тому, що подібне оточення створює ореол фантастичності, таємничості, який діє на дитячу уяву і почуття, трансформуючи їх із звичайних психічних явищ, процесів у творчі, змістовні. „Слово казки живе в дитячій свідомості. Серце завмирає у дитини, коли вона слухає або вимовляє слова, що малюють фантастичну картину. Я не уявляю навчання в школі не тільки без слухання, а й без створення казки” [9, с.36].

Після ознайомлення з текстом, який мав збудити почуття дітей, розпочиналась копітка робота над образом твору.

„Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів – живою реальністю мислення. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови, як певного ступеня людського мислення і мови” [9, с.177]. В.О.Сухомлинський вважав, що саме казка викликає до активної співпраці такі психічні процеси і явища, як мислення, почуття, мовлення, уяву тощо. І як тільки маленька людина набуває здатності думати над тим, що її оточує, що безпосередньо та опосередковано стосується її, вона починає під впливом казкових образів відрізняти красу від мерзоти, чарівність від вульгарності... [9, с.601]. Цей процес розпочинається ще в дошкільному віці і продовжується в початковій школі. „У молодшому шкільному віці вже закладаються основи моральних почуттів. Такі поняття, як добро, зло, справедливість і несправедливість, правда і брехня, щирість і лицемірство, вірність і зрадливість, краса і паскудство, що усвідомлюються в цьому віці в образі яскравих картин і уявлень, лишаються в емоційній пам'яті на все життя. В уявленнях, думках, емоціях дитини молодшого шкільного віку весь світ дуже просто класифікується: гарне й погане, правильне й неправильне. Дитина не бачить відтінків, їй важко побачити погане й гарне, особливо в людях...” [9, с.258].

„А чи не ускладнить казка пізнання істинних закономірностей природи? Ні, навпаки, полегшить. Діти розуміють, що грудочка землі не стане живою істотою, як розуміють і те, що немає Ковалів-велетнів, Баби Яги, Коція. Та якби в дітей не було всього цього, якби вони не пережили боротьби добра і зла, не відчували, що в казці відтворені уявлення людини про честь, правду, красу, – їхній світ був би тісним і незатишним” [9, с.70].

Робота над художнім образом рідного слова велася педагогом постійно. Під час подорожей стежками рідного слова діти звертали увагу на деталі предмета, який описували: небо було синє, блакитне, ясне, погоже, прозоре тощо, але воно могло бути і лагідним, і ніжним, і усміхненим, і добрим. За допомогою слова В.О.Сухомлинський вчить дітей не тільки бачити образ, а й наповнювати його почуттями. Такі подорожі спонукали дітей образно мислити, переносячи ознаки одного предмета чи явища на інший, а це вже вияви першооснов абстрактного мислення. Ці уміння простежувалися у дітей і в ході аналізу художнього твору, який завжди був поєднаний з виховною метою. Словесний образ вимагав від дитини

розуміння змісту слова, багатого словникового запасу. Тому, на його думку, найважливішим у формуванні моральної свідомості є розвиток образного мислення, а через нього – збагачення словника словами морального змісту, моральними поняттями „Образне мислення – обов’язковий стан для переходу до мислення поняттями. Я прагнув, щоб діти поступово оперували такими поняттями, як явище, причина, наслідок, подія, зумовленість, залежність, відмінність, подібність, спільність, сумісність, несумісність, можливість, неможливість” [9, с.133]. Це шлях набуття дітьми моральних знань, без яких не буває моральних переконань, а значить, і високого рівня розвитку моральної свідомості. „Дитина мислить... Це означає, що відповідна група нейронів кори півкуль її мозку сприймає образи (картини, предмети, явища, слова) навколишнього світу і через найтонші нервові клітини – як через канали зв’язку – йдуть сигнали.

Нейрони „обробляють” цю інформацію, систематизують її, групують, зіставляють, порівнюють, а нова інформація в цей час надходить і надходить, її треба знову й знову сприймати, „обробляти”. Щоб справитись з прийомом нових образів і з „обробкою інформації, нервова енергія нейронів у надзвичайно короткий відрізок часу блискавично переключається від сприймання до обробки образів.

Ось це дивовижне, швидке переключення нервової енергії нейронів і є тим явищем, котре ми називаємо думкою. Дитина думає...

Переключення думки, яка є сутністю мислення, можливе лише тоді, коли перед дитиною або наочний, або реальний образ, або ж настільки яскраво створений словесний образ, що дитина немовби бачить, чує, відчуває на дотик те, про що розповідають...” [9, с.34]. Саме копітка робота над протилежними моральними категоріями та моральними поняттями, закодованими у слові, розвиває і образне мовлення, і образне мислення, і уяву.

1.Провідною ідеєю всебічно розвиненої особистості за В.Сухомлинським є ідея моральності.

2.Базове завдання морального розвитку – формування моральних знань та їх перехід у переконання.

3. Моральний розвиток має базуватися на засадах гуманізму, демократизму та виховуючого буття дитини.

4. В.Сухомлинський доводить, що шкільний вік найсприятливіший для формування в моральній свідомості головних моральних понять: гідності, доброчинності, дружби, краси, любові, мужності, працелюбності.

5. Серцевиною формування моральної свідомості школярів В.О.Сухомлинський вважав виховання моральних почуттів

6. За відповідних умов слово стає головним системоутворюючим засобом розвитку моральної свідомості особистості.

7. Робота словом як засобом розвитку моральної свідомості у Василя Олександровича складається з таких методів і прийомів:

- спілкування з природою; уроки на природі;
- створення атмосфери довіри, щирості, таємничості та камерності;
- глибоке ознайомлення з довкіллям;
- збагачення лексики учнів і поліпшення якості володіння словом через художню літературу;
- вміння сформулювати і висловити свою думку, відстояти її;
- постійна робота з творами літератури;
- сприяння дитячій літературній творчості;
- бездоганне володіння вчителея мовою, вміння спілкуватися.

В.О.Сухомлинський визначив що головні критерії сформованості моральної свідомості, полягає у „... чуйності, чутливості до доброго слова, до думки, почуття до найтонших порухів душі, виражених у словах” [160, 14].

Список використаних джерел та літератури:

1. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх / В. М. Оржеховська. – К. : ВіАн, 1996. – 350 с.
2. Паламарь А. О. Мудрость общения / А. О. Паламарь. – М. : Планета, 1990. – 51 с.
3. Педагогічний пошук / упорядник І. Баженова. – К. : Радянська школа, 1988. – 496 с.
4. Педагогіка : навч. посіб. / В.М.Галузяк., М.І.Сметанський, В.І.Шохов– Вінниця : РВВ ВАТ Віноблдрукарня, 2000. – 200 с.
5. Плахтій В. І. Показники та рівні сформованості моральної свідомості особистості / В. І. Плахтій // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського: Серія: Педагогіка і психологія. – Вип. 6. – Вінниця : РВВДП „Державна картографічна фабрика”, 2010 – С. 75–80.
6. Плахтій В. І. Формування моральних ідеалів молодших школярів / В. І. Плахтій // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – Вип. 3. – Вінниця : ВАТ „Віноблдрукарня”, 2000. – С. 90–93
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 3. – 670 с.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський – К. : Радянська школа, 1976.– Т. 5. – 639 с.
11. Сухомлинський В. О. Казки школи під голубим небом / В. О. Сухомлинський. – К. : Освіта, 1991. – 191 с.

12. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1983. – 557 с.
13. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови / В. О. Сухомлинський // Українська мова і література в школі. – 1989. – № 1. – С. 13.
14. Сухомлинский В. А. Сто советов учителю / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад.школа, 1984. – 252 с.
15. Сухомлинський В. О. Чиста криниця / В. О. Сухомлинський. – К. : Веселка, 1993. – 257с.

Ю.В.ТЕЛЯЧИЙ,

кандидат історичних наук, доцент

КНИГА ПРО НАБОЛІЛЕ: „ЭТЮДЫ О В.А.СУХОМЛИНСКОМ. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АПОКРИФЫ”

„У ньому не було ні безкрилої приземленості ні безпідставного романтизму. Це була велика і безстрашна перед самим собою, але віруюча і в вірі своїй самовіддана душа. Віра в моральну серцевину людини поєднувалася в ньому з спопеляючим горнилом роздумів, з яких він ...шукав вихід. Це була єдність двох починань – утвердження та відречення, – і тому до краю болісною, можливо, навіть трагедійною вона була, поєднуючи в собі страждання чесної благородної душі та її високі прагнення. Як у музиці Бетховена або Чайковського, коли в одній симфонії протистоять і все ж об'єднуються, зливаються воедино важкі звуки безжалісної Долі, тонкі до ніжності помисли душі, біль, любов, надія, захоплююче передчуття майбутньої Радості”.

Г.Мединський (Стаття «Бесстрашие души»
із книги „Спогади про Сухомлинського”)

Василь Олександрович Сухомлинський... Людина, ім'я якої знане мільйонам мешканців десятків країн нашої планети. Світоч педагогіки, серце котрого було віддане дітям, основоположник ряду напрямків і концепцій навчання і виховання, автор сотень праць із актуальних аспектів психолого-педагогічної проблематики, талановитий дитячий письменник... Творча спадщина педагога-новатора ще за його життя отримала різнобічну оцінку й зазнала як популяризації і схвалення, так і нищівної критики. Багато книг Василя Сухомлинського стали світовими бестселерами, а створена ним авторська модель сільської школи в Павлишах упродовж десятиліть була й залишається національною гордістю педагогічної думки

України. Радянська тоталітарна система, удостоївши В.О.Сухомлинського багатьох урядових відзнак, зокрема почесних звань Героя Соціалістичної праці, „Заслуженого вчителя школи УРСР”, „Заслуженого вчителя СРСР” та ін., з часом вдалася до морального приниження, цькування педагога, що врешті й призвело до його передчасної смерті.

Здавалося б, що про Василя Сухомлинського відомо все (чи майже все). Однак, як виявилось, існував та існує „незнаний” Сухомлинський. Досі неопублікованою залишається доволі об’ємна частина його особового фонду з сімейного архіву. Тому визначною подією в українській педагогіці став вихід у світ російськомовного видання книги „Этюды о В.А.Сухомлинском. Педагогические апокрифы” (К.: Акта, 2001. – 431с.), ініційованої та впорядкованої його донькою, авторитетним вітчизняним ученим, доктором педагогічних наук, професором, академіком Національної Академії педагогічних наук України Ольгою Сухомлинською. Зважаючи на унікальність та актуальність „Етюдів ...”, варто донести науково-педагогічній еліті, широким колам учительства їх зміст, висловити думку „зі сторони” шляхом аналізу й характеристики.

„Етюди ...”, як зазначено в анотації, видані в рік 90-річчя з часу народження Василя Олександровича Сухомлинського (1918-1970рр.). Вони містять оригінали статей, виступів, листів, що стосуються полеміки навколо його відомих нарисів „Етюди про комуністичне виховання” (1967р.), котра розпочалася понад 40 років тому в радянській педагогічній пресі. „Ця дискусія, – як вказує О.В.Сухомлинська, – помітним чином вплинула не лише на долю батька, його творчість, але й, ... значною мірою на подальший розвиток педагогічної науки та педагогічної практики в країні. Формально розпочавшись у 1967 році, вона продовжувалася багато років і, як виявляється, триває й до цих пір”.¹

Хронологічним чином матеріал поділений на три частини. Перша з них: „Початок дискусії: 1966-1970рр. – прижиттєва полеміка”. Друга включає матеріали, розтягнуті в часі з 1970р. до 1990р. Третя містить матеріали з 1993р. до 2008р. Як об’єктивно стверджує Ольга Сухомлинська, „... кінцева крапка в дискусії ще не поставлена і нам ще вдасться дізнатися багато цікавого”.

У передмові упорядником зазначена актуальність публікації полеміки, пов’язані з нею особисті переживання Василя Олександровича, пояснюється вибір саме такого варіанту назви (апокриф – з грецьк. – таємничий, сокровений), а також здійснено анотацію змісту. Разом із тим, – вказано на використання матеріалів, що були на-

¹ Тут і надалі використовуються цитати, витяги з листів та ін., виключно із книги „Этюды о В.А.Сухомлинском. Педагогические апокрифы”. – Ю.Т.

друковані виключно на теренах СРСР (перелік іноземних публікацій у США, ФРН та дисертаційних досліджень, присвячених проблемі колективу та особистості в творчості В.Сухомлинського, вміщений до рубрики „Що ще можна почитати з нагоди дискусії”).

У вступі до першої частини О.Сухомлинська деталізувала причини зацікавленості батька проблемами морального виховання особистості в загальному контексті суспільно-політичної ситуації, яка існувала в СРСР у післявоєнний період, зважаючи на хрущовську „відлигу”, що спричинила реформаційні процеси в освіті, оновлення жорстких рамок ідеологічної системи, переоцінку цінностей, об’єднання радянського суспільства навколо ідеї очищення від злочинів минулого. Це, в свою чергу, привернуло увагу громадськості до особистості людини, її, згодом до її соціальної ролі та функції. Саме за умов впровадження в дію нового „Закону про школу” в педагогіці відбувалася переорієнтація школи та її напрямків діяльності від „школи навчання” до радянського варіанту „трудової школи”. Останній полягав у симбіозі навчання фундаментальним і систематичним основам наук із професійною й трудовою підготовкою; поділом на сільські та міські школи з урахуванням їх політехнічної, трудової та професійної спрямованості. У педагогіці виникла потреба розробки нових питань трудового й, особливо, морального виховання, однак кваліфікованих фахівців на зазначені теми шкільного життя було мало.

Згодом за участю того ж М.С.Хрущова відбулося згортання демократичних, реформаторських тенденцій, що стали зароджуватися в радянському суспільстві. Ряд подій (кінця 1950-х – початку 1960-х рр.) – авантюризм багатьох ідей Микити Хрущова, зростаючий культ його особи, розстріл мирної демонстрації в м.Новочеркаську (1962р.), Карибська криза (1962р.), спорудження берлінської стіни, збройне придушення повстання в Угорщині (1956р.), закриття храмів і гоніння на церкву (1960-1961рр.), розгром художньої виставки в Манежі (1962р.) – разом із боязню вищого партійного керівництва втратити владу й призвели до зміщення М.Хрущова зі всіх постів та його відправки у відставку. Новий генсек – Леонід Брежнев – припинив реформи, відновив політичну цензуру й запровадив надмірну ідеологізацію гуманітарної сфери загалом і освітньої галузі зокрема. Але саме в часи хрущовсько-брежневського керівництва відбулося становлення Василя Сухомлинського в статусі педагога-реформатора, управлінця нової генерації.

В одному з матеріалів про діяльність батька О.В.Сухомлинська об’єктивно стверджує: „У розвитку В.О.Сухомлинського як педагога-мислителя фатально далися ознаки процеси, які зводили нанівець здобутки „відлиги” початку 60-х років. Повернена в своє звичайне річище авторитарності й схоластики школа, ще більше заідеологізована й за-

політизована педагогіка, догматизм духовного та морального життя поклали край офіційним пошукам у галузі педагогіки, чітко окреслили рамки, які обмежували появу і поширення нових ідей”.

За такої ситуації Василь Олександрович продовжував експериментувати, що, зрештою, призвело до особистісної драми і драми його ідей з одного боку, а з іншого – через глибинний духовний катарсис поставило поряд із видатними педагогами-гуманістами модерної доби.

Повертаючись до характеристики першої частини „Етюдів про В.О.Сухомлинського”, варто зазначити, що вона розпочинається статтею Василя Олександровича „Годы отрочества – второе дыхание”, опублікованої в журналі „Советская педагогика” 1966р. (№12. – С.133-140). Упорядник включила її до змісту книги не лише з метою характеристик поглядів „зрілого” Сухомлинського, а в зв’язку з тим, що даний матеріал теж зіграв певну роль на початку розгортання майбутньої дискусії. Після статті подається лист В.І.Малініна, редактора відділу критики і публіцистики журналу „Советская педагогика” до В.О.Сухомлинського з пропозицією виступити з ініціативою перегляду теорії А.С.Макаренка щодо морального виховання: „Всі визнають, що теорія морального виховання розвивається в нас з великими проблемами. На це є багато різних причин. Ми вважаємо, що не останньою серед них є існуюче відношення до спадщини Макаренка, яке склалося в науково-педагогічних колах у перші післявоєнні роки”.

В грудні 1966 р. Василь Олександрович написав Володимирі Івановичу Малініну, що його вже давно турбує проблема творчого розвитку ідей Антона Макаренка, він вважає, що майже завжди, коли йде мова про А.С.Макаренка, ігнорується важлива істина: перш за все потрібно розвивати його ідеї, а не механічно переносити окремі методи і прийоми. В.Сухомлинський писав, що з задоволенням береться за написання статті „В чём заключается творческое развитие идей А.С.Макаренко”, в основу якої буде покладено принципи колективу та особистості, поєднання поваги до людини з вимогами до неї, багатогранність педагогічних впливів на розвиваючу особистість.

Власну позицію в даному контексті педагог виклав у статті „Наша добра сім’я (Нотатки піонервожатого)” (1965-1967рр.), котра своєю спрямованістю перегукувалася з книгою „Серце віддаю дітям” та „Етюдами про комуністичне виховання”.

24 грудня 1966р. В.Малінін написав В.Сухомлинському листа такого змісту (зважаючи на його важливість, подаємо мовою оригіналу. – Ю.Т.):

„Уважаемый Василий Александрович!

Направление Вашего выступления, как Вы его сформулировали в письме, соответствует замыслам редакции. Я бы хотел – в дополнение к сказанному – обратить Ваше внимание на международный

аспект проблеми, чтобы полностью объять всю важность предстоящего Вашего выступления.

Так уж получилось, что в послевоенные годы фигура Макаренко для педагогов стран будущего социалистического лагеря (да и не только для них) стала символом и единственным репрезентантом всей советской педагогики школы; идеи и опыт других выдающихся деятелей науки и просвещения оставался им до поры неведом. Их восприятие идей и опыта Макаренко было, вне сомнения, искренним, однако бездумным, некритическим. Именно поэтому с некоторых пор наступила в этих странах в отношении Макаренко полоса сомнений, порой разочарований, а иногда осуждения и отрицания его ценности в целом. Чего, впрочем, следовало ожидать.

По этой же причине (Макаренко – это вся советская педагогика) он стал объектом массивного наступления буржуазных, в особенности западногерманских авторов. Для представления о масштабах их деятельности скажу, что за последние 10 лет они написали около 800 (!) работ и среди них капитальные монографии, равноценных которым (в смысле обстоятельности) нет в советских трудах, где преобладали частные исследования. Основные аспекты их анализа я постарался осветить – и как показал прошедший в ФРГ симпозиум о Макаренко – близко к истине.

Встречи с представителями братских стран и анализ западногерманских источников показывают, что нашей эффективной борьбе с таким наступлением мешает наше догматическое, некритическое отношение к наследию Макаренко”.

Починаючи з другого номеру (1967р.) „Народное образование” розпочав друк „Етюдів про комуністичне виховання”. Від редакції зазначалося: „...В.Сухомлинський, спираючись на власний багаторічний досвід, розкриває ряд питань про зміст, принципи, шляхи і методи виховання як широкий, багатогранний, цілеспрямований педагогічний вплив на особистість школяра та на учнівський колектив. Нова праця В.О.Сухомлинського – крок на шляху створення методики комуністичного виховання, про що як відомо, мріяв видатний радянський педагог і письменник Антон Семенович Макаренко”.

Свої „Етюди ...”, – результат тринадцятилітнього досвіду в справі виховання дітей та юнацтва, – автор присвятив 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції.

У першій частині педагог розкрив зміст терміна „виховання”, об’єктів-суб’єктів виховного процесу, вплив виховання духовного світу людини, взаємозв’язок колективу та особистості, значення виховання почуттів, актуальність культурних цінностей, завдання виховання на сучасному етапі.

Продовження „Етюдів...” журнал „Народное образование” надрукував в №4 за 1967р. Їх поява не могла залишитися непомітним явищем у педагогічній науці та в середовищі широкого вчителства. Ідеї В.О.Сухомлинського викликали бурю та шквал невдоволення партійно-ідеологічної верхівки ЦК КПРС. 18 травня 1967р. в „Учительській газеті” з’явилася стаття Бориса Лихачова, на той час – кандидата педагогічних наук, завідувача кафедри педагогіки та психології Вологодського педінституту „Потрібна боротьба, а не проповідь”. Рецензент гнівно виступив проти теорії В.Сухомлинського, зазначаючи про хибність, помилковість його поглядів і підходів у т.ч. й щодо вчення та спадщини А.Макаренка.

Газетний виступ Б.Лихачова Василь Сухомлинський охарактеризував у листі до О.Є.Бойма як „бальзам” на тільки-но загоєну рану. Справа в тому, що якраз напередодні першотравневих свят 1967р. у Василя Олександровича відкрилося воєнне поранення – один із двох осколків попав до кровоносної судини. У результаті – хірургічна операція з його видалення. Педагог просив Олександра Бойма, щоб редакція журналу не припиняла друк „Етюдів ...”.

У В.О.Сухомлинського були вірні, надійні друзі, колеги, послідовники. Один із них, – Іван Гурович Ткаченко, – педагог-експериментатор, директор Богданівської школи, що на Кіровоградщині, 6 червня 1967р. писав: „...З болем у серці читав я статтю. Дуже було досадно. Думав, міркував про сенс життя... Моцарт і Сальєрі – вічна проблема. До того ж ... я лише сьогодні зміг сісти за стіл і написати Вам цього листа. Чому? Справа в тому, що в МК КПУ на мене надійшла анонімка ... Ще один рубець на серці... І не лише на серці... Зараз пишу листа в редакцію газети – відповідь Б.Лихачову. Копію надішлю Вам... У Вас дуже багато-багато друзів, набагато більше, ніж заздрісників. Хрін з ними, з цими заздрісниками, але по зубах їм потрібно давати. І чим відчутніше, тим краще для Істини. Хочуть вони цього, заздрісники, чи не хочуть, але сонце нашої педагогіки буде здійматися над Павлишем все вище і вище!!! Моє пророцтво – сама вимога життя. Ось такий, мій Друже, у нас з Вами травень місяць вийшов... Подолаємо. Вистоїмо. Моє серце з Вами – завжди! Обнімаю і міцно-міцно тисну Ваші чесні та натружені руки...”.

Невдовзі розпочалася лавина виступів педагогів-теоретиків-практиків зі всього СРСР на підтримку теорії В.Сухомлинського. Так, свою громадянсько-педагогічну позицію оприлюднили: Т.Снігірьова, кореспондент „Літературної газети”; Е.Ільєнков, відомий радянський філософ; А.Шаров, дитячий письменник; М.Дмітрієв, директор школи-інтернату в с.Корма (Білорусь); Л.Шнайдер, письменник-журналіст; П.Костенков, доцент кафедри

педагогіки Бійського державного педінституту; П.Каліка, завуч школи-інтернату ім. А.С.Макаренка (м.Баку); Г.Волков, чуваський педагог, письменник, доктор педагогічних наук; С.Мазурик, аспірант Одеського педінституту ім. К.Д.Ушинського; Ю.Головатий, директор Сокильницької школи (Львівська обл.); М.Кодак, – на той час, – директор Дереевської школи на Кіровоградщині, О.Аксьонова, завідувач навчальною частиною хіміко-механічного технікуму м.Шебекіно; М.Касьянов, асистент кафедри філософії Орловського педінституту; І.Харламов, завідувач кафедри Гомельського педінституту, доктор педагогічних наук, професор; Р.Атаян, вірменський письменник, педагог, філософ; Я.Резніков, завідувач кабінетом педагогіки Кіровського обласного інституту удосконалення вчителів; М.Ніжинський, кандидат педагогічних наук (м.Київ); Д.Маргуліс, відповідальний секретар журналу „Радянська школа”; Ф.Кузнецов, російський критик, літературознавець, перший секретар Московської організації Союзу письменників; Л.Айзерман, викладач Московського інституту удосконалення вчителів, кандидат педагогічних наук; Е.Костяшкін, директор Московської школи №544 та багато ін.

Були й критичні матеріали відгуки на зразок статей В.Кумаріна („Коллектив – вихователь особистості”), Г.Гасімова („Моральність формується в боротьбі”), листа М.Кузіна. Наступні частини „Етюдів...” побачили світ в №6; 8; 9; 10; 12 журналу „Народное образование” (1967р.).

В останньому 12 номері журналу редакція на завершення публікації розмістила післямову такого змісту (мова оригіналу. – Ю.Т.): „Главой „Слово учителя в нравственном воспитании” редакция завершает публикацию части большой работы В.Сухомлинского „Этюды о коммунистическом воспитании”, в которой автор рассматривает процесс коммунистического воспитания как широкое, многогранное, целенаправленное педагогическое воздействие на личность школьника и на коллектив учащихся. В этой связи позволим себе сказать несколько слов о статье зав. кафедрой педагогики и психологии Вологодского пединститута Б.Лихачева „Нужна борьба, а не проповедь”, появившейся в „Учительской газете” (№59).

Сам по себе обмен мнениями по поводу „Этюдів”, безусловно, можно только приветствовать. В.Сухомлинский в своей работе затрагивает актуальные и в то же время далеко не решенные проблемы школьного й семейного воспитания. Необходимость вдумчивого их обсуждения совершенно закономерна.

Однако вместо этого Б.Лихачев огульно обрушился на „Этюды” с недостойними нападками, прибегаючи к прямому извращению взглядов и высказываний В.Сухомлинского, к выдергиванию отдельных цитат и произвольному толкованию их в отрыве от общего текста с

целью извратить действительные мысли автора. Еще большую тревогу вызвало стремление критика, за неимением убедительных аргументов, набросить тень на самую личность автора „Этюдов”, представить его как проповедника „всепрощенья”, как противника идей А.С.Макаренко, как защитника индивидуализма в воспитании.

Редакция решительно возражает против таких неподобающих приемов Б.Лихачева, нарушающих принципы советской печати, приемов, не соответствующих элементарным требованиям обсуждения теоретических вопросов”.

У відповідь Б.Лихачов написав редакційній колегії листа такого змісту (мова оригіналу. – Ю.Т.): „В эти дни подписчики получают двенадцатый номер журнала „Народное образование” за 1967 год. В нем заканчивается публикация работы В.А.Сухомлинского „Этюды о коммунистическом воспитании”. Последний „Этюд” сопровождается редакционным послесловием, в котором мои критические замечания, опубликованные в „Учительской газете” 18 мая 1967 года, оцениваются, как „недостойные нападки” и „неподобающие приемы”, нарушающие принципы советской печати.

В связи с этим считаю необходимым заявить, что мое письмо в газету было вызвано неправильным, по моему глубокому убеждению, толкованием важнейших положений советской педагогики, содержащихся в первых двух „Этюдах”. Коротко говоря, я выступал в защиту принципов классовости и партийности воспитания, против одностороннего толкования проблемы „коллектив и личность”, противопоставления требовательности уважению к личности ребенка и некоторых других суждений. Ответа на эти критические замечания ни от автора „Этюдов”, ни от редакции журнала я не получил. Нельзя же считать ответом обвинения, которые с легкостью необыкновенной бросает мне редакция „Народного образования” в упомянутом послесловии.

Не могу назвать добросовестными и выступления А.Левшина в „Литературной газете” и Ф.Кузнецова в журнале „Литература в школе”. Они воспользовались явно старым и негодным полемическим приемом, исказив смысл моей статьи так, как это показалось им удобнее всего.

Со всей категоричностью отвергаю измышление журнала „Народное образование”, что я пытался „за неимением убедительных аргументов набросить тень на самую личность автора „Этюдов””. Достаточно напомнить, что в моем письме говорилось о В.А.Сухомлинском как об опытном директоре, известном педагоге, немало сделавшем для дела воспитания. Но это вовсе не означает, что нужно мириться с той путаницей, которую с помощью журнала „Народное образование” вносит В.А.Сухомлинский в некоторые теоретические вопросы педагогики”.

Коментар „Учительской газеты” носив наступний характер: „Публикуя письмо Б.Лихачева, „Учительская газета» вынуждена обратить внимание на непонятную позицию журнала „Народное образование”. Ратуя за принципы советской печати, за соблюдение „элементарных требований обсуждения теоретических вопросов”, редакция журнала сама грубо их нарушает. Чем же, как не нарушением принципов партийно-советской печати, является попытка дипломатически отделить автора от газеты, напечатавшей его выступление и не оговорившей свое несогласие с ним? Чем же, как не нарушением „элементарных требований обсуждения”, является попытка редакции вместо возражений Б.Лихачеву и „Учительской газете”, по существу, отделаться бранным послесловием? Неужели именно для этого понадобилось семь с половиной месяцев?

Удивляет и другое. Как могут уважаемые органы печати допускать критические выступления, авторы которых (А.Левшин в „Литературной газете” и Ф.Кузнецов в журнале „Литература в школе”) безответственно жонглируют определениями „антимарксистский” и „антиленинский”, приписывая статье Б.Лихачева то, чего в ней никогда не было? С каких пор защита принципов классовости и партийности воспитания стала „антимарксистской” или „антиленинской”?

Вряд ли стоит говорить об отношении редакции „Учительской газеты” к своему многолетнему автору В.А.Сухомлинскому. Газета широко освещала опыт Павлышской школы и не раз публиковала статьи В.А.Сухомлинского, отражающие различные стороны деятельности возглавляемого им педагогического коллектива. Однако ценность большого практического опыта В.Сухомлинского не снимает критической оценки „Этюдов...”.

Учитывая исключительную важность вопросов коммунистического воспитания, редакция „Учительской газеты” намерена посвятить им серию теоретических статей”. Невдовзі з’явився матеріал А.Зеленгура, котрий підсумував розгорнуту дискусію в 1968р.

Кінець 1960-х – початок 1970-х рр. – період брежневського застою, часи значних успіхів та суперечливих протиріч в історії України та Радянського Союзу. Культура та освіта й надалі перебували під ідеологічним пресом парткерівництва.

1970р. не стало самого Василя Олександровича Сухомлинського. Дискусія навколо „Етюдів...” не припинялася в радянські часи, продовжилася вона й після 1991р. і, як видно, триває й досі. Головні матеріали дискусії 1970-1990рр. ввійшли до другої частини, а розвідки за 1993-2000рр. – до третьої частини „Педагогических этюдов...”.

Цікавою за змістом та логічною за побудовою є післямова О.В.Сухомлинської, де узагальнена практично вся історія „Етюдів

про комуністичне виховання” та визначено їх значення в загальному контексті розвитку педагогіки.

Українська, європейська школа, педагоги-практики впродовж ось уже понад 40 років досліджують багату творчу спадщину Василя Сухомлинського. Час підтвердив істинність багатьох його поглядів на систему освіти, підходів щодо виховання громадянина-патріота. Книга про В.О.Сухомлинського – фундаментальний внесок в сухомлиністину, в історію національної, європейської освіти.

О.Л.ШКВИР,

кандидат педагогічних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

На сучасному етапі розвитку й утвердження української державності перед школою постає складне завдання: формування людини нового типу з високим інтелектуальним розвитком, творчими прагненнями, здатної до самостійної, активної, творчої діяльності. Саме від вчителя, його педагогічного таланту, професійної компетентності залежить успішне розв’язання багатьох проблем сучасної педагогіки. У законах України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, Державній програмі „Вчитель” першочерговими завданнями модернізації освітньої галузі визначено вдосконалення системи підготовки педагогічних працівників. Сучасний учитель має бути готовим до інновацій та творчості в професійній діяльності, володіти різноманітними засобами проведення педагогічних досліджень, вміти науково мислити, систематично поповнювати знання. Це зумовлює необхідність вивчення питання дослідницької діяльності вчителів, зокрема початкової школи. Адже вони закладають основи всієї майбутньої освіти і культури людини, її життєвої компетентності, бажання і вміння вчитися впродовж життя, розкривають і розвивають здібності та таланти дітей, сприяють їх швидкій адаптації до школи, формують позитивні мотиви навчання, створюють умови для самовиховання та саморозвитку молодших школярів, співпраці школи та сім’ї. Для реалізації цих завдань вони мають вивчати вікові та індивідуальні особливості учнів, рівень їх вихованості та розвитку, особливості сімей молодших школярів та сімейного виховання, організувати перевірку на науковій основі своїх педагогічних знахідок, застосовувати новітні педагогічні технології, що підвищують пізнавальну активність учнів та їхню здатність до самовдосконалення.

Окрім того, вчитель, виховуючи учнів початкової школи, має залучати їх до пошукової діяльності, вчити спостерігати, експериментувати, відкривати причинно-наслідкові зв'язки, що є необхідною умовою розумового розвитку молодших школярів та реалізації принципу наступності між початковою, середньою та старшою школою.

У наукових розвідках В.Безрукової, С.Гончаренка, В.Загвязинського, І.Зязюна, Г.Кловак, Л.Набоки, О.Сокуренко та ін. науково-педагогічні дослідження розглядаються як складова професійної компетентності вчителя. Окремі аспекти підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності розглядаються в дослідженнях В.Борисова, А.Лушнікова, К.Макагон, Л.Макарової, Р.Скульського, Г.Шишкіна та ін. У роботах Б.Бокуть, Н.Дідусь, С.Єлканова, Г.Нагорної та ін. розкрито шляхи впровадження в навчальний процес педагогічних вищих навчальних закладів методів і засобів активізації розумової діяльності майбутніх учителів, розвитку навичок самостійного наукового пізнання.

У наукових дослідженнях приділяється відповідна увага і професійній підготовці вчителів початкової школи, а саме: теоретичним і методологічним засадам підготовки майбутніх учителів початкової школи (К.Авраменко, Ш.Амонашвілі, О.Мороз, О.Савченко, Л.Хомич та ін.); напрямом фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів (М.Парфьонов, Л.Петриненко, С.Натовська, М.Севастьяк, Є.Уляновська та ін.).

Проте недостатньо вивченими залишаються теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень.

Вирішення означеної проблеми неможливе без ретельного вивчення та аналізу ідей вітчизняних педагогів, знавців початкової школи. З огляду на це, науковий інтерес становлять праці визнаного в усьому світі педагога-гуманіста, вчителя-дослідника, директора Павлівської середньої школи, кандидата педагогічних наук В.О.Сухомлинського (1918 –1970 рр.).

Для чіткого розуміння специфіки організації та проведення педагогічних досліджень з'ясуємо зміст окреслених ключових понять. У сучасній науковій літературі зазначається, що наукове дослідження – це особлива форма процесу пізнання, систематичне цілеспрямоване вивчення об'єктів, в якому використовують засоби і методи науки і яке завершується формулюванням знання про досліджуваний об'єкт [1, с.29]. Погоджуємося з думкою О.Савенкова, що для успішного здійснення дослідницької, діяльності необхідне специфічне особистісне утворення – дослідницькі здібності, котрі є результатом взаємодії трьох складових: пошукової активності, дивергентного та конвергентного мислення [2]. Як правило, в науці (особливо такій,

як педагогіка, яка вивчає особливий вид практичної діяльності і покликана впливати на неї) дослідник безпосередньо або опосередковано йде від запитів практики. Педагогічні дослідження будуються на базі пошукової активності й спрямовані на вивчення актуальної педагогічної проблеми [2].

Аналіз багаторічного досвіду роботи В.О.Сухомлинського показав, що проблема дослідницької діяльності вчителя – одна з найважливіших у педагогічній спадщині видатного педагога. Він був переконаний, що злиття практичної роботи з науково-дослідною призводить до розуміння та правильного пояснення теоретичної сутності будь-якої педагогічної проблеми – це запорака постійного розумового заглиблення дослідника у суть справи, у конкретні питання навчання і виховання. Вчений вважав, що щоденна праця, яка збагачується теоретичним мисленням, стає джерелом думки, нових відкриттів, з яких народжуються теоретичні узагальнення про закономірності виховання. Василь Олександрович наголошував на значенні не лише глибоких знань своєї справи відповідно до сучасних вимог, а й на потребі бачити педагогічні явища в їх багаторічному розвитку та розуміти цей процес за логічною наступністю [3]. Він писав, що протягом 25 років педагогічний колектив, який він очолював, вивчав духовний розвиток значної кількості 6-10 річних дітей з різних родин, використовуючи для цього різноманітні методи науково-педагогічного дослідження. Результатом багаторічної дослідницької роботи педагога було визначення таких вікових особливостей діяльності молодших школярів, як:

- емоційність („Якою б не була діяльність молодшого школяра, він не може ставитися до неї байдуже: вона або захоплює його, або здається нецікавою” [4, с.273];

- любов до гри („У грі немає людей серйозніших, ніж малі діти”) [4, с.273];

- захопленість працею („Дітей цього віку приваблює вже не лише гра. Їх цікавить діяльність, в якій яскраво виражені елементи як продуктивної, так і пізнавальної, дослідницької праці”) [4, с.274];

- нестійкість прагнень, інтересів дітей молодшого шкільного віку, що залежать від тієї діяльності, якою зайнятий на даному етапі колектив („Так, слухаючи оповідання чи переглядаючи кінофільм про героїв, які прославилися на полі битви, дитина хоче бути схожою на них. Та варто змінити обстановку..., як у тієї самої дитини виникає інше бажання...” [4, с.249];

- багата уява („Ураховуючи такі особливості молодших школярів, як багата уява, любов до гри, ми пропонували їм уявити собі, що вони перебувають в тих чи інших обставинах, і просили розповісти, як вони діятимуть”) [4, с.249] тощо.

Водночас вчений наголошує, що з кожним роком рівень розвитку інтелектуальних емоцій у дітей, що починають навчатися, підвищується. Інтерес до машин і технологічних процесів зростає, тоді як до рослин, тварин і птахів зменшується [4]. Ця тенденція простежується і сьогодні.

Значним успіхом науково-дослідної роботи В.О.Сухомлинського та педагогічного колективу Павлівської школи є відкриття низки закономірностей процесу виховання молодших школярів, серед яких:

1. Чим глибші, благородніші почуття пережили діти в ранньому отроцтві в процесі звичайної, простої праці, тим активніше, свідоміше прагнення до цієї праці в юнацькі роки [4, с.277];

2. Чим глибше враження дитини від безпосереднього сприймання, чим яскравіші образи уяви, створені словами педагога, тим гострішою стає потреба відтворити світ у лініях і фарбах [4, с.279];

3. Взаємодія, усвідомлена, осмислена завдяки творчій трудовій діяльності обох рук, вносить нову якість у роботу думки – людина охоплює думкою ланцюг взаємозв'язаних явищ, бачить їх як єдине ціле [5, с.522].

Аналіз педагогічних праць видатного педагога доводить, що дослідницька діяльність учителів Павлівської школи здійснювалася за трьома напрямками, котрі мають місце і в сучасній початковій школі:

1. Індивідуальна дослідна робота вчителя з метою отримання нового наукового результату, збагачення теоретичних знань, які сприяють удосконаленню процесу виховання, навчання й розвитку дітей і дають змогу вчителю ефективно та якісно вирішувати конкретні навчально-виховні завдання.

2. Колективна дослідницька діяльність (робота над комплексною темою, в основі якої є вивчення особистості учня).

3. Залучення учнів до дослідницької діяльності в процесі вивчення різних шкільних дисциплін.

Василь Сухомлинський зазначав, що *індивідуальна дослідна робота* вчителя має бути спрямована на вивчення індивідуальних особливостей кожної дитини. У порадах учителю, який готується працювати з першим класом, видатний педагог розкриває основні сторони вивчення учня, серед яких здоров'я дитини є визначальним („Без знання здоров'я дитини неможливе правильне виховання. ...залежно від стану здоров'я кожна дитина потребує не тільки індивідуального підходу, але й цілої системи захисних заходів, які б зберігали й зміцнювали здоров'я” [5, с.511]). Варто досліджувати і взаємовідносини в сім'ї, від чого, на думку вченого, залежить фізичне здоров'я, розумові інтереси, духовність дитини. Також необхідно вивчати тип мислення кожної дитини (математичне чи художнє) для

того, щоб правильно здійснювати педагогічне керівництво розумовою працею учнів [5, с.512].

Досить цікавими є його поради щодо ведення педагогічного щоденника, який, за переконаннями Василя Олександровича, є джерелом роздумів і творчості. „Щоденник допомагає зосередити думку, спрямувати розумові зусилля на щось одне. Щоденник учить думати” [5, с.530]. Такий щоденник, на думку вченого, має вестися роками для того, щоб була можливість співставляти результати спостережень та визначати сучасні тенденції розвитку молодших школярів. У ньому мають бути дані про пізнавальні інтереси учнів, міцність їх знань, особливості поведінки, інформація про батьків, домашні бібліотеки тощо. Видатний педагог наголошує, що значне місце в щоденнику мають займати записи про важких дітей.

Другий напрям дослідницької роботи, до якої має бути готовий вчитель початкової школи, – це *колективна діяльність*. Не втрачають актуальності думки Василя Олександровича про те, що творчість педагогічного колективу невіддільна від наукового дослідження власної праці та глибокого вивчення дитини [3]. Тобто проблеми дослідження своєї праці і вивчення особистості дитини – обов’язкові елементи творчої діяльності кожного вчителя, вони спільні для колективної творчої дослідницької діяльності вчителів школи. „Свій обов’язок педагогічний колектив убачає в тому, щоб усе, що стосується кожної дитини, – її мислення, її емоції, задатки, здібності, інтереси, нахили, захоплення знали всі педагоги” – писав видатний вчитель у праці „Павлиська середня школа” [3, с.56]. Тому двічі на місяць у Павлиській середній школі проводився психологічний семінар або науково-педагогічна рада, які присвячувалися проблемам розвитку особистості учня. На таких засіданнях виступали вчителі-класні керівники, які аналізували рівень вихованості класу, давали характеристику окремим учням. Про дітей висловлювали свої думки й інші вчителі, які добре знали їх. У підсумку колектив визначав шляхи виховної роботи з учнями та роль кожного вчителя у процесі утвердження кожної дитини як особистості.

Основними компонентами технології організації колективної наукової роботи у Павлиській школі були спільна мета (наприклад, „вивчити роль малювання в духовному житті дітей” [4, с.279]), методи педагогічного дослідження (спостереження за діяльністю дитячих колективів у школі і в дошкільних закладах, за участю дітей в праці та іграх, опитування батьків, аналіз учнівських творів, узагальнення, порівняння, систематизація, експеримент тощо), колективне обговорення результатів роботи, загальні висновки. Надзвичайної уваги в організації колективної дослідницької діяльності вчителів В.О.Сухомлинський надавав особистому прикладу керівника школи

як дослідника, що здатний зацікавити інших. Особистий приклад видатного педагога, а ще відвідування його уроків та індивідуальні бесіди про сутність педагогічної праці, надихали вчителів на творчу дослідницьку діяльність. Намагання досягнути таємниці дитячого мислення стало щоденною колективною дослідницькою роботою, що духовно об'єднувала вчителів. Директор разом із учителями початкових класів створили книгу – „Триста сторінок книги природи” – опис 300 уроків. Ця праця дала змогу, крім реалізації своїх творчих задумів, дослідити емоційне забарвлення слова, що народжується в процесі спостереження дітей за природою; проблему єдності думки і почуття; прийоми мислення на різних етапах навчання тощо [3, с.79].

Василь Олександрович вважав, що індивідуальний підхід до вчителя – один із найголовніших принципів керівництва колективною дослідницькою діяльністю педагогів. Він наголошував, що у процесі індивідуальної роботи з учителями директор має вивчати методи виховання, які застосовує вчитель, і водночас надавати йому практичну допомогу. „Якщо вчитель вдумливо аналізує свою роботу, в нього не може не виникнути інтересу до теоретичного осмислення свого досвіду” [3, с.72]. В результаті після декількох років такої роботи вчителі виступали з доповідями на теоретичному семінарі або на засіданні педагогічної ради. Кожна з таких доповідей була частиною колективної дослідної роботи. В.О.Сухомлинський зазначав, що в їхній школі випускався рукописний збірник „Педагогічна думка”, в якому значна частина вчителів опублікували свої доповіді у вигляді статей.

Предметом особливої уваги у творчій спадщині В.О.Сухомлинського була робота учителів, спрямована на *формування в учнів дослідницьких умінь*. Видатний педагог зауважував, що важливим завданням початкової школи є навчити дитину мислити. А для цього учні мають навчитися користуватися таким методом дослідження, як спостереження, без якого, на думку вченого, оволодівати новими знаннями важко. „Школа спостережливості в молодшому віці – необхідна умова розумового розвитку” [5, с.473]. В.О.Сухомлинський навчає учнів бачити в звичайному незвичайне, шукати й відкривати причинно-наслідкові зв'язки, відповідати на запитання „чому”? Основними засобами дослідницької роботи молодших школярів вчений вважав природу та читання. „Активне спостереження – це, по суті, перша діяльність дитини, в процесі якої вона ознайомлюється з навколишнім світом, передусім з природою. У поєднанні з вдумливим читанням спостережливість є міцною основою розвитку розумових здібностей дитини” [6, с.408]. Ще одним важливим завданням початкової школи є розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів. В.О.Сухомлинський зазначав, що джерелом дитячого інтересу є потреба дитини відчувати се-

бе дослідником. „Я бачу дуже важливе виховне завдання в тому, щоб повсякчас підтримувати, поглиблювати бажання учня бути відкривачем, реалізовувати це його бажання спеціальними методами роботи” [5, с.480]. Серед таких методів провідне місце займає спостереження, узагальнення, систематизація, порівняння. Окрім того, цікавим є його досвід оформлення кабінетів, в яких він радив створювати для учнів різні куточки („Куточок Думки”, „Куточок Мрії”, „Куточок Важких Справ” тощо), наповнювати їх науково-популярною літературою, залучати учнів до творчої пошукової діяльності, допомоги вчителям у підготовці до навчальних занять. Слід зазначити, що педагогічний колектив, очолюваний Василем Олександровичем, постійно збагачував та вдосконалював матеріальну базу навчального закладу і цим досяг того, що вже з перших днів перебування в школі дитина мала змогу випробувати свої сили і здібності в кабінеті живої природи, в теплицях, у садку, на навчальній ділянці, в лабораторії, на метеорологічній станції та ін. На думку відомого педагога, все це сприяло розвитку кмітливості, винахідливості та дослідницьких умінь [7].

Таким чином, вивчення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського переконливо доводить, що важливою функцією вчителів Павлиської середньої школи окрім навчальної, виховної, розвивальної була дослідницька. Головною метою їх дослідницької діяльності було вивчення дитини та вдосконалення навчально-виховного процесу; основними формами роботи – індивідуальна та колективна; шляхами організації пошукової діяльності – проведення педагогічних досліджень вчителем, керівництво педагогом дослідницькою діяльністю учнів. Результати науково-пошукової роботи фіксувалися у педагогічних щоденниках і публікувалися в збірниках методичних праць.

Вважаємо, що висвітлений досвід Василя Олександровича Сухомлинського може бути використаний у практиці професійної підготовки учителів-дослідників сучасної початкової школи.

Подальших наукових розвідок потребує дослідження сучасного стану готовності майбутніх учителів початкової ланки освіти до проведення педагогічних досліджень та включення у змістовий компонент підготовки педагогів початкової ланки освіти творчого доробку В.О.Сухомлинського.

Список використаних джерел та літератури:

1. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. / М. М. Фіцула. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2000. – 544 с.
2. Савенков А. И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению : учеб. пособ. / А. И. Савенков. – М. : „Ось – 89”, 2006. – 480 с.
3. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 7–390.

4. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 209-396.

5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т.2. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 419-656.

6. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т.4. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 393-628.

7. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т.5. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 80-96.

Г.В.ЯКІВЧУК,

кандидат педагогічних наук, доцент

РОЛЬ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА У ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Система освіти, зокрема вищої, як і культура її народу, нерозривно пов'язана з духовними аспектами минулого і сучасного. Характерною тенденцією розвитку сучасної освіти є зростання актуальності духовної проблематики, інтерес до етично-моральних ідей, мета яких – концептуальне забезпечення духовного розвитку особистості, зокрема вчителя початкової ланки.

Зазнають змін вимоги до вищої освіти, по-новому трактуються її роль і місце в житті кожної людини. Потреби освітньої практики породжують необхідність у духовно-гармонійній підготовці майбутнього вчителя, який виступає посередником між учнем і культурою загалом, сприяє формуванню в молодого покоління готовності жити, діяти у відкритому загальноцивілізованому культурному просторі.

Вирішення цього завдання потребує нового підходу до підготовки майбутніх учителів, пошуку ефективних засобів, які б ґрунтувалися на вітчизняних педагогічних і культурних цінностях. Серед різноманітних засобів формування особистості вчителя важливе місце належить мистецтву, зокрема хоровому музикуванню. Саме хоролий спів вважають основоположником музичного мистецтва на Україні. Хорове мистецтво формує високий рівень духовних якостей людини, забезпечує різнобічний і добродійний вплив на свідомість людини, тобто виступає джерелом пізнання, духовного збагачення і формування світогляду особистості, допомагає усвідомити та визначити систему цінностей.

Питання залучення мистецтва до професійної підготовки майбутніх учителів є актуальним і знаходиться у полі зору сучасних

провідних науковців (Л.Арчажникова, Л.Масол, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Рудницька, О.Щолокова).

Дослідженню хорового мистецтва як засобу виховання гармонійної духовно-багатої особистості присвятили свої праці відомі вітчизняні музиканти-педагоги (А.Вахнянин, С.Вербицький, М.Лисенко, М.Леонтович, О.Нижанківський, К.Стеценко, Д.Січинський).

Застосування музики як засобу загальної й педагогічної освіти проходить через усю історію розвитку нашої країни, українського народу. Починаючи з церковно-приходських шкіл (XIV–XV ст.), різноманітних братств, громадських організацій (XVI–XVII ст.), вищих навчальних закладів, гімназій, ліцеїв, університетів (XVIII–XIX ст.), музика розглядалася як один із головних предметів в аспекті загальної освіти людини, формування її світогляду, мислення, культури почуттів, високих гуманних та гуманістичних якостей.

Найдосконаліше музичне мистецтво формувалося в найкращих навчальних закладах, зокрема Києво-Могилянській академії. Музика тут вважалася найважливішою навчальною дисципліною як для професійної підготовки фахівців різноманітних спеціалізацій, так і для розвитку творчих здібностей, талантів, патріотизму вихованців. Музика в академії вивчалася в єдиному комплексі з філософськими, гуманітарними, точними, природознавчими науками і була неодмінним компонентом цілеспрямованого впливу на становлення особистості [1, с.12].

На формування та розвиток особистості, зокрема майбутнього вчителя, культура впливає через його оточення. Тому важливо помістити особистість у світ духовних цінностей, переживання яких спонукає її до творчих дій, формує власну точку зору на зміст будь-якого художнього твору. Таку ситуацію створює мистецтво, в якому відбиваються різні типи світоспоглядання, психологічні та моральні особливості людини. Художнім творам властива висока „чутливість” до всього, що відбувається навколо. Вони завжди узагальнюють і синтезують найістотніші проблеми людського життя, викликають до них суспільний інтерес, зумовлюють потребу їх особливого усвідомлення. Сприймаючи художні твори, особистість пізнає духовні цінності суспільства, які через емоційне відчуття та розуміння стають надбанням її власного досвіду.

Які ж педагогічні, психологічні закономірності, методи та прийоми, специфічні механізми художнього сприйняття потрібні для формування гармонійної, духовно багатої особистості? Адже актуальність поставленої проблеми підтверджується тим, що особистісна система духовних цінностей майбутнього вчителя й уміння формувати їх у своїх учнів безпосередньо впливають на розвиток культури усього суспільства [1, с.7].

Аксиомою в педагогіці є той факт, що для ефективності впливу мистецтва на особистість необхідно враховувати особливості сприйняття кожного виду мистецтва на всіх етапах її вікового становлення. Вибір змісту, засобів і методів виховання спирається на об'єктивну готовність людини „прийняти” впливи. Збіг їх змісту та спрямованості із схильністю особистості й визначає успішність виховання.

Ситуацію спілкування з художніми цінностями створюють різні види мистецтв. Проте саме музика, зокрема хорове мистецтво, яке вирізняє процесуальність, відсутність будь-якої наочної конкретності, предметного зображення, хронології подій, якнайбільше викликає у реципієнта емоційну чутливість, фантазію, творчу ініціативу, асоціативне мислення, спостережливість, тобто ті якості особистості, які часто бувають кориснішими для людини, ніж отримана нею сума знань.

Про унікальність і незамінність музики як виховного засобу неодноразово наголошував український вчений-педагог В.О.Сухомлинський. Він зауважував: „Пізнання світу, почуттів не можливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику і діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури” [2, с.553].

Основоположник педагогіки мистецтва О.Рудницька зазначає, що «...у вузі проблема музичної діяльності майбутнього вчителя здебільшого обмежується організацією культурного дозвілля й фаховою освітою. Такі форми „спілкування” з музикою є вкрай важливими для студентів усіх педагогічних спеціалізацій, проте вони не вичерпують більш глибоких функцій музичного мистецтва у формуванні особистісних якостей педагога, внаслідок чого реалізуються не всі можливості професійної підготовки майбутніх вчителів» [1, с.6].

Розуміючи потребу і важливість розкриття усіх здібностей майбутнього вчителя, у багатьох навчальних закладах створюються різноманітні художньо-творчі колективи, де студенти мають можливість реалізовуватися як особистості. Ідея створення колективу визріла й у народного артиста, композитора, художнього керівника званого в Хмельницькій області та на Україні колективу „Козаки Поділля”, професора Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (ХГПА) Миколи Балєми та його колег Василя Розгона і Галини Яківчук. Оскільки спів – це найдоступніший і найулюбленіший вид творчої діяльності багатьох студентів, таким творчим „майданчиком” став хор.

Хор – це співочий колектив, який виконує вокальну музику, переважно багатоголосну (від лат. *chorus* – зібрання). Хорова культура України має багатовікові традиції. З давніх часів важливою складо-

вою духовного життя українців був гуртовий спів, з якого бере свій початок самобутня багатоголосна пісенність.

Аналізуючи традиції використання музики у Києво-Могилянській академії, у вищих навчальних закладах XIX–XX ст., у музично-педагогічній діяльності видатних діячів культури і мистецтва України (В.Барвінський, І.Воробкевич, Ф. Колесса, М. Леонтович, М. Лисенко, С.Людкевич, Ф.Січинський, Я.Степовий, К. Стеценко), О. Рудницька окреслює провідні принципи музичної освіти, які є актуальними для нашого сьогодення:

- орієнтація впливу музики на духовний розвиток особистості, її моральні якості;

- формування засобами музики світоглядної позиції вчителя широкого гуманітарного профілю;

- використання у педагогічній практиці різновидів музичного мистецтва;

- вивчення національних скарбів на тлі досягнень світової хudoжньої культури;

- взаємозв'язок музики з іншими мистецькими явищами [1, с.24].

Саме такими ідеями та принципами керувалися викладачі ХГПА при створенні хорового колективу майбутніх учителів початкової школи.

Становлення хору відбувалося за активного та пильного керівництва декана факультету – Ящук Інни Петрівни, яка щиро поважає, любить народну пісню (вона – також учасниця хору), розуміє і цінує її вплив на духовний розвиток майбутнього вчителя. Така позиція керівника та вихователя майбутніх учителів не випадкова. Адже Інна Петрівна віддано слідує ідеям і настановам свого вчителя – Миколи Миколайовича Дарманського (фундатора Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії).

Завдячуючи ідеям Миколи Дарманського, який любив говорити «Кадри вирішують все», назва хорового колективу „Кадри” виникла відразу. Людина, якій вдалось за п'ять років відкрити понад сто шкіл, чітко і досконало знала цінність забезпечення шкіл кадрами, а ще – професійними, освіченими, духовно багатими педагогами. Саме йому належить ідея про те, щоб кожен студент – майбутній вчитель – торкнувся чарівних звуків музики через різноманітні види мистецтва: сопілкарство, музичний фольклор, хореографію, хорове музикування, мистецтво бойового гопака тощо. І через спілкування з мистецтвом, участь у творчих колективах кожен майбутній учитель має можливість стати освіченою, морально чистою, духовно багатогою особистістю. Виховання естетичних, морально-етичних, патріотичних рис у майбутнього вчителя засобами хорового мистецтва – це мета створеного колективу.

Наголошуючи на основних імперативах „педагогіки виховання” Миколи Дарманського, його талановита учениця Інна Ящук підкреслює, що створення атмосфери співтворчості й співробітництва – центральне завдання педагогічного колективу в процесі формування творчої особистості майбутнього вчителя та розвитку колективу [4, с.29]. Співпраця – це не лише відвертість і спрямованість викладачів, студентів, батьків, громадськості на успішну навчально-виховну роботу, це здатність через певну систему принципів, методів і прийомів організувати спільну творчість.

Основним принципом для роботи зі студентським колективом стала національна традиція вокальної культури, до якої часто звертається мистецька теорія та практика, вбачаючи в ній джерело відродження та розвитку духовності українського народу.

Народнопісенна традиція України практично не має аналогів у світовій вокальній культурі. Їй властиве розмаїття жанрів, тематики та стилів, що примножується регіональними та територіальними особливостями. Народна традиція співу охоплює сфери художньої образності, змісту, виражальних засобів, взаємодії та взаємовпливу музичного й літературного текстів. Але основою і джерелом неповторної своєрідності й водночас високої ефективності української вокальної школи є народна манера звукоутворення. Вона характеризується природними, найбільш прийнятними і зручними для співу прийомами, що походять від мовних, психічних, фізіологічних та екологічних факторів.

Перевага народної фонаційної манери полягає насамперед у тому, що нею можуть оволодіти практично усі люди незалежно від віку. Вона не вимагає перебудови роботи голосового апарату, спеціальних підготовчих вправ, попереднього відбору співаків (крім, звичайно, випадків, коли людина має органічні або травматичні вади голосових органів). Людина може оволодіти цією манерою безпосередньо під час мовлення та виконання народних пісень, у яких тривалий час відбиралися та нагромаджувалися найефективніші вокально-технічні прийоми української народної вокальної школи [3, с.84].

Для української народної пісні властивим є використання невеликого за обсягом звуковисотного діапазону в межах однієї октави (першої – для жіночих голосів). Таке розташування практично збігається з основним – грудним регістром українського народного співу, якому властиві значна сила звуку, чистота тембру, розвиненість низької та високої співацької формант (група посиленних обертонів, які формують специфічний тембр голосу), дзвінкість, польотність і бездоганна чистота інтонації.

Норми фонації, що склались у співацькій традиції України та пройшли перевірку практикою багатьох поколінь народних співаків, набули якостей сталої співацької манери з невимушеною роботою усіх органів голосового апарату, розмовною артикуляцією та дикцією, відмін-

ним слуховим контролем. Провідними факторами української співацької манери є два регістри – „грудний” та „головний”. В гуртовому та хоровому народному виконавстві України поряд з „грудним голосом” досить широко використовується так званий „тонкий голос”, який створює верхню частину звуковисотного діапазону і є другим регістром співацького голосу, що розширює можливості народного вокального мистецтва. Навчання співу на основі народних засад дає можливість спиратись на розмовний механізм голосового апарату, що добре тренований завдяки повсякденній мовній практиці і не вимагає докорінної перебудови нервово-м'язової координації, як під час навчання академічної манери співу [3, с.85-86]. Саме народна манера голосоутворення найтісніше пов'язана, незважаючи на наявність певних розбіжностей, з європейською академічною школою співу.

Таку манеру вокально-хорового співу обрали керівники для роботи зі студентським колективом „Кадри”. Найголовнішим напрямком художньої колективної діяльності студентів стало вивчення української народної пісні та хорових авторських творів керівника хору Миколи Баледи. Починаючи з азів хорового мистецтва, учасники колективу поступово, але з глибоким внутрішнім розумінням вчилися не лише основних прийомів вокального мистецтва (дихання, інтонування, ритм, почуття ансамблю та ін.), але й через емоційне сприйняття пісні розкривали, виховували у собі найкращі людські риси (повагу та любов до народної пісні, естетичні почуття, колективізм, відповідальність, патріотизм, моральність).

Відбір у хоровий колектив відбувався при наявності елементарних музичних задатків студента: вокальні дані, слух, ритм, інтонування простих мелодій народної пісні. Але найпершим і найважливішим аспектом кожного учасника хорового колективу було бажання вивчати хорове мистецтво, народну пісню. На перших етапах роботи існувала велика складність – як досягти чистоти інтонації зі складом хору в сто двадцять (і більше) учасників без індивідуальної роботи? Практично – це дуже проблематично та вкрай складно.

Важливим фактором у функціонуванні такого колективу стала дисципліна, адже від відвідування кожним учасником репетицій залежить якість усіх складових хорового співу – інтонація, манера виконання, відчуття ансамблю тощо. На початковому етапі становлення хору були певні складності. Адже більшість учасників колективу не володіла нотною грамотою, елементарними навичками співу, тобто ця праця для багатьох учасників хору була не завжди зрозумілою, важкою і нецікавою. З перших виступів погляди та смаки хористів помітно змінювалися, відчувався певний музичний розвиток, зростала виконавська дисципліна. А після виступу хору „Кадри” на найбільшій сцені України в місті Києві (Палац мистецтв „Україна”), куди запросили колектив на звіт творчих коле-

ктивів Хмельничинни, зросла не лише популярність хору, але і його авторитет. Бажання працювати та творити колективне музикування з'явилося у багатьох студентів, хор помітно зростав у якісній та кількісній значимості.

Микола Балема – не лише обдарований музикант, композитор, він ще і творча особистість, талановитий педагог. У процесі колективного хорового музикування з'явилася ідея про співтворчість з обдарованими студентами та викладачами, яка сприйнялася відразу та з ентузіазмом. Гордістю і здобутками автора є твори, які народилися у колективі на вірші студентів Н.Простап'юк, О.Капітанець, викладачів – В.Філінюк, О.Севастьянової, Н.Головачук.

За два з половиною роки існування колектив вивчив і подарував глядачам багато оригінальних хорових творів (більше двадцяти п'яти), написаних керівником М.Балевою, та обробок народних українських пісень. Це дуже різні за тематикою, характером, мелодикою, ритмом музичні твори: „Пісня про вчительку” і „Там де Буг розливається” на вірші В.Філінюк (кандидат філологічних наук, викладач академії, учасник хору), „Це любов” на вірші О.Севастьянової (викладач академії), „Волонтери” на вірші П.Карася, „Покровонько” на вірші подільської поетеси О.Радущинської, „Я молюсь” на вірші Н.Головачук (викладач академії), „Учитель наш” на вірші О.Капітанець (студентка, учасниця хору) та багато інших.

Досвідчений музикант і педагог Микола Балема чітко розуміє, що сучасна молодь бажає виконувати сучасну музику. Тому жанри, теми й стилі музичних творів, спеціально написаних для колективу, дуже різноманітні: мелодійні, емоційно-римічні, ліричні, піднесено-патріотичні тощо.

Клопітливу роботу щодо вивчення музичного тексту, чистоти інтонації, правильного та чіткого ритму проводить диригент-хормейстер колективу Василь Розгон. Професійний музикант, педагог з великим досвідом, який досконало володіє різноманітними методами і прийомами щодо вивчення і сприйняття вокальної музики студентами з різними музичними та вокальними здібностями. Для роботи з колективом, більшість (95 %) яких не мають музичної освіти, потрібний неабиякий психологічний та педагогічний талант і досвід. В.Розгону вдається сконцентрувати увагу, зацікавити кожного учасника різними методами – строгістю, увагою, вдалими педагогічними прийомами, гумором та жартом. Хористи поважають і шанують керівника.

Важливими напрямками роботи хорового колективу є вироблення вокальної манери виконання творів (академічна, народна, естрадна тощо), досягнення чіткої дикції (вимови), артистичність, емо-

ційне вираження характеру кожного музичного твору. Адже вивчений твір потрібно донести глядачу так, щоб його зміст і характер був цікавим і зрозумілим, приносив слухачу естетичне задоволення. А для цього потрібно, щоб кожний учасник переймався внутрішнім характером і змістом пісні, умів передати настрій твору не лише інтонаційною чистотою виконання, але й артистичністю, свободою, легкістю та емоційністю. Усе це допомагає виразити та показати педагог з вокалу Галина Яківчук. Найціннішим у цій діяльності є те, що кожен твір виконується щиро, з непідробним трепетом та хвилюванням. Адже кожен учасник несе відповідальність не лише за себе, а й за весь колектив.

Виховний процес у навчальному закладі передбачає не лише досконале оволодіння теоретично-практичними професійними знаннями та навичками, але і залучення студентів до різноманітної практично-педагогічної, позанавчальної та художньо-творчої діяльності. Майбутні вчителі, які активно беруть участь у колективному музикуванні, нагромаджують глибокий практичний досвід роботи з різноманітними дитячими колективами. Власна участь, співпраця, спостереження за діяльністю професійних керівників дають кожному хористу глибокий теоретично-практичний фундамент для наслідування, особистісної діяльності у різноманітних художньо-творчих колективах, виховують почуття колективізму, відповідальності й що найцініше – закоханість і достаменне поцінування хорового мистецтва.

Важливим напрямком хорового колективу стало народження традицій: творчі звіти колективу, виступи на Різдвяні свята з колядками та щедрівками в обласній філармонії, куди колектив запрошує місцева релігійна громада; участь у традиційних народних обрядах „Масляна”; виступи колективу в містах і селах області, дитячих закладах; участь в обрядах зустрічі весни та ін.

Таким чином, результативність вивчення хорового мистецтва визначається сформованістю духовних потреб майбутнього вчителя, розвитку та втілення у педагогічній та художньо-творчій діяльності природних здібностей кожної особистості, її творчого потенціалу. Вчитель, закоханий у хорове мистецтво, колективне музикування, народну пісню, бере участь у творчих колективах, активно вивчає та продовжує народні традиції та обряди, обов'язково навчатиме та передаватиме усе це надбання своїм вихованцям.

Список використаних джерел та літератури:

1. Рудницька О. П. Музика і культура особистості : проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – К. : ІЗМН, 1998. – 248 с.
2. Сухомлинський В. А. Избранные произвед. : в 5-ти т. / В. А. Сухомлинський. ; редкол. : А. Г. Дзерерин (пред.) и др. – К. : Рад. шк., 1979. – Т.3. 1980. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письмо к сыну. – 719 с.

3. Юцевич Ю. Є. Педагогічні умови формування та розвитку...(на прикладі співацького голосу) / Ю. Є. Юцевич // Проблеми естетичного виховання учнівської молоді : зб. наук. статей. Вип. 1 / [упор. Л. М. Масол ; редкол. : М. С. Вашуленко, О. А. Комаровська, Л. М. Масол, Н.Є.Миропольська]. – К., 1996. – 128 с.

4. Ящук І. П. Імперативи „педагогіки виховання” Миколи Дарманського / І. П. Ящук // Педагогічна спадщина М. М. Дарманського в контексті сучасних реалій : матеріали других педагогічних читань пам’яті М.М.Дарманського (5 квіт. 2007 р.). – Хмельницький : ХГПА, 2007. – С. 28–30.

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ГУМАНІТАРНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ

Керівники практики – *Поляновська О.Р., Сас О.О., Тафінцева С.І.*

ІНТЕГРОВАНІЙ УРОК У 4 КЛАСІ «ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ «УСМІШКА»

(студенти Дунець О.В., Матвієць В.О., Фіцек М.С.)

Мета: актуалізувати і розширити знання дітей про життя і творчість видатного українського педагога і письменника; продовжити розвивати в учнів прагнення самостійного творчого сприймання і осмислення навколишнього світу, уміння знаходити в тексті описи, міркування; збагачувати словник образними висловами, виховувати в учнів доброзичливе ставлення до людей.

Обладнання: портрет В.О.Сухомлинського, книжкова виставка його творів та книг про його життя, вислови В.О.Сухомлинського, малюнки дітей до казок В.О.Сухомлинського.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку, слово вчителя.

Пролунав уже дзвінок,

Починаємо урок.

Всіх до праці закликаю,

Гарного настрою бажаю.

Девіз нашого уроку: «Твори добро, красу і радість».

II. Актуалізація знань, умінь, навичок учнів про В.О. Сухомлинського.

• Мовна розминка.

Гра «Складіть і поясніть».

Відновіть крилаті вислови і поясніть їх значення:

Гарні не красиві слова,

Якби все на світі було однакове,

Рана від слова заживає, проте

До сяючої вершини

У кожної людини є

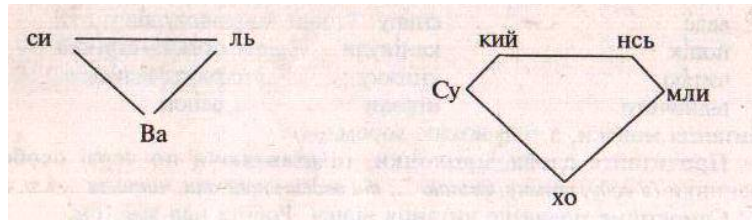
не було б краси.

своя співуча пір'їна.

а красиві діла.

слід глибокий зостається.

веде кам'яна стежина.

Гра «Пройди лабіринт – прочитай слова».

- Пригадайте, що ви знаєте про цю людину?
- Які твори письменника ви читали?
- З яких творів Сухомлинського ці крилаті вислови?

III. Повідомлення теми уроку

- ***Розповідь бібліотекаря з елементом бесіди про життя і діяльність В.О.Сухомлинського.***

Василь Олександрович Сухомлинський – великий педагог і великий письменник.

Прожив Василь Олександрович мало – всього 52 роки (1918-1970 рр). Жив недовго, але встиг зробити чимало – написав 48 книжок, 500 статей, 1500 казок і оповідань для дітей. Праці педагога видано 53-ма мовами світу загальним тиражем понад 15 мільйонів примірників. Найбільш відома його книжка – «Серце віддаю дітям» (видана 30-ма мовами світу, витримала 54 видання). Широко знані його праці: «Народження громадянина», «Павлиська середня школа», «Як виховати справжню людину», «Сто порад учителеві», «Розмова з молодим директором школи», «Книга про любов» та інші.

Безцінним скарбом є казки Василя Олександровича. Глибокопоетичні, коротенькі, дотепні, мудрі, повчальні – вони спонукають нас замислюватися. «З малих років учись жити так, щоб тобі було добре, приємно, коли робиш добре для людей, і приємно, коли зробив щось погане, негідне», – писав Сухомлинський.

Що було найголовнішим в житті Сухомлинського?

Без роздумів він відповідав: любов до дітей. У своїх казках він спрямовував дітей до рідного вікна, над яким щечече ластівка, до чистої криниці, що напуває спраглих, до вічної тополі – вічної України. З погляду Білого Каменя, чистого незайманого духу, дивиться автор на різні події та явища, і ми бачимо через його казки таку чисту і світлу людину, чуємо його щирий і добрий голос.

Читаймо казки Василя Сухомлинського – ніжні і мудрі, і вони будуть напувати нас чистою джерельною водою.

- ***«Сторінками біографії». Повідомлення дітей.***
- 28.09.1918 р. Народився Василь Олександрович Сухомлинський в селі Василівка Кіровоградської області.

- 1935 рік. Почав педагогічну діяльність. Працював учителем у Василівській школі Онуфріївського району, учителем і завідувачем навчальною частиною в Онуфріївській середній школі.

- 1939 рік. Закінчив Полтавський педагогічний інститут.

- Учасник Великої Вітчизняної Війни.

- У 1947-1970 рр. – директор Павлиської середньої школи.

- З 1955 року – кандидат педагогічних наук, автор багатьох книг для дітей.

- З 1957 року – член-кореспондент АПН РРФСР.

- З 1958 року – заслужений учитель УРСР.

- З 1958 року – член-кореспондент АПН СРСР.

- З 1974 року – отримав Державну премію УРСР за книгу «Серце віддаю дітям» (1969 р.)

- **Створення асоціативного куща.**

письменник

вчитель

добро

В. О.Сухомлинський

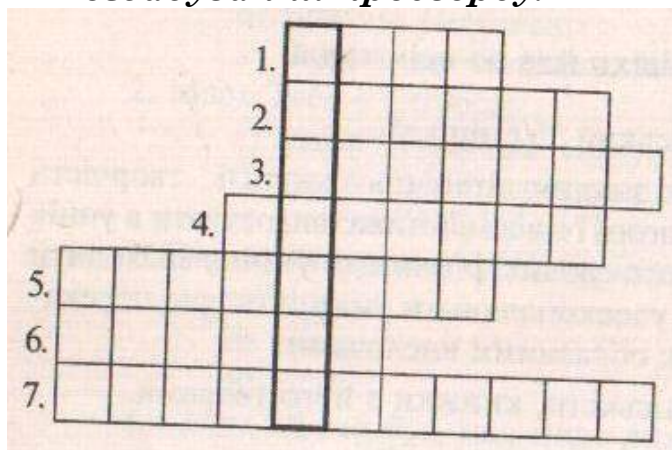
казки

природа

директор
школи

IV. Опрацювання твору В.Сухомлинського «Усмішка»

- **Розгадування кросворду.**

Пригадайте назви творів В.Сухомлинського, які ми читали, і впишіть у кросворд:

1. «Кінь ...» (утік)
2. «...книга» (спляча)
3. «Про що думала...» (Марійка)
4. «Найкраща...» (лінійка)
5. «Який слід повинна ... людина на землі» (залишити)
6. «Сергійкова ...» (квітка)
7. «...дівчинка» (Горбатенька)

Прочитайте слово по вертикалі та дізнайтесь назву ще одного оповідання В.Сухомлинського, яке сьогодні прочитаємо. («Усмішка»)

• **Читання оповідання підготовленими учнями.**

Про кого дізналися з оповідання?

Де жила дівчинка?

Кого зустріла по дорозі?

• **Словникова робота.**

Читання «пірамідок» слів.

Іде	луг	страх
дибає	ціпок	похмурі
оволодів	повагом	запитливо
барвистий	тремтіла	жайворонок
почимчикувала	затьмарився	...насторожилася

Доберіть синоніми до слів *тремтіла*, *барвистий*. А які слова, що на дошці, є близькими за значенням? Продовжіть цей ряд своїми синонімами (*брече, шкандибає, чеберяє*).

Як ви розумієте слово *ціпок*?

• **Читання оповідання «ланцюжком».**

Як і чому змінювався настрій дівчинки?

• **Аналіз змісту з елементами вибіркового читання.**

Обговорення оповідання.

Коли відбувалися описані у творі події? Прочитайте опис травневого ранку.

Якою була дівчинка? Прочитайте.

Що так потішило дівчинку? Яке бажання її охопило?

Кого вона зустріла спочатку?

Знайдіть опис діда. Про що свідчить такий зовнішній вигляд людини?

Що несла йому назустріч дівчинка? На що вона сподівалася? Прочитайте.

Чому змінився настрій дівчинки і її серцем оволодів страх?

Яким їй став здаватися світ? Прочитайте.

Як дівчинка спочатку зустріла бабусю? Чому вона насторожилася?

Як бабуся зустріла дівчинку? Яким став світ від подарованої усмішки? Прочитайте.

Поміркуйте, у чому головна думка оповідання. Що автор схвалює, а що засуджує в оповіданні?

Знайдіть в оповіданні зачин і кінцівку, зачитайте їх.

Як називається частина твору що залишилася?

• **Вправи на розвиток швидкості читання.**

Гра «Розвідники»

• Знайдіть і прочитайте, які синоніми автор у тексті вжив до слова *іде*.

• Знайдіть і доповніть порівняння словами з тексту.

Біле мов ... волосся (*спіла пшениця*).

Срібна пісня жайворонка тремтіла, мов ... (*той струмок, що ось-ось помре*).

Заясніли кульбабки, мов ... (*маленькі сонця*).

• В останньому абзаці оповідання відшукайте найдовші слова. (*Насторожилась, переливаючись*).

• У першому абзаці прочитайте односкладові слова. (*Був, на, що, за, грав*).

• У другому абзаці виберіть речення, що відповідає такій схемі.

(*Вона почимчикувала зеленими луками*).

• **Робота в групах.**

Група 1.

Група 2.

• Виберіть із «Пісні про усмішку» М.Пляцковського рядок, який може бути заголовком твору.

• Як по-іншому можна назвати оповідання? Доберіть свої заголовки.

Відповіді дітей

Відповіді дітей

• Підготуйте стислий переказ оповідання.

• Перекажіть оповідання так, ніби це трапилося з вами.

• **Робота в зошитах (с. 33-34).**

V. Підсумок уроку.

1. Гра «Мікрофон».

- Я б сказав В.Сухомлинському спасибі за ...

2. Контроль, корекція та оцінювання знань.

- Чи все вдалося зробити?

- Чи цікаво було дізнатися нове про В.Сухомлинського?

- Що ви зрозуміли з оповідання «Усмішка»?

- Поміркуйте, до чого автор закликає.

- Самооцінка.

УРОК МИСЛЕННЯ « МУЗИКА ВЕСНЯНОЇ ГОРОБИНИ»

(студенти Щиголь О.М., Керя С.А., Капітанець О.В.)

Мета: вчити учнів спостерігати за природою, читати сторінки природи, порівнювати, узагальнювати; ознайомити дітей з розвитком і ростом горобини; продовжувати роботу над складанням казок, описів; розвивати мислення і мовлення учнів; виховувати бережливе ставлення до природи.

Хід уроку.

У народі говорять „Травень землю прикрашає – літо в гості чекає”.

-Як ви розумієте це прислів'я?

(Травень – останній весняний місяць. Він покрит усе навкруги зеленню, приготував природу до приходу літа.)

-Чи сам місяць Травень прикрасив землю в різнокольорові барви?

(Брати-місяці – Березень і Квітень).

-Пригадайте, що подарував нам перший весняний місяць?

(Вербі – пухнасті котики, берізиці – сережки, білосніжні підсніжники, синьоокі проліски).

-Чим порадував око Квітень?

(Біло-рожевим квітом садів, дзвінкоголосим співом пташок, квітковою веселкою).

-Що домалював на весняній картині травень?

(Соковиту травичку, буйне її цвітіння, різнотрав'я, запашний бузок, золотих бджілок, буйний цвіт каштанів і горобини).

У травні буяння зелені перейшло від трав і чагарників до крон дерев.

-Діти, а знаєте ви, як ще називають цей місяць-чарівник?

Назва цього місяця відбиває весняне буяння трав. У Древній Русі цей місяць ще називали „мур” (від назви трава-мурава), а в Стародавній Греції його нарекли на честь богині гір Майї.

П'ятий місяць року

Травнем називається,

Бо земля весняна

Травами вкривається.

Зеленіють гори,

І садки, й лани...

В травні все зелене,

Навіть мрії-сни.

Грім – і той зелений,

Як в гаю травиця,

Зіроньки зелені

І в річках водиця.

-Які дерева, кущі квітнуть у травні?

(*Бузок, каштани, черемха, горобина, калина.*)

Гра „**Хто зайвий**”

Слива, вишня, абрикоса, горобина, черешня.

-Чому „горобина” зайва?

(*Декоративне дерево*)

- Діти, сьогодні нас до себе в гості запрошує квітуча горобина разом зі своїми друзями для того, щоб ви більше дізналися про її розвиток і ріст, а на її вітах знайшли красиві слова і склали казочку.

- Діти, ви мені підкажіть, де ж на нашому подвір'ї росте горобина?

Так, у нас є в школі горобинова алея, яку посадили на честь 60-річчя з дня народження В.О.Сухомлинського. І ось уже скільки років радує око горобина білими запашними квітами навесні, а восени яскравими плодами, які тримаються на дереві ще й узимку.

- То ж підемо в гості до горобини.

-Діти, коли приходять до вас гості, які перші слова говорять?
(*Вітаються*)

-А як ми привітаємося?

(*Тихесенько, щоб не наполохати бджілок.*)

Отже, коли ми вже привіталися з горобинкою, то давайте розглянемо це дерево і розповімо про нього.

- Розгляньте уважно стовбур дерева, який він?

(*Стовбур гладенький; кора сіра; крона густа.*)

- Чи високий стовбур у горобини? (*Ні, не високий.*)

Так, горобина – невисоке дерево з родини розових, заввишки до 15м., молоді гілочки сірувато-червоні.

- Давайте ж згадаємо, якою була горобина на початку весни.

- Які бруньки були у горобини?

(*Великі, пухнасті, довгенькі, коричнево-чорні.*)

- Які листочки з'явилися з бруньок?

(*Опушені, пірчасті.*)

Так, листочки опушені, 10-20см. завдовжки, чергові, непарно перисті, складаються з 9-15 ланцетних або довгастих, загострених, зубчастих по краю листочків.

- Давайте придивимося до листочків уважніше. Що ви помітили?

(*Він складається з двох частин.*)

Так листок складається з двох частин. Широка частина – це пластина, а тоненька, на якій тримається листок – черенок. А є ще листки, які ростуть без черенка і називаються вони сидячі. Вони ро-

стуть зразу від стебла і ніби сидять на ньому. Листя буває різне за формою, розміром, кольором.

- На що схожі листочки горобини?

- Діти, зверніть увагу на жилочки на листочках. Як ви думаєте, для чого вони?

(По цих жилочках ідуть поживні речовини і водичка.)

Діти, якби ми взяли мікроскоп і роздивились листочок, то крім жилок на листочковій пластинці, помітили б численні отвори-подихи, якими дихає листочок. Ви зверніть увагу, коли сухо, жарко, то листочок скручується, щоб зменшити випаровування води.

- А як розміщені листочки на гілочці?

(Один проти одного)

Таке розміщення називається супротивним.

- Що з'являється після появи листочків на дереві? *(Цвіт)*

- В якому місяці цвіте горобина?

- Що нагадує нам квітуче дерево горобини?

(Наречену, яка збирається до шлюбу, білі ромашки, куточок снігу на зеленому листі.)

- Давайте ж придивимося до квітучої горобини. Які квіти горобини? *(Численні.)*

- У що зібрані квіточки горобини?

(У суцвіття, всі частини яких опущені.)

Так, квітки у горобини численні, зібрані в складні щиткоподібні суцвіття, всі частини яких опущені.

- А чи знаєте ви, що таке суцвіття?

(Це група квіток, розміщених близько одна до одної в певному порядку)

- Скільки квіточок у суцвітті? *(Багато)*

- На що схожі ці квіточки?

(Чашечку, дзвіночок, віночок)

- Скільки пелюсточок у квіточки? *(П'ять)*

- Подивіться уважно і скажіть, що знаходиться між пелюсточками?

(Ниточки)

- Скільки їх, полічіть?

Отже, ці тоненькі ниточки називаються тичинками, в кінці яких знаходиться пиляк, всередині якого досягає пилок.

- А що знаходиться між тичинками? *(Маточка)*

- А зараз уважно прислухайтесь: ви почуєте музику весняної горобини. Яка вона?

(Тиха, ніжна, ласкава)

- Хто ж музикант, що створює цілий оркестр?

- Що ж приваблює сюди комах?

(Солодкуватий, ніжний запах)

- А де ж повсідалися бджілки на горобині? *(На квітках)*

- Чому вони сидять на квітках, а не на листочках?

(Бо вони працюють, горобина щедро пригощає їх нектаром)

- То що ж роблять бджілки на квіточці?

(Беруть з середини квіточки солодкий нектар, несуть його до вуликів і там перетворюють на мед)

Отже, коли сідають комахи на квіточку, то вони своїми ніжками обтрушують пилок, який знаходиться на тичинках. Пилок падає на маточку. Але кожна маточка має приймочку, стовпчик і зав'язь. У середині зав'язі містяться насінні зачатки. З них після цвітіння розвивається насіння, а з зав'язі – плід.

- Чи можна назвати бджілок садівниками? Чому?

(Бо вони запилюють квіти. Цим сприяють утворенню плодів, а в плодах досить насіння, з якого виростають нові рослини)

Горобина – непоганий весняний медонос. Мед з неї червонуватий, з сильним ароматом.

Під час цвітіння горобина звичайна виділяє багато летких речовин – фітонцидів, чим оздоровлює повітря. А тому корисно садити цю рослину в парках, скверах.

- Що ж з'являється на місці цвіту, коли відцвітає горобина?

(Плід)

- Що ж собою являє такий плід?

(Це гроно кулястих ягід, жовтогарячого кольору, гіркувато-терпких на смак)

- Коли ж дозріває плід?

(У вересні, і до глибокої зими залишаються на дереві)

- З чим восени можна порівняти горобину?

- А як ви думаєте, чи мають попит плоди горобини?

- Хто любить ласувати горобиною?

Гостинною господаркою приймає пернатих друзів горобина. Поважно пригощаються біля її червоних їрон птахи, особливо снігурі. Вони спокійно зривають ягоди, неквапливо розминають їх, старанно вибирають насіння, а м'якоть викидають. Але метушливі дрозди, працьовиті дятли, навіть вовки й лисиці – живляться тільки солодкою, соковитою оболонкою.

- Коли люди збирають горобину?

(Після заморозку, коли вона набуває приємнішого смаку, споживають свіжими і сушеними)

Плоди горобини є сировиною для кондитерських виробів – цукерок, повидла, варення, мармеладу, желе. З сушених плодів виробляють порошки і борошно. Крім того, з горобини готують оцет, квас, добувають яблучну кислоту.

Здавна горобину використовують у народній медицині. Сік із свіжих ягід, а також сухі плоди вживають при дизентерії, відваром полощуть рот при цинзі, застосовують плоди і суцвіття при порушенні функції шлунку, при застуді, а відвар кори – при підвищеному кров'яному тиску. У науковій медицині плоди горобини використовують як сечогінний та кровоносний засіб. Виготовляють пігулки, соки.

З красивої червонуватої деревини виготовляють різні токарні вироби і навіть меблі. Щоб добре зберігалися взимку картопля, морква, буряк, пересипають їх посіченими листками горобини.

-Діти, а як ви думаєте, чи один вид горобини росте на земній кулі?

На земній кулі відомо близько 100 видів горобини, на Україні росте – 8. У нас у Павлиші здебільше росте горобина звичайна та чорноплідна горобина.

- Що являє собою чорноплідна горобина? (*Кущ*)

- Які відмінні ознаки між горобиною звичайною і чорноплідною? (*Дерево і кущ*)

Так, чорноплідна горобина – це кущ заввишки 2 -2,5м.

- Що являють собою листки чорноплідної горобини?

(*Листки прості, цілокраї, черешки короткі з широкими пластинками*)

-У що зібрані квіточки чорноплідної горобини?

- Що являє собою плід чорноплідної горобини?

(*Плід опушений, у фазі повної стиглості голий, округлої форми, чорного кольору з сизим нальотом*)

Отже, коли ми охарактеризували чорноплідну горобину, то давайте підведемо підсумок і скажемо, яка відмінність і чим подібні звичайна горобина і чорноплідна.

Чорноплідна горобина походить з Північної Америки, де її культивували задовго до появи білої людини. Індієць племен дакота і делавари соком плодів лікували опіки шкіри.

- Звідки ж пішла назва народної улюблениці?

Наукова назва походить від кельтського слова сор – терпкий (за смаком плодів), видова від латинського слова аукупаріа – ловити птахів (плодами горобини послуговуються при ловлі птахів).

Увага до горобини породила безліч народних назв. На Україні їх відомо понад два десятки: богорошник, воніга, ворбина, ворябка, горбина, огряба, рябчик, рябина, скору шина, чуб, юдина та ін.

На Україні, крім горобини звичайної, природно зростають ще сім видів горобини. Одна з них – берека, поширена переважно в букових лісах Карпат, а також у дубових лісах Лісостепу та Криму. В гірських районах Криму зростають також горобина домашня, двоїста, кримська, Станкова, та несправжньошироколиста. У горах Кар-

пат аж до висоти 2000м над рівнем моря трапляється горобина кругло листа.

Високу оцінку горобині дав І.В.Мічурін. Він створив цілий ряд десертних сортів із великими, соковитими і смачними плодами.

- Які ви знаєте сорти горобини?

(*Гранатна, Лікерна, Мічурінська десертна*)

-А як ви думаєте, скільки ж років може прожити горобина?

Горобина – дерево довгожитель. Росте горобина швидко в перші 15-20 років життя, пізніше ріст її уповільнюється. Доживає до 200 років, а плодоносить щороку, починаючи з 8-10-річного віку і аж до 100-150 років. Урожай плодів з одного дорослого дерева нерідко досягає 10ц.

-Діти, а як розповсюджується горобина?

Зараз ми з вами перейдемо в інше місце і розглянемо одне цікаве явище.

- Що за дерево росте під вікнами нашого класу? (*Акація*)

-А що це за пагінець виріс всередині акації?

- Як же він туди потрапив?

- То як ви думаєте, чи вибаглива ця рослина до умов життя?

Так, ця рослина невибаглива, тіньовитривала і морозостійка.

Складання казки на основі побаченого

Як і калина, горобина стала лірично-пісенним образом у багатьох народів і особливо в Росії. Як символ дівочої долі віками оспівували люди горобину, вкладаючи свою печаль і свою надію в пісню.

- Які ви знаєте пісні про горобину?

Гра „Усе в лісі співає”

Прийшли діти в гості до Лісовичка, а в лісі все співало. Кожне дерево співало свою пісню.

Береза співала ніжну пісеньку. Яку?

Дуб співав мужню пісню. Яку?

Верба співала задумливу пісню. Яку?

Горобина співала тривожну пісню. Яку?

Письменники написали багато віршів, де показали красу горобини. В О.Яшина є ціла книга, яку він назвав „Пригощаю горобиною”. Наш колишній директор В.О.Сухомлинський написав багато оповідань і казок про горобину.

- Які з них ви знаєте?

(*„Поранена горобина”, „Горобина і зайчик”*)

Інсценізація казки „Горобина і зайчик”

Горобина – одне з найулюбленіших дерев у наших садах і селищах. Її висаджують біля хат, у парках, садах, біля доріг. Нам треба оберігати зелені насадження, адже це краса і багатство нашої Вітчизни.

УРОК МИСЛЕННЯ «ХРИЗАНТЕМИ – ДІТИ ОСЕНЬ»

(студенти Рожок Ю.С., Криворучик Т.О., Дуда Т.М.)

Мета: Вчити дітей спостерігати природу пізньої осені, розглядати і описувати останні квіти осені безпосередньо в умовах природи; визначити у спостережуваному істотне, збагатити мовлення учнів образними висловами і підготувати їх до складання опису хризантем. Виховувати любов і бережливе ставлення до природи, естетичні почуття.

Хід уроку

Читання вчителем казки-загадки.

За синіми морями, за високими горами в густому лісі на узліссі стоїть хатинка. А ліс цей незвичайний. У ньому і птахи, і звірі, і навіть дерева розмовляють. Ось і розповіли вони, що живе в цій хатинці старий, але дуже мудрий дідусь. Є в нього чарівна палиця. Стукне він нею об землю, і дива творяться: то сніг іде, то квіти розпускаються, то яблука досягають.

А звати того дідуса – Рік. Є в нього чотири дочки. Та такі ж гарні, що й очей не можна відірвати: добрі, швидкі ласкаві, але між собою не схожі.

У білому вбранні, з різдвяними святами, з веселими розвагами, з білосніжними килимами старша дочка – Зима.

Наймолодша дочка привітанням журавля пробуджує поля, небеса і ручаї, завітчує гаї – це Весна.

Добра і весела, завжди з квітами та ягодами. Це – щедре Літо.

А ось послухайте загадку і скажете, як звали ще одну дочку.

*Хто вона, ота красуня
В золотім намисті,
Що без пензля і без барв
Скрізь малює листя.
На деревах листя те
Так блищить, мов золоте.*

Діти: Осінь

(Заходить Осінь)

Осінь:

Так, я осінь! Славна, мила, золота!

Я в лісі побувала, на городах все збрала.

А тепер прийшла до вас, щоб порадувати вас!

Ось такий врожай збрала, вистачить для всіх малят!

Вчитель: Добре, Осінь, що ти прийшла до нас. Будь гостею на нашому уроці.

Осінь: Діти, а як звати моїх любих синочків? *(Учні називають).*

Звучить музика, осінні мотиви із "Пори року" П. Чайковського.
(Заходить Вересень)

Вересень:

У серпанку павутини

Білі ниточки снуються,
Вже тумани по долині
У ранкову пору в'ються.
В лісі верес розкриває
Свої келишки бузкові,
І багрянець покриває
Пишні грона калинові!
Вересневе небо синє,
І сади ще пахнуть літом,
В палісаднику жоржини
Розгорілись дивоцвітом.

(Заходить жовтень)

Жовтень:

Листя жовте та червоне
Легко з дерева злітає,
Мов метелик, на долоні
З тихим шелестом сідає.
Пахне свіжістю й морозом
Килим з листя осокорів,
А на річці верболози
Зустрічають ранні роси.
Сяють золотом берези,
Жовтень ним вінчає осінь,
Журавлиний клин мережить
Висоти холодну просинь.

(Заходить Листопад)

Листопад:

Зникли біленькі хмаринки,
Небо не синє, свинцеве,
Зрідка снуються сніжинки
У переддення грудневе.
Хмарна не радує днина,
Вітер висвистує в кронах,
Лиш молода горобина
Світиться в гронах червоних.

Вчитель:

- Діти, а чому синочки Осені мають такі імена?

(Відповіді дітей)

Доповнення вчителя:

- А чи знаєте ви, діти, як в далеку давнину називали осінніх братів місяців? Тож слухайте. Вересень колись називали сівень - бо починали сіяти озимину. Жовтень – хмурень, бо часто змінювалась по-

года, або весільний. У народі так і казали: «Жовтень на весілля багатий».

А листопад – просто падолист – опадає листя.

Осінь:

- А чи знаєте ви, мої маленькі друзі, вірші, прислів'я, народні прикмети про осінь?

(Діти розповідають вірші, прислів'я)

1-й учень:

На узліссі осінь фарби розбавляла.
Пензликком легенько листя малювала.
Вже руда ліщина, пожовтіли клени.
У красі осінній тільки дуб зелений.
Утішає ясень: «Не сумуй за літом.
Глянь, усі дерева в золото одіто».

2-й учень:

Золота красуня — осінь чарівниця!
По землі ступає, золотом іскриться.
В жовте і червоне листячко фарбує
І картини дивні, чарівні малює!
Небо сине - сине, листя кольорове,
А яке довкілля радісне, чудове!
А які жоржини, наче сонце, квіти!
Світ наш неповторний, гарний, розмаїтний!
Світ наш незбагнений,
Дивний, загадковий.
І такий прекрасний, і такий чудовий!

3-й учень:

Вересень – перший подих осені.

4-й учень:

Чим тепліший і сухіший вересень, тим пізніше прийде зима.

5-й учень:

Жовтень ходить по краю та виганяє птахів з гаю. 6-Й УЧЕНЬ:

Високо летять гуси – чекай тривалої осені.

7-й учень:

У жовтні, кожен знає, що з великої хмари малий дощ.

Вчитель:

Проминуло тепле літо, і настала пора, яку часто називають чудовою, замріяною, золотою. У ній поєднується чарівність барв теплого літа з приходом наступних холодів. Це та чудова пора, коли сонце посилає своє останнє тепле вітання полям і лукам, коли наближається час відльоту птахів.

*Журавлі летять, курличуть,
Шлють останнє "прощавай!"*

*Літечко з собою кличуть,
Забирають в теплий край.*

Осінь... Скільки поезії в цьому золотаво-сонячному слові і скільки радості й тихого смутку!

- Діти! Де ви бачите сліди осені?

(Задощило, захлюпало. Тумани сивіють ставками, річками. Повіяли холодні вітри).

- Яка ж причина осіннього похолодання?

(Влітку сонце високо піднімалося в небо, дні були довшими. Тому земля отримувала багато тепла. Тепер сонце вже не так високо ходить по небосхилу, все частіше ховається за сірі дощові хмари, дні стали коротшими. На землю потрапляє менше тепла. Знизилась температура повітря, води, ґрунту).

- А ще які сліди осені ви помітили?

(Поява у повітрі легких крилатих насінин клена, берези)

- Як змінилося забарвлення листя на деревах і кущах?

(Листя на деревах і кущах пожовтіло, побагровіло, і, наче золоті пташенята, злітають листочки з дерев).

- Прислухайтесь до "музики" листопаду: яка вона за характером? Доберіть слова, які влучно передають шум листя під ногами.

(Шумлять, шелестять, шерехтять, шарудять, тріщать, хрумтять, шепочуться).

• З чим порівнюють опале листя?

(З барвистим килимом)

• А що ще воно вам нагадує?

(Золоті монетки, різнокольорові клаптики, яскраві обгортки від цукерок).

• Про що шепочуться опалі листочки?

(короткі розповіді дітей).

• Діти, а назвіть найпоширеніші осінні квіти?

(Яскраво-оранжеві нагідки, барвисті айстри, жоржини, чорнобривці, хризантеми).

- А що ви знаєте про квіти взагалі?

(Вони розподіляються на польові, лісові, садові, декоративні, ними прикрашають площі, сквери. Цвітуть у різні пори року - весною, літом, восени. Кожна квітка має свою назву, свою історію, свій колір, форму...)

Проведення конкурсу «Хто більше назве квітів - хлопчики чи дівчатка?»

Розгадування загадки.

- Діти, послухайте загадку і скажіть: про яку квітку в ній говориться:

Я квітка ніжна, як весна,

*Я різні сукні маю.
Буваю кольору зорі,
Лимонну барву маю.
І снігу зимної пори,
І вишнею палаю.*

- Так, це хризантема. До сьогоднішнього уроку ви мали підготувати вірші про хризантему.

(Розповіді дітей)

1-Й УЧЕНЬ:

Пізня осінь. Квіти всі зів'яли.
На подвір'ї непривітно й сумно стало.
Та залишились ще кущики зелені,
То милують око пізні хризантеми.

2-Й УЧЕНЬ:

Хризантема тайну знає
Аж під осінь зацвітає,
Щоб її красою ми
Милувались до зими.

3-Й УЧЕНЬ:

Хризантема - це осіння квітка сонця,
Що священною вважається в японців.
Кольори у неї білі та червоні,
Голубі, темно-коричневі, лимонні.

4-Й УЧЕНЬ:

Верхній одяг хризантемами розшитий
Мали право лише обрані носити
Одягали його в дні буденні й свята
Імператорська сім'я і імператор.

5-Й УЧЕНЬ:

Ще ми знаємо також про хризантему,
Що в країні Сходу Сонця - це емблема.
Як на нашому гербі пшениця спіла,
На японському — хризантема сніжно-біла.

ВЧИТЕЛЬ:

- Діти, ці квіти називають дітьми осені. В них об'єдналися легкий холод зими і тепле дихання літа.

За походженням, слово «хризантема» - грецьке і означає «золота квітка». Є ще дорогоцінне, золотисто-зеленого кольору прозоре каміння, яке називається хризоліт.

Діти, давайте розглянемо ці чудові осінні квіти?

- Які квіти? Якого кольору?

(Квіти різного кольору і різного розміру)

- Скільки квіточок на стеблі?

(Квіточок багато, пелюстки з серединки коротші, а до країв довші, схожі на...)

- А чи можна їх полічити?

(Ні, їх багато).

- Які стебла, листочки?

(Стебла тоненькі, листочків багато, вони розташовані по всьому стеблу)

- Якого кольору листочки?
- Якої довжини стебло хризантеми?

(25-120 см.)

- Пахнуть ці квіти чи ні?

(Їх запах – це запах легенького морозцю)

- А чи знаєте ви, коли починає цвісти хризантема?

(В червні - серпні А коли викопати її до настання морозів, вона буде цвісти всю зиму у кімнаті або теплиці).

- З чим ми можемо порівняти хризантеми?

(Вони як хмарки, як сонечко тощо.)

- Як ви гадаєте, весело зараз цим квіточкам чи сумно?
- Чому весело?

(Тому що вони задоволені, що радують людей своїм цвітінням, коли все навкруги заснуло, пов'яло, висохло).

- Чому сумно?

(Тому що перецвіли всі їх подруги)

Звучить романс «Відцвіли вже давно хризантеми в саду».

У нас в гостях сьогодні прекрасні чарівні квіти - хризантеми. Давайте ж зробимо нашим сьогоднішнім гостям подарунок і складемо про них невеличке оповіданнячко з елементами опису.

Для нього виберемо серед прекрасних красунь одну, яку і опишемо, підбираючи для цього влучні прикметники, епітети. *(Діти описують хризантему).*

- Діти, а яку назву можна придумати до складеного опису?

(Пізня краса. Чарівна красуня. Квітка сонця. Осіння красуня).

РОЗПОВІДЬ ВЧИТЕЛЯ:

Найбільші врочистості на честь хризантем влаштовують японці. Адже вони мають себе, не більше і не менше, як за нащадків сонця. А золотава квітка так і називається КІКУ, що означає сонце. Тут хризантема є національним символом.

З 8 сторіччя вона прикрашала герб, печатку, вищий орден Японії, її прапори, монети і марки. Навіть зображення квітки мали за священне: тільки імператор та члени його сім'ї мали право носити одяг, розцяцькований хризантемами.

9 вересня в Японії одне з найулюбленіших свят. Здавна в цей день хризантемами прибирали храми, житла, навіть човни, люди

слухали виступи поетів і музикантів, а головне – милувалися квітами. Для цього влаштовувались спеціальні театральні вистави, де на сценах чого лише не побачиш! Тут тобі і боротьба героя з драконом, і танок чарівних гейш, і флотилія вітрильників, цілі сюжети з історії та художніх творів - і все це виготовлено з хризантем.

Вища нагорода Японії - орден хризантеми.

- Діти, а як ви думаєте, чому народ Японії так любить хризантеми і влаштовує найбільші врочистості на її честь? (*Міркування дітей*)

ВЧИТЕЛЬ:

З хризантемою пов'язана і легенда про походження Японії.

Колись давно, розповідає легенда, в Китаї був жорстокий імператор. Він узнав, що на одному острові є рослина, із соку якої можна приготувати життєвий елексир. Але рослину могла зірвати людина з чистим серцем. Поскільки ні імператор, ні придворні не могли цим похвалитися, на острів, де знаходиться Японія, було відправлено 300 молодих юнаків, які і поклали початок нової країни

- Діти, а в якій країні названо один з осінніх місяців на честь хризантеми?

УЧЕНЬ:

У Китаї хризантема була символом мудрості й вирощувалась як священна рослина. В Китаї на честь хризантем названо і один з осінніх місяців китайського року, а самі вони мають славу довголіття.

- А де і коли були знайдені перші загадки про хризантему?

УЧЕНЬ:

Перші загадки про хризантему знайшли в китайській та японській літературі II-III століття до нашої ери.

- А коли ж хризантеми з'явилися в Європі ?

УЧЕНЬ:

В Європі хризантеми з'явилися в 1789 році, коли французький мандрівник привіз її в Марсель. Хризантеми давно перестали бути квіткою народів Сходу. Своєю красою вони завоювали весь світ.

- А коли ж з'явилися Товариства любителів хризантем?

УЧЕНЬ:

На початку XIX століття у багатьох країнах з'явилися Товариства любителів хризантем, почали виходити в світ спеціальні журнали, присвячені виключно цим квіткам, влаштовувались виставки-конкурси, де за найкрасивіші зразки вручали почесні нагороди й грошові премії тому, хто їх вивів. ВЧИТЕЛЬ:

• Діти! Дуже багато цікавих оповідань і казок написав про хризантеми і В.О. Сухомлинський.

• Як ви знаєте казочки і оповідання про хризантеми, що написав В.О. Сухомлинський ?

(«Хризантема і Цибулинка», «Візьми ще одну квітку, Тіна...», «Фіолетова хризантема.»)

- Діти! Раніше в шкільній теплиці було царство квітів. Надворі тріщить мороз, а в теплиці, під склом, сині, рожеві, голубі, фіолетові, пурпурові хризантеми.

Ось сьогодні ми з вами і познайомимося з оповіданням В.О. Сухомлинського, яке не увійшло в Хрестоматію з етики, але є воно в архівах музею і називається «Фіолетова хризантема».

(Читання та обговорення оповідання В.О. Сухомлинського «Фіолетова хризантема»).

Фіолетова хризантема

Щодня взимку діти приносять в клас квітку хризантеми. Коли в класі мир і спокій, коли Віра Петрівна задоволена своїми вихованнями, на столі в високій, мов колосок, тоненькій вазочці – рожева, червона, синя, блакитна квітка.

Та є в теплиці кущ, на якому квітнуть хризантеми незвичайного кольору – фіолетового. Немов кришталевий обрій степової далечини у вечірню годину, коли тільки що зайшло сонце – ось якого кольору квітки на цьому кущі.

Рідко, дуже рідко приносять діти з теплиці і ставлять у вазочку фіолетову хризантему – це квітка образи. Якщо діти поставили на стіл фіолетову квітку, це значить, вони говорять: люба вчителько, Ви образили нас.

Прийшовши на другий урок, Віра Петрівна побачила фіолетову квітку.

Клас мовчав, Віра Петрівна дала дітям завдання для самостійної роботи, а сама сіла, схилившись на стіл, і стала думати: що ж відбулося на першому уроці? Чим вона образила дітей?

Справедливу строгість і строгу справедливість діти поважали й шанували, це вчителька добре знала. Чим же вона образила їх?

Годинник! - згадала Віра Петрівна. - Так, я образила їх недовір'ям...

Вчора був день її народження. Чоловік подарував їй золотого годинника. Сьогодні на першому уроці, як і завжди, вона зняла з руки годинника і поклала на стіл. На перерві пішла в учительську. Завжди залишала годинник на столі, і він лежав там до кінця уроків. А сьогодні їй чомусь прийшло в голову: це ж золотий годинник...

Вона пішла на перерві в клас, взяла зі столу годинника і одягла його на руку.

І ось фіолетова квітка ... Її не було на столі вже два роки.

Віра Петрівна зітхнула, тихо зняла з руки годинника і поклала його на стіл.

На другій перерві, як і завжди, годинник лежав на столі.

На третьому уроці, зайшовши до класу, Віра Петрівна побачила: у вазочці рожева квітка хризантеми.

Віра Петрівна полегшено зітхнула.

Інсценізація казки В.О. Сухомлинського «Хризантема і Цибулинка.»

ВЧИТЕЛЬ:

У нашу школу приїжджає дуже багато гостей. Своїми спогадами ділиться заслужений вчитель України, кандидат педагогічних наук, директор Комишуватської школи Новоукраїнського району Н.А.Калініченко, яка неодноразово була в нашій школі і особисто знайома з В.О.Сухомлинським. Найбільше їй вразили хризантеми, які росли у теплиці. І ось одна учениця була зачарована розповіддю про поїздку до Павлиша і написала твір-замальовку «Голубі хризантеми».

Голубі хризантеми

Осінь. У моєї бабусі Наталі Олексіївни незабаром день народження. Я помітила, що з усіх подарунків їй найбільшу радість приносять квіти. І особливо хризантеми. Моя вчителька розповіла, що діти з Павлиша в оранжереї вирощують голубі хризантеми. Напередодні бабусиною дня народження вони мені приснилися: пишні, голубі-голубі, з блискітками на пелюстках. Понесла я бабусі букет хризантем: білих, рожевих, жовтих – і розповіла про свій сон. Бабуся обняла мене, поцілувала. А по щоці у неї скотилася світла сльоза. І подумала я: «Прийде час, і принесу бабусі в день народження голубі хризантеми. Ось тільки виросту».

(Читання вчителем твору).

ВЧИТЕЛЬ:

- Діти! Ми часто з вами ходимо на природу. А як же потрібно поводитись в лісі, в саду, в парку? (*Розповідь дітей*).

ВЧИТЕЛЬ:

Так, правильно. У природи є свої закони і правила ввічливості. Коли ви в гостях у поля, лісу, саду, треба бережно поводитись, не чіпати тварин, не руйнувати гнізд, птахів, не ображати їх. Пам'ятайте: вони – господарі, а ви гості. Рослині потрібна вода, пташині - повітря, тварині – ліс, степ, гори. А людині потрібна Батьківщина. Оберігати природу – значить оберігати Батьківщину. Запам'ятайте це на все життя.

Вам у походи ходити
І мандрувать, любі діти,
Вмійте природу любити,
Кожній стеблині радіти.
В полі, у лісі, над яром –
Квіти, дерева і трави...

Цвіту не вирви задаром,
Тільки не рви для забави.
Оберігайте ж повсюди
Шлях і стежиночку в гаї,
Все те окрасою буде
Нашого рідного краю.

- То про що ж ми говорили на сьогоднішньому уроці ? Що ви дізналися нового ? (Розповіді дітей).

ВИСНОВОК УРОКУ:

Бути стійкими серед незгод, та не просто стійкими, а з усмішкою, з гідністю, такий урок дають нам квіти сонця, квіти довголіття.

УРОК ПРИРОДОЗНАВСТВА «ТРАВНЕВА РОСА КРАЩА КОНЯМ ОД ВІВСА»

(студенти Дуда Т.М., Капітанець О.В., Фіцек М.С.)

Мета: Вчити дітей спостерігати за змінами в природі , робити висновки з побаченого, розвивати пізнавальний інтерес, уяву, фантазію; збагачувати лексику образними словами; виховувати любов і бережливе ставлення до природи.

Обладнання: костюми для інсценізації казки В.О. Сухомлинського „Крапелька роси на квітці”, капелюх для дідуся, палиця.

Місце проведення: подвір'я школи, Галявина в саду Матері.

Хід уроку.

1. Організація учнів до уроку. Вихід на подвір'я школи, на галявину в саду.

2.Вступна бесіда.

- Подивіться, діти, навколо і скажіть, що ми бачимо?
- А який вигляд має сад? Порівняйте його із зимовим садом.
- Яка зараз пора року? Який місяць?
- Чим травень відрізняється від квітня?
- А які кольори притаманні місяцю травню?

Розповідь.

Травень – розмай! Диво – дивне: природа прокидається, буяє, всюди духмяний аромат стоїть – то дарують радість, відчуття весни дерева та весняні квіти. Травень відкриває ворота теплого літчуку.

- Діти, а які найхарактерніші ознаки травня?
- Відгадайте загадку.

Зоря – зоряниця, молода дівиця,
Гуляти ходила, сльозу зронила,

Місяць бачив – не підняв,
Сонце побачило – та й підняло.
(Роса)

3. Повідомлення теми уроку.

- Як ви думаете про що ми будемо сьогодні говорити на уроці?

- Як ви, діти, розумієте тему сьогоднішнього уроку?

(Травнева роса має цілющі властивості, загоює рани.

То ж коням і овес не потрібен – дай тільки покачатися в росі.)

-З ваших слів, діти, можна скласти прислів'я:

В травні коня вівсом не годуй – дай покачатися в росі.

4. Основна частина.

Бесіда.

Так, дійсно, ми з вами мало говоримо про росу, бо мало про неї знали. А сьогодні ми заглянемо в чарівну сторіночку Книги Природи і відкриємо для себе таємницю роси, цього чуда, яке дарує нам природа.

Учень читає вірш «Ранок»

Ранній ранок росами

Трави посріблив.

Ніженьками босими

Я росинки збив.

Де не збив – промінчики

У росі горять

І ромашок вінчики

Радісно бринять.

-Я не просто вибрала сьогоднішній день, щоб провести урок серед чарівної природи.

- Хто знає, який сьогодні день?

(День святого Юрія, Георгія Побідоносця.)

-У народі кажуть: „ Юрій весняний весну починає, а Ілля (2 серпня) літо кінчає. Про Юрієву росу ходять легенди. То ж послухайте повідомлення про цей день.

Учень.

Юрій Змієборець, Георгій Побідоносець. За повір'ям у день Юрія уся природа наповнюється плодючою силою. Тому за звичаєм цього дня качалися люди по зелених сходах жита, беручи приклад з корів і коней, аби окропитися цілющою Юрієвою росою й набратися життєдайних сил. Цього дня змії виповзають зі своїх гнізд після зимового сну, тому люди їх вшановували.

З казок і легенд Юрій потрапив до розряду християнських святих.

Бесіда.

-Діти, ми сьогодні вранці приходили на це місце, щоб побачити росу.

-Скажіть, якою ви її побачили? З чим її можна порівняти?

- Яка вона на дотик?

-А як ви думаєте, чому в народі кажуть: „ Від роси і від води вам примножаться роки.”

- Наш народ дуже мудрий, спостережливий, і тому ми можемо тепер дізнатися про різні секрети природи.

Інсценізація „ Дідусь та онук.”

-Дідусю, розкажіть, будь ласка, про цілющі властивості роси, - звернувся онук до дідуся.

- Так я ж тобі розповідав, - відповів дідусь.

- Та я вже і не пам'ятаю.

-Ну, добре, слухай: є таке прислів'я „Травнева роса краща коням од вівса”.

Роса травнева – особлива, дуже корисна. Ти коли-небудь бачив, як коні качаються в росі?

-Ні.

-Е-е, багато втратив.

Як тільки коней виженуть зі стаєнь, вони одразу ж припадають до землі і починають качатися через спину, приємно пофоркуючи. Таким чином коні лікують всілякі хвороби шкіри.

На Поліссі був звичай „збирати росу”. Обряд співпадав зі святом Юрія. В цей день люди вдягали святковий одяг, брали їжу і вдосвіта з сусідами йшли на поле.

Біля ниви розстеляли скатертину й викладали сніданок. Господар, взявши до рук вишитого рушника з хлібиною, запрошував усіх тричі обійти житні сходи. Потім скроплювали один одного росою, бажаючи міцного здоров'я та щастя.

Дітям окремо приказували: ”З роси та з води вам!” Тоді ж збирали в долоні росу і зливали у пляшечки, щоб загоювати нею рани.

- Як цікаво, - вигукнув онук.

- От тепер будеш знати про силу, що має в собі роса.

-Спасибі, дідусю, з вами так цікаво спілкуватися!

Бесіда.

-А ще, діти, косарі, якщо пораняться, то обов'язково промивали рани росою. Дівчина, одягаючи вперше вінок, вмочала його в росу, щоб бути вродливою. А ще, рано, вдосвіта, вибігали дівчата, щоб умитися росою.

- Як ви думаєте, для чого? (Щоб лице було чисте, гарне, рум'яне, не було прищиків.)

-А хто здогадався, чому ж роса має такі властивості? (Бо вона бере силу з рослин, на яких лежить, змішується з їх соком і отримує вітаміни і поживні речовини від рослин.)

- Що таке роса? Послухайте, як про це говорить поетеса Інна Кульська у вірші «Роса».

Перші промені іскристі
Ледь торкнули сонне листя...
А воно в блакитній димці,
Мокре – спробуй потруси! –
Кожна ямочка по вінця
Повна срібної роси!
Раптом сонце понад гаєм
Підвелось червоним краєм,
І проміння аж сипнуло
Золотистим водограєм!
Всі краплинки – намистинки
Ожили, немов перлинки,
Заясніли, запалали,
В сто ліхтариків заграли!
Скрізь ліхтарики барвисті
У веселім грають місті!

- З чим поетеса порівнює росин?
- Як з'являється роса на рослинах ?
- Можливо, так, як один хлопчик розповів.

Смішинки

- Скажи, Іванку, звідки роса береться ?- запитала вчителька учня.
- Земля крутиться і пітніє, - відповів Іванко.
- А можливо, так, як у Владислава в казочці, яку він склав?

Казка «Росинки – перлинки»

Чи знаєте ви, друзі, де береться роса? Ні ?

То встаньте рано-вранці і розпитайте в сонечка. Мені воно розповіло таку пригоду.

Був у хмаринки день народження. Усіх своїх друзів запросила вона на свято. Сонечко вбралося найкраще. На голову вдягло золоту корону, а на шию – намисто з росинок – перлинок.

І так воно танцювало і веселилось, що нитка порвалася, і все намисто розгубилось між квітами і травами.

З того часу кожного дня сонечко встає дуже рано і старанно збирає свої росинки-перлинки.

Розповідь про росу.

- Багато хто вважає що роса – це явище природи. Як не дивно, люди довго не могли зрозуміти, що ж таке роса.

До XVIII століття вважалося, що роса „випадає” так само, як туман, як дощ. Але роса зовсім „не випадає”. У повітрі міститься певна

кількість вологи. Тепле повітря містить більше вологи, ніж холодне. Вночі, коли повітря стикається з холодною поверхнею рослин, частина його конденсується, охолоджується і волога, яка в ньому була, залишається на рослинах, а ще частина роси виділяється через пори листя рослин.

- То ж тепер, який ми можемо зробити висновок?

(Що роса утворюється внаслідок охолодження теплого вологого повітря і частково через пори рослин виходить на поверхню).

- Як ви думаєте, для чого рослинкам роса?

-А чи знаєте ви народну прикмету, яка збереглася і до наших часів, що пов'язана з росою?

(Коли вранці немає роси, то вдень буде дощ).

• **Інсценізація казки В.О.Сухомлинського «Крапелька роси на квітці».**

Кожен з вас знає, що Василь Олександрович Сухомлинський дуже рано прокидався. Обходячи вранці школу, він милувався чистим, духмяним ранковим повітрям, слухав чарівну пісню природи і знаходив у ній для вас казки.

Ось одну з них, діти, для вас підготували. Послухайте її.

Крапелька роси на квітці

Квітне червоний мак. Вночі випала роса. Прокинулась вранці квітка, побачила на своїх пелюстках Крапельки Роси.

- Хто ви?

Відповідають Крапельки:

- Ми народжуємось від теплого нічного вітру. Ми – Крапельки Роси. Здивувалася Квітка. Дивиться, що ж будуть робити Крапельки Роси. А вони сидять на пелюстках. Вийшло сонечко, і в кожній Крапельці теж загорілося маленьке сонечко. Сонце піднімалося над землею. Крапельки Роси ставали все менші. Ось вони почерзі почали зникати.

- Куди ж ви поспішаєте від мене? – засумувала Квітка Маку.

- До сонечка! До сонечка! – відповідали Крапельки Роси.

Продовження бесіди

-Діти, а хто з вас знайшов у природі свою казочку про росу?

(Діти розповідають свої казки).

- Кожна людина по-своєму сприймає красу навколишнього світу, і кожна казочка неповторна.

Давайте пригадаємо скоромовку про росу.

Босий хлопець сіно косить, роса росить ноги босі.

-Скажіть, діти, який народний звичай відображено в цій скоромовці?

(Ходити босим по росі).

-А які прислів'я ви знаєте про росу?

Рання пташка росу п'є, а пізня слізки лл'є.

Якби не роса, то не було б і вівса.

Хто по росі ходить босяком – не хворіє чиряком.

Травнева роса краща коням од вівса.

Приказка: „З роси тобі та з води!”

„Від роси і від води хай примножаться роки!”

5. Підсумок уроку.

- Яка тема нашого уроку?

- Що нового ви дізналися на уроці?

- Чи знадобиться вам в житті те, про що ми говорили?

Казки ви склали про росу, а тепер спробуйте написати віршика про це чудо природи, дивосвіт, який нас оточує. Ось такого віршика підготувала Альона. Послухайте:

Дивосвіт, дивосвіт...

Хто придумав оцей світ?

Землю красну отаку

У зеленому вінку?

Всі ці квіти і ліси,

І пташині голоси.

Ліс, і річка, і поля –

Це ж усе моя земля!

- Красива і неповторна наша рідна земля. Кожного дня, місяця, року, вона дарує щедро нам свою любов, красу, достаток.

- Як же треба ставитися, діти, до природи і всього, що нас оточує?

Розтанула зоря досвітня,

Росою вкрилися поля.

Ласкава, щедра і привітна

Лежить навкіл моя земля.

Батьківщини рідної поля –

Кожна квітка серце звеселя,

Кожна стежка кличе в дивосвіт,

Де на росах – наш дитячий слід.

Батьківщини рідної гаї

Кличуть серце в затінки свої.

Зупинись і слухай солов'я.

І відчуй, що це твоя земля.

- То ж давайте помічати, любити і примножувати природу рідного краю.

КОНСПЕКТ УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ У 2 КЛАСІ «ЛЮДИНА ПОЧИНАЄТЬСЯ З ДОБРА» (ЗА ОПОВІДАННЯМИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО) (студентка Залізнюк І.О..)

Мета: Продовжувати знайомство учнів з творами В.О. Сухо-
млинського; формувати у дітей уявлення про те, що добра, чуйна
людина завжди допомагає іншим, поважає, піклується про старень-
ких, добре ставиться до рідних і друзів; навчати учнів оцінювати
вчинки головних героїв оповідань, наслідувати їх позитивні риси,
прагнути до самовдосконалення; розвивати мовлення учнів; вихову-
вати віру в силу любові, дружби, добра і справедливості.

Матеріал до уроку: портрет В.О. Сухолинського, збірки творів
О.Сухомлинського «Чиста криниця», «Вогнегривий коник», картки-
блискавки, картки зі словами: макет дерева, роздатковий матеріал,
малюнки до прочитаних творів, тлумачний словник.

Хід уроку

I Організаційний момент.

Прослуховування аудіозапису вірша Оксани Забужко «Рідна
мова» у виконанні професійного диктора.

II. Мовна розминка.

1. Промовляння скоромовки :

Бабуся в кіоску забула авоську,
А внучка Ганнуся відразу гайнула – забуту авоську бабусі вернула.

2. Читання слів із карток-блискавок.

Картки-блискавки: уважність, милосердя, співчуття, правди-
вість, чуйність.

III. Очікування.

- Я сподіваюся, що сьогоднішній урок наш буде уроком радості,
добра, творчості.

- А чого ви очікуєте від уроку ?

IV. Повідомлення теми і мети уроку.

1. Слово вчителя.

-Дуже мудро говорить народ : «Роби добро – і воно повернеться
до тебе. Будеш робити зло – зло й повернеться до тебе».

- Щира усмішка, добре слово і хоча б краплиночка тепла мають
дуже велику силу. І на сьогоднішньому уроці позакласного читання
вони допоможуть нам пройти дорогою добра за мудрими творами
В.Сухомлинського. Тема нашого уроку: «Людина починається з доб-
ра» (на дошці).

- А хто ж такий В.О.Сухомлинський? Група «Бібліотекарі» підго-
тувала коротке повідомлення.

Розповідає учень.

Василь Олександрович Сухомлинський народився у 1918 році у селі Василівка на Кіровоградщині в бідній селянській родині. У сім'ї, крім Василя, було ще троє дітей. Усі четверо, коли вирости, стали вчителями. Василь з сімнадцяти років став учителем і залишився ним до кінця життя. Тридцять два роки він вів свій педагогічний щоденник, а потім його роздуми у щоденнику ставали книгами. Для наймолодших він написав понад 1500 казок, новел і легенд, і ми їх читаємо залюбки.

2. Представлення виставки книг В.О. Сухомлинського (група «Бібліотекарі»).

Сухомлинський В.О. «Чиста криниця».

До книжки увійшли невеликі оповідання видатного педагога і письменника В.О.Сухомлинського, про те, як діти відкривають для себе навколишній світ, про взаємовідносини між дітьми, про доброту та чуйність, а також повчальні казки про природу.

Сухомлинський В.О. «Вогнегривий коник».

Ця книга – збірка мудрих і повчальних казок, оповідань, притч, новел, написаних для дітей і дорослих великим українським педагогом і письменником Василем Сухомлинським. Кожна казка, кожне оповідання розповідають читачам про неповторну красу природи, магічну силу доброти і чуйності у взаєминах між людьми, пробуджують у нас бажання захистити слабшого, допомогти старшим.

3. Створення «асоціативного куща»

- А що таке «добро»? З чим воно асоціюється?

Перед вами слова:

(надруковані на смужках паперу, в центрі дошки слово «Добро», навколо приклеювати слова)

Уважність, ненависть, співчуття,
злість, байдужість, піклування,
заздрість, милосердя, жадібність,
любов, чуйність, хитрість.

Знайдіть слова, які символізують добро.

- У таблиці ще залишились слова. Що символізують вони?

- Яке ж значення слова «добро» за словником? (зачитує учень)

Добро – гарні і корисні справи, які можна зробити на благо людей.

- Чи може людина сказати ,що вона вже все добре зробила ?

V. Актуалізація читацького досвіду.

1. Обговорення прочитаних творів В. Сухомлинського.

- Які твори ви прочитали, готуючись до уроку? (Відповіді дітей).

Давайте обговоримо твір В.О.Сухомлинського «Добре слово»

«Добре слово» — переказує учень.

Що трапилося з Олею?

Як родичі рятували дівчинку?

Що зробила прабабуся Надія?

Що повернуло дівчинку до життя?

То в чому велика сила? (В доброму слові).

Висновок

Чому вчить нас це оповідання? (Бути уважним, турботливим до хворих, близьких, батьків; вміти співчувати).

Фізкультхвилинка

Релаксаційна вправа «Квітка доброти» (звучить спокійна класична музика)

- А зараз закрийте очі та уявіть, що у вас у руках знаходиться чарівна квітка – Квітка Доброти. Ваші руки відчують незвичайне тепло, квітка зігріває вас, ваше тіло, вашу душу. Ви простягуєте руку і розглядаєте Квітку Доброти. Уявіть собі, якого вона кольору. Можливо, вона має запах. А можливо, ви чуєте приємну музику, яка лине від Квітки. Подумки зберіть усю доброту від Квітки Доброти й помістіть у своєму серці. Ви відчуєте, як доброта входить у вас, як зігріває вашу душу, несе радість. Я хочу, щоб сьогодні і надалі ви відчували допомогу Квітки Доброти. І коли у вас неприємності або погано на душі, можна собі допомогти тим, що ми робимо зараз: уявити в руках Квітку Доброти і подумки помістити її в своєму серці.

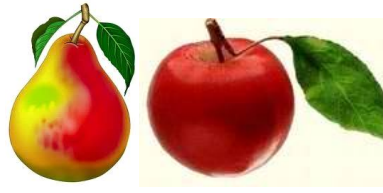
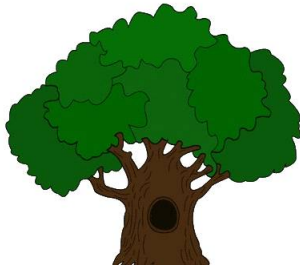
5.Розгляд та короткий аналіз ілюстрацій до творів.

З роботами художників ви мали можливість познайомитися до уроку. Поясніть свій вибір. До якого твору намалювали ілюстрацію? Чому саме до цього твору?

6. Робота в групах.

За народним повір'ям, дерево –це символ життя, а яке життя без добра? Наше дерево ви прикрасите плодами, на яких запишете якості доброї людини.

(З кольорового паперу вирізати плоди, потім на них діти будуть писати поняття «добра». А потім цими плодами прикрасити макет дерева, можна вирізати з картону).

VI. Ознайомлення з новим твором.

Сьогодні я пропоную вам знайомство ще з одним з оповіданням В.О.Сухомлинського "Красиві слова і красиве діло."

1.Робота над заголовком твору . Метод «Передбачення».

- Які слова ви вважаєте «красивими» ?
- Яке ж значення має слово «краса» за словником? (зачитує учень)
- Краса — все добре і прекрасне, що оточує людину і викликає в неї радість.
- А сьогодні ми поговоримо про красиві слова і красиві діла.
- Як ви гадаєте, про що може йти мова в оповіданні «Красиві слова і красиве діло»?

2.Словникова робота.

У тексті вам зустрінуться такі слова (прочитайте слова луною): злива; дужий; негода; пересидіти;

Поясніть порівняння: мокрий, як хлющ (дуже мокрий); лле, як з відра (йде сильний дощ);

3.Читання твору учнями.

Читаючи твір, подумайте :

- Хто головні герої в оповіданні?

4.Виявлення первинного засвоєння змісту прочитаного.

- То хто є головними героями у тексті?
- Який з хлопчиків сподобався вам найбільше? Чому?
- Чи справді добре вчинив третій хлопчик?

5. Робота в парі.

Прочитайте текст, знайдіть речення, які, на вашу думку можуть бути прислів'ям.

- У яких словах оповідання висловлено головну думку?

Гарні не красиві слова, гарні красиві діла.

6. Висновок. Чому навчає це оповідання?

VII. Домашнє завдання.

Наступний урок позакласного читання - «Веселі вірші».

Завдання до уроку та список літератури знайдете в куточку читача.

IX. Підсумок уроку

Дайте відповідь на запитання «Чи завжди ви творите добро?»

А чи готові ви розлучитися із вашим поняттям добра? Ви сьогодні гарно працювали, тому добро повертається до вас у вигляді гарних оцінок

Кожна людина може бути чарівником і для цього не потрібна чарівна паличка, достатньо сказати добре слово або зробити добре діло.

- Я всім бажаю добра.

Поверніться один до одного, візьміться за руки і побажайте чогось доброго.

УРОК МИСЛЕННЯ «ОЧІ РОЗКРИЛА КОНВАЛІЯ БІЛА»

(студентка Рожок С.Ю.)

Мета уроку: вчити учнів бачити кольори весни, спостерігати й робити висновки з побаченого, ознайомити дітей з будовою, розвитком і використанням людиною конвалії. Вчити складати казки на основі побаченого, виховувати любов до природи, бажання охороняти її і примножувати.

Місце проведення: куточок лісу в шкільному квітнику.

Хід уроку

1. Організаційний вихід на місце проведення уроку.

2. Бесіда.

- Яка пора року повністю заволоділа природою?
- Чому ви так думаете? Які ознаки весни спостерігаєте зараз?
- Який місяць впевнено крокує по рідному краю?
- Чому його так названо?
- Як ще його називають у народі? (Вірш «Травень»).
- Яким ви собі уявляєте старшого синочка весни?

(У зеленій сорочечці, чуб кучерявий, вихрастий. Іде по саду і своїм пензликом торкається то того дерева, то іншого, то кущика, то травички. Фарби в нього яскраві, різнокольорові. А в кошику несе букет весняних квітів, які вже він розфарбував у різні кольори. Іде і весело сміється, пустує з сонечком і вітерцем).

А які ж квіти в своєму кошику може нести травень? (Тюльпани, нарциси, конвалії).

- Яким кольором розфарбував травень ці квіти?
- Ану відгадайте загадку, про яку квітку йдеться в ній? (Конвалії)
- А з яких слів ви дізналися, що це конвалія? (Мабуть, немає людини, байдужої до весняної лісової квітки – конвалії).

- Ось сьогодні, діти, ми з вами і поговоримо про цю чудову квітку, розглянемо її будову, дізнаємось про її розвиток і використання людиною.

- Підійдемо ближче і спочатку розглянемо будову цієї рослини.
- З чого складається ця рослина? (Листки, стебло, квіти, корінь).
- Що найголовніше в ній? Без чого вона існувати не може? (Корінь).
- Розглянемо корінь на малюнку цьому. Який він? (Довгий, повзучий)

Щороку кореневище цієї рослини подовжується сантиметрів на 15, і з часом під неглибоким шаром землі утворюється густе плетиво тонких шнурів з бородами у вузлах. Тому конвалія поступово завойовує земельний простір, або швидко поширюється.

- Тепер подивіться, що відходить від кореня? (Листки і стебло з квітами).

- Які ж листки конвалії? (Один-три довгасті листки, зверху загостріні (еліптичні), а внизу звужені у черешок.

- А якими є стебло і квіти? (Стебло тонке, виходить із середини листків. Білі запашні квітки зібрані в однобічну китицю; за формою вони кулясто-дзвоникуваті в міру розкривання схиляються донизу, нагадуючи застигли краплинки-сльозинки. На стеблі від 6 до 20 квіток, кожна має 6 зубців, а всередині мовби язичок – це маточка із 6 тичинками). У давніх легендах розповідається, що ці дивні квітки вирости із сліз нареченої, яка виплакала очі, чекаючи з далекого походу козака-нареченого. В болгар конвалію так і називають: «дівочі сльози». Інша легенда розповідає про юнака, який потрапив до раю. Там він згадав про свою матір і не зміг стримати сліз. І кожна сльозинка перетворювалась в білосніжну маленьку квітку. Це були перші квіти раю.

А в іншій легенді говориться, що це Білосніжка, рятуючись від злої мачухи, розсипала своє намисто, і воно перетворилось на пахучі квітки.

Конвалія – героїня багатьох легенд, ми послухаємо їх ще з вами на уроці народознавства.

- А тепер скажіть, а чи бачили ви коли-небудь плід конвалії?
- Який він?

(Це червоні кулясті ягоди, які досягають восени. Їх охоче поїдають птахи, які разносять насіння на великі відстані).

Відносно плодів конвалії, є ще одна легенда, про те, як конвалія полюбила весну, але та була велика мандрівниця, що помандрувала собі далі і забула про тендітну квітку. Конвалія так сумувала, що кров виступила в неї з серця і зафарбувала сльози.

- Де ж росте конвалія? (У лісах, чагарниках, долинах і навіть на наших квітниках). Так, це рослина невибаглива і може прижитися скрізь.

• Ось ми кожного року в травні бачимо в куточку лісу конвалії на цьому місці. То як ви думаете, це однорічна чи багаторічна рослина?

• Так, це рослина багаторічна. Відноситься вона до родини лілійних. Конвалія має чимало різних назв: гладиш, ландиш, маївка, травневий дзвоник. Наукова назва – «конвалія майаліс», що в перекладі означає «травнева лілія долин».

• Для чого використовують конвалію люди?

Так, у народній медицині конвалія відома давно. Роблять ліки і з листків, і з квітів цієї рослини. Застосовують такі ліки від серцевих хвороб, від болю у шлунку, від очних хвороб, лікують нервову систему людини. Але використовувати ліки з конвалії треба обережно і під наглядом лікаря. Купувати їх треба тільки в аптеці, а не виготовляти самому. Слід пам'ятати, що конвалія досить отруйна, і навіть ніжний її аромат здатний вбити багато інших квітів, поставлених з нею в одну вазу. Тому в кімнаті, де людина перебуває довго, в спальні ставити конвалій не можна.

Навіть бджілка, прилетівши по нектар до запашної квітки, довго там не буває. Бере нектар і летить швидко далі.

• Тепер давайте складемо казочку про квітку конвалію й бджілку.

• Що почула бджілка, літаючи по квітнику? (Чудовий ніжний аромат).

• Що вона зробила? (Прилетіла до дзвіночків конвалії і попросила: «Можна в тебе взяти нектар?»)

• Чи вміла говорити конвалія? (Конвалія говорити не вміла, вона тільки задзвонила своїми дзвіночками на знак згоди).

• Що далі зробила бджілка? (Бджілка взяла нектар з ніжних дзвіночків і понесла його діткам, дякуючи конвалії).

• Як назвемо казку? «Бджілка та конвалія»

• А ось яку казку склав В.О.Сухомлинський.

(Інсценізація казки «Хлопчик і дзвіночок конвалії»)

Ще конвалію використовують у парфумерній промисловості, як пахучу ефірну олію. Готують кращі духи світових стандартів.

Хто не любить конвалії, не зачаровується ніжністю квітів та її неповторним ароматом! У Франції навіть відзначають свято конвалії. Першої травневої суботи належить усім іти до лісу, аби назбирати квітів. Ними прикрашають житла, а в неділю розпочинається веселе свято, де лілії долин вшановують піснями і танцями. Нині це свято у Франції почали влаштовувати 1 Травня. Конвалії можна побачити скрізь, їх привозять вагонами і продають на кожному кроці.

Але свято святом, а слід пам'ятати і про те, що непоправної шкоди завдають ті, хто з метою збагачення продає навесні сотні тисяч букетиків на ринках міст. Це вже злочин, бо нікому не дозволено грабувати природу. Якщо збирають цю рослину для лікарських і

парфумерних потреб, то це теж треба робити вміло, зрізаючи ножицями, щоб не пошкодити корінь. На превеликий жаль, цю рослину занесено до «Червоної книги».

Отже, який висновок ми повинні зробити з цих слів? (Берегти і примножувати конвалії).

Пам'ятати треба сумні слова Лесі Українки:

*Росла в гаю конвалія
Під дубом високим,
Захищалась від негоди
Під віттям широким.
Та недовго навтішалась
Конвалія біла –
Їй рука чоловіча
Віку вкоротила.*

Наша розповідь про конвалію, квітку, яка вінчає весну, дійшла кінця.

Що ж нового ви дізналися на цьому уроці про царицю лісів і квітників?

Домашнє завдання. Намалюйте конвалії, складіть казки про цю чудову квітку.

УРОК МИСЛЕННЯ «ЧЕРВОНО-ЖОВТИМ ОСІНЬ БАГАТА»

(студентка Полева А.Ю.)

Мета: розширювати уявлення дітей про красу природи восени, вчити спостерігати за змінами в природі; розвивати зв'язне мовлення, допитливість, вчити складати казки; виховувати у дітей любов до рідного краю.

Місце проведення: урок проводиться на шкільному подвір'ї.

Хід уроку

I. Організаційний момент. Вихід на шкільне подвір'я.

II. Робота над темою уроку.

3. Вступна бесіда.

– Сьогодні до нас на урок завітає чарівна гостя. Відгадавши загадку, ви дізнаєтесь, хто вона.

Щедра гостя до нас прийшла,
Багаті врожаї нам принесла,
Фрукти щиро дарувала,
Золотом листя розфарбувала.
Хто вона? (Осінь)

4. Молодці, діти! Відгадали загадку. Отже, мова на уроці мислення йтиме про осінь.

(Виходить дівчинка, одягнена у костюмі Осені).

Осінь:

Ось я – за сосною,

Ось і листя в'яне...

Осінь я. За мною

Йдуть густі тумани

Осінь я. Осоння.

Листям засипаю.

Осінь. Трави сонні

Долу насипаю.

Ранками імлиста,

Вдень-як позолота.

Обриваю листя-

Це моя робота.

Осінь. *А чи знаєте, малята,*

Що принесла вам на свято

Із садів, полів, грядок? –

Повний козубок загадок

5. Відгадування загадок.

* Без вікон, без дверей, повна хата людей. (Огірок)

* Шкір має сім, а сльози пускає всім (Цибуля)

* Сидить вона в городі вся в латках (Капуста)

* Білі зуби маю, та усі ховаю (Кукурудза)

* Жовті коси маю, не заплітаю (Кукурудза)

Учитель: Отже, які дарунки приготувала нам осінь у саду, в полі, на городі, в лісі?

Осінь: Що ви поробляєте, як про зиму дбаєте?

Білка: Я збираю шишки і гриби, і горішки.

Їжачок: В мене шуба з голочок

Я носив суніці й грушки, і брусниці.

Учитель: Осене, бачиш, наші звірята про їжу взимку вже подбали. Але мають вони до тебе прохання.

Зайчик. *Час уже зайчикам линяти,*

Час уже їм шубки міняти.

Сірим взимку бути не годиться,

Бо спіймає враз руда лисиця.

Осінь. *Не турбуйся, зайчику- побігайчику,*

Біла-біла, як сніжинка,

Буде в тебе кожушинка.

Ведмідь. *По малину й мед ходив,*

Ноги дуже натрудив,

А тепер барліг збудую,

В ньому я перезимую.

Гарні, добрі і ясні

Бачитиму я літні сни.

Осінь: То ж , пригощайтесь, всі звірята,

Піду дерева малювати.

Учитель: мені здається, що у цієї красуні в руці чарівна паличка. Тільки торкнеться дерев - одягне їх у золоту сукню. Змахне тією паличкою- вся земля золотим килимом вкриється.

Осінь : А хто з учнів прочитає про мене вірш? (декламування вірша К.Перелісної « Золота осінь»)

«У парках і садочках

На доріжки й трави

Падають листочки

Буро- золотаві.

Де не глянь, навколо

Килим кольоровий,

Віти напівголі

Й небо синє, чисте.

Метушні немає,

Тиша й прохолода, –

Осінь золотава

Тихо - ніжно ходить.

- Діти, чи помітили ви зміни у природі? Які? (Сонце гріє менше, ніж влітку, стало прохолодніше. Небо хоч і голубе, але в похмурі дні вкрите сірими хмарами. Часто ідуть дощі і вже не такі теплі, як влітку. Змінюється забарвлення листя, настає пора листопаду, дозрівають плоди. Відлітають у теплі краї птахи. Готуються до зими метелики, мурашки, їжаки, бурий ведмідь та інші тварини.

- Чому ж відбуваються ці зміни? (Бо змінюється висота сонця)

- Осінь є порою, яка готує природу до настання зими.

- Хто ж допомагає Осені готувати природу до зими? (Осінні місяці)

- Назвіть осінні місяці: вересень, жовтень, листопад.

- Чому вони так називаються (Бо у вересні цвіте рослина, що називається вересом); жовтень-бо жовкне листя; листопад – опадає листя).

- Ось послухайте казку про осінь. Написав її письменник В.Нагорняк. Називається вона «Сердешна осінь».

Читання казки «Сердешна осінь»

Жила-була на світі Осінь. Звичайнісінька жіночка, в роках, але дуже вже брала все до серця. Такою була сердешною. Вересень, Жо-

втець, Листопад - сини Осені - жили та господарювали окремо. Вирішила якось мати відвідати старшого з них – Вересня.

Заходить на Вересневе подвір'я. Господи, такий пташиний вереск зчинився, хоч вуха ватою затуляй.

– Що тут у тебе таке ?!- кричить, - Вересню, бо якби говорити, то і свого голосу не почуєш.

Пташок у вирій збираю !- відповідає Вересень. Зраділа старенька, що син у неї такий добрий: забрала мжичку, відігнала туман у хмари, засвітило сонце по-літньому. Роздивляється на вересневе господарство: городина не зібрана, яблука та груші не струшені, горіхи не збиті, трави не скошені.. Почала йому про це в хаті говорити, а Вересень лише посміхається, не розуміє маминої тривоги:

Ой, та встигнеться ! Відпочивай, піду я. Роботи, сама бачиш, багато. Потім поговоримо, ввечері. « Добрий, трудолюбивий»-, додала сонця, аж спекотно стало. « Але якийсь недосвідчений! Хіба пташки зараз найголовніше?!»- і заплакала дощиком. « Та ні! Славно працює. Чого ж це я йому сльозою - сльозою заважаю?»- зупинила дощик, хмари, правда, не відігнала і вітерець легенький залишила. « Хай, щоб не обмивався потом...» А Вересень підняв очі в небо і чимдуж до птахів подався. « Ага, та йому дай крила, то й сам у вирій полетить!»- розгнівалася Осінь і жбурнула пучком зливи. Бачить: пташки поховались, і Вересень наче до хати направляється. « А роботу хто за нього зробить?»- забрала зливу, жбурнула за обрій, знову засвітило сонце.

І так з дня у день. Нарешті не витримала мати та й каже:

- Мабуть, піду, провідаю Жовтня... Як він там?

Провів її Вересень до обрію:

- Робота, мамо, - та й побіг до пташок збирати їх у вирій.

Обговорення казки

- Чим же привабливий місяць Вересень? (Птахи збираються у вирій)

- Які птахи відлітають у теплі краї?(Лелеки, журавлі, ластівки, стрижі, шпаки)

- Чому вони відлітають?

- Що страшніше для птахів: голод чи холод? (Відповіді дітей)

- Яка ж погода у вересні?

III. Продовження казки.

IV. Читання 3 та 4 розділів.

- Як же прикрасив Жовтень природу?

- Яка погода у жовтні?

Опишемо осінню берізку: Якого кольору листя? (Струнка, біло-кора, в зелені коси вплетені жовті пасма, жовтокоса)

- Які у неї листочки?

Помандруймо далі. Поспостерігаймо за іншими деревами.

Алея каштанів.

- Які листочки за формою мають каштани? З чого складаються?
- Які ще дерева прикрасила осінь?
- Калину? Червона калина, горобина.

Дереву ніхто не говорить, коли треба скидати листя. Короткі осінні дні ніби порушують у рослині якийсь перемикач. Зелений колір змінюється на червоний. Чим сильніше пожовтів чи почервонів листок, тим швидше він обривається. І приходить мить, коли досить лише доторкнутися до листочка, і він відразу ж падає з гілки разом з черешком. Що ж сталося? Виявляється, восени в основі черешка, в тому місці, де він прикріплюється до гілки, з'явився так званий корковий шар. Він як перегородка відокремив черешок від гілки. Тепер тільки декілька тонких волокнинок з'єднують черешок листка з гілкою. Навіть легкий вітерець обриває ці волокнинки. Листя опадає.

Вірш В.О. Сухомлинського

Скільки барв кругом розлито:

Пурпур, охра, зелень, просинь.

Це минає тепле літо,

Золота надходить осінь.

Край наш, писання неначе,-

Треба тільки вміти бачить!.

- А тепер, діти, пропоную вам скласти казку про осінні листочки.

На шкільному подвір'ї росла струнка білокора береза. Прийшла осінь і вплела в розкішні зелені коси позолоту. Прокинулися березові листочки вранці і помітили, що одні з них ввібрали колір сонця, а інші – ні.

Жовті листочки почали хвалитися перед зеленими, що матінка-осінь їх більше любить і подарувала їм нове вбрання. А зелені заперечували і доводили, що це їх матінка-осінь дужче любить.

Та прилетів Вітерець, дмухнув раз, вдруге – і полетіли березові і жовті, і зелені листочки на землю. Вкрили її та й заснули. А Вітерець їм наспівував осінню мелодію.

V. Дочитування казки про місяць Листопад.

- Чим вразив вас місяць Листопад?

- Чому Осінь така стомлена?

- Як Осінь підготувала живу і неживу природу до зустрічі зими?

VI. Підсумок уроку.

Завдання: скласти і записати казку про осінь, намалювати малюнки до складених казок.

УРОК МИСЛЕННЯ «ВЕСНА - КРАСНА»

(студентка Розгін Ю.А.)

Мета: виховувати любов до природи рідного краю, бережливе ставлення до оточуючого середовища, розвивати спостережливість, вміння порівнювати пори року, явища природи, розвивати пам'ять учнів.

Обладнання: урок проводиться на території школи (зелений клас, берізка, куточок природи).

Хід уроку.

I. Організаційний момент. (Вихід із класу)

II. Повідомлення теми і мети уроку.

- Сьогодні, діти, у нас буде незвичайний урок, тому що урок цей будемо проводити на подвір'ї, серед природи. Вчитимемося бачити природу, розуміти її, порівнювати, фантазувати, слухати казки і складати свої. Поговоримо сьогодні на уроці мислення, а про що, ви дізнаєтеся, коли відгадаєте загадку.

Іде, співає, степи, луки квітом квітчає. Коли це буває? (весною)

Правильно, весною, тож і говорити будемо про весну.

III. Основна частина.

З давніх-давен весна була і залишається однією з найулюбленіших пір року, тому, що навесні все просинається від довгого зимового сну. Погляньте навколо: ласкаво гріє сонечко, зеленіють листочки на деревах, земля покрилась зеленим килимом, небо голубе-голубе, на ньому, як жар яскраве сонечко. Люди чекали з радістю весну, і коли вона приходила, то влаштовували різні весняні свята, на яких вихваляли, закликали весну.

За один сезон ми зустрічаємо чотири весни. Весна світла, весна води, весна зелені і передліття. На початку березня сонце особливо яскраве, жовте до білизни, до болю в очах. Небо сонячного дня яскраво-голубе, майже сине. По ньому пливуть густі білі хмари. Повітря ранньої весни прозоре, чисте, аж дзвенить. 21 березня – весняне рівнодення.

- Які ви знаєте весняночки-закликання?

Весна, весна, весняночка,

Прийди до нас, подоляночко,

Прийди, прийди, теплом утіш,

А ти, сонечко, світи ясніш.

Ти, рясенький дощику, упади

На городи, на левади, на сади,

На багаті наші землі, на родючі,

Щоб пшениці колосилися, як тучі.
Щоб горою піднімалися жита,
Щоб врожаїлася нива золота...
Іди, іди, дощику, упади,
Щоб плодами наливалися сади.
Щоб родило і у полі, і в дворі,
Щоб співалося од зорі і до зорі,
Весна, весна, весняночко
Прийди, прийди, подоляночко.

Ось і прийшла весна, давайте поспостерігаємо і порівняємо. Яким стало сонце порівняно з квітневими днями. (*Піднімається вище, припікає.*) А дні? Ночі? (*Вдень, часто гаряче, ночі стали теплішими*). Чому перші ознаки весни ми спостерігали ще в березні, а природа ожила по-справжньому, аж тепер, у травні? (*Видно квітневого тепла для рослин було замало*).

А піднялося вище сонечко, пригріло повітря, землю і все зазеленіло, зацвіло навкруги. Як же весняне сонечко впливало на ґрунт? Давайте поміркуємо. Спочатку в ґрунті було багато вологи від талого снігу, весняних дощів. Потім весняними сонячними днями вода випаровувалася, земля дихала, підсихала. Все оживало і зеленіло. Які ж кольори у природі переважають? (Зелені, жовті). Вбрання дерев, свіжий килим землі. Яка це зелень? Чи бачимо відтінки її? (*Зелень яскрава, соковита, листя на деревах, що розпустилося раніше, темне, а молоденькі клейкі листочки – світліші*).

Звідки взявся жовтоцвіт на зеленому тлі? (*То кульбаби дружно зацвіли, свої голівки дружно до сонця вистромили*).

(Підійти до клена. Казка Сухомлинського про клен.) Давайте пройдемо далі в світ природи. Ось куточок лісу, який ви можете спостерігати кожного дня. Здається, і тут погостювала весна. А ось і пакуночок, який залишила весна, – загадки:

Хто у нашому гайочку носить біленьку сорочку,
У тонесенькі кіски влітає жовті стрічки,
А панчішки в чорну риску прикрашають її взимку.
В неї листячко, мов слізки, а зовуть її (*берізка*).

- Давайте уважно розглянемо це деревце і опишемо його. Яка берізка? Струнка, білокора, тонкокоса, тендітна. А чи дихає дерево? Дихає.

Дерево – це жива істота. Воно дихає, відпочиває, п'є, його „кров” циркулює так як, і наша, ритми його серця ледве чутні, але вони стимулюють його життя. Найкращий час, щоб почути серце дерева, – рання весна. Коли починається сокорух. *Давайте послухаємо, чи б'ється серце у берізки? (слухають, діляться враженнями).*

- Яку користь приносить берізка? (Вона є лікарською рослиною, її сік, настій з бруньок використовують в медицині, зокрема лікують нирки. Але все це треба використовувати так, щоб не зашкодити рослині).

Спраглих соком напуває,
Щедро ліки постачає,
А колись, у давній час,
В хаті морок розганяла,
Ще й долівку замітала.

-А чому береза березою називається? (Легенда.)

- Давайте і ми складемо свою казочку про берізку. (Діти складають свою казку).

Росла на краю лісу молоденька берізка. Одного разу діти ходили до лісу на прогулянку. Побачили її і принесли на шкільне подвір'я...

- Ми говорили про рослини, про берізку. Діти, давайте уважно послухаємо весняні звуки. Що ми чуємо? (Цвірінькання горобця, скрекіт сороки, щебетання соловейка.)

- Яких ви знаєте птахів, що прилітають до нас весною? (Ластівки, шпак, чижі – це перлітні птахи).

-А які зимують у нас? (Горобці, синиці, дятли, сороки.)

- Що ми дізналися сьогодні на уроці? Її величність Весна принесла нам свої запитання. Вона хоче виявити, хто ж із вас був найуважнішим:

- 1.Які весняні місяці ви знаєте?
- 2.Які загадки про весну знаєте?
- 3.Які бувають дерева?
- 4.Які куці ви знаєте?
- 5.Що таке сокорух?

Гра „Хто найкмітливіший?” Відгадайте загадки.

Влітку біжить, узимку спить,

Весна прийшла, знову біжить. (Вода.)

Літом у шубі, зимою у шапці. (Дерево.)

Тане сніжок, оживає лужок,

День прибуває, коли це буває? (Навесні.)

У вінку зеленолистім,

У червоному намисті

Видивляється на воду

На свою хорошу вроду. (Калина.)

Вона прокинулася, умілася,

Зітхнула теплим паром.

Відразу квітами укрилася

Ї травички ніжним паром. (Земля весною.)

УРОК МИСЛЕННЯ «ВЕСНЯНА КРАСУНЯ»

(студентка Бачок Т.В.)

Мета: розширити і збагатити знання учнів про біологічні особливості калини, створювати уявлення про цей кущ як символ нашої держави; вчити учнів спостерігати, порівнювати, узагальнювати побачене і почуте; продовжувати роботу над розвитком дитячого мислення, збагачувати словниковий запас; виховувати допитливість, естетичне сприйняття, любов, бережливе ставлення до природи.

Місце проведення: шкільний куточок краси.

Хід уроку

I. Організація класу до роботи.

II. Вступне слово вчителя.

Діти, сьогодні ми знову вийшли на подвір'я школи, щоб провести традиційний урок мислення. Будемо сьогодні мислити і шукати перлинки українського слова, які будуть потрібні у наших спостереженнях. Створити мелодію уроку допоможуть правильно, вдало підібрані речення, які утворюють текст.

1. Загадка

За хатою в садочку
У зеленому віночку
Та в червоних намистах
Стала, наче молода.
І збігаються всі діти
Щоб на неї поглядіти:
За намисто кожен – смик!
Та й укине на язик.
Зветься ця рослина-
Червона.....(калина)

2. Вірші про калину.

Тече вода з-під явора
Яром на долину
Пишається над водою
Червона калина.

Т.Г.Шевченко

Зацвіла в долині
Червона калина
Ніби засміялась
Дівчина-дитина.

І.Франко

Учитель: Сьогодні ми поговоримо про калину – кущ, який має білий цвіт весняної пори і червоні кетяги восени. Цей кущ вважають одним із символів нашої держави.

Коли говоримо про цю рослину, то в нашій уяві постає білява хата, господар-українець, який має волелюбний, сильний, відважний, мужній характер. Не було, здається, в селі хати, біля якої не кущувала б калина. З давніх-давен наш народ оспівував калину в піснях, прославляв у віршах, згадував у прислів'ях та приказках. Бо калина-символ духу незламного, боротьби за національну незалежність.

Весною калина розквітає і стає гарною, схожою на дівчину у білому вінку. А восени радує, милує око червоними ягодами, які смакують люди і птахи. На смак вони кисло-гіркуваті, але корисні і мають лікувальні властивості.

-А чи не замислювались ви над тим, чому калина має ягоди червоного кольору та серцевину кісточкову? Послухайте легенду.

3. Легенда

Було це тоді, коли українську землю топтали ногами чужинці. Неначе смерть, налетіли вони на села.

Одного разу на сході піднялась курява, долинали тупіт і крики. То були вершники. Мить – і вони були в селі. Вороги вбивали людей, а молодих дівчат брали в полон. Ті, щоб не потрапити до рук чужинців, почали втікати до лісу. Та не судилось їм врятуватись. Татари наздогнали дівчат і покарали. Багряні крапельки крові бризнули на землю.

Надійшла весна, і на тому місці, де були страчені дівчата, випулись стрункі пагони, які згодом вкрились ніжно-білим цвітом. А коли прийшла осінь, на кущі з'явилися червоні кетяги. Вони були одного кольору з гарячою кров'ю, а кісточка схожі на дівочі серця.

-А зараз підійдіть ближче до куща калини і уважно розгляньте його.

-Діти, згадайте, який вигляд кущ мав ранньої весни?

- Які бруньки були в калини? Чому?

- Що з'являється перше: квітка чи листок?

- Які листочки в калини: колір, форма, розмір?

Вони яскраво-зелені, трьох-п'ятилопатеві, по краю зубчики, зверху – зелені, гладенькі, знизу – світліші, немов білуваті, шершаві, листок тримається на довгій ніжці.

- На що схожі листочки калини? Чому?

- Що є на листочку?

- Навіщо калині потрібні жилки на листі?

- Як розміщені листочки на гілці? (Один проти одного, таке розміщення називають супротивним)

- Що з'являється після появи листків? (Цвіт)

- Цвіте калина у травні. Саме в цю пору іноді бувають весняні заморозки, різке похолодання. І між цим є зв'язок. Люди помітили: якщо в пору цвітіння ламати калину, то накличеш морозу. Тому так і говорили: «Не ламай калину, бо накличеш морозу»

До сих пір існує народне повір'я.

Діти, можливо, ви теж знаєте прислів'я чи приказки про калину? (Діти розповідають прислів'я): пишна та красива, як червона калина; щоби червоні, як кетяги калинові; без верби і калини немає України; пести калину, мов рідну дитину.

- Що нагадує нам квітучий кущ?

- Розгляньте квітку. Скажіть, яку вона має форму, розмір, колір?

- Скільки квіток? У що вони зібрані?

- Чи знаєте ви, що таке суцвіття? (Це група квіток, які розміщені близько одна до одної в певному порядку)

- Чому в калини зібрані квіти в суцвіття?

- Скільки квіток у суцвітті?

- На що схожі суцвіття? Чому ви так думаєте?

- Діти, коли ми уважно придивимось, то побачимо, що на суцвіттях по краях є великі, пишні, гарні квіти. А всередині? Усередині вони маленькі, непомітні. Здається, ніби рослина тільки зацвіла, а решта квітів мають зацвісти. Але якщо ми уважно придивимось до калини в кінці цвітіння, то побачимо, що великі білі квіти, як і раніше, розміщені тільки по краю суцвіття, а всередині – немає.

Виявляється, ось ці непомітні, непоказні квіти є основою рослини, вони виконують своє основне призначення – з цих рослин восени дозрівають плоди. Подальша доля великих розкішних квітів така: вони осипаються, пелюстки падають на землю. Це лише красивий пустоцвіт, який служить для приваблювання комах. Отже, одні служать для притягування комах до всього суцвіття запилювати, інші – для продовження роду.

- Придивіться і скажіть, скільки пелюсток має квітка калини?

- Які вони ?

- Що чуємо, які звуки лунають біля куща?

- Хто створює їх?

- Що приваблює комах?

- Що роблять комахи на квітах?

- Отже, кущ є медоносною рослиною. Що з'являється на місці цвіту?

- Що нагадує собою плід?

- Які ягоди на смак?

- Коли дозрівають плоди?

- Яка будова плоду? Що є всередині?

- На що схожа кісточка?
- Порівняйте квітку і плід. Що спільного між ними?
- Як і де використовують калину?

- Варто зазначити, що використовують плоди калини в кондитерському виробництві. З деревини виготовляють сопілки, а шевці підбивають чоботи цвяхами з калини. Лікувальні властивості цієї рослини безмежні. У кожній господині висять пучечки калини, але при лікуванні хвороб використовують квіти, плоди, кору, коріння.

Діти, коли ми згадали лікарські властивості цього куща, то давайте відшукаємо лікарські рослини, які ростуть поблизу калини.

4. Гра «Знайди лікарську рослину, що росте поблизу калини»

Де найчастіше садять калиновий кущ? Коло хати калина та біля криниці – найперша і найзначуща ознака оселі українця, символ рідної землі, батьківської хати, невмирущості роду людського. Тому-то коло хати садять калину, щоб не перевівся рід.

Росте калина по всій Україні. Є 8 видів дикоростучих рослин. На території нашої природної зони росте звичайна калина.

Лише назву Калинівка носить 70 поселень. Є ще і Калина, Клиновий міст, Калинка, Калинова балка.

А Т.Г.Шевченко у своїх творах згадує про калину до 400 разів.

Український народ склав безліч пісень про калину, казок, легенд, віршів, колискових, приказок.

А зараз ми складемо власну казку на основі почутого і побаченого на уроці.

5. Складання казки «Справжня дружба»

Закінчився наш урок, але не закінчується спілкування з природою.

Вчіться спостерігати, фантазувати, писати казки, любити природу, рідний край.

УРОК МИСЛЕННЯ «ОСІНЬ ЩЕДРА, ОСІНЬ ЗОЛОТАВА»

(студенти Коломієць М.В., Корольова В.В.)

Мета: вчити учнів спостерігати за змінами в природі восени, збагачувати словниковий запас дітей; розвивати мовлення учнів; виховувати любов до природи.

Місце проведення: шкільне подвір'я.

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Робота над темою уроку.

1. Слово вчителя:

- Сьогодні у нас незвичайний урок. Ми вирушаємо у подорож по чарівному світу природи. А допоможе нам у цьому Чарівниця. Відгадайте, хто вона?

Загадка. Без пензлика, без олівця розфарбувала деревця. (Осінь)

- Так, це осінь.

III. Повідомлення теми уроку.

- Отже, сьогодні ми будемо розглядати, як змінилася природа восени та на основі спостережень складемо казочку.

IV. Спостереження за картинами природи.

- Скільки синів було в осені?

- А зараз який місяць?

- Чому він так називається?

- Який це період осені?

- Які стали дні, а які - ночі?

- Яке повітря?

- Яке небо?

- Чи є на ньому хмарки?

- А чому так швидко вони мчать?

Відгадайте загадки.

Знов лункий шкільний дзвінок,

Нас покликав на урок.

Як цей місяць звати?

Прошу відгадати! (Вересень).

Кличуть нас ліси, поля, сади

Позбирати осені плоди.

Із дерев спадає листя жовте -

То землею ходить місяць (Жовтень).

Краплі з неба, дахів, стріх,

Дощ холодний, перший сніг,

Почорнів без листя сад...

Що за місяць? (Листопад).

- А хто з вас знає, чому називаються так осінні місяці?

Слово учителя: У класі працює довідкове бюро. Члени цього бюро приготували повідомлення про місяці.

1-й учень. Назва першого місяця осені пов'язана з вересом – рослиною, дуже поширеною на Поліссі. Верес – цінний медонос.

2-й учень. Українська назва другого осіннього місяця не потребує будь-яких пояснень. Дерева одягаються в золоте вбрання.

3-й учень. Назва останнього місяця означає, що в цю пору з дерев опадає останнє листя.

- Які ви знаєте вірші про осінь?

Осіллю дмухнуло,-
Висохли квіточки,
Хмуро, безпритуло
Глянули садочки. (П. Грабовський)

Припали квіти до землі,
Туман наліг кругом,
Ще день, ще два - і всі поля
Заснуть глибоким сном. (С.Воробкевич)

Ходить осінь по бульварах міста
Горнеться до жилавих каштанів,
А вони в знак доброти і шани
Розкидають з їжаків намисто. (В. Миколайчик)

- Чи знаєте ви, що роблять пташки восени?
- А що таке вирій?
- Які пташки відлітають у теплі краї?
- Чому вони відлітають?
- Діти, а чи важко перелітати птахам?

- Багато їх у дорозі гине. Лише найсильніші повертаються до нас навесні.

- Чи доводилося вам спостерігати, як летять журавлі? (Журавлі летять ключем. Попереду летить ватажок.)

- Хто знає вірш про журавля?

Облітав журавель
Облітав журавель
Сто морів, сто земель,
Облітав, обходив,
Крила, ноги натрудив
Ми спитали журавля:
- Де найкраща земля?
Журавель відповідає:
- Краще рідної – немає! (П.Воронько)

- А чи з радістю вони покидають рідні краї? (Ні)

Там, на чужині, і тепло, і корму багато, але вони сумують за рідним краєм, не виводять там пташок.

- А які птахи до нас повертаються з півночі?

Спостереження за деревами

- Подумайте і скажіть, де ж взялися дерева на шкільному подвір'ї?

- Їх посадили учні разом із В.О.Сухомлинським. І коли ваші батьки ходили до школи, то теж садили дерева. (Учні називають дерева, які ростуть у шкільному саду.)

- Яку користь приносять дерева?

- Що виготовляють з дерев?

Загадки

На літо одягається,

а на зиму одежі цураються (Дерево)

Мое листя хитромудре

І не схоже на кружальця,

Мое листя, мов долоні,

Розчепірило п'ять пальців. (Листок каштана)

Весною зеленіла,

Влітку загоріла,

Червоні коралі

Восени наділа. (Горобина)

- Якого кольору стало листя на деревах восени?

- А які дерева не змінюють своє вбрання?

Слово вчителя

- Ось і настала найщедріша пора року. Давайте уважно придивимося до дарунків осені, які вона доброю рукою розсипає по землі.

(Переходимо на каштанову алею)

- Знайдіть якнайбільше «дарунків» осені – плодів, ягід, листків.

Відгадайте загадки:

Летить їжаком,

А падає голяком. (Каштан)

У золотий клубочок

Сховався дубочок. (Жолудь)

Чок – чок – чок!

Скринька впала на бочок.

Скринька тая не проста -

Скринька тая кістяна. (Горіх)

Стоїть хлопчик під пеньком,

Накрив голову брильком. (Гриб)

- Знайдіть на землі каштани та жолуді, порівняйте їхні форми, погладьте пальчиком ці чудові витвори природи, запам'ятайте поверхні та опишіть її словами.

- Якого кольору ці плоди?

- Якої форми каштан? А жолудь?
- Яка поверхня каштана?
- Яка поверхня жолудя?
- Осінь щедро сповнює ліси і садки своїми чудовими пахощами.
- Чим, на вашу думку, пахне осінь? (Запахом опалого листя, грибами, яблуками, грушами.)

- А чому осінь вважають найсмачнішою порою року?
- Чим гостинно пригощає нас осіння пора?

Послухайте *вірш М.Сингаївського «Вереснева стежка»*

Синьоокий вересень

Ходить садами,

Всіх пригощає

Соком, плодами.

Груші звисають,

Мов глеки медові, -

В садівників уже кошики повні.

Збирають дорослі,

Діти збирають –

Груші та яблука

З віття зривають.

- Назвіть найулюбленіший плід і опишіть його смак. Які осінні плоди найсолодші?

Складання казки

- Ви багато почули та побачили про осінь. Давайте складемо невелику казку про осінь.

- Я ставлю запитання, а ви даєте відповідь.

- Яка пора року завітала в наш край? Що вона зробила?

- Якими стали рослини?

- Що роблять пташки восени?

- А чи всі дерева скидають своє вбрання?

- Про що вони думають?

- Хто може розповісти казку?

- А хто може свою скласти?

Гра «З якого дерева листок?»

- В учителя букет осіннього листя. Показую листок. Учні шукають дерево і підбігають до нього.

V. Підсумок уроку.

- Якій темі був присвячений урок?

- Що нового ви дізналися на уроці?

СТВОРЕННЯ АПЛІКАЦІЇ З ОКРЕМИХ РОСЛИННИХ ФОРМ НА ЗЕМЛІ

(студентка Ємець К.В)

Мета: формувати вміння виконувати аплікацію із рослинних форм у визначеній послідовності; закріплювати вміння розпізнавати рослини і тварини найближчого оточення; розвивати увагу, мислення, творчу уяву, фантазію; виховувати прагнення дотримуватися правил культурних поведінки серед природи.

Обладнання: зразки аплікацій; набір листків із дерев.

Місце проведення: шкільне подвір'я.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Пролунав шкільний дзвінок,

Всіх покликав на урок.

Хоче нам сьогодні він

Показати дивний фільм.

І не вигадку – реальний:

Про природу нашу гарну!

Гра «Продовж речення»

Ідучи до школи, я помітив що на деревах і кущах... (більше жовтих, багряни, червоних листочків).

- Отже, настала...(осінь).

- Вона дуже гарна, і сьогодні ми отримуємо від неї подарунок – різнокольорові листочки, шишки, каштани, жолуді та насіння. Усі ці дари нам потрібно для того, щоб відкрити майстерню чарівниці Осені, де з природного матеріалу ми виготовлятимемо зразки аплікацій з листя.

II. Мотивація навчальної діяльності

- Хто бажає навчитися виготовляти аплікації?

- Де використаєте свої вміння?

- Але потрапить до цієї майстерні не кожен, а лише той, хто знає правила поведінки в природі. Що ж це за правила?

- Учитель передає лист клена по колу. Та дитина, у руках якої опиниться листочок, називає правило.

- Правильно, поведітьесь спокійно й тихо, будьте уважними та спостережливими, адже девіз нашого уроку «Стань, послухай, роздивись! Мову рідної природи розуміти серцем вчись».

III. Організований вихід учнів на шкільне подвір'я

- Ось ми і завітали на гостини до природи. Ми маємо привітатися з довкіллям!

Наше довкілля доброї днини!

Щирий успіх тобі від людини.
Поруч із нами в житті повсякчас
Є ти учителем, другом для нас.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Словникова робота

Аплікація – це накладання, нашивання, наклеювання матеріалів різної форми на інший матеріал – основу, тло.

- Яку дію із названих можемо використати на уроці серед природи? (Накладання)

- Що може бути основою для аплікації на сьогоднішньому уроці? (Пісок)

2. Аналіз зразків різних видів аплікацій

- Листки якого дерева стануть у пригоді для виготовлення тваринки? (Припущення учнів)

- Щоб не помилитися у виборі листочків, пропоную пограти у гру «Кращий знавець природи». Я читатиму загадку, а ви повинні відгадати, про яке дерево йдеться, та підбігти до нього.

Я дерево-красень,
А звать мене...(ясен).

Червоненька і смачненька,
Дуже з вигляду гарненька,
І боки у неї пишні
Літом смачно їсти...(вишні)

У вінку зеленолистім,
У червоному намисті
Видивляється у воду
На свою хорошу вроду. (Калина)

Усі пани скинули жупани,
А один пан так і не скинув жупан. (ялина)

Стрімко вибігли на гору
Дві подружки білокорі,
Дощик їм полоще кіски,
Звуть подружок цих... (берізки).

- Яких з дерев найбільше? Яких найменше? Скільки беріз? Яке дерево є найнижчим? Яке дерево є найвищим? У якого дерева найтовщий стовбур?

3. Планування роботи

- Продумування вигляду аплікації.
- Добирання листків за формою і кольором.
- Розкладання їх на основі.

4. Самостійна робота учнів

5. Самоаналіз робіт учнів

Метод «Інтерв'ю»

- Як називається твоя робота?
- Листки яких дерев ти використав?
- Скільки використав листків?
- Яких листків узяв по одному?
- Яких найбільше?

V. Підсумок уроку

«Хвилинка фантазії»

- Якби кожен із вас став тією тваринкою, яку ви сьогодні створили, що б ви порадили людям?

- Будьте уважними до природи, не нівечте її, зупиніть тих, хто забруднює річки, засмічує ліси, знищує природу.

Світ прекрасний навколо тебе –

Сонце ясне і синє небо,

Птахи і звірі, гори і ріки

Нехай він буде таким навіки!

Нехай людина добро приносить,

Бо світ навколо любові просить!

Організоване повернення до класу.

КРУГООБІГ ВОДИ В ПРИРОДІ. СКЛАДАННЯ КАЗКИ ЗА УЯВОЮ «КРАПЛИНКА-МАНДРІВНИЦЯ»

(студенти Ромашина А.І., Середюк А.В.)

Мета: закріплювати вміння учнів самостійно складати розповіді; збагачувати словниковий запас; розвивати уяву, фантазію; виховувати любов до навколишнього світу, спостережливість, бережливе ставлення до природи, використовуючи твори В.О. Сухомлинського.

Місце проведення: місце неподалік від річки, джерела, криниці.

Хід уроку

I. Організаційний момент. Психологічне налаштування на урок

Доброго ранку! Доброго дня!

Доброго ранку сьогодні, щодня...
Хай не псується годинник на вежі,
Хай буде все на землі, як належить:
Сонце як сонце, квіти як квіти,
Дощик як дощик, діти як діти.
Хай усміхаються люди щодня!
Доброго ранку! Доброго дня!

- Діти, посміхніться один одному, сонечку, деревам, озеру. Пригадайте, у якому оповіданні В.О. Сухомлинського йдеться про те, що учні разом зі своєю вчителькою пішли на природу. («Я хочу сказати своє слово»)

Діти переказують зміст оповідання, як вони його запам'ятали, допомагають одне одному.

- Якої ви думки про небо, про озеро?

II. Визначення теми уроку

- Відгадайте загадки – і ви зрозумієте, про що ми сьогодні говоритимемо.

Усі рослин й тварини вживають,
У кожній хаті її мають. (вода)

Не лід, а сивий, не спить, а стелиться,
Вкриває землю й океан, а зовуть його...(туман).

Він скрізь і в полі, і в саду, а в дім не попаде.
І я тоді лиш з дому йду, коли вже він не йде. (дощ)

- Так, ми говоритимемо про воду. Чи замислювались ви, що було б на землі, якби зникла вода?

III. Оголошення теми і мети уроку

- На сьогоднішньому уроці ми пригадаємо властивості води, з'ясуємо зміст поняття «кругообіг води у природі», вирушимо з нею у цікаву мандрівку, послухаємо її цікаві оповідки, а потім самі створимо казку «Краплинка-мандрівниця».

Ми підемо до парку. У ньому є криниця. Пропоную пригадати правила поведінки у парку та біля криниці.

- Що є в криниці?

- Для чого людині потрібна вода?

Розповідь учителя

- У давнину, якщо довго не було дощу, люди виходили на подвір'я і закликали його.

Дощ накрапає, пісенька лунає.

Ллється дощик на сади,
Не шкодує води,
Ллється на городи, на зелені сходи,
Огірочки та салат
Поливай підряд!

- Після таких закличок, за повір'ями, мав розпочатися дощ.

Бесіда про дощові краплини

Учитель набирає води з криниці, дає кожному учневі краплю води в долоні і говорить: «Уявіть, що ця краплинка води потрапила нам на руки із хмаринки».

- Що у вас в руці? (Краплинка)
- Звідки вона впала? (З хмаринки)
- Де вона народилася? (У небі)
- На що схожі хмаринки? (На пух, вату)
- Якими є хмари у різні пори року? (Відповідь учнів)

Виступ інформаційної групи

- Краплинки дощу падають на землю, а потім визирне сонечко – і вони перетворюються на пару, і знову піднімуться високо у небо, і знову стануть хмаринкою, що потім випаде на землю дощем. Таким чином подорожує краплинка-мандрівниця.

Розповідь учителя про кругообіг води в природі

Фізкультхвилинка

IV. Робота над складанням казки

Виступ творчої групи

- Ми спіймали в озері краплинки, які нещодавно жили у хмаринці. Можливо, незабаром під дією сонячного проміння вони знову перетворюються на пару і піднімуться високо в небо. Поспішаймо послухати їх розповіді!

Казка «Подорож маленької краплинки»

Маленька краплинка разом зі своїми сестричками солодко спала у хмарці. Крізь сон вона почула ніжний ледве чутний голос:

- Краплинко, порятуй мене!
- Хто ти?
- Я – маленька квіточка, що засохне без тебе!

Краплинка розбудила своїх сестричок, і вони швидко полетіли рятувати квітку. Одна краплинка-мандрівниця потрапила на квіточку, друга – напоїла бджілку. Багато краплинок-сестричок впали у струмочок. Кожна з них зробила свою добру справу на землі.

V. Складання казок у групах

VI. Висновок

- Діти, ми багато дізналися про маленьку краплинку води. Що саме?

VII. Підсумок уроку

- Який шлях долає вода у природі?
 - Як ми повинні ставитися до природи?
 - Чи сподобалося вам складати казки?
- Організоване повернення до класу.

КОЛЕКТИВНА ПОБУДОВА КАЗКИ ЗА ВРАЖЕННЯМИ ВІД УРОКУ МИСЛЕННЯ В ПРИРОДІ «ПРОЛІСОК» ЗА СИСТЕМОЮ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

(студенти Габай І.В, Щиголь О.М.)

Мета: вчити спостерігати весняну природу: розглядати і описувати пролісок безпосередньо в умовах природи; визначити у спостережуваному істотне, неістотне, а також причини, які впливають на розвиток проліска; збагатити мовлення учнів образними висловами і підготувати їх до складання казки.

Місце проведення: гай.

Хід уроку

Приходимо до гаю і зупиняємося на галявині, вкритій пролісками. Даю дітям змогу помилуватися квітами Рвати квіти не дозволяю. Треба берегти красу природи. Пропоную дітям присісти й уважно розглянути рослину. Після цього ставлю ряд запитань, які допомагають учням ознайомитися з зовнішньою будовою квітки і з'ясувати, як вона ожила й розквітла.

— Які у проліска листочки? (Листочки у нього довгі. Вони тягнуться до сонечка).

— Якого кольору квіточки? (Блакитні, як небо).

— Чи мають квіточки запах? (Запаху вони не мають).

— Скільки у квіточок пелюсток?

— На що схожий корінчик проліска? (На цибулинку).

— Чому пролісків не було взимку? (Взимку було холодно, земля замерзла і проліски не могли рости).

— Де ж знаходяться їхні корінчики? (У землі, під снігом).

— Чому проліски почали розвиватися весною? (Навесні пригріло сонце, земля відтала, і проліски почали проростати. Взимку природа спить, а навесні пробуджується).

Читаємо вірш М. Познанської «Пролісок».

Я перша квіточка весни,

Я пролісковий цвіт.

Я пережив зимові сни

І знов родивсь на світ.

У мене очі голубі,

Такі, як неба синь,
Росту між кленів і дубів.
Люблю і сонце, й тінь.
Зелені рученьки мої
Листочками зовуть.
Я полюбив ліси, гаї,
Живу іздавна тут.

— Що робив пролісок узимку? (Взимку пролісок спав).

— Що снилося проліскові? (Весна, тепло).

— З чим порівнюються листочки проліска? (З довгими рученьками).

— Діти, уявимо, що пролісок малесенький хлопчик. У нього є очі, руки, він відчуває тепло і холод, уміє говорити. Давайте складемо про нього казку.

Учні придумують окремі речення (початок казки).

Був собі малесенький пролісок. Узимку він спав у мерзлій землі. Йому було холодно. Снилася проліскові весна...

— Що ж сталося одного разу? (Одного разу пригріло сонечко. Земля відтала. Проліскові стало тепло).

— Що тоді він зробив? (Діти дають просту відповідь: він виліз з під землі).

Щоб допомогти учням образніше описати появу проліска на світ, учитель ставить їм допоміжне запитання:

— А що ви робите, коли тільки-но прокинетесь? Коли ще й очей не відкриваєте? (Потягуємося). То, очевидно, й пролісок потягнувся? І казка продовжується: «Прокинувся пролісок, потягнувся, вистромив із землі зелені ручки і подумав: «Це вже, мабуть, весна прийшла!» Він зовсім виліз на поверхню розкрив свої блакитні очі. Усмінувся і сказав: «Здрастуй, веснонько!».

У класі кожен учень записав нову казку в зошит для творчих робіт і намалював до неї малюнок.

Виразне читання вірша «Пролісок» Д.Павличка.

Створення словесних малюнків.

Вірш читається у музичному супроводі.

Я бачив, як зірниця впала,
Як на снігу вона палала,
Як сніг, біліший від лілеї,
Вночі іскрився біля неї.
Де в темноті зоря згоріла,
З'явилась вранці квітка біла,
І сонце стало ніби вище,
І сніг лежав, як попелище.

—Якою уявляється поетові ніжна біла квіточка? Як вона з'явилася вранці?

Складіть словесні малюнки за уявою.

УРОК З ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ У З КЛАСІ ЗА СИСТЕМОЮ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО «СНІГУРИ НА ГІЛОЧКАХ» (ОБ'ЄМНИЙ ВИРІБ)

(студенти Міхальська Л.І., Рожок Ю.С.)

Мета: навчити дітей за допомогою нестандартних матеріалів виготовлювати об'ємних пташок (снігурів); удосконалювати навички правильного вибору кольору, об'єму і матеріалу для поробки; Розвивати естетичний смак, дрібні м'язи рук, мовлення; виховувати любов до природи, уміння бути спостережливим і піклуватись про навколишнє середовище.

Обладнання: кольоровий папір, клей, ножиці, нитки, вата, фарби, моделі птахів та гілочок з дерев, малюнки птахів, дитячі роботи, зразок вчителя, плакати.

Хід уроку

I. Організація класу

II. Підготовча робота

1. Введення дітей до практичної роботи.

Звучить запис голосів птахів. Через декілька хвилин запис виключається. В класі настає тиша. Розсипаються по класу вирізані з паперу сніжинки.

Вчитель: Ой, а чому така тиша, куди ж поділися пташки?

Діти: Пташки зникли.

Вчитель: А чому?

Діти. Пташки зникли, бо надворі зима.

Вчитель відкриває дошку.

—А ось тут, подивіться, хто сидить на гілках? (На гілочках насажені фігурки зроблених з паперу пташок – дятел, синиця, горобець, ворона, сорока).

—Хто відгадає за описом, яка це пташка, отримає її і посадить до себе на парту.

—Маленький, з червоним капелюхом, всі його звать лісовим лікарем. (Дятел).

—Маленька, метка, носить жовтий фартушок. (Синиця).

—Сиренький, маленький хлопчисько під стріхою живе, крихти шукає у дворі. (Горобець).

—Дуже поважний, понад сто років живе. (Ворон).

—Чорне пір'ячко, а боки білі. Про кого ми кажемо білобока? (Сорока).

Діти отримують пташок, сідають на свої місця і до кінця уроку пташки залишаються у них на партах.

Вчитель: Діти, а зимовий вітер не тільки розсипав сніжинки по класу та налякав пташок, а й розвіяв вірш про зиму. І якщо ми його зберемо так, як треба, то дізнаємось, яку пташку виготовлятимемо сьогодні. (На дошці на окремих аркушах по куплетах записаний вірш Марійки Підгірянки. Вірш деформований).

Пташка зимою
Киньте зерна, киньте кашки.
Бо ми дуже бідні пташки.
Ціле літо працювали
Сади з черви обчищали.
Дайте рятунок, спішіть!
Всі пташки:
Цір, цір, ціть, ціть,
Діти любенькі, спішіть,
Цинь, цинь, час, час.
Ще й співали Вам на втіху
Порятуйте в пору лиху.

Вчитель: Молодці, правильно склали вірш. Ой, хто це? (Дівчинка або хлопчик у масці снігура виходить до дітей).

Діти: Це снігур.

Снігур: Ой, який мороз! Доброго Вам дня, діти. Нам, снігурам, дуже тяжко живеться взимку. Все літаємо, літаємо, дивимось, де б яку крихту хліба знайти. Іноді за цілий день так нічого і не знайдемо. А Ви знаєте, що більшість із нас гине від холоду, а не від голоду.

Вчитель: Так, снігуре, що тут і говорити, взимку всім птахам і звірям сутужно доводиться. Але ми з дітьми зробили багато годівничок, розвісили їх. А в них різний корм: насіння, хлібні крихти, сало, зерно. Учні намалювали малюнки про тебе і інших пташок. Подивись нашу виставку.

Снігур: Спасибі, діти, за це. А я Вам приніс на своїх крильцях цікаву легенду про себе. Ось послухайте.

Легенда

Жив собі Снігур. Захотілося йому до Сонця долетіти. Вирушив у дорогу. Подивилося Сонце на сміливця, здивувалося, як це зимовий птах до небесного світила збирається добратися. Виставило воно свої вогняні стріли, обпекло груди птахові. З тих пір снігурі червоні груди мають.

Вчитель: Сідай з нами, Снігуре, і весело попрацюй.

2. Оголошення теми уроку.

Вчитель: Сьогодні ми зробимо багато снігурів і розсадимо їх на гілках, щоб нашому снігурові не було сумно одному.

3. Інструктаж.

- 1)Беремо вату, фарбуємо у червоний колір і формуємо кульку;
- 2)вирізуємо з чорного паперу голівку, спинку і крильця снігура;
- 3)приклеюємо ватну кульку до внутрішньої сторони шаблону снігура;
- 4)протягуємо нитку і підвішуємо снігура на гілку.

III. Самостійна робота.

Під музичний супровід (будь-яка тиха, спокійна мелодія) діти виконують самостійну роботу.

IV. Аналіз дитячих робіт (кращі роботи розвішуються на гілках).

Вчитель: Молодці, діти, ви гарно попрацювали. (Вивішується плакат «Бережіть птахів! Не вбивайте їх, не руйнуйте їхніх гнізд, взимку підгодовуйте пташок!»).

V. Підсумок уроку

Про пташку піклуємось взимку,
Зустрінемо її навесні.
Ніколи гнізда не зруйнуємо,
Бо ми юні друзі її.
Збудуємо ми їй будинок.
Зігріємо взимку теплом.
Весною ця пташка весела
Змахне з піднебесся крилом.

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ
ВИКОРИСТАННЯ КАЗОК В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО ДЛЯ
РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
(складені студентами факультету дошкільної освіти
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії)

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА ВИКОРИСТАННЯ КАЗКИ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО «ВЕЛИКЕ І МАЛЕ»
ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОЇ ГРУПИ

(студенти С. Багрій, Г. Возна, Ю. Кінякіна, Ю.Орел, Д. Фурсович)

Тема: Про тварин (телятко, кролиця)

Ідея: ознайомити дітей з тваринами; пояснити взаємозалежність між світом дорослих і світом дітей; показати дітям, що не завжди величина залежить від віку.

Велике і мале

У корови Лиски народилось телятко. Воно ще маленьке. Але вже вибрикує. Припало до матері, напилось молока – захотілось йому погуляти.

Пішло подвір'ям, дивиться – сидить маленьке звірятко. Доторкнулося телятко писком до маленького звірятка, а на ньому пух м'якенький, ще м'якший, ніж материнське вим'я.

Маленьке звірятко дивиться на величезного звіра – на теля, саме примружилось і сидить собі тихо-тихо.

-Хто ти? – питає телятко.

-Я стара кролиця, – відповідає маленьке звірятко.

-Невже ти стара кролиця? – дивується телятко. – Отже, у тебе й дітки є.

-Є в мене маленькі дітки-кроленята. А ти хто?

-Я маленьке телятко, – відповідає телятко. – Я щойно народилось.

-Невже ти щойно народилось? – дивується стара кролиця. – Дивно: ще маленьке, а вже таке велике...

-А ти вже стара мати, а така маленька! – ще більше дивується телятко. – Невже все на світі таке дивне?

В.О.Сухомлинський

РОЗВИТОК СЛОВНИКА

1. Словникова робота

Іменники: телятко, подвір'я, звірятко, вим'я, звір, кролиця.

Прикметники: м'якенький, величезний.

Дієслова: вибрикувати, примружитись.

Пояснення слів:

- Подвір'я – ділянка навколо будинку.
- Вим'я – (показ картинки – корови) пояснення того, що з вим'я доять молоко.
- Кролиця – доросла тварина жіночої статті.
- Примружуватись – трішечки прикрити очі.

2. Ліплення «Стара кролиця»

Мета: збагатити словник дітей назвами частин тіла: тулуб, голова, вушка, хвостик; навчити прийомів ліплення: закріплення примазування, витягування; викликати зацікавлення роботою з пластиліну.

Матеріал: іграшка-зайчик, ілюстрації до казки, пластилін, підставки для ліплення.

Методичні поради

1. Загадати загадку

Вуха довгі вверх стирчать,
Лапки з ляку аж тремтять.
Він у клітці проживає,
Моркву й сіно споживає (*Кролик*)

2. Запропонувати виліпити відгадку.

3. Обговорення способів виконання завдання: обстеження іграшкового зайчика; поділ пластиліну на дві однакові частини: з однієї виліпити тулуб, а другу – розділити ще на дві частини – більшу і меншу. З більшої – виліпити голову кролика, а з меншої – вуха і хвостик.

4. Виконання завдання дітьми.

5. Підсумок: Чи багато кролів у бабусиному дворі? Звернути увагу на якість виконання завдання.

РОЗВИТОК ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВИ

1. Вимова звука [p] : корова, подвір'я, вибрикує, кролиця.

2. Дидактична вправа «Зроби, як корівка»

Мета: Вчити дітей звуконаслідуванню. Му-у-у!

3. Виразити здивування маленького телятка від зустрічі зі старою кролицею.

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНО ПРАВИЛЬНОЇ БУДОВИ МОВИ

1. Дидактична вправа «Яка корова?»

Мета: Вчити дітей узгоджувати слова у роді, числі, відмінку. (Велика, рогата, біла з коричневими плямами). «Яке телятко?» (маленьке, коричневе)

2. Дидактична гра «Багато і один»

Мета: вчити дітей вживати слова в однині, множині.

Одна корова, а якщо їх багато, як про це сказати (Багато корів).

Одне телятко, а якщо їх два, тоді (Двоє телят).

Одна кролиця, а якщо їх багато (Багато кролиць)

3. «Доповни речення»

Мета: вчити будувати речення складних синтаксичних конструкцій

Телятко маленьке, бо.... (воно щойно народилось; бо його мати корова і воно менше за неї)

4. Дидактична вправа «Хто у кого»

Мета: ознайомити з домашніми тваринами, їх способом життя, користю, яку корови приносять людям, виховувати любов до тварин, бажання піклуватись про них.

У корови – телятко; у кози – козенятко; у кролиці – кроленятко; у свині – поросятко; у собаки – цуценятко; у курки – курчатко.

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

1. Розгляд картинки «Корова на лужку» (монологічне мовлення)

Мета: вчити дітей послідовно складати описову розповідь, опираючись на структурну схему.

2. Бесіда за змістом казки (діалогічне мовлення)

1. Про кого ця казка?
2. Яке було телятко?
3. Кого зустріло телятко на подвір'ї?
4. Що запитало телятко в кролиці?
5. Чому телятко було таке здивоване?

Ми з вами зрозуміли, що за розміром телятко і велике, але насправді воно зовсім маленьке, тому що тільки народилось. А кролиця хоч і маленька, та вже досить доросла, бо має своїх діточок.

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА ВИКОРИСТАННЯ КАЗКИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО «НАЙКРАЩА МАМА» ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОЇ ГРУПИ

*(студенти А. Блозва, Н. Вовк, О. Герасімова,
Т.Дунець, Н. Лещук, Л. Охота)*

Мета: вчити розуміти зміст та ідею казкового твору; розвивати пам'ять, увагу, уяву дітей, уміння уважно слухати, давати відповіді на запитання дорослого, говорити реченнями, переказувати зміст казки; озширити словниковий запас дітей та пояснити значення таких слів (вухатий, банькатий, жовторотий, потвора, найгарніша),

назвами птахів (совеня, соловей, дятел, дрізд, сова); збагатити словниковий запас дітей дієсловами (побачили, забилося, знайти, відповідає, закричало, літати); іменниками (сова, дятел, совеня, соловей, дрізд); прикметниками (найгарніша, некрасивий). Вчити дітей добирати епітети до слів(соловей (який?) співучий, дзвінкий, перелітний, красивий; сова (яка?) мудра, хижа, велика і т.д.); складати з дітьми описові розповіді за малюнками.

Ідея: автор знайомить дітей з птахами, їх назвами, способом життя.

Проблематика: виховання любові до матері.

Найгарніша мама

Випало Совеня із гнізда та й повзає лісом. Далеко забилося, не може знайти рідного гнізда. Побачили птахи малого – некрасивого, з великою головою, вухатого, банькатоного, жовторотоного. Побачили та й питають, дивуючись:

- Хто ти такий? Де ти взявся?

- Я – Совеня, – відповідає мале. – Я випало з гнізда, не вмію ще літати і вдень дуже погано бачу. Я шукаю маму.

- Хто ж твоя мама? – питає Соловей.

- Моя мама Сова, – гордо відповідає Совеня.

- Яка ж вона? – питає Дятел.

- Моя мама найгарніша.

- Розкажи, яка ж вона, – питає Дрізд.

- У неї голова, вуха й очі такі, як у мене, – відповідає з гордістю Совеня.

- Ха-ха-ха! – зареготали Соловей, Дятел і Дрізд.

- Та ти ж потвора. Виходить, і мати твоя така сама потвора.

- Неправда! – закричало Совеня.

- Мама в мене найгарніша.

Почула його крик Сова, прилетіла, потихеньку взяла Совеня за лапку й повела до рідного гнізда. Совеня уважно подивилося на свою маму: вона була й справді для нього найгарніша!

В. Сухомлинський

1.Розповідання казки вихователем

1.1.Бесіда за змістом твору:

- Про що була казка?

- Хто автор цієї казки?

- Як називається твір?

- Як ви думаєте, чому саме так названо твір?

- А чому совеня заблукало у лісі?

- Яких птахів воно зустріло на своєму шляху?

- Скільки їх всього було, давайте порахуємо?

- Що відповіло маленьке Совеня на образливі слова птахів?

- Чому маленьке Совеня захищало свою маму?
- Як би ви вчинили на місці цього Совеняті ?
- Як мати Сова знайшла свого синочка?
- Глянувши на маму, совеня ще раз переконалося, що його мати яка?
(Моя матуся добра, лагідна, щира, чарівна, найкраща, ніжна, чуйна...).

Лагідна, ласкава
Мама мене любить.
І зі мною грається –
Пестить і голубить.
Я найкращі квіти
Мамі подарую,
Бо найбільше в світі
Мамочку люблю я!

2. Розвиток словника

2.1. Збагачення словника:

Іменники: Сова, Совеня, Соловей, Дрізд, Дятел, гніздо, птахи.

Прикметники: вухатий, банькатий, потворний, найгарніша, некрасивий, жовторотий.

Дієслова: повзає, зареготали, побачили, випало, відповідає, забилось, знайти, закричало, повела, подивилося, почувла, зареготали.

2.2. Пояснення незнайомих слів за змістом казки:

Повзати – це спосіб пересування по землі.

Зареготали – голосно сміятись.

Забилось – кудись далеко залізло.

Вухатий – той, у кого великі вуха.

Банькатий – той, у кого великі очі.

Потворний – той, у кого некрасива зовнішність, неприємного вигляду.

Банькатий – той, у кого великі очі;

Жовторотий – тому, дзьоб жовтого кольору.

Найгарніша – красива, приємна на вигляд.

2.3. Словотвір.

2.3.1. Дидактична гра на словотворення: «Назви Малят»

Мета: утворення назв дитинчат: Сова-мама, а дитинча – Совеня.

Чути плач і тут і там.

Це звірята кличуть мам.

Діти, ви допоможіть

Хто батьки в них підкажіть.

2.3.2. Рухлива гра «Знайди, де заховано»

Мета: виховувати спостережливість, витримку, уміння, орієнтуватися в просторі.

Хід гри

Зараз будемо ми грати,
Іграшки будемо шукати.

Вихователь ховає від дітей іграшку, а діти мають її знайти, описати і назвати, що це за іграшка. Та дитина, яка знайде іграшку, її переховує.

3. Розвиток звукової культури мовлення

3.1. Дидактична вправа:

Мета:вчити дітей чітко вимовляти дані звуки.

Хід:

Вимова звука: [д] [п],

3.2 Дидактична вправа: «Знайди перший і останній звук»

Мета: вчити дітей знаходити перший і останній звук у словах (совеня, гніздо...)

Хід:

Діти знаходять перший і останній звук у словах (совеня, гніздо, совеня, гніздо, дятел, ворона, ластівка).

3.3.Пісенька Сови:

Мета: вчити дітей чітко проспівувати склад: Ху-Ху-Ху!

Хід:

Діти співають склад : Ху-Ху-Ху!

4. Формування граматично правильної будови мови

4.1.Дидактична вправа:

Мета: узгоджувати слова у роді та відмінку, вчити добирати епитети до поданих слів.

Хід:

Сова (яка?).....

Дятел (який?).....

Дрізд (який?).....

Соловей (який?).....

4.2.Дидактична вправа «Один і багато»

Мета:уживати слова в однині і множині(числі).

Хід вправи

- Соловейко один, а якщо їх багато, то як ми скажемо? (Багато солов'їв.) тощо.

5. Розвиток зв'язного мовлення

5.1. Художня діяльність «Моя мама найкраща в світі»

Мета: розвивати у дітей креативність, уяву, а також виховувати естетичні почуття.

Хід:

(Діти малюють своїх мам.)

Мамо мила, мамо любя,

Мамо дорогенька.

Я люблю тебе, матусю,
Я твоя маленька.

5.2.Складання розповіді про маму «Яка моя мама?» (за планом)

Мета: вчити дітей складати розповідь за планом, виховувати естетичні почуття.

Розповіді дітей за планом:

- Як звати твою маму?
- Ким вона працює?
- Якого кольору у неї волосся?
- Якого кольору очі?
- Яка твоя мама?
- Чому ти любиш свою маму?

5.3.Гра - етюд «Яким би я був героєм казки?»

Мета: виховувати у дітей увагу, розвивати пам'ять, мислення, логіку, власну думку.

5.4.Розігрування фрагменту казки «Зустріч совеняти з іншими птахами»

Мета: розвивати креативність, увагу, мислення, виховувати естетичні почуття.

-Якби я вчинив на місці героя казки? (Діти розігрують фрагмент казки).

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА ВИКОРИСТАННЯ ОПОВІДАННЯ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО «СИВА ВОЛОСИНКА» З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

*(студенти К. Блажевич, М. Гуриш, М. Куриш, А.Наталюк,
К. Наталюк, Н. Ференчук, Т. Ференчук)*

Сива волосинка

Маленький Михайлик побачив у косі матері три сиві волосинки.

- Мамо, у вашій косі три сиві волосинки, - сказав Михайлик. Мама усміхнулась і нічого не сказала. Через декілька днів Михайлик побачив у материній косі чотири сиві волосинки.

- Мамо, – сказав Михайлик здивовано, – у вашій косі чотири сиві волосинки, а було три... Чого це посивіла ще одна волосинка?

- Від болю, – відповіла мати. – Коли болить серце, тоді сивіє волосинка...

- А від чого ж у вас боліло серце?

- Пам'ятаєш, ти поліз на високе-високе дерево? Я глянула у вікно, побачила тебе на тоненькій гілці. Серце заболіло, й волосинка посивіла.

Михайлик довго сидів задумливий, мовчазний. Потім підійшов до мами, обняв її і тихо спитав:

- Мамо, а коли я на товстій гілці сидітиму, волосинка не посивіє?

В. О. Сухомлинський

Основна ідея твору: виховувати почуття любові та поваги до матері, навчити дітей цінувати материнську турботу.

Тема: взаємини матері і дитини.

Проблематика: вчити дітей поважати своїх батьків, цінувати їхню любов та турботу.

Бесіда за оповіданням В. О. Сухомлинського "Сива волосинка"

Мета: вчити дітей правильно будувати складнопідрядні і складносурядні речення, давати відповіді на причинно-наслідкові запитання.

Хід бесіди

1. Чому, на вашу думку, в Михайликової мами з'явилися сиві волосинки? (Діти будують речення за схемою, на запитання «Чому?», розпочинають відповідь словами «Тому що...»).

2. Як ви вважаєте, що треба робити, щоб у ваших мам не з'являлися сиві волосинки? (Схема 1: «Як ви вважаєте?» – «На мою думку...»).

3. Поміркуйте, який вчинок буде найкращим подарунком для вашої мами (Наприклад: слухняна донечка, синочок, прибрана кімната, квіти у вазі, малюнок тощо. Схема 2: «Поміркуйте...» – «Мені здається...»).

4. Як ви думаєте, у мам болить серце за своїх діточок?

5. Як ви вважаєте, які вчинки можуть засмутити маму?

Художні твори для використання за темою

Вірші про маму

МАТІНЦІ

Матінко моя єдина!
Ти для мене цілий світ!
І хоч я мала дитина,
Хоч мені лиш кілька літ,
Та тебе, матусю мила,
Я кохаю над життя
І бажаю: будь щаслива,
Наче квітка весняна!

І. Савицька

Мама

Мама, мамочка, матуся,
Я до неї пригорнуся.
Вона добра і привітна,
Ніби сонце в небі, світла. *В. Луцик*

Моїй матері

Мамо любя, добра, мила...
Як іще назвуть тебе?
Це ж для мене ти пошила
З шовку плаття голубе.
Ти мені читаєш книжку,
Хочеш розуму навчить.
Ляжу спати – ходиш нишком,
Все боїшся розбудить.
Захворію хоч злегенька –
Цілу ніч не будеш спать.
То ж дозволь, тебе, рідненька,
За усе поцілувать! *М. Познанська*

Прислів'я та приказки

Матері ні купити, ні заслужити.
На сонці тепло, а біля матері добре.
Дитина плаче, а матері боляче.
У дитини заболить пальчик, а в матері – серце.
Шануй батька й неньку – буде тобі скрізь гладенько.

Розвиток словника

1. Збагачення словника:

Іменники: волосинки, коса, серце;

Прикметники: сивий, здивований, задумливий, мовчазний;

Дієслова: посивіти, боліти.

2. Пояснення слів: сива, мовчазний, задумливий.

Сивий – про волосся, із сивиною з блискучо-білим проблеском, сріблястий, срібний, сріблястоволосий, білоголовий.

Задумливий – який про щось думає.

Мовчазний – який не любить багато говорити, неговіркий.

3. Словесна гра «На що схоже»

Мета: вчити дітей порівнювати почуття та стан людини з природними явищами, розвивати мислення та уяву.

Вихователь ставить дітям запитання:

- На що схожа мамина любов? (на сонечко, зірочку, спів пташок....)
- А на що схожий сум мами? (на дощик, вітер...)
- На що схожа мамина радість? (на веселку...)

Формування граматично правильної будови мови

1. Дидактична гра «Допоможи утворити нове слово!»

Мета: вчити дітей утворювати дієслова від іменників та прикметників за допомогою суфіксів та префіксів.

Сива – посивіти

Біль – боліти, заболіти

Мовчазний – мовчати

Здивований – дивуватися

Задумливий – думати

Зв'язне мовлення

Розвиток діалогічного мовлення

Розігрування діалогу, виходячи з ситуації

Ситуація: мама хворіє, сонечко намагається розвеселити маму, хоче подарувати сонячного зайчика. Сонячний зайчик поцілував маму, і вона одразу одужала.

Наприклад: мама сидить на стільчику, зажурилася:

- Ой, як у мене все болить...

Заходить сонечко, побачило мамині страждання і сказало:

- Я тобі допоможу, зроблю тобі сонячний подарунок. Ось він...

Заходить сонячний зайчик:

- Я - сонячний зайчик, дарую радість людям. Цілує маму.

Мама:

- Спасибі тобі, сонечку, за твій дарунок, мені вже набагато краще, я, здається, повністю одужала.

Мовленнєвий етикет. Подарувати комплімент.

Ситуація: мама купила нову сукню, а син хоче зробити мамі комплімент.

Син: Ой, яка у тебе гарна сукня! Вона тобі дуже личить!

Мама: Дякую тобі, синочку, мені дуже приємно.

Син: На сьогоднішньому святі ти будеш найгарнішою (приклад компліментів дітей).

Розвиток монологічного мовлення

Розповідання дітей про маму за власним малюнком.

Запропонувати дітям намалювати на аркуші паперу маму. А далі розповісти про неї за такою схемою:

1. Мою маму звати...

2. Вона працює...

3. Улюблена справа...

4. Їй подобається, коли я...

5. Їй не подобається, коли...

6. Я люблю свою маму за те, що...

Творче завдання: малюнок «Дерево любові»

Мета: розвивати у дітей креативність, мислення, здатність виражати думки за допомогою малюнку.

Прочитати дітям прислів'я «Немає найкращого друга на світі, як рідна матінка». Запропонувати дітям розповісти про те, як вони проводять час зі своїми мамами.

Після цього діти малюють дерево любові для своєї матусі, на гілках якого має бути стільки плодів, скільки хорошого та доброго їм подарувала дружба з мамою.

Навчання грамоти

1. Ознайомлення дітей з буквою «С»

Мета: ознайомити дітей з буквеним позначенням звука [С], вчити дітей впізнавати букву серед інших, виокремлювати її серед інших.

Хід:

- Діти, послухайте уважно речення з твору В. Сухомлинського «Сива волосинка» та скажіть, який звук ви чуєте найчастіше?

Серце заболіло, й волосинка посивіла. (Вихователь читає речення, інтонуючи звук [С]).

- В яких словах ви почули звук [С]?

2. Гра «Впіймай звук»

Мета: розвивати у дітей фонематичний слух, розвивати увагу.

Хід гри

Вихователь зачитує слова з твору, а діти плескають у долоні коли чують звук [С].

Слова: *коса, дерево, сива, вікно, волосинки, біль, високе, усміхнулась, мати, серце, гілка, сказав.*

3. Ознайомлення дітей з графічним позначенням [с].

- Діти, послухайте віршик:

Буква «С» як місяць в небі,
Як маленький серпик в полі,
Як краєць хліба теплий,
Кавуна шматок солодкий.

- А ось і наша буква С (демонстрація літери).

- Діти, на що схожа ця літера? (відповіді дітей)

Запропонувати дітям знайти літеру на малюнках.

- Діти, ось погляньте, де сховалась наша літера?

(Вихователь показує малюнки із зображенням місяця, серпа, бутика та шматочка кавуна)

4. Зробити фонетичний аналіз слів: коса, серце, визначити місце букви С у слові.

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА ВИКОРИСТАННЯ КАЗКИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО «ЗАЙЧИК І ГОРОБИНА» ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОЇ ГРУПИ

(студенти М. Андрусишена, Н. Бакай, В. Гнатюк, Є. Кошель,
В. Кругляк, А. Кряжева, Б. Нікітішин, І. Олійник)

Зайчик і горобина

Засипало снігом землю. Нема чого їсти Зайчикові. Побачив Зайчик червоні ягоди горобини. Бігає навколо дерева, а ягоди – високо.

Просить Зайчик: «Дай мені, Горобинко, одне гроно ягідок».

А Горобина й каже: «Попроси Вітра, він і відірве».

Попросив Зайчик Вітра. Прилетів Вітер, гойдає, трусить Горобину.

Відірвалося гроно червоних ягід, упало на сніг. Їсть Зайчик ягоди, дякує Вітрові і горобині.

Розвиток словника

1. Словникова робота

Іменники: зайчик, ягоди, горобина, сніг, земля, дерево, гроно.

Прикметники: червоні.

Дієслова: засипало, побачив, бігає, просить, гойдає, прилетів, трусить, відірвалося, дякує.

2. Пояснення слів

Горобина – дерево з червоними ягодами.

Гроно – «сімейка» ягід, котрі «живуть» на одній гілочці.

3. Нетрадиційне малювання «Ягоди горобини»

Мета: збагатити словник дітей такими словами: горобина, ягоди, червоні, маленькі, кругленькі, гроно; навчити малювати пальчиком; розвивати творчість; викликати інтерес до малювання; створити емоційно – піднесений настрій; виховувати любов до природи.

Матеріал: зображення ягід горобини, зразок, виконаний вихователем, фарби червоного кольору, аркуші паперу із намальованими гілками.

Методичні поради:

1. Загадати загадку:

Зріст у неї, як в ліщини,

А плоди, немов в калини.

Взимку пташечок годує,

Ягідками їх частує.

2. Запропонувати намалювати відгадку.

3. Обговорення способів виконання завдання: обстеження грона ягід горобини; виконання завдання: макнути пальчик в червону фарбу і намалювати ягідку.

Підсумок: чи багато ягід на гроні горобини? Звернути увагу на якість виконання завдання.

Розвиток звукової культури мови

1. **Вимова звука [Г]:** горобина, грона, ягоди, сніг, гойдає, бігає.
2. **Дидактична гра «Повіяв вітер»:** вправляти у вимові звука [У].
3. Виразити радість зайчика, що він отримав ягоди.

Формування граматично правильної будови мови

1. **Дидактична вправа «Який зайчик?»:** вчити дітей узгоджувати слова у роді, числі, відмінку (маленький, біленький, вухатий, пухнастий). "Яка горобина?" (червона, кругла, маленька, корисна).
2. **Дидактична гра «Багато і один»:** вчити вживати слова в однині, множині.

Один зайчик, а якщо їх багато, як про це сказати? (зайчики).

Одна ягода, а якщо їх багато? (ягоди).

3. **«Доповни речення»**

Мета: вчити будувати речення.

Взимку зайчику немає що їсти... (бо землю засипало снігом, важко знайти їжу).

4. **Дидактична вправа «Що робить зайчик?»**

Мета: ознайомлення із зайчиком, з його способом життя, виховувати любов до тварин, бажання піклуватися про них.

Що робить зайчик? – Стрибає, шукає, бігає, просить, гризе.

Розвиток зв'язного мовлення

1. **Розгляд картини «Зайчик і горобина»** (монологічне мовлення)

Мета: вчити дітей послідовно складати описову розповідь, опираючись на структурну схему.

2. **Бесіда за змістом казки** (діалогічне мовлення)

1. Про кого ця казка?
2. Який зайчик?
3. Що побачив зайчик?
4. Чому він не міг дістати ягоди?
5. Хто допоміг зайчику? Як?
6. Що сказав зайчик вітрові після того, як отримав ягоди?
7. Чи можна назвати зайчика чемним? Чому?

Ми дізналися з вами про те, що зайчик любить їсти горобину, а також, що йому важко добути собі їжу взимку. Тож пам'ятаймо, що потрібно допомагати один одному і бути ввічливим.

ВОНИ ВІДДАЮТЬ СВОЄ СЕРЦЕ ДІТЯМ. В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ

Остапчук
Галина Броніславівна,
вихователь дошкільного
навчального закладу № 8
«Малятко» м. Хмельницького

КАЗКА ЯК ЗАСІБ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Галина Броніславівна переконана, що читання художньої літератури – це багатий арсенал виховання моральних почуттів дошкільника.

Твори з яскравими персонажами і цікавим сюжетом активізують уяву дитини, співпереживання, вчать почуттєвої співдії героям, сприяють появі нового емоційного ставлення до навколишнього.

Художні твори мають виховне значення, ефективно впливають на почуттєву сферу дитини. Проте для цього потрібно дібрати відповідні твори і організувати їх слухання таким чином, щоб у очах дитини засяяли «вогники захвату» (термін В.О.Сухомлинського). Так, у роботі вихователь Г.Б.Остапчук використовує казки Василя Олександровича Сухомлинського. Наведемо приклади.

Тема: читання казки В.Сухомлинського «Намісто з чотирма променями».

Мета: формувати у дітей уявлення про доброту та чуйність; підвести до усвідомлення того, що кожна людина приходить у цей світ творити добро, виховувати доброту.

Запитання до дітей:

1. Що Сонечко подарувало Дівчинці?
2. Чому саме Дівчинці, а не комусь іншому, зробило воно подарунок?
3. Як ставилося Сонечко до Дівчинки?
4. Як скористалась Дівчинка дарунком Сонечка?
5. Розкажи про свою турботу, прояв доброти до ближніх.

Тема: В.О. Сухомлинський «Сьома дочка»

Запитання до дітей:

1. Скільки дочок було в мами?
2. Куди поїхала мама?
3. Чому вона довго не поверталася?
4. Скільки дочок сказали, що вони дуже сумували за мамою?
5. А як це вони зробили?
6. Що сказала мамі сьома дочка?
7. А як вона вчинила?

Проблемні запитання:

1. Чи сумувала за мамою сьома дочка?
2. Чи любила вона маму?
3. Як вона довела любов свою до мами?
4. Чи всі мамині дочки були добрими?

Фрагмент комплексного заняття у дошкільному закладі з розвитку мови, рідної природи, математики, художньої літератури «У гості до мами хмаринки»

Мета: дати дітям доступні знання про воду, про те, що вона потрібна і людям і тваринкам і рослинам. Вода може бути чиста, прозора, брудна, холодна і гаряча, сніг і лід – це теж вода. Викликати у дітей бажання розповідати про воду, збагачувати мову дітей з допомогою віршів, казок-інсценівок, дослідницьких

ігор з водою. Вчити слухати невеликі за змістом оповідання та відповідати на запитання вихователя. Розвивати уяву, фантазію, закріпити кольори. Виховувати повагу і бережливе ставлення до води.

Попередня робота: бесіди з дітьми про воду і потребу для всіх живих організмів; розглядання картин про різні пори року, вивчення віршів, закріплення потішок, розучування гри-хороводу «Дружать дощик і Краплинка», народної гри «Іванку-товаришу».

Матеріал: казка про маму Хмаринку, картинки із зображенням 4 пір року, виготовлені персонажі до казки (Хмаринка, Краплинка, Капітошка), атрибути до гри «З якої гілочки листочок?»; оповідання В.Сухомлинського «Як хлопчик хотів приголубити сніжинку»; магнітофонний запис звуків дощу та пісні Капітошки.

Хід заняття

Діти вітаються в колі один з одним та гостями.

Вихователь: Ви любите слухати казки? От сьогодні я вам розповім дуже цікаву казку, але хочу, щоб ви мені допомагали. Добре?

- Жила була на світі одна пречудова мама. А звали її Хмаринка. Вона жила високо-високо в небі. Ось там (Показує на прибрану шарму, з-за неї впливає мама Хмаринка). Хмаринка ця була дуже працювита і любила все довкола поливати. Коли приходило літо, її з нетерпінням чекали в гості. (Вивіщує картинку «літо»). І тоді Хмаринка пропливала над садами, городами, полями. А там, де вона з'являлася, йшов теплий дощик. Особливо вона любила поливати квіти.

- Як ви думаєте, чому? (Відповіді дітей).

А зараз, заплющіть оченята і уявіть собі, що зараз літо. (Звучить магнітофонний запис звуку дощу). Діти розповідають свої враження про почуте.

Гра «Сплети віночок» (подув літній вітерець і розгубились квіточки з віночків).

Завдання: скласти віночок і назвати якого кольору квіти на ньому.

Вихователь: Та ось літо закінчилося. Подув прохолодний вітер, з дерев почали опадати листочки.

- Яка пора року прийшла після літа? (показує картинку «осінь»).
Відповідь дітей.

**Кавецька Галина Романівна,
вихователь дошкільного начального закладу № 18
«Зірочка» м. Хмельницького**

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО «ПТАШИНА КОМОРА» ТА «ОСІННЯ КВІТКА Й ВЕСНЯНА КВІТКА» НА ЗАНЯТТІ ЧИ МОЖНА ЗМІНИТИ ПОРЯДОК У ПРИРОДІ

Вихователь показує фрагмент оповідання В.О.Сухомлинського «Осішня квітка і весняна квітка» на фланелеграфі.

Вихователь: Була зима. Наближався Новий рік. Надворі йшов сніг, шумів зимовий вітер, а в теплиці було затишно й тепло. Одного

сонячного ранку зацвів бузок. Відкрила бузкова квітка блакитні оченята, побачила білу хризантему й питає здивовано:

— Ти ж осіння квітка, Хризантемо. Чом ти цвітеш? Хризантема каже:

— А ти ж весняна квітка. Чом ти цвітеш? Надворі ж лютий мороз. Глянула бузкова квітка — справді надворі зима.

Вихователь: Діти, чи знайома вам ця історія? (Відповіді дітей.) Так, це оповідання В. Сухомлинського «Осіння квітка й весняна квітка», яке ми з вами читали. Діти, ми з вами говорили про те, що все у світі має свій порядок. А виходить, що його можна змінювати.

— Діти, чому осіння й весняна квітка зацвіли взимку? Чи може таке бути? Коли саме?

Відповіді дітей.

Вихователь. Як бачите, діти, у штучних умовах порядок змінити можна, а у природі — ніколи. Нехай наш чарівний годинник часу ніколи не ламається і все довкола у природі йде своєю чергою, за своїм порядком.

Твір «Пташина комора» В. Сухомлинського

Ранньої осені у степу не вщухав пташиний щебет. Пташки зліталися на вижате поле, дзьобали зерно. На узліссі стояла Горобина. На ній доспіли червоні грона. Стоїть вона та й дивується, чого до неї пташки не летять. Летів Дрізд, Горобина й питає:

— Дрозде, чого ти не хочеш покуштувати ягід моїх?

— Зачекай, Горобинко, ягоди твої пригодяться у найскрутнішу годину. На твоїх гілках — наша пташина комора.

Випав сніг. Білим килимом покрив поля. Позамітав траву. Удень і вночі співає свою журливу пісню холодний вітер.

Ранесенько прокинулася Горобина від пташиного щебету. Бачить— прилетіли до неї дрозди і дятли.

— Ось тепер і пташина комора нам знадобилась, — защебетав Дрізд. — Пригощай нас, Горобинко, ягодами своїми.

«Осіння квітка й весняна квітка» В. Сухомлинського

У нашій шкільній теплиці зустрілися осіння й весняна квітки. Ось як це сталося.

Перенесли ми в теплицю осінні квіти — хризантеми. Зацвіли вони — білі, фіолетові, рожеві. А біля них зеленів паросток бузку. Наближався Новий рік. Надворі йшов сніг, шумів зимовий вітер, а в теплиці було затишно й тепло. Одного сонячного ранку зацвів бузок. Відкрила Бузкова квітка блакитні оченята, побачила білу Хризантему й питає здивовано:

— Ти ж осіння квітка. Чом ти цвітеш? Надворі ж лютий мороз. Глянула Бузкова квітка — справді надворі зима.

— Це все Оля зробила, — каже Хризантема. — Це вона посадила нас тут. Якби не Оля, ми б і не зустрілися. Не зустрілася б весна з осінню.

Заняття на тему «Читання оповідання В.Сухомлинського «Що посієш, те й пожнеш»

I. Вступна частина

Сьогодні на занятті я вам хочу прочитати оповідання В.О. Сухомлинського, яке так і називається: «Що посієш, те й пожнеш».

В.О. Сухомлинський (показую його портрет) – український письменник, який написав багато оповідань для дітей. Він чуйний, доброзичливий, скромний, щирий у ставленні до людей.

Це оповідання про птахів, а саме про голубів. Ви бачили голубів? Як називається хатинка в якій вони живуть?

В оповіданні, діти, зустрічається слово «ґанок». Якщо ви бували в селі, ви бачили біля будинку є прибудова, яка покрита дахом, це можуть бути східці з перилами та може бути поличка з рослинами, люди там роззуваються, щоб не заносити бруду в будинок. Там люблять сидіти птахи. Ця прибудова називається ґанок, а на російській мові «крыльцо».

А тепер сядьте рівненько і слухайте оповідання.

II. Основна частина.

1. Читання оповідання В.О. Сухомлинського «Що посієш, те й пожнеш». (Оповідання читатимемо емоційно, виразно).

Одного разу до нас прилетіли голуб і голубка. Сіли на ґанку та воркочуть, ніби дивляться на мене і щось просять. Я поліз на дах, відчинив маленьке віконечко, голуби заховались у нього. Я виніс їм зерна, вони поклювали і знову сховались у віконце. Наступного ранку я знову погодував їх і поставив коритце з водою. А потім було так - коли погодую, а коли й забуду. Більше було таких днів, що я забуду погодував голубів. Вони сидять на ґанку, дивляться на мене, а я все кудись поспішаю. Коли я йду, а голуб летить наді мною, немов збирається на плече сісти. Я думав, що голуб грається. І не догадувався, що йому їсти хочеться.

От якось уранці бачу: голуби сидять на подвір'ї у сусідів і маленька дівчинка годує їх. А батько ставить на стовпі маленьку хатку - голубник. Боляче мені стало, кликав я голубів, кликав, але вони більше до мене не прилітали. Поселились вони у голубнику. Оля щодня годує їх - і вранці і ввечері. Вони полюбили дівчинку, сідають їй на плечі, даються в руки.

«Що посієш, те й пожнеш» – говорить українське прислів'я. Посіяв байдужість - пожав зневагу. Птахи зневажають тих, хто байдужий до них.

2. Бесіда по змісту.

- Про кого це оповідання? Про голубів.

- Куди і до кого прилетіли спершу голуби? На ґанок до хлопчика.

- Чи піклувався спочатку хлопчик про голубів? А як саме? Він поліз на дах, відчинив їм маленьке віконце і голуби там поселились. Годував їх зерном, поїв їх водичкою.

- А чому голуби покинули хлопчика? Правильно, тому що було так, коли погодує, а коли й забуде. Більше було таких днів, що забував погодувати птахів.

- У кого потім поселились голуби? У сусідської дівчинки Олі.

- А чому вони в неї поселились? Тому, що вони хотіли їсти і Оля щодня годувала їх - і вранці і ввечері.

III. Заключна частина.

1. Як вчинив хлопчик? А як би ви поступили на його місці.

2. Чи зрозумів він свою помилку і коли?

То як закінчується оповідання, якою поговоркою, пригадайте, воно так називається, як звучить поговорка? Давайте повторимо ще раз цю поговорку.

Отже, діти, щоб з вами не трапилось так як з хлопчиком, потрібно думати не тільки про себе, а й турбуватися про інших.

**Барчук Наталія Володимирівна,
вихователь-методист дошкільного навчального закладу
№ 35 «Чебурашка» м.Хмельницького**

Саме творча спадщина педагога-гуманіста Василя Олександровича

Сухомлинського дозволяє Наталії Володимирівні розкривати дитячу душу через природу. «Природа – колиска дитячої думки і треба прагнути, щоб кожна дитина пройшла школу дитячого мислення», – писав В.О.Сухомлинський. Наймогутнішим джерелом творчості дитини є природа. Навчити дитину мислити, говорити, творити серед природи важливо для зміцнення

емоційного і духовного зв'язку дитини з навколишнім світом, здатності відчувати красу природи, бачити особливе. Адже тільки творчість має допомогти дитині полюбити природу всім серцем, берегти все рідне і дороге серцю.

В.О.Сухомлинський писав: «Думка про те, що ми діти природи, повинні бути дбайливими і вдячними, особливо виразна і хвилююча тоді, коли діти бачать плоди земні, замислюються, як треба оберігати джере-

ло, з якого ми п'ємо». В основу дитячої творчості вихователем-методистом Хмельницького дошкільного навчального закладу № 35 «Чебурашка» покладено високі духовні цінності: патріотичні, етичні, естетичні почуття. Через різні форми роботи – спостереження, спілкування, розгляд ситуацій з використанням творів В.О.Сухомлинського вихователь допомагає дітям пізнати і зрозуміти світ. У процесі організації цілеспрямованого емоційно-почуттєвого контакту дітей з природою складається міцний фундамент формування у дітей дошкільного віку естетичного ставлення до природи. Найбільш ефективним формами і прийомами активізації естетичного ставлення до природи на цьому шляху визначено: спостереження в природі, екскурсії і прогулянки до куточків краси, живе слово вихователя, оцінка природної краси засобами слова, ігрової ситуації. Жити нею, творити як вана, а дітям це вдається – описувати, складати казки. Вони живуть природою та їм це подобається.

ФРАГМЕНТ УРОКУ МИСЛЕННЯ НА ПРИРОДІ ЗА В.О.СУХОМЛИНСЬКИМ У СТАРШІЙ ГРУПІ «ЧАРІВНА КРАСА БЕРІЗ В ОСІНЬОМУ ВБРАННІ»

Зібравши дітей на галявині, педагог запропонувала їм відгадати таку загадку:

*Стрімко вибігли на гору
Дві подружки білорі.
Дощик їм полоще кіски,
Звуть цих подружок...*

(берізки).

Діставши від дітей правильні відповіді, продовжила спостереження.

— Діти, давайте поглянемо на берізки, помилуємося їхньою красою. Які вони? Однакові чи різні заввишки? Стрункі чи похилі? Які віти (гілочки) у берізок? Яке листя? На що воно схоже? Чи помітили ви якусь відмінність між цими двома берізками? В чому вона? Так, у кроні. В однієї крона кучерява, і навіть тоненькі гілочки спрямовані вгору, а в другій віти, ніби коси, спускаються додолу. Це різні види беріз: кучерява і плакуча. Зверніть увагу на колір їхніх стовбурів. Ви зрозуміли, чому їх називають білоріми? Порівняйте берізки з іншими деревами, кленами, тополями, вербами, дубками. Які гарні слова можна сказати про красу берізок? (Високі, стрункі, ніжні, білорі, довгокосі).

— Давайте зробимо берізкам мовні подарунки, їм буде приємно. Я почну, а ви продовжуйте: «Добрий день, берізоньки! Ви милуєте наші очі своєю красою, як дівчата-красуні, привертаєте увагу до себе.

Дарую вам ось такий вірш:

Стоять берізки на осонні —

Високі гарні та стрункі,

Вітрець розчісує їм кіски,

Тріпочуть на вітру листки.

Вони ж зажурено схилились,

Тихесенько про щось шепочуть

Мабуть, що осінь настає,

Нам розповісти хочуть.

Вихователь: А тепер ви, діти, привітайте берізок.

Вихователь: Гарні дарунки ви зробили берізкам. А тепер подивимося, що ж вони нам подарували. Дістаньте подарунок з чарівної торбинки.

Діти: Це – стрічки.

Вихователь: Які вони на колір? Завдовжки? Завширшки? Де можна побачити такі стрічки?

Діти: В косах у дівчаток вплетені у віночок, зав'язані для краси на музичних інструментах.

Вихователь: А чи бачили ви десь золоті стрічки? Чи хтось із вас чув про такі стрічки? Ось послухайте *розповідь Василя Олександровича Сухомлинського «Золоті стрічки»*.

«Ростуть над ставом дві берізки. Стрункі, високі, білокорі. Опустили берези зелені коси. Вітер віє, розчісує їх. Тихо шелестять листям берези. То вони про щось розмовляють. Однієї ночі стало холодно. На траві заблищали білі кришталіки льоду. Прийшла до беріз осінь. Принесла їм золотисті стрічки. Вплели берези стрічки в зелені коси. Зійшло сонце. Розтопило кришталіки льоду. Подивилося сонце на берези й не впізнало їх – у зелених косах золоті стрічки. Сміється сонечко, а берези сумують».

Вихователь:

— Що це за золотисті стрічки принесла осінь березам? (Так, на них з'явилося жовте листя).

— Чому сонечко сміялося? (Милувалося їхньою красою)

— Чому сумували берізки? (Бо настала осінь).

— Що вам сподобалось у цьому оповіданні?

— Знайдіть золотисті стрічки на наших берізках. Як ви вважаєте, чи ошатніші берізки в цих стрічках? Погляньте, вони хитають своїми золотими косами, ніби закликають прислухатися до них. Притуліть вушка до стовбурів. Що шепочуть вам берізки? А мені вони кажуть, що хочуть з вами погратися в гру «Хто перший обніме берізку?»

Після гри вихователь запрошує дітей до художньої студії, щоб вони передали свої враження від милування осінніми берізками в малюнках та аплікаціях.

**Томусяк Тетяна Миколаївна,
вихователь-методист
дошкільного навчального
закладу № 35 «Чебурашка»
м. Хмельницького**

**ВИХОВАННЯ
ДОБРОТИ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ КАЗКИ ЗА
ІДЕЯМИ
В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО**

Зважаючи на те, що в системі суспільного дошкільного виховання казки неповною мірою використовуються для розвитку дітей, Тетяна Миколаївна проводить систематичну роботу по вихованню доброти засобами казки. Виховання моральних почуттів у дітей дошкільного віку здійснюється за допомогою таких видів роботи:

- бесіди за змістом казок з метою виховання: хто в казці добрий і хто не добрий, в яких словах, діях проявляється доброта;
- спроби перетворити поганого героя на доброго;
- спроби придумати добрий кінець в казці;
- написання уявних листів казковим героям, які вчинили не дуже добре;
- наділення головних персонажів, знайомих казок, протилежними рисами;
- використання ігор за змістом казок із залученням казкових героїв;
- звернення героя казки до дитини за допомогою чи порадою;
- проведення ігор морально-етичного спрямування.

Наведемо приклад, які питання можна ставити за змістом казок з метою морального виховання взагалі та виховання доброти зокрема:

1. «Курочка ряба»: Хто з героїв, на вашу думку, добрий (дуже добрий) і чому? В яких словах, діях проявляється доброта героїв казки? На кого з героїв ти хотів би бути схожим?

2. «Три ведмеді»: Кому ти більше співчуваєш: дівчинці чи ведмедям? Чому?

3. «Ріпка»: Чому дідові вдалося вирвати ріпку? Якби не мишка, чи зміг би дід вирвати ріпку?

4. «Рукавичка»: Чи добре те, що звірі зустрілися в рукавичці? Чи погано дідові без рукавички?

5. «Гуси-лебеді»: Чи подобається вам в казці яблунька, піч, річка? Чому? Кому ви співчуваєте?

6. «Вовк і семеро козенят»: Кого вам найбільше шкода в казці? Як ви відноситися до довірливості козенят? Кому б ви хотіли подарувати свої посмішки?

7. «Зайчикова хатка»: Чому зайчик повірив лисиці? Чи повірили б ви лисиці? Про що говорять очі, обличчя людини, яка просить?

Читаючи і розповідаючи дітям казки, вихователь Томусяк О.М. пропонує дітям питання: «А що могло б трапитись далі у казці?» (продовження після закінчення). Це корисне і цікаве тим, що, вихователі, змінюючи кінцівку казки, спрямовують увагу дитини в потрібному нам педагогічному напрямку; розвивають уяву дитини, ламають сталі стереотипи. Крім того, можна після розповіді казки уявити себе кимось із тих, хто діє у казці й розповісти, що він відчув би, як сприйняв би конкретну подію. Адже сприйняття добра і зла у різних персонажів неоднакове й часто навіть зовсім протилежне.

Далі може бути пропозиція для вихованців – це умовно написати листа улюбленому казковому героєві. У своїх «листах» діти діляться з ними власними враженнями, висловлюють свої побажання або прохання. Машу, з казки «Три ведмеді» – діти просили бути слухняною, а ще зварити ведмедям смачну кашу, яку вона з'їла і застелити ліжечко, яке зім'яла, відремонтувати стілець, який зламала; попросити вибачення у ведмедів, помиритися з ведмедями.

Мишенятам Крутю і Вертю – діти пропонували змінитися і стати помічниками для Півника.

Якщо вони працюватимуть разом, то швидше впораються з роботою, а потім всі троє зможуть погратися і повеселитися. Адже погано, що Круть і Верть залишилися голодними.

«Написали ми листа» і до Лисички з Журавлем – просили їх помиритися, бо негоже бути давнім приятелям ворогами. І ми вирішили їм допомогти, і запросили їх до нас, у групу № 3, у гості. На занятті з ліплення ми зліпили посуд і для Лисички, і для Журавля.

Ще педагогом використано такий прийом, як розповідь дітям знайому казку, але по-новому. За основу взято знайому казку, але головних

персонажів наділено протилежними рисами. Ось семеро козенят стали неслухняними і вередливими, втекли до лісу, а добрий вовк допомагав козі їх знайти. Дідова дочка стала ледачою і вибагливою, а мачуха турботливою і працьовитою. Лисиця перетворюється в слухняну і скромну, а зайчик стає хитрим і злим.

Також з малюками вихователь вирішувала протиріччя в казках, ретельно обмірковуючи питання, щоб вони сприяли пошуку творчої думки дитини, допомогли героєві вийти з скрутною ситуації. Були поставлені дітям проблемні питання: «Чи змогли б герої казки «Ріпка» вирвати ріпку, якби не мишка?» Діти відповіли: «Ні». Даринка Гнап: «Прилетів горобчик і їм допоміг». Використовуючи цей спосіб роботи з казкою по вихованню у дітей добрих почуттів, вихователем зроблено висновок, що малюки не придумували злих і жорстоких відповідей; здійснена робота дала позитивні результати.

Після слухання казок Оксана Миколаївна за їх змістом проводить ігри морально-етичного спрямування: «Хто у світі найлихіший?», «Хто у світі найдобріший?», «Хороший-поганий». Дошкільники у сюжетно-рольові ігри мимоволі включали персонажів казок: вони лікували Кривеньку качечку, причісували Лисичку, возили у візочку Колобка.

В групі є велика переносна ширма та іграшки-рукавички для показу театру, які діти використовують у своїх самостійних іграх. Крім того, у групі досить розвиваючого матеріалу і діти мають вільний доступ до нього: маски, настільний театр, тіньовий театр, ілюстрації до казок, книги-ширми, книги-казки, дидактичні ігри за змістом казок і скрізь вони намагаються проявити добро.

**Фанда Євгенія Василівна,
Лученко Людмила Петрівна,
вихователь дошкільного
навчального закладу № 46 «Подоланочка» м. Хмельницького**

З метою формування у дітей моральних почуттів добра, любові, поваги, ласки, толерантності тощо ці вихователь використовують такі дидактичні вправи:

1. «Назви одним словом»:

- того, хто чинить добро (доброчинець);
- чутливе, дружнє ставлення до людей (доброта);
- риса характеру, що спонукає робити добро (добротизм);
- усе позитивне в житті людей, що відповідає їхнім інтересам, добра і корисна справа, вчинок (добро).

2. «Намалюй добро так, як ти собі його уявляєш»

- залучають дітей до участі у добродійних акціях «Подаруй іграшку», «Подаруй книгу» та ін.

Вихователями розроблено *правила душі*: моя душа радіє, коли я зроблю щось добре; моя душа дуже гарна, коли вона чиста і в ній немає місця поганим вчинкам; моїй душі любо та мило, коли вона комусь віддячила.

Систематично проводяться *бесіди на морально-етичні теми*. Наведемо приклад бесіди: «Добро і зло поруч», мета якої - пояснити дитині у доступній формі про ці людські якості. Наприклад: «Добро і зло живуть у хатинці, яка називається серцем. Якщо дитина робить добрі вчинки, то її серденько веселе, радіє і стає червоним, а коли погані, то серденько сумує і чорніє». Разом з дитиною виготовити червоні і чорні сердечка. Розглянути з малюками різні ситуації, проаналізувати їх і відмітити сердечками відповідного кольору. Згодом дитина навчиться аналізувати і свої вчинки.

Протягом дня вихователям Є.В.Фандою Л.П. Лученко обговорюються з дітьми різні ситуації з життя групи, знайомих казок, оповідань, узагальнюючи сказане діти визначають, що треба робити для того, щоб стати доброю людиною.

Чинити добро – це:

- Нести світло, де панує темрява;
- Нести радість, де панує смуток;
- Нести потіху, де панує розпач;
- Нести мир, де панує розбрат;
- Нести любов, де панує страх;
- Нести віру, де панує безвір'я;
- Нести надію, де панує безнадія.

Вихователі проводять *ігри морально-етичного спрямування*:

«Хто у світі найтихіший?» Метою гри є виявлення лихих та підступних казкових персонажів, опис їхньої зовнішності, характеру, способу життя, звичок, помешкання. Доцільно спонукати дітей до аналізу: чи може існувати казка без таких персонажів? Яку роль відіграють вони у розвитку сюжету твору? Для кого ці герої є злими і чому саме, а хто трактує і сприймає їхні риси та дії зовсім протилежно?

«Хто у світі найдобріший?» Гра проводиться аналогічно, але на цей раз аналізуються вчинки позитивних героїв. Діти визначають, які герої їм найбільше сподобалися, на кого з них хотілося б бути схожими і чому саме.

«Хороший-поганий». У грі передбачається спроба виявити позитивні та негативні риси характерів казкових героїв, оцінити їхні вчинки.

«Чудодійні слова». Гра заохочує дошкільнят віднаходити в тексті казки найвагоміше. Це можуть бути «чарівні» слова та примовки, а також слова зі смисловим навантаженням.

«Навпаки». Казковим персонажам надаються прямо протилежні риси характеру. Заєць стане дужим та сміливим, а Вовк – маленьким і слабким, Баба Яга починає робити добрі вчинки.

«Коли б я міг». Ця гра допоможе засобами казкового, уявного викликати в дітей бажання здійснювати реальні добрі справи.

«Наші сонячні друзі». Завдяки спілкуванню казкових героїв із Сонцем, яке подарує їм свої гарні сонячні якості, діти мають змогу перетворювати негативних героїв у позитивних.

«Мудра Сова». Розумні поради допоможуть дітям розв'язати пригадувані ними неприємні ситуації із казок більш справедливо.

У роботі використовують **народну мудрість**: «Добре роби, добре й буде», «Добрим ділам все добрий кінець», «Добро добром згадують», «Доброму скрізь добре», «Добро плодить добро, а зло плодить зло», «Доброго не бійся, а злого не роби», «Коли до тебе чоловік добрий, будь до нього ще ліпший», «Коли тебе шанують люди добрі, шануйся і сам», «Лиш до доброї криниці йдуть люди пити водиці», «Робиш добро – не кайся, робиш зло – зла й сподівайся», «Хочеш собі добра, не роби нікому зла», «Про добре серце треба змалку дбати», «Добре серце утримає від негідного та необачного вчинку», «Хто людям добра бажає, той і собі має», «Добрій людині сам Бог помагає».

**Томашевська Ганна Михайлівна,
вчитель початкових класів
СЗОШ І-ІІІ ст. №15 м. Хмельницького,
вчитель вищої категорії,
старший вчитель, відмінник
освіти України**

**СПАДЩИНА
В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО –
НЕВИЧЕРПНЕ ДЖЕРЕЛО СВІТЛА,
ЕНЕРГІЇ І ЛЮБОВІ**

Василь Олександрович Сухомлинський – учитель з великої літери, один із видатних педагогів сучасності не лише в Україні, а й у всьому світі. Розроблена ним педагогічна система збагатила науку новаторськими ідеями і положеннями, зробила внесок і в теорію, і в практику навчання та виховання.

Сучасна школа, яка використовує особистісно орієнтовані технології, наслідуючи В.Сухомлинського, має на меті досягнення осо-

бливого психологічного клімату, в умовах якого дитина почувалася б комфортно. Основні засоби – ті самі, що і в «Школі радості»:

- неформальне спілкування педагога з учнями не тільки в позаурочний час, а й під час уроків;
- переважання позитивних оцінок, іноді повна відмова від оцінок;
- увага до позаурочного життя (походи та екскурсії, театр, гуртки);
- головний критерій у роботі вчителів — терпіння та любов до дітей;
- активна участь батьків у житті школи;
- дружні стосунки між дітьми в класі, які не залежать від навчальних успіхів тощо.

Важлива складова успіху «Школи радості» – формування позитивної «Я – концепції», щирого відчуття радості життя, бо ж хто не любить своє власне життя, тому недосяжні й інші глибокі почуття. «Де безрадісні почуття, – писав В.Сухомлинський, – там і пригнічений розум, скута душа».

Яким має бути ставлення дітей до інших людей, як їм домогтися моральної виправданості та обґрунтованості своїх вчинків – вчать юне покоління моральні сентенції В.О.Сухомлинського, які є не забороною чи дозволом до чогось. Це виплекані педагогом щирі **мудрі поради**, що йдуть від серця до серця і породжують розумові, моральні, естетичні почуття:

«Ти живеш серед людей. Не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевіряй свої вчинки... Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре».

«Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства.. Плати їм за це добром».

«Усі блага і радощі життя створюються працею. Без праці не можна чесно жити... Нероба, дармоїд – це трутень, що пожирає мед працьовитих бджіл. Навчання – твоя перша праця. Йдучи до школи, ти йдеш на роботу».

«Будь добрим і чуйним до людей. Допмагай слабким і беззахисним,... товаришу в біді. Не завдавай людям прикрості. Поважай та шануй матір і батька, вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим серцем і чистою душею».

«Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості. Будь непримиримим до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, завдає лиха іншим людям, обкрадає суспільство».

Виходячи з цього, вчитель початкових класів Ганна Михалівна Томашевська визначила для себе такі **життєві цінності**:

● **Життєве кредо:** переступаючи поріг школи, я усвідомлюю, що приходжу до учнів, щоб розпізнати у кожного з них людську особистість, здатну розвиватись і прогресувати.

● **Мій девіз:** учитель живе доти, доки вчиться, щойно він перестає вчитися, в ньому помирає вчитель.

● **Закон вчителя:** любити учня, розуміти учня, ставитися до нього з оптимізмом.

● **Керівні принципи:** олюднення середовища навколо учня, терпіння в процесі становлення учня.

● **Заповіді вчителя:** віра в безмежність учня, віра в свої педагогічні здібності, віра в силу гуманного підходу до учня.

● **Особисті риси:** доброта, щирість, відданість.

На фото: проведення виховної години на тему «Я – громадянин України»

На фото: виступ учителя початкових класів Хмельницької СЗОШ І-ІІІ ст. № 15 Г.М.Томашевської на звітній конференції студентів 4 курсу факультету початкової освіти за підсумками переддипломної педагогічної практики

**Дунець Олена Михайлівна,
вчитель вищої категорії, вчитель-методист
загальноосвітньої школи I-III ст. № 15 м. Хмельницького**

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО НА УРОКАХ З ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Становлення України, як сучасної цивілізованої демократичної держави можливе за умови, коли високорозвиненою стає культура, у духовному просторі якої реальні відносини вибудовуватимуться на усвідомленні та утвердженні власним життям найвищої Істини – людина й образ і подоба Божа. Власне, реформування системи національної освіти з домінантною «виховання духовно-моральної особистості» і покликане сприяти створенню такого духовного простору.

З метою формування у дітей і молоді високоморальних якостей, патріотичної та громадянської свідомості, цінних орієнтирів, які ведуть людину шляхом пізнання Істини, Добра, Краси, вбачається необхідним вивчення предметів етично-морального спрямування.

Протягом 10 останніх років проводжу спроби в рамках шкільного курсу пробудити інтерес учнів до питань, пов'язаних із етикою і мораллю, показую нагальну необхідність і важливість духовно-моральної сфери людини, допомагаю дітям у визначенні власної життєвої позиції, спираючись на вітчизняні духовні традиції, зокрема на ідеї гуманної педагогіки Василя Олександровича Сухомлинського. З цією метою були створені розробки уроків і занять з духовно-морального виховання молодших школярів. Мета уроків з духовно-морального виховання:

- ознайомлювати учнів із духовною культурною спадщиною в історичному аспекті;
- сприяти формуванню світогляду учня, як цілісної особистості;
- спрямовувати вихованців на пошук адекватного сучасному рівню розвитку суспільства розуміння смислів життя;

- розвивати їхнє духовно-моральне мислення;
- створювати сприятливі умови для набуття знань про духовні засади етики як світоглядного, культурологічного, історичного феномена буття;
- формувати орієнтацію на вічні духовно-моральні цінності культури;
- виховувати високі громадянські якості - любов до Вітчизни, повагу до роду, родини, пошанування національних сімейних традицій, вибудованих тисячолітньою культурою;
- сприяти ви будови особистісної конструктивної життєвої програми добротворення на історично традиційних для України засадах християнського світогляду.

Завдання уроків з духовно-морального виховання: плекання особистості, здатної до духовно-морального самовдосконалення; виховання дітей як добродесних громадян-патріотів; розвиток умінь вибудовувати соціокультурні відносини; розвиток духовно-чуттєвого світу вихованців, символічно-образного мислення, здатності сприймати людське життя на основі ідеалів Краси, Добра і Любові; сприяння отриманню позитивного морального досвіду в розвитку почуттів вдячності, відповідальності, мужності, пошанування, толерантності, милосердя, співпереживання, почуття совісті і покаяння; плекання особистості, що сприймає систему сімейних християнських цінностей життєустрою; виховання творчої особистості на засадах тисячолітньої духовної культурної традиції як засобу духовно-морального розвитку.

Програма спецкурсу «Уроки духовності» включає в себе такі основні розділи, які учні початкових класів вивчають протягом чотирьох років навчання: «Азбука добра», «Школа здоров'я», «Щастя сім'ї», «Природа – очима дитини». Наприклад, розділ «Азбука доб-

ра» включає такі теми: «Мудра людина», «Місто мудрості», «Свято життя», «Шляхетність», «Гордість», «Доброта», «Сила добра», «Милосердя», «Квітка милосердя», «Світло дружби», «Мій товариш», «Жертовність», «Лагідність», «Гімн любові», «Серце майстра», «Голос прекрасного», «Світ краси людини», «Пошук прекрасного», «Школа любові», «Служіння людям», «Доля», «Щастя», «Радість праці», «Секрет працьовитості», «Повага до людей», «Золоте правило поваги», «Хорообрість», «Цілеспрямованість», «Чистота», «Щедрість», «Щирість».

Методологічною основою уроків з духовно-морального виховання є духовні першоджерела, положення праць вітчизняних і зарубіжних учених та Педагогів про традиційні духовні цінності, роль і місце виховання на основі морально-етичних принципів у становленні особистості.

Уроки з духовно-морального виховання побудовані за лінійно-концентричним принципом, які містять такі складові:

- світоглядну, що сприяє цілісному світосприйманню, визначенню вихованцем власної добротворчої життєвої позиції;
- історико-культурологічну, що спирається на високі зразки духовної культури і тисячолітню традицію людства;
- науково-пізнавальну, що органічно розширює шкільний програмовий матеріал в стично-естетичному просторі;
- співвідносну з вітчизняними сімейними традиціями (в історичному аспекті);
- інтегративну, як побудову вертикалі в морально-духовних виховних цілях і завданнях, і горизонталі на паралелі в міжпредметних зв'язках.

Ємець Наталія Петрівна,
вчитель початкових класів загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. №13 ім. М. К. Чекмана м. Хмельницького

ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗА В.О.СУХОМЛИНСЬКИМ

Початкова школа виконує роль фундаменту, на якому будується вся система громадянського виховання школярів, формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру. Все, що закладається учням у цей період навчання та виховання,

визначає в подальшому успіх процесу формування особистості, її світогляду, загального розвитку. Набуті в початковій школі особистісні якості, а також знання, вміння і навички, не лише забезпечують основу навчання і виховання покоління, а й значною мірою визначають особливості практичної, громадянської та професійної діяльності дорослої людини.

Оскільки громадянськість є найсуттєвішою психологічною характеристикою особистості, що поєднує результати впливів багатьох напрямів виховання, то проблема формування громадянина має вирішуватися комплексно, засобами морального, трудового, екологічного, естетичного та інших напрямів виховної роботи.

У вихованні молодших школярів у процесі позаурочної діяльності Наталія Володимирівна Ємець широко використовує вироблену протягом багатьох тисячоліть мудрість народної педагогіки, яка відображена у фольклорі (казках, легендах, прислів'ях, приказках, козацьких піснях), а також в іграх і танцях, прикладному мистецтві, музиці, святкових обрядах, традиціях трудового і сімейного виховання.

Молодшим школярам притаманне домінування такої тенденції, як самоутвердження громадянське. Вони шукають взірці для наслідування, тому їм учитель початкових класів розповідає про видатних людей України (Т.Шевченко, Л.Українка, О.Ольжич). Виховання на конкретних взірцях сприяє вихованню громадянськості школярів, спонукає до здійснення повсякденних чесних і суспільно значущих вчинків та дій.

У системі позаурочної діяльності важливе місце належить краєзнавчій роботі, яка дає змогу вивчати і цілісно сприймати національний колорит рідного краю. Завдяки цьому молодші школярі глибоко усвідомлюють себе як частину народу, в них виховується любов до рідного села, міста, краю. У ЗОШ І-ІІІ ст. № 13 імені М.К.Чекмана діє музей школи, де діти мають можливість ознайомитись з історією своєї школи (школі більше 100 років). Окремий відділ відведено ознайомленню з життям і діяльністю М.К. Чекмана, адже школа носить його ім'я.

У навчальному закладі також діє краєзнавчий гурток, який дає змогу дітям близько ознайомитись з історією свого мікрорайону; з життям героїв Великої Вітчизняної війни, які по змозі, відвідують школу, розповідаючи про події минулих років. На шкільному подвір'ї є пам'ятник воїнам, які загинули під час визволення Хмельниччини. На всіх шкільних святах обов'язково відбувається покладання вінків до цього пам'ятника. Робота цього гуртка сприяє патріотичному та національному вихованню; вихованню почуття гордості за свою рідну школу.

Узагальнюючи досвід проведення позакласних виховних заходів з громадянського виховання, можна виділити такі форми роботи: виховні години («Рідна мова, ніжна, калинова», «У глиб народної мудрості», «Колиска роду – українська хата», «Краса і велич символів державних», «Конституція – основа моєї держави», «Ми – козацького роду нащадки!», «Від сьогодні ми – громадяни України» та ін.); екскурсії; літературні читання; вікторини; конкурси дитячих малюнків; диспути; анкетування (вивчення відношення до традицій, культури народу України); уроки мужності, пам'яті; участь в загальношкільних конкурсах та фестивалях («Таланти твої, Україно!»); складання віршів, пісень, оповідань («Краса землі моєї, Україно!», «Твій рідний край»); вивчення та прослуховування пісень, віршів про Україну в аудіо записах; роздуми; уявні подорожі; учнівські сиденьки; політінформації; фольклорний віночок (колискові, потішки, забавлянки); конкурс народної мудрості; аптека бабусі Медуниці (використання лікарських рослин); бабусина казка (українські народні казки); дні довіри (робота з батьками); індивідуальні бесіди.

Результативність громадянського виховання великою мірою зумовлюється тим, наскільки вдало дібрано методи роботи з учнями. На погляд учителя початкових класів Ємець Н.В., доцільним є використання таких методів: розповідь, пояснення, бесіда, діалог, диспут, переконання, приклад; вправи, тренування, доручення, педагогічні вимоги, сюжетно-рольові ігри та виховуючі ситуації; заохочення і покарання використовуються для закріплення позитивних звичок, знань, умінь і навичок. Серед методів громадянського виховання пріоритетну роль учитель відводить активним методам, які базуються на демократичному стилі взаємодії й спрямовані на самостійний пошук істини, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До них відносить: ситуаційно-рольові ігри, методи відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки», ігри-драматизації тощо.

За допомогою комплексного використання різних форм і методів, відповідного добору змісту громадянського виховання діти вчаться міркувати, аналізувати, ставити питання, приймати свідомі рішення, аналізувати й оцінювати різноманітні життєві ситуації та політичні події, цінувати права людини, бути толерантними до оточення.

**Медведюк Ольга Богданівна,
вчитель-методист вищої
категорії, вчитель початкових
класів ліцею № 17
м. Хмельницького**

ФОРМИ УСПІШНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї

Проблема взаємодії сім'ї і школи є досить актуальною на сучасному етапі розвитку суспільства. Захистити дітей від сімейного неблагополуччя може система регулювання сімейного виховання. Організацію допомоги батькам, якщо вони мають бажання нею скористатися, здійснюють вчителі, школа на основі формування стосунків співробітництва, взаємодопомоги, взаєморозуміння. Отже, педагогічне середовище розвитку дитини створюється в процесі сімейного виховання, залежить від типу сім'ї. Розуміння цього педагогами сприяє поглибленню зв'язків з нею, пошуку можливостей щодо корекції сімейного виховання, підвищення педагогічної культури батьків, захисту дитини від несприятливого впливу неблагополучної сім'ї.

На сучасному етапі педагогічна освіченість батьків нерідко відстає від реальної педагогічної ситуації, суспільних потреб, очікувань дитини. Тому школа має дбати про постійний розвиток їх педагогічних знань, вдаючись до різних форм роботи.

Педагогічний лекторій. Передбачає надання батькам систематизованих знань з теорії виховання, привернення їх уваги до актуальних проблем виховання з допомогою лекцій, бесід.

Позакласний педагогічний всеобуч, спрямований на ознайомлення батьків з проблемами виховання дітей різних вікових груп.

Університет педагогічних знань, який передбачає більш серйозну підготовку з теорії виховання; заняття відбуваються у формі лекцій і семінарів, батьки беруть участь в обговоренні проблем.

Підсумкова річна науково-практична конференція батьків з проблем виховання. Учасники визначають найактуальнішу проблему сімейного виховання («Трудове виховання», «Найкоротший шлях до добра – через прекрасне» тощо), протягом року вивчають її. У виступах батьки підбивають підсумки теоретичних і практичних досліджень, діляться особистим досвідом. День відчинених дверей. Головна мета – показати роботу школи, привернути увагу батьків до проблем виховання.

Класні батьківські збори. Наприклад, на тему «Чи можна спізнитися з вихованням у дитини доброти, чуйності?» Проведенню зборів допомагає заздалегідь складений питальник: «Пригадайте, які життєві труднощі загартовували Ваш характер, зміцнювали волю?», «Охарактеризуйте стан Вашої дитини (мовлення, вчинки, почуття, настрої, результати дій), коли вона зустрілася зі справжньою трудностю», «Чи часто Ви спостерігаєте за дитиною під час подолання нею труднощів?», «Які труднощі найчастіше вдається подолати дитині, а які їй не під силу?» та ін.).

Для забезпечення форм і змісту співпраці школи і батьків використовують усні журнали; педагогічний десант (виступи педагогів на підприємствах). Ефективними є спільні тематичні заходи «дерево родоводу» – зустрічі поколінь; «у сімейному колі» (індивідуальні консультації, зустрічі з лікарями, психологами, юристами); «родинний міст» – зустрічі з батьками та обговорення проблем виховання; «народна світлиця» – звернення до народних традицій у сімейному вихованні; «день добрих справ» – спільна трудова діяльність педагогів, батьків і дітей; «дискусійний клуб» – обговорення проблемних питань виховання; «аукціон ідей сімейного виховання», «батьківський ринг», «дні довіри», «сімейні дні в класі» тощо.

Поліщук Оксана Анатоліївна,
вчитель початкових класів навчально-виховного комплексу № 10 м. Хмельницького

ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ І БАТЬКІВ НА ОСНОВІ ПЕДАГОГІКИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Одним із важливих напрямів роботи педагогів є надання допомоги батькам та дітям у налагодженні взаєностосунків, здобутті взаєморозуміння, раціональних шляхів вирішення складних сімейних проблем. Завдання вчителя початкових класів полягає в тому, щоб надати батькам конкретну кваліфіковану методичну

допомоги з корекції недоліків сімейного виховання. Цього можна досягнути лише тоді, коли взаємини з сім'єю будуватимуться на засадах співробітництва, взаємної допомоги, взаєморозуміння. В основі таких взаємин лежить тісний контакт із сім'єю, розуміння процесів, що відбуваються в сучасній сім'ї, використання позитивного виховного потенціалу, безмежних джерел народної педагогіки, пропаганда досвіду сімейного виховання.

Вчителем початкових класів О.Поліщук здійснюється пропаганда кращого досвіду сімейного виховання, народної педагогіки, щасливого сімейного життя через проведення свят сімей. Такі свята – результат тривалої роботи зі створення соціального портрету сімей, музею сімей, дослідженню учнями сімейного родоvodu, кращих сімейних традицій. Для кожної із сімей слід знайти теплі слова, показати їх позитивний досвід виховання, поздоровити батьків з успіхами. Це свято доброти і щедрості, воно розкриває душі, приводить до взаєморозуміння. Проведення такого свята сприяє встановленню контактів сім'ї і школи, виховує в дітей і батьків гор-

дість за свою сім'ю, породжує бажання завжди відстоювати її честь, продовжувати кращі традиції.

У початкових класах за заздальгідь розробленою програмою проводяться місячники сім'ї, в яких беруть участь батьки і діти. Для учнів молодших класів: «Тато, мама, я – спортивна сім'я», «Свято рушника», свято батьків і дітей, вечорниці «Свято рідної мови», на яких широко використовується народна атрибутика (вишивки, предмети домашнього вжитку, одяга тощо).

Під час проведення такого місячника учні школи пишуть твори про свою сім'ю («Моя сім'я» – для молодших класів, «Мій родовід» – для старшокласників). Крім того, для старшокласників та їх батьків – диспути: «Щастя – як тебе розуміють в сім'ї», «Сімейна мораль». Сенс такої роботи з батьками – привернути їх увагу до проблем сім'ї, сімейного виховання. Обов'язково до участі в цих святах і конкурсах залучаються неблагополучні сім'ї, де їм надається можливість виявити себе з позитивного боку.

**Давидова Віра Павлівна,
вчитель-методист вищої категорії
лицею № 17 м. Хмельницького**

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ЩОДО СТВОРЕННЯ АТМОСФЕРИ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОМФОРТУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ШЕСТИРІЧНИХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ЗА В.О.СУХОМЛИНСЬКИМ

Сучасні перетворення українського суспільства призвели до зміни педагогічної дійсності, концептуально орієнтованої на гуманізацію й демократизацію. Гуманістичні цінності транслуються головним чином через особистість учителя початкових класів та можуть бути сприйняті дітьми тільки при умові гуманізації професійної свідомості, мислення й поведінки педагога.

Гуманістичні цінності транслуються головним чином через особистість учителя початкових класів та можуть бути сприйняті дітьми тільки при умові гуманізації професійної свідомості, мислення й поведінки педагога.

У загальному значенні гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний) визначається як система поглядів, що історично змінюється, яка визнає цінність людини як особистості, її право на волю, щастя, розвиток і про-

яв своїх здібностей, вважає благо людини критерієм оцінки діяльності соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності – бажаною нормою відносин між людьми.

Педагогічний зміст поняття «гуманізм» полягає у визнанні вчителем прав дитини на повагу, гідність, захист і турботу, на самостійність, незалежність, власну позицію, розвиток тощо. Від педагога потрібне прийняття, розуміння і знання механізму створення атмосфери, яка сприяє реалізації потреб, інтересів, запитів дитини, що ґрунтується на його ціннісному ставленні до учня й дитинства, до себе як до вчителя, до професійної діяльності, до всіх суб'єктів цієї діяльності.

Гуманність – це одна з найважливіших характеристик особистості вчителя початкових класів. Йому, як професіоналові, не може бути не цікавий дитячий світ, зокрема моральний світ – це почуття й вчинки учнів, їхні мрії, плани, ідеали й розуміння сенсу життя, надії й розчарування, радості й переживання. Учитель, що проявляє педагогічний інтерес, повинен знати, що діти думають, відчувають, які їхні життєві орієнтири, надії, мрії. Педагогічний інтерес є основою формування спостережливості й уміння інтерпретувати поведінку дитини. Крім того, це сприятиме успішному навчанню дитини в школі, швидкій адаптації першокласників до навчання в школі.

На основі власного досвіду роботи виокремлено такі умови створення доброзичливого мікроклімату для навчання учнів у першому класі:

- привнесення вчителем початкових класів особистісного досвіду та емоційного переживання у викладання і повсякденне спілкування з першокласниками;
- культивування теплих, емоційно забарвлених взаємовідносин з дітьми, щира симпатія до них і тонке сприйняття їхніх потреб;
- керування своєю поведінкою, стриманість, терпіння, вміння за допомогою гумору, жарту розрядити обстановку, яка може перетворитися на конфлікт;
- здатність до емпатії, готовність співчутливо відгукуватись на потреби інших;
- прагнення до максимальної гнучкості й толерантності;
- настанова на створення позитивних стимулів для самовідчуття учнів, піднесення їхнього авторитету.

Визначено такі вміння вчителя початкових класів, що забезпечують його успішну педагогічну взаємодію з першокласниками:

- пристосування до природи своїх вихованців, а не пристосування їх до себе;
- виявлення терплячості та спостережливості, сповідування тези: «Чекай і спостерігай! Не поспішай! Не підганяй процес визрівання!»;

- не вимірювати своїми «дорослими» мірками дітей, а намагатися поставити себе на їхнє місце;
- не обирати за дитину вид діяльності, міру її складності, стиль виконання;
- не вимагати, не наполягати, не говорити: «Ти зобов'язаний це зробити!», а запрошувати до активності. Дитину необхідно підвести до висновку: «Я буду цим займатись»;
- своїми діями не карати, не зловживати схваленням, найкращою винагородою для вихованця має бути його власне просування шляхом розвитку;
- визнання власних помилок й незнання, пошук методів та прийомів щодо вирішення проблем;
- забезпечувати дітям спокійне середовище, яке допомагає їм зосередитися, почуватися затишно і спокійно, уникати надмірно голосних звернень, окриків менторської тональності.

Бабенко Марія Тимофіївна,
вчитель-методист загальноосвітньої школи I-III ст.
№25 м. Хмельницького, член Національної Спілки письменників України

ЗМІСТ І ФОРМИ ПОЗАУРОЧНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Молодший шкільний вік є важливим у становленні особистості дитини, бо саме у цьому віці, враховуючи надбання довілля та сімейного виховання, закладаються основи особистісного розвитку учнів початкової школи. На цьому віковому етапі у дитини формується ядро особистості (моральні почуття, цінності, переконання), відбувається набуття досвіду моральної поведінки. Вона вчиться не лише виконувати вимоги колективу, а й бере участь у постановці вимог, виборі доручень, справи, яка їй до душі.

Виховання молодших школярів здійснюється у навчально-виховному процесі як на уроках, так і в позаурочний час. Важливим є особистісно зорієнтований підхід у вихованні молодших школярів, оскільки для дітей цієї вікової групи характерна особлива сенситивність до морально-етичних впливів, а саме сприйняття норм культурної поведінки, спілкування, мовного етикету, культури взаємовідносин.

Розкриємо основний зміст виховної позаурочної діяльності з молодшими школярами, форми, через які він реалізується (з досвіду роботи вчителя Бабенко М.Т.).

1. Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави

Формуючи почуття любові до батьківщини, її національних символів, миролюбності, проведено бесіди: «Та земля мила, де мати народила», «Великий дім – держава», «Символи моєї держави»; екскурсії «Вулицями рідного міста» (1 клас), «Презентація рідної вулиці» (2 клас); години спілкування «Моя рідна Україна», «Усі народи України живуть у злагоді і мирі».

Шануванню історії і мови свого народу сприяє усний журнал «Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття» (4 клас). Метою заходу є виховання національної свідомості у маленьких українців. До цього ранку було підготовлено виставку творів Т.Г.Шевченка, малюнків до віршів поета, медалі для кращих читців поезії Великого Кобзаря, плакати, епіграфи. В цьому журналі такі сторінки: «Дитячі роки Тараса Шевченка», «Шевченко – художник», «Ми тебе не забули, Тарасе!».

Щоб показати своє шанобливе ставлення до творчості Великого Кобзаря, включено до цього заходу свої поезії.

2. Ціннісне ставлення до сім'ї, родини, людей.

Щоб виховати у дітей чуйність, чесність, правдивість, справедливість, гідність, милосердя, взаємодопомогу,

товариськість, пропонуємо проводити уявні подорожі до «Міста Ввічливих», конкурси «Заспіваймо разом», «Пісні про добрих і ввічливих»; години спілкування «Вчимося бути добрими людьми», «Чужого горя не буває»; конкурси «Народна мудрість» (прислів'я та приказки про добро, совість, ввічливість, справедливість, чесність). Вихованню цих моральних якостей сприяють твори книг «Післябукварик», «Ми до школи поспішаєм» і «Дуже важливий урок».

3. Ціннісне ставлення до природи

Виховуючи елементи екологічної культури молодших школярів, понять та уявлень про природу, пропонуємо проводити екскурсії екологічними стежками навколо школи, до лісу «В усі пори року прекрасна земля», виставки малюнків «Перші весняні квіти», «Зустріч пернатих друзів», трудові операції, десанти «Посаджу дерево» та ін.. За творами книжок «Вересневе свято», «Спритний котик»,

«Твої маленькі друзі» проведено конкурс на краще читання віршів «Природа рідного Поділля».

4. Ціннісне ставлення до праці

Формуючи початковий рівень понять і уявлень про працю, пропонуємо проводити зустрічі з батьками («Знайомлюсь з професією»), екскурсії до бібліотеки, медкабінету школи, виставки власних виробів («Місто веселих майстрів»), акції («Збережемо книгу»), створити «Цікаву книгарню».

5. Ціннісне ставлення до культури, мистецтва

Виховуючи естетичне та емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва, пропонуємо проводити такі орієнтовні форми виховної роботи: екскурсія до музичної школи «Музика поруч з нами» (3 клас), години милування природою «Танок осіннього листя», «Сумна пісня осені», «Зима – скульптор», «Музика літа»; створити літературну студію «Мистецтво слова»; щорічно брати участь у конкурсах ліричних і гумористичних віршів з поетичних збірок «Усміхнися, школярику!», «Весела перерва», «Я живу на Поділлі» на радіо або телебаченні.

Уся виховна робота в позаурочний час носить творчий характер, сприяє розвитку кожного вихованця та класного колективу в цілому та доповнюється власними можливостями педагога.

**Мала Анна Олександрівна,
педагог реабілітаційного центру
«Родинний затишок» м. Хмельницького**

ВИКОРИСТАННЯ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРОЦЕСІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Доля основної більшості дітей з обмеженими можливостями складається так, що вони не можуть вести повноцінний спосіб життя, оскільки в суспільстві ще існують соціальні і фізичні бар'єри, які перешкоджають їх інтеграції. На сьогоднішній день діти-інваліди є

частково ізольованими від суспільства, вони не впевнені у собі, нереалізовані, так як у них немає можливості отримати повноцінні знання, вміння, навички певної професії та працевлаштуватись на роботу.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми обмеженими можливостями «Школи життя» та Центру ре-

білітації та тимчасового перебування інвалідів з розумовою відсталістю «Родинний затишок».

Дітей з обмеженими можливостями В.О. Сухомлинський вважає найтендітнішими, найніжнішими квітами в безмежно різноманітному квітнику людства. Адже не їхня вина в тому, що вони прийшли до школи кволими, слабкими, з недостатньо розвиненою здатністю до розумової праці.

Особливу увагу звертав педагог-гуманіст на специфіку роботи з дітьми-інвалідами. Він зауважував, що з такими дітьми треба працювати тонко, з індивідуальним підходом, так щоб ці діти не відчували своєї неповноцінності. Також найголовнішим, найглибшим і найміцнішим надійним каменем педагогічної системи В.О. Сухомлинського для дітей з обмеженими можливостями є виховання у кожного вихованця поваги до самого себе.

Головною метою діяльності центрів реабілітації для дітей з обмеженими можливостями є соціальна реабілітація дітей-інвалідів із індивідуальним підходом, підготовка їх до самостійного життя і праці, створення найсприятливіших умов для їх розвитку та впевненості в собі.

Надзвичайно важливим, вважав Василь Олександрович, вивчення індивідуальних особливостей здоров'я та фізичного розвитку дітей, оскільки залежно від цього кожна дитина, на думку педагога, потребує не тільки індивідуального підходу, а й цілої системи захисних заходів, які б охороняли й зміцнювали її організм.

Фахівцями центрів реабілітації надаються реабілітаційні послуги для дітей з обмеженими можливостями з урахуванням індивідуальних реабілітаційних програм МСЕК та індивідуальних реабілітаційних планів центрів: трудова реабілітація, соціально-побутова реабілітація, психолого-педагогічна реабілітація, фізична та фізкультурно-спортивна реабілітація, медична реабілітація та організація дозвілля.

Індивідуальний план реабілітаційного процесу дитини з обмеженими можливостями

Однією з проблем ідеї всебічного розвитку, вважав В.О.Сухомлинський, є підготовка дітей до праці.

Кожна праця вимагає індивідуальних здібностей, таланту, обдарування, докладання фізичних і духовних зусиль. Той, у кого виховано зверхне ставлення до «чорнової» роботи, ніколи не зможе добитися значних успіхів у жодному виді діяльності. Праця, у тлумаченні В.О. Сухомлинського, — це елемент духовного життя. Звідси випливає закономірність: чим вищий рівень духовного життя дитини, тим більшу радість приносить праця. У ній розкриваються здібності, обдарування, талант, утверджується почуття людської гідності.

Трудове виховання в центрах реабілітації «Школа життя» та «Родинний затишок» проводиться за напрямками: самообслуговування, праця господарсько-побутова, ручна праця.

Під час занять із навчання навичок самообслуговування педагоги навчають дітей з обмеженими можливостями самостійно одягатися, їсти, підтримувати охайний зовнішній вигляд та доглядати за своїми речами.

Господарсько-побутова праця охоплює навчання дітей підтримувати чистоту на своїх місцях, у ігрових кімнатах, навчальних класах та трудових майстернях, догляд за кімнатними рослинами, розвиток навичок догляду за присадибою ділянкою (догляд за квітами, кущами та деревами) тощо.

У центрах реабілітації також створено спеціально облаштовані

трудова майстерні для дітей з обмеженими можливостями. В таких майстернях проводять заняття із бісероплетіння, вишивання та в'язання, шиття, аплікацій з різноманітного матеріалу, малювання та ліплення.

У системі Сухомлинського велика роль приділяється природі, як об'єкту пізнання, сфері активної діяльності, відчутнішої частини дитячого життя. Разом з тим В.О. Сухомлинський дійшов висновку, що природа сама собою не виховує, а виховує тільки активна взаємодія людини з природою. Цей висновок став основним принципом в організації праці учнів Павлівської середньої школи: «Ми прагнемо того, щоб усе життя вихованців було сповнене творіння в світі природи. Ми не уявляємо собі повноцінного виховання без того, щоб кожен наш вихованець роки навчання в школі не перетворив кілька десятків квадратних метрів мертвої глини, мертвого пустиря в родючу землю!».

Втілюючи ідеї В.О.Сухомлинського, фахівці реабілітаційних центрів також обрали провідною стороною трудового життя дітей з обмеженими можливостями збереження і примноження природних багатств.

Щороку колектив реабілітаційних центрів разом із своїми підопічними висаджує ряд різноманітних квітів, кущів і дерев. Протягом року діти доглядають за ними, а також переживають почуття гордості, коли вони бачать цінності, створені їхніми руками: посаджені маленькі саджанці стають гіллястими деревами, плодові дерева й виноград починають плодоносити. Саме з піклування про живу при-

роду відбувається становлення та об'єднання колективу дітей-інвалідів.

Враховуючи настанови Василя Олександровича, фахівці центрів намагаються так організувати життя, навчання і виховання дітей з обмеженими можливостями, щоб початкові знання про навколишнє середовище вони діставали, безпосередньо спілкуючись з природою, – у «школі під голубим небом».

Також педагоги реабілітаційних центрів широко використовують природні фактори для розвитку самостійного мислення дітей, формування вміння встановлювати закономірності природних явищ, збагачення їхнього словника. Екскурсії до парку, лісу, річки, у поле, спостереження за хмаринками в небі, ростом рослин, слухання співу пташок і шелесту листя дають дітям змогу відчувати красу навколишнього світу, сприяють формуванню елементів матеріалістичного світогляду.

«Школа під голубим небом» допомагає пізнавати дійсність, саму природу. Цьому сприяють природжена цікавість дітей, педагогічна майстерність їхніх наставників і навчителів. Уважно розглядають малята форму листя, симетрію ліній, вчать розуміти природні явища, життя рослин і тварин, ознайомлюються з властивостями різних об'єктів неживої природи. Безпосереднє, дійове спілкування з джерелами думки активізує розумову діяльність, виховує інтерес і бажання пізнати навколишнє середовище, зрозуміти його таємниці.

Велику увагу в центрах реабілітації дітей з обмеженими можливостями приділяється творчому розвитку малюків. Створено гурток театралізованої діяльності, де діти мають можливість самим виготовити ляльок із пап'є-маше, вигадати свою казку та зіграти роль будь-якого персонажа. Також дуже цікавим для дітей є вокальний гурток, де вони не лише вивчають українські народні пісні, а мають можливість співати у карооке. Велике захоплення у дітей викликає відвідування танцювального гуртка.

Для дітей з обмеженими можливостями традиційним стало проведення таких святкових заходів, як свято Осені, свято Михайла, зустріч Зими, Свято Миколая, Новий рік, Свято Весни 8-го Березня, Свято Матері, День дитини та зустріч Літа, свято Івана Купала та багато ін.

Кожна людина повинна бути щасливою, вважає В.О.Сухомлинський, і в цьому їй має допомогти школа. Для того, щоб сформувати культуру бажань, необхідно, вважав педагог, навчити дітей азбуці моральної культури.

Під час реабілітаційного процесу велику увагу в центрах приділяється моральному вихованню дітей з обмеженими можливостями. Духовне життя центрів реабілітації та їх вихованців не обмежується і не вичерпується самими успіхами в оволодінні навчальною програмою, а, насамперед, розвиває моральні якості дітей з обмеженими можливостями.

Дітям подаються правила, закони, як, наприклад, 14 Законів дружби, «Десять не можна», «Дев'ять негідних речей» та ін., що складають азбуку моральної культури В.О.Сухомлинського. В ній розкриваються зміст і методика роботи з виховання у дітей любові до Батьківщини і громадянства, ставлення до людей і обов'язку перед ними, ставлення до батьків, рідних, близьких, розуміння життя, добра і зла в ньому, виховання високих моральних якостей і норм поведінки тощо. На конкретних прикладах подається методика утвердження в дитячих душах почуття совісті, сорому, справедливості, скромності, щедрості, милосердя.

Педагоги і батьки вчать дітей доброті, любові, милосердю. Діти постійно бачать гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто оточує: рідних, близьких, вчителів, дорослих. Вони зростають у постійному піклуванні про навколишній світ рослин, тварин, людей, доглядають і допомагають їм, і ніколи не стають байдужими, нечужими, черствими. Так ми переконуємося в педагогічних ідеях В.О. Сухомлинського, що у процесі творення людям добра виховується в них людяність і сердечність.

«Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним, ... товаришу в біді. Не завдавай людям прикрості. Поважай та шануй матір і батька, вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим серцем і чистою душею».

Як бачимо, ці та інші мудрі моральні сентенції написані просто, переконливо, вони легко запам'ятовуються, спонукають до роздумів, добродійності усіх дітей.

Засвоєння дітьми азбуки моральної культури дає їм можливість олюднювати свої вчинки, опановувати духовні цінності свого народу, розуміти мету і сенс життя.

**Досвід роботи вихователів м. Старокостянтинова
Хмельницької області, випускників
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії**

**ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ФОРМУВАННІ ПРИРОДНИЧОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ**

Забезпечити повноцінне дитинство – означає надати кожному малюку особисту територію відповідно до його віку, здібностей, нахилів та прагнень, створити умови для всебічного розвитку дошкільника. Це і є головне завдання, яке стоїть сьогодні перед педагогами і на реалізацію якого спрямовує Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі».

Від народження дитина є першовідкривачем, дослідником того світу, який її оточує. Найбільш сприятливий період для формування природничої компетентності – це дитинство. Маленька дитина пізнає світ із відкритою душею й серцем. Яким буде її ставлення до цього світу, чи навчиться вона бути господарем, який любить і розуміє природу – залежить від її виховання в сім'ї та дошкільному навчальному закладі.

Усе, чого діти навчаться у дошкільному віці, які вміння й навички опановують – буде доброю основою для подальшого життя.

Усі заходи, які вихователі організують під час роботи з дітьми, відповідають вимогам програми розвитку дітей дошкільного віку «Я у Світі», що ґрунтуються на принципі природовідповідності.

При цьому використовують інтегрований підхід до розв'язання завдань через практичну діяльність у природі, залучаючи музичну, зображувальну, мовленнєву, ігрову форми роботи.

Також застосовують широкий спектр методів і прийомів педагогічного впливу на дитячу особистість – це і наочні методи (екскурсії і спостереження), і практичні (трудова діяльність у природі, експериментування та нескладні досліди з об'єктами природи), ігри з природним матеріалом, словесні методи та прийоми, до яких належать бесіди, розповіді вихователя про природу, читання дитячої літератури природничого змісту.

Серед цих методів особливе місце посідають казкові оповідки про природу В. О. Сухомлинського, характерною особливістю яких є передача пізнавальної, науково-достовірної інформації через казкові образи. Вони глибоко впливають на особистість дитини, адже враховують психологію дошкільника, його емоційність, наочно-образне мислення, здатність і прагнення до наслідування. Казка природо-

знавчого характеру завжди є цікавою для дошкільника. По-перше, цікавою для дитини є сама форма пізнання довкілля – через казку. По-друге, звичайний світ природи раптом постає перед нею в іншому, несподіваному аспекті: чуттєвому, таємничому, емоційно-забарвленому. У творах В. Сухомлинського про природу науковий зміст органічно пов'язаний із художнім словом. Вони, з одного боку, розвивають у дітей уміння бачити красу природи, формують почуття любові та дбайливого ставлення до неї; з іншого – збагачують уявлення про навколишній світ, вчать помічати та виділяти характерні особливості та закономірності природних явищ.

Саме тому вихователі м. Старокостянтинівська свою систему роботи розробили на основі казкових оповідок В. О. Сухомлинського про природу, враховуючи його погляди на педагогічний вплив щодо розвитку дитячої особистості, враховуючи зміст базових якостей програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», та мету екологічного виховання.

Розроблена ними система роботи з формування природничої компетентності дітей старшого дошкільного віку передбачає коло таких завдань:

- виховання любові, чуйності, доброзичливого ставлення до об'єктів природи;
- виховання потреби у спілкуванні з природою, уміння спостерігати й відчувати її красу й гармонію;
- розвиток інтересу, прагнення до пізнання природи;
- виховання культури поведінки, відповідальності за свої вчинки у природі;
- формування здатності та вмінь піклуватися про природні об'єкти та своє здоров'я;
- екологічно спрямовану діяльність.

Свою систему роботи вони впроваджують у педагогічний процес протягом навчального року.

В основі кожного заняття – твір В. О. Сухомлинського, до змісту якого добираються різноманітні методи та прийоми: наочні, практичні, ігрові, словесні. Зокрема, бесіди, розповіді, діалоги, спостереження, слово педагога, читання усної народної творчості тощо, які використовують відповідно до поставлених мети і завдань.

Впроваджуючи в практику роботи систему, розроблену на основі казкових оповідок його, діти ознайомлюються із творами В. О. Сухомлинського, розглядають плакати і малюнки, висловлюють свої думки і враження: в бесідах, малюнках, казках, віршах, загадках. З дошкільниками проводяться дидактичні ігри, ігри на розвиток емоційно-вольової сфери, творчості та креативності, спостереження на лоні природи. Вони вслухаються у звуки природи, спосте-

рігають за дивом перетворення природи, за різновидами пір року, за пробудженням землі від зимового сну. Діти з інтересом розглядають тварин, яких бачать, милуються першими квітами весни, першими золотисто-жовтими бруньками верби, першими листочками дерев. Свої емоції від побаченого викладають у малюнках, розповідях, казках, віршах.

Проводяться різні заняття: «Чарівний світ природи», «На доброму серці світ тримається», «Взаємозв'язок в природі», «Вірний друг дорожче скарбу», «Бережімо природу», «Чи легко приносити радість людям», «Добро і зло в нашій душі», «Перетворення сніжинки», «Праця прикрашає життя», «Найкраще місце на землі» тощо.

Пізнавальна частина проведених занять обов'язково чергується із грою, їх метою є формування природничої компетентності дітей старшого дошкільного віку, але поряд стоїть не менш важливе завдання – виховання гуманного ставлення до природи, що оточує дитину.

Читання творів В. О. Сухомлинського становить великий інтерес для дітей і є одним із засобів формування природничої компетентності, «початком активного мислення», «теоретичного пізнання світу», «початком системи наукових та екологічних знань».

Вивчаючи досвід вихователів ми переконалися в тому, що чим більше дитина пізнає, чим більше відкриває непомічених у повсякденному житті закономірностей, тим глибше в неї бажання знати, тим помітніша чутливість органів сприймання навколишнього світу, тим тонші зв'язки органів сприймання з мисленням.

Під час занять використовуються проблемні ситуації для встановлення зв'язків і взаємозалежностей між живою і неживою природою, діти пояснюють спосіб пристосування рослин і тварин до умов навколишнього середовища, розкривають роль людини в житті рослин і тварин.

Обговорюючи з дітьми словесно-екологічні соціально-моральні логічні завдання на розвиток співпереживання, кожна дитина має можливість поставити себе на місце героя, оцінити сою поведінку, вказати, як поступила б вона в певній ситуації.

Емоційна, жива форма проведення занять з використанням творів В. О. Сухомлинського, поєднання їх з грою, чітке формулювання пропонованих завдань дозволяє підвести дітей до розуміння складних зв'язків і залежностей в природі (від умов життя, вигляду тварин, середовища існування, сезонних змін тощо).

Запитання, вказівки під час бесіди направлені не тільки на те, щоб діти відгадували цю загадку, але й щоб вони згадували попередні бесіди, прочитані твори В. О. Сухомлинського, спостереження,

могли в якійсь мірі систематизувати отримані раніше знання і поняття, залежності життя тварин від пори року.

Проводячи екологічні екскурсії вихователі залучають дітей до спостережень за природними об'єктами, розширюють й збагачують їх знання, показують зв'язок живих організмів з неживою природою, взаємозв'язок, взаємовплив рослин і тварин, значення людської діяльності для збагачення навколишнього світу, навчити дітей правил поведінки в природі.

Екологічна екскурсія на основі спостережень за природою активно сприяє збагаченню їхнього життєвого і чуттєвого досвіду, нагромадженню конкретного природничого матеріалу, який є основою для розвитку абстрактного мислення, усвідомлення окремих фактів, активізації розумової діяльності, розширення пізнавальних інтересів.

Як відомо спостереження – це безпосереднє цілеспрямоване сприймання предметів і явищ природи різними органами чуття: зором, дотиком і нюхом, тому воно проводиться як у самій природі, так і в групі самотійно і під керівництвом вихователя. У першому випадку діти самотужки опановують явища і закономірності навколишнього світу. У ході колективних спостережень діти вчаться правильно сприймати природу. Завдяки активній словесній роботі (бесіді, розповіді) вони збагачують словник, розвивають власну уяву, спонукають дошкільників до творчості.

Діти від своєї природи допитливі дослідники, відкривачі свого нового світу. На заняттях перед ними відкривається чудовий світ у живих різнокольорових барвах, яскравих дзвінких звуках, у казці і грі, у власних емоціях, що надихає їхнє серце прагненням до добрих вчинків. Як світилися дитячі оченята, коли вони бачили пташку біля дитячого садка. І якими стривоженими стають їхні погляди, коли бачать сміття на березі річки.

Вивчення досвіду роботи вихователів ще раз переконує, що у роботі з дітьми старшого дошкільного віку доцільно використовувати спадщину В. О. Сухомлинського. Ми переконалися в оригінальності, самобутності, а головне, у простоті, доступності та великій доцільності його педагогічних ідей. Зрозуміли, що саме ці земні, природні засоби виховання дитини в єдності з природою дають змогу виховати дітей добрими, уважними, бережливими, чутливими до всього живого.

КОНСПЕКТИ ЗАНЯТЬ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Тема: Щедра осінь завітала

Мета: розвивати працелюбність, спостережливість та пізнавальні процеси (сприймання, увагу, пам'ять, мислення, уяву). Виховувати бережне ставлення до природи. Конкретизувати й узагальнювати уявлення дітей про овочі і фрукти. Підвести до розуміння, що одержання урожаю потребує праці багатьох людей.

Хід заняття

1. Розгадування загадок про овочі та фрукти.

Сидить баба на грядках,
Вся закутана в хустках. (Капуста)

Сорок сорочок, сорок торочок
Вона одягає – не застібає. (Капуста)

Кругленькі, червоненькі, всередині біленькі. (Яблука)

І печуть мене, і варять, і їдять, і хвалять. (Картопля)

2. Читання оповідання В. О. Сухомлинського «Восени пахне яблуками».

Восени пахне яблуками

Тихий осінній день. У яблуневому саду літають джмелі. Вони прилетіли до яблука, що впало з дерева і лежить на землі. З яблука тече солодкий сік. Обліпили яблуко джмелі. Зайшло сонце. А в саду пахнуть яблука, нагріті сонцем. Десь заспівав цвіркун. Раптом з яблуні на землю впало яблуко – гуп... Цвіркун замовк. Пролетів сполоханий птах. Десь за лісом у нічному небі спалахнула зірка. Знову заспівав цвіркун. Уже й місяць вплив на небо, а яблука пахнуть гарячим сонцем.

3. Бесіда про дари осені.

- Що восени дозріває в садах і на городах?
- Для чого потрібні людям овочі та фрукти?
- Які ви знаєте овочі та фрукти?
- За що осінь називають щедрою?
- Що дорослі роблять для того, щоб отримати урожай?
- А хто ще допомагає людям у тому, щоб урожай дозрів?

4. Дидактична гра «З якої гілки дітки?»

Мета: розвивати уважність; виховувати інтерес до живої природи; вправляти в називанні рослин, їх плодів.

Матеріал: предметні картинки із зображенням рослин, предметні картинки із зображенням їх плодів.

Хід гри: діти отримують картки із зображенням плодів. На екрані з'являються картинки із зображенням рослин. Та дитина, яка має відповідну картку, піднімає її.

5. Заучування прислів'я: Осінній день рік годує.

6. Екскурсія у фруктовий сад.

Тема: Чарівний світ природи

Мета: Розвивати спостережливість, самостійність, спроможність відстояти власну думку. Виховувати здатність аналізувати. Уточнити та розширити знання понять жива та нежива природа. Дати знання про зв'язок живої та неживої природи.

Хід заняття

1. Читання оповідання В. О. Сухомлинського «Сонце і Сонечко»

Восени заховалось Сонечко під корою дерева. Спить собі комашка, не страшні їй ні морози люті, ні вітри студені. Спить Сонечко, і сниться йому теплий сонячний день, легенька хмарка на блакитному небі, яскрава веселка.

Серед зими трапилась тепла сонячна днина. Тихо в лісі, вітру немає. Нагріло Сонце міцну кору. Жарко стало Сонечкові. Прокинулася комашка, солодко позіхнула, визирнула з-під кори. Хотіла вже було розправити крильця й полетіти, та Сонце застерегло: Не вилазь, Сонечку! Сховайся у свою терлу постіль. Рано тобі ще літати загинеш. Мої промені теплі, та мороз підступний – уб'є тебе. Ще будуть і завірюхи, й вітри холодні, й морози тріскучі.

Сонечко послухалось доброго слова. Подихало свіжим повітрям і залізло знову в свою теплу постіль.

2. Бесіда про зв'язок живої та неживої природи.

- Що таке природа?

- Розрізняють природу живу і неживу. Нежива природа – це Сонце, Місяць, зорі, Земля, повітря і вода. Жива природа – це усе, що народжується, живиться, дихає, росте, розмножується, відмирає. Це рослини, тварини, люди. Усе живе дістає від неживої природи необхідні їм для життя тепло, світло, поживні речовини, воду, повітря.

Розгляд-порівняння картин живої та неживої природи. Вихователь демонструє дітям предметні картини із зображенням предста-

вників живої та неживої природи, діти описують їх, знаходячи спільне та відмінне.

3. Дидактична гра «Жива чи нежива природа»

Мета: розвивати логічне мислення, уважність, уяву; вправляти в умінні називати представників живої та неживої природи.

Матеріал: предметні картинки.

Хід гри: вихователь називає слова, але демонструє зовсім протилежні об'єкти. Діти, якщо те, що каже вихователь, жива природа, плещуть у долоні, а якщо нежива – не плещуть.

Соняшник, сонце, ячмінь, білка, півень, повітря, капелюх, суниця, козушок, автобус, береза, дощ, син, земля, вода, небо, батько, мати, онук, море, сад, кінь, віл, долина, соловей, буряк.

Тема: На доброму серці світ тримається

Мета: розвивати відповідальність, людяність, вміння співпереживи та співчувати іншим, захищати, не полишати в біді. Виховувати кращі людські якості, почуття доброти та гідності. Дати знання про добрі, гідні вчинки. Сформувані поняття «добро».

Хід заняття

1. Читання оповідання В .О.Сухомлинського «Щоб метелик не наколовся».

Щоб метелик не наколовся

Дівчинка Зоя гуляла у саду. Вона підійшла до акації. На акації гострі-прегострі колючки.

Над акацією літає барвистий метелик. Ой, як же йому не страшно літати! Налетить на колючку – що ж тоді буде!

Підійшла Зоя до акації. Зломила одну колючку, другу, третю.

Мама побачила й питає: «Що ти робиш, Зою? Навіщо колючки зламуєш?»

«Щоб метелик не наколовся,» – відповіла Зоя.

2. Бесіда за змістом.

- Чи можна назвати Зою доброю?
- Якою, на вашу думку, має бути людина з добрим серцем?
- Уявіть собі, що ви – метелик, ви вирішили подякувати Зої за її добре серце. Назвіть слова, які б ви подарували дівчинці.
- Ви побачили метелика, що заплутався у павутинні. Як би ви вчинили?

3. Гра на розвиток емоційно-вольової сфери «Чарівний промінчик».

Мета: виховувати взаємодопомогу, оптимізм.

Хід гри: вихователь пропонує дітям уявити, що одного разу сонечко надіслало на землю добрий чарівний промінчик.

Діти повинні придумати, чим і як чарівний промінчик допоможе людям у різних ситуаціях.

- Хтось заблукав у лісі.
- Хтось посварився зі своїм товаришем.
- Хтось отримав зауваження.
- У когось захворіла мама.
- Хтось запізнився на потяг тощо.

Наприклад, людині, яка запізnilась на потяг, промінчик подає квиток на сонячний потяг. На ньому людина доїде до сонечка, яке почастиє її сонячним обідом, а потім промінчик миттєво віднесе її в те місце на Землі, куди вона хоче потрапити.

4. Дидактична гра «Добрий друг».

Мета: Розвивати вміння оцінювати власні вчинки та вчинки своїх друзів; виховувати чемність, уміння допомагати; учити відрізняти добро від зла.

Хід гри: вихователь пропонує розповісти про своїх друзів, їх добрі вчинки.

Тема: Самостійні та хоробрі дітлахи

Мета: розвивати самостійність, бажання обходитись своїми силами, розв'язувати самостійно проблеми; усвідомлення самоактивності для продуктивної життєдіяльності. Виховувати кращі моральні якості людини. Формувати у дітей такі поняття, як самостійність, хоробрість.

Хід заняття

1. Читання оповідання В.О.Сухомлинського «Ніна і гусак».

Ніна і гусак

П'ятирічна дівчинка Ніна йшла з дому в дитячий садок.

На стежці, якою йшла Ніна, сидів великий білий гусак. А поруч з ним сиділо з десяток менших гусей і десятків зо три гусенят.

Ніна з острахом глянула на гусака. Який він великий і страшний, який у нього довгий дзьоб.

Боязко оглядаючись, Ніна зійшла зі стежки, щоб обминути гусака. А гусак підняв голову, зашипів, підбіг до Ніни й ущипнув її за ногу. Гуси весело гелготіли

Ніна заплакала і втекла додому.

Вона розповіла мамі про те, як на неї напав гусак.

Мама сказала Ніні:

Не треба боятися, він і не нападатиме. Дивись на нього сміливо, йди на нього, не обминай.

Ніна знову пішла тією ж стежкою. На стежці сидів гусак, а поруч з ним – гуси й гусенята.

Ніна сміливо глянула на гусака. Гусак сидів на стежці і ніби ждав, що ж воно буде.

А Ніна все йшла до нього і йшла стежкою й дивилася сміливо, думаючи: не боюсь я тебе, гусаче.

Гусак злякався, зійшов з стежки, побіг, оглядаючись, по траві, а за ним побігли гуси й гусенята.

А Ніна сміливо йшла стежкою.

Гуси про щось тривожно загелкотіли.

2. Бесіда за змістом твору.

- Що допомогло Ніні перебороти свій страх?

- Чи траплялися з вами схожі ситуації і що ви робили у цьому разі? Розкажіть про свій хоробрий вчинок.

3. Вправа «Хоробрі дітлахи».

Запропонувати дітям перерахувати якості, які потрібні людині, щоб стати самостійним та хоробрим. Наприклад, наполегливість, сміливість, вміння долати труднощі, бажання обходитись без сторонньої допомоги.

4. Дидактична вправа «Допоможемо порадою».

Мета: розвивати уважність, уяву, обачність; вправляти в умінні самостійно оцінювати ситуацію, довести можливість обходитись своїми силами.

Вихователь пропонує проблемні ситуації. Кожна дитина розповідає, як допомогти людині навчитись хоробрості та самостійності в тій чи іншій ситуації.

Тема: Сиве марево туману

***Мета:** розвивати спостережливість та пізнавальні процеси (сприймання, увагу, пам'ять, мислення, уяву). Виховувати інтерес до явищ неживої природи. Уточнити уявлення дітей про процес випаровування води і характерні властивості водяної пари; сформувати поняття про туман як явище неживої природи.*

Хід заняття

1. Загадування загадок.

Сиві воли усе поле затягли. (Туман)

Сивий кінь на весь світ заліг. (Туман)

Не дід, а сивий, не спить, а стелиться, вкриває землю й океан, а звуть його... (*туман*).

2. Розглядання картини, бесіда за змістом.

- Погляньте на картину. Чому предметів, які зображені на ній, майже не видно?

- Що це за густа молочна завіса?

- Хто знає й розкаже, як утворюється туман?

- В яку пору року туманів найбільше?

3. Розповідь про туман.

Утворення туману пов'язане з охолодженням повітря. У процесі його охолодження водяна пара, що знаходиться в ньому, перетворюється на краплини. Вони зависають в повітрі. їх можна відчутти диханням, обличчям. Краплинки-невидимки перетворюються на густу молочно-білу завісу.

4. Читання оповідання В. О. Сухомлинського «Дід Осінник».

Дід Осінник

У темному лісі живе дід Осінник. Спить на сухому листі й сторожко прислухається до пташиного співу. Як тільки почує сумну журавлину пісню «курли-курли» підводиться й каже:

- Прийшла моя година. Відлітають до теплого краю журавлі.

Виходить з лісу дід Осінник – сивий, у сірому дощовику. Де пройде, там листя жовтіє й опадає на землю. Виходить на узлісся, сідає, прихиляється до дуба й тихо-тихо щось мугиче.

Це не пісня, а осінній вітер... Коли дід співає, його борода росте, розвівається за вітром. Ось вона вже простяглась луками. Посіріли луки.

1. Осінній туман, – кажуть люди.

І не здогадуються, що це ж борода діда Осінника.

5. Дидактична гра «Живе, неживе».

Мета: виховувати спостережливість; розвивати уважність, кмітливість; закріплювати вміння розрізняти поняття «жива та нежива природа».

Матеріал: зелені та білі картки для кожної дитини.

Вихователь показує предмет. Якщо він належить до неживої природи, то діти піднімають білу картку, якщо до живої – зелену.

Тема: Як тварини до зими готуються

Мета: розвивати спостережливість, відповідальність, бажання брати на себе обов'язок, гідно його виконувати, усвідомлювати цінність. Виховувати бережне ставлення до тварин. Формувати у дітей узагальнене уявлення про зміни в житті тварин восени, підвести до розуміння особливостей пристосування тварин до умов середовища.

Хід заняття

1. Читання оповідання В. О. Сухомлинського «Як їжачок до зими готувався».

Як їжачок до зими готувався

Був собі в лісі їжачок. Знайшов він кімнатку в дуплі старої липи. Тепло в ній і сухо. От він там і живе.

Настала осінь. Падає жовте листя з дерев. Скоро й зима настане. Почав готуватися їжачок до зими. Сходив до лісу, понаколював на свої голочки сухого листя. Приніс до кімнатки, настелив, стало ще тепліше.

Знову їжачок подався до лісу. Назбирав грушок, яблук, шипшини. Приніс на голках до хатини, склав у бочці. А бочку зробив із березової кори. Ще раз почимчикував їжачок до лісу. Нашукав грибів, насушив їх і теж поклав у бочку.

Тепло і затишно їжачкові, але сумно одному. Захотілося знайти товариша. Пішов він до лісу, зустрів зайчика. Не хоче зайчик іти в хатинку до їжачка. І сіра мишка не хоче, і ховрашок не хоче. Бо в них свої нори. Зустрів їжачок цвіркуна. Сидить цвіркун на сухій стеблині, дрижить від холоду. "Йди до мене жити, цвіркуне". Пострибав цвіркун у хатину до їжачка –радий-раденький...

Настала зима. Їжачок цвіркунові розказує казку, а цвіркун пісню їжачкові співає.

2. Бесіда за змістом твору.

- Де жив їжачок?
- Як він готувався до зими?
- Чому було сумно їжачкові?
- Кому він запропонував жити з ним? Хто погодився?

3. Бесіда за творами В. О. Сухомлинського.

Запропонувати дітям пригадати твори В.О. Сухомлинського «Старий пень», «Як їжачок до зими готувався», «Дивний мисливець». Звернути увагу дітей на зміни в житті тварин у зв'язку із приходом іншого сезону.

4. Дидактична гра «Де чия домівка».

Мета: розвивати спостережливість; закріплювати знання назв житла диких тварин.

Матеріал: картки із зображенням диких тварин і їхнього житла (нора, дупло, барліг, пеньок, дерево, кущ).

Хід гри:

Дітям пропонують картки із зображенням тварин та із зображенням різного житла тварин. Пропонують для кожної тваринки знайти домівку.

ДОСВІД РОБОТИ

*вихователя дошкільного навчального закладу № 15
м. Хмельницького Драч Л.Р., випускниці
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
на тему: «Вплив творів Василя Сухомлинського на мов-
ленневий розвиток дітей дошкільного віку»*

Вирішальне значення для повноцінного розвитку дитини має своєчасне оволодіння мовою, усім її багатством виражальних і змістовних засобів рідної мови. Мовлення тісно пов'язане з пізнавальним розвитком дитини, прилученням її до основ морально-етичної та художньої культури. Основним засобом розвитку мовлення дітей дошкільного віку є спілкування в різних його формах.

В. О. Сухомлинський стверджував, що завдання вихователя не лише навчити дитину, а й організувати умови для її морального, інтелектуального, емоційного і фізичного розвитку: «Дайте дитині почуття гордості, розбудіть в ній добро, увагу, любов, турботу, чуйність. А для цього поведіть в кімнату казок. І головне – дайте дитині прекрасних вихователів».

В. О. Сухомлинський не уявляв виховання без постійних бесід, оповідань про красиві вчинки людей, казкових героїв, тварин, птахів. Він розробив цілу серію ігор з малятами, мудрі оповідання, казки з творчими завданнями які примушували замислюватись над вчинками, ненав'язливо вчили прекрасного, справедливого, ніжного, доброго. Вони ще більше вабили дітей, кликали до роздумів, розвивали їх творчий потенціал. Вчили дітей висловлювати свої думки, працювати в групах, ставити вистави, малювати.

У своїй роботі Людмила Романівна не копіює повністю методіку В. О. Сухомлинського, а бере з неї цікаве і доступне дітям, поєднуючи з досвідом своєї роботи.

Своїм завданням вона визначила не накопичення дітьми знань різних казок і придумування нових, а навчання дітей вільно володіти рідною мовою, вміти виражати свою думку, знаходити вихід з різних життєвих ситуацій як зараз, так і в майбутньому.

КОНСПЕКТИ ЗАНЯТЬ

Тема: «Ледача подушка»

Мета: вчити дітей уважно слухати казку, вміти робити певні висновки. Закріпити вивчені прислів'я, розвивати мислення, виховувати працелюбство, сформувані негативне відношення до лінощів.

Обладнання: твір, загадки, прислів'я, магнітофоний запис пісні.

Хід заняття

1. **Загадування загадки:** «Два брюшка, отири вушка. Що це?»

- Чому ви думаєте, що це подушка?

- Для чого потрібна подушка людям?

- Чи може людина обійтися без подушки?

- Послухайте, я вам розповім як вчинила одна дівчинка зі своєю подушкою. (Вихователь читає казку «Ледача подушка»).

Бесіда за змістом казки: На що скаржилась Іринка дідусеві? Що порадив їй дідусь? Що зробила Іринка вранці зі своєю подушкою? Чому дідусь посміхався? Як ви гадаєте, хто був ледачий, дівчинка чи подушка? Чому так думаєте? Чи добре бути ледачим? Чому?

Ось як говорять про це *прислів'я*:

«Праця людину годує», «Маленька праця краща за велике безділля», «Лінь гірша за хворобу».

- Діти, а як називають людей, які люблять працювати?

- Про працюючих людей так говорять: Хто перший у праці, тому всюди слава.

- Тож будьте і ви завжди працюючі, відганяйте від себе лінь. Працюючих людей всі поважають, про них пісні складають. (Вихователь включає магнітофон, і діти слухають пісню).

Тема: «Кмітливий скляр» (*комбіноване заняття*)

Мета: уточнити знання дітей про зміни в природі взимку: знання про казки, збагатити мову дітей новими прислів'ями, загадками; викликати зацікавленість до різних явищ у природі.

Обладнання. Твір, прислів'я, загадки, телеграма із загадками від казок, вірші «Мови нашої слова», папір, олівці.

Хід заняття

Вихователь:

- Діти, зараз всі на килимок, там послухаємо казку про чудовий, про льодок. Називається ця казка «Кмітливий скляр».

(Вихователь розповідає казку і після слів: «Хто ж той скляр? – запитав Юрко у тата» – вихователь звертається до дітей).

- Діти, підкажіть хлопчику, хто той скляр? (Мороз)

- А який зараз у нас місяць? (Лютий)

Про зиму і про лютий люди кажуть:

Місяць лютий – спитає, чи взутий?

Багато снігу багато хліба.

Сонце блищить – мороз тріщить.

- А ось як про лютий говорять у вірші.

(Вихователь читає вірш Т. Коломієць «Лютий»).

- А зараз ми пограємо в гру «Назви слова-дії».

Вітер – дме, повіває, гуляє, ущухає.

Сніг – летить, падає, тане, рипить, ліпиться, розсипається.

Мороз – тріщить, щипає, кусає, малює, морозить.

- А які зимові загадки знаєте ви?

- До нас у гості я запросила ваші улюблені книжки. Але щось трапилось, і вони не прийшли, а надіслали телеграми. Відгадайте, хто надіслав нам такі послання?

«Дуже засмучена. Мишка випадково розбила моє яечко, прийти не зможу» Курочка Ряба).

«З'їв семеро козенят, болить живіт» (Вовк і семеро козенят).

«Ніяк не витягнемо ріпку, тому прийти не зможу» (Ріпка).

«Лиска вкрала Півника, іду рятувати» (Котик і Півник).

«На півбока луплена, сиджу в зайчиковій хатці, нікого не пускаю» (Коза-Дерева).

«Хотів бока залатати, та зав'яз у бичка в смолі» (Солом'яний Бичок).

«Хотіла приїхати, та з'їли мою гусочку» (Лисичка з качалкою).

- Не будемо, діти, сумувати за гостями, бо ви самі умієте казки розповідати та показувати.

(Інсценівка казки В. Сухомлинського «Білочка і дятел»).

Діти, ви так чудово нам розповідали, такі красиві слова промовляли:

Бо мови нашої слова,

Неначе музика жива,

Неначе роси росянисті,

Неначе хвильки сребристі...

- Давайте тепер намалюємо малюнки до тих казок, герої яких надіслали нам телеграми. Вибирайте, хто до якої казки буде малювати (*діти малюють сюжети казок, в кінці заняття вихователь з дітьми робить виставку малюнків*).

ДОСВІД РОБОТИ

вихователя дошкільного навчального закладу № 1 «Канітошка» м. Хмельницького Кузьмової В. В., студентки зочного відділення факультету дошкільної освіти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

РОЗВИТОК СЛОВЕСНОЇ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Реформування змісту дошкільної освіти передбачає впровадження у педагогічну практику інтегрованого підходу, суть якого полягає у об'єднанні між собою у ціле окремих частин освітнього

процесу. Внаслідок цього дитина не стільки набуває знань з окремих напрямів, скільки цілісних знань про життя, світ, в якому вона живе, природу, людей, саму себе.

Літературні твори В.О. Сухомлинського – це друзі і вчителі дітвори, які допомагають їм краще пізнавати навколишній світ, роблять їх добрішими, людянішими, викликають бажання пронести чудові риси позитивних персонажів через своє життя.

Використання літературних творів В.О. Сухомлинського у роботі з дошкільниками дає можливість через красу рідного слова, донести до них духовне багатство народної культури, розвивати інтелектуальні, моральні, естетичні, творчі сили дитячої душі, формувати всебічно розвинену особистість.

Кузьмова Валентина Віталіївна розробила конспекти занять для розвитку словесної творчості старших дошкільників, використовуючи літературну спадщину В. О. Сухомлинського.

Валентина Віталіївна зазначає, що естетичні, моральні та інтелектуальні почуття народжуються в душі дитини під впливом казкових образів, активізують мислення, що в свою чергу стимулює потік думок, уяву дітей. Кожний твір В. О. Сухомлинського по-своєму цікавий, захоплюючий, їх сюжетна лінія стимулює до створення власних подій, сюжетів, а лексичне багатство сприяє активізації словника дітей різними образними висловлюваннями, частинами мови, виховує у дітей позитивні моральні якості та сприяє розвитку словесної творчості дітей.

Кузьмова В. В. пропонує систематично читати дітям твори В. О. Сухомлинського. Адже використання цих творів значною мірою сприяє розвитку словесної творчості старших дошкільників, а також робить їх життєдіяльність різнобічною і ґрунтовнішою.

КОНСПЕКТИ ЗАНЯТЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ СЛОВЕСНОЇ ТВОРЧОСТІ ЗАСОБОМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

ЗДИВУВАВСЯ МУРКО

Мета: Зв'язне мовлення: вчити дітей складати творчі розповіді – закінчувати казку, розпочату вихователем: залучати до аналізу придуманої кінцівки.

Грамматика: учити дітей утворювати іменники від прикметників.

Звукова культура: вправляти дітей у вимові звука ж, розвивати темп мовлення; виховувати товариськість, доброзичливість, розвивати пам'ять, творче мислення, увагу.

Матеріал: іграшки для створення ігрової ситуації, оповідання В.О.Сухомлинського «Як здивувався Мурко».

Попередня робота: спостереження за поведінкою квочки з курчатами, ката.

Хід заняття

1. Вступна частина. Розповідь вихователя.

В.О. Сухомлинський працював з дітьми і записав багато оповідань, які складала діти. Сьогодні я розповім вам історію, яку для вас записав у книжку В.О.Сухомлинський, а називається вона «Як здивувався Мурко».

2. Основна частина.

Читання твору

Був собі у бабусі старий кіт Мурко. Лежить Мурко напроти сонця, гріється. Заплющив очі, спить, поклав голову на лапки. Тільки хвостиком махає, мух відганяє.

На подвір'ї ходило курча. Воно відбилося від квочки й жалібно пицало. Побачивши ката, замовкло. Підійшло тихенько до нього, притулилося й очі закрило. Тепло йому біля котового кожущка.

Мурко відчув, що до нього хтось притулився. Розплющив очі – курча.

Здивувався: та й сміливе ж яке!

Дивиться Мурко на курча, дивується й не знає, що йому робити. А чи лякати курча, щоб утекло, чи хай собі гріється.

Бесіда за змістом твору: Який був у бабусі кіт? Як його звали? Що він робив? Чому? Що сталося з курчам? Що подумав кіт?

Придумування дітьми закінчення цієї історії.

А давайте ми з вами придумаємо свій кінець цієї історії. Ось послухайте, якби я закінчила цю історію (зразок вихователя):

Подумав Мурко і вирішив: не буду чіпати курча, адже воно і так налякане, ще й заблукало, нехай погріється.

А тим часом курча загрілося, розплющило очі і побачило ката Мурка, який лагідно муркотів біля нього. Курча дуже зраділо. Аж раптом вони почули крик квочки, яка шукала курча. Вона підійшла до ката, схилила голову, і ніби подякувала котові, який врятував її дитинча. Радісно вона повела курча додому.

А тепер, дітки, подумайте, і розкажіть свою історію про пригоду ката Мурка. (План розповіді)

- Що зробив далі Мурко?

- Що зробило курча, відкривши очі?

Діти закінчують казку. Вибираємо кращу кінцівку, оцінюємо розповіді дітей.

Фізкультхвилинка.

Проблемні запитання.

Як знайти шлях додому, якщо ви заблукали в місті?

Граматика.

- Бабусин кіт. Як інакше можна сказати про цього кота? (кіт бабусі). А як можна сказати про котячий хвіст, біляче дупло, їжакові колючки, бджолиний мед, заячі вуха, вовчі зуби, мишачу нірку, тощо.

Звукова культура.

Заучування скоромовки: *«Лежебока рижий кіт відлежав собі живіт»*

3. Заключна частина.

Підведення підсумків

- З яким твором ми познайомились?

- Чи сподобався вам твір?

На мою думку, ваш твір також був цікавим і захоплюючим. Молодці!

КРАПЛИНА РОСИ

Мета: зв'язне мовлення: продовжувати учить дітей відповідати на запитання вихователя, складати власну казку про героя твору, розвивати вміння складати творчу розповідь.

Словник: збагачувати словник прислівниками місця і часу, вчити правильно будувати речення з обставинами часу.

Звукова культура: вправляти дітей у вимові звука щ, розвивати темп мовлення; виховувати вміння працювати за словесною інструкцією, розвивати творче мислення.

Матеріал: оповідання В.О.Сухомлинського «Краплина роси», скоромовка.

Попередня робота: спостереження за дощем, грозою, росою, досліди з водою (показати, як вода випаровується, осідає та висихає).

Хід заняття

1. Вступна частина.

Бесіда: Діти, нещодавно ми з вами спостерігали за росою. Давайте згадаємо, яка вона? А зараз я вам прочитаю оповідання про пригоду Краплини роси.

2. Основна частина.

Читання твору В.О. Сухомлинського «Краплина роси».

Рано-вранці на квітці троянди прокинулася краплина роси.

- Як я тут опинилась? – думає Краплина. – Увечері я була високо в небі. І захотілося їй знову в небо.

Пригріло сонечко. Випарувалася Краплина, піднялась високо в небо, до самого Сонечка. А там тисячі інших краплинок. Зібралися усі в чорну хмару і затулили сонце.

- Чого це ви заховали мене від людей? – розгнівалось Сонечко. І послало на хмару вогненну стрілу. Вдарила вогненна стріла, заgrimів грім. Злякалась чорна хмара і розсипалась. Пішов дощ. Упала Краплина на землю.

- Дякую тобі, Краплино, – промовила Земля. – Я так скучила за тобою.

Бесіда за змістом оповідання.

- На якій квітці і коли прокинулась Краплина роси?
- Де вона була увечері?
- Що сталося з Краплиною коли пригріло сонечко,? Чому?
- Як в небі утворилась чорна хмара?
- Чому розгнівалось сонечко? Що воно зробило?
- Що сталося далі з Краплиною?
- Чому Земля подякувала Краплині?

Складання казки дітьми. А давайте уявимо, що ми з вами письменники. І зараз кожен з вас складе власну казку про Краплинку і Сонечко. Ось послухайте, яку казочку склала я (зразок вихователя).

Жила на світі Краплинка. Вона дуже любила подорожувати. Одного ранку Краплина спустилася на квіточку троянди і розбудила її від сну. Квітка прокинулася і розкрила свої пурпурові пелюстки, зачарувавши всіх своєю красою.

Подивилась Краплинка на прекрасну троянду і зраділа, що зуміла пробудити таке чудо. Вдень сонечко припекло сильніше і Краплина випарувалася, знову повернулася в хмаринку. Дуже зраділи друзі краплинці. Вони закрутилися в хороводі біля сонечка. Пішов на землю дощ теплий і дрібненький. Сонечко весело посміхнулось. Земля щиро подякувала. В небі радісно виблискувала веселка.

Подумайте, хто будуть герої вашої казки? Що будуть робити? (Відповіді 2-3 дітей)

Фізкультхвилинка.

Проблемні запитання.

- Уяви собі, що ти попав під дощ. Як ти намагатимешся сховатися?

- Куди не можна ховатися, якщо гримить грім і б'є блискавка? Чому?

- Якщо йде дощ, під яким куцем сховається зайчик?
- Якщо білий камінь кинути у Чорне море, яким він стане?
- В який посуд не можна налити води?

Словникова робота.

Дидактична гра «Хто більше назве слів». Коли прокинулась Краплина? Коли вона була високо в небі? Куди їй захотілося знову?

Як піднялась в небо Краплина? Як розгнівалось Сонечко? Куди упала краплина?

Звукова культура. Заучування скоромовки.

Виріс щавлик після дощу,

Наварила шука борщу.

І шепнула на вушко лящу:

- Йди, щавлевим борщем пригощу.

3. Заключна частина.

4. Проведення підсумку.

- З яким твором ми познайомились?

- Чи сподобався вам твір?

На мою думку, ваш твір також був цікавим і захоплюючим. Молодці!

ЧЕРЕЗ ПОТІК

Мета: зв'язне мовлення: учити дітей складати творчі розповіді, придумувати закінчення розповіді.

Граматика: учити утворювати слова за допомогою суфіксів.

Словник: заучувати прислів'я про дружбу, виховання товарищескості, взаємодопомоги.

Матеріал: оповідання В.О.Сухомлинського «Через потік», прислів'я про дружбу.

Хід заняття

1. Вступна частина.

Бесіда:

Діти, як ви думаєте, кого можна назвати другом? Чому?

2. Основна частина.

Читання початку твору.

Дітям пропонуються послухати початок твору В.О.Сухомлинського "Через потік".

Андрійко і Ніна; школярі-першокласники поверталися зі школи. На шляху був яр. Припекло сонце, розтанув сніг. І ярком потекла вода. Шумить бурхливий потік. Стоять перед потоком Андрійко і Ніна. Андрійко швидко перебрів через потік, став на протилежному березі. Подивився хлопчик на Ніну, й соромно йому стало. Бо він же в чобітках, а Ніна – в черевичках. Як же вона перебрела?

Бесіда за змістом твору.

В яку пору року відбувалася подія? Чому ви так вирішили? Звідки діти поверталися додому? Що їм перегородило дорогу?

Чому Андрійко перебрів потік, а Ніна ні? Про що він подумав на другому березі?

Придумування кінця оповідання.

А тепер давайте ми закінчимо це оповідання:

- Як ви гадаєте, що сталося далі?
- Чи перебрєде Ніна через ярк?
- Хто їй допоможе? Як саме? Чому?

(Діти складають свої розповіді, придумуючи закінчення до початку розповіді за поданим планом)

А тепер послухайте, як закінчує оповідання сам автор.

«Ой, як недобре я зробив, – подумав Андрійко. – Чому я не зразу побачив, що Ніна в черевичках?» Андрійко перебрів потік назад, підійшов до Ніни і каже:

- Це я хотів довідатися, чи глибоко. Бо переправлятися будемо вдвох.

- Як? – здивувалася Ніна. – Адже я в черевичках.

- Сідай мені на спину, – сказав Андрійко. Ніна сіла на спину Андрійкові й хлопчик переніс її.

Фізкультхвилинка.

Проблемні запитання,

- Чому Андрійкові стало соромно?

- Чи добре він вчинив, неправильно пояснивши Ніні причину свого першого переходу через струмок?

- Як би ти вчинив на місці Андрійка?

ГраMATика

Утворіть нові слова від слів: сонце, сніг, яр, берег, чобітки, спина.

Вивчення прислів'я:

«Справжній друг – завжди допоможе», «Другові завжди домагай, друга завжди виручай».

3. Заключна частина.

Яке оповідання ми сьогодні слухали? Що найбільше сподобалось у творі? Чому?

Отже, давайте і ми з вами будемо друзями та допомагатимемо один одному у складних ситуаціях.

СНІЖИНКА

Мета: зв'язне мовлення: вчити змінювати сюжет тексту, використовуючи малюнки, розвивати мовлення, мислення, уяву, вміння складати творчу розповідь.

Словник: активізувати словник дітей характеристиками сніжинки.

Звукова культура: вправляти у вимові звука с], розвивати темп мовлення, мовне дихання, виховувати у дітей любов до краси, природи та захоплення нею.

Матеріали: оповідання В.О.Сухомлинського "Хлопчик хотів пригубити сніжинку", малюнки.

Попередня робота: спостереження за сніжинками, проведення дослідів зі снігом.

Хід заняття

1. Вступна частина.

Бесіда.

- Що відбувається за вікном?
- Чому це явище так називається?
- Які сніжинки? (легкі, ніжні, білі, гарні, холодні, прозорі)

2. Основна частина.

Читання твору

Послухайте історію, яку записав відомий вам письменник В.О.Сухомлинський, називається вона «Хлопчик хотів приголубити сніжинку.»

З неба летіла на землю сніжинка. Вона була легка, ніжна, прозора, мов пушинка. І красива, мов зірка. На землі стояв хлопчик. Він бачив, як падає сніжинка. Хлопчик думав: ось впаде комусь під ноги і її затопчуть. Ні, не треба падати сніжинці на землю. Він захотів приголубити сніжинку. А вона впала на теплу, добру руку хлопчика й розтала. Хлопчик з жалем дивився на руку. На долоні блищить крапелька мов сніжинка.

Бесіда за змістом твору

- Яку пору року описано в оповіданні?
- Що падало з неба на землю?
- Який вигляд мала сніжинка?
- Чому він хотів врятувати сніжинку?
- Що сталося зі сніжинкою на його долоні?

Створення власного сюжету оповідання за малюнками.

Мені дуже сподобалось це оповідання. І я вирішила намалювати малюнки. А зараз будемо розповідати своє оповідання за цими малюнками. Але зі своїм кінцем.

Отже, послухайте мою історію (Зразок вихователя). З неба на землю летіла сніжинка. Вона була дуже красива і мерехтлива. Хлопчик довго стояв і милувався нею. Та раптом знялася метелиця і ще багато-багато сніжинок закружилось у таночку. Всі вони були такі ж красиві. Хлопчик посміхнувся і подумав: «Яка краса! А де ж моя сніжинка? Куди вона летить?» Хлопчик поглянув у вікно. На склі побликувала його красуня-Сніжинка. А тепер спробуйте і ви. (Розповідь 2-3 дітей)

Фізкультхвилинка.

Дитяча гра "Летять сніжинки".

Проблемні запитання

Фантазуючи уявіть, що ви – сніжинки. Яку б долю ви хотіли собі обрати? Чи можна крапельку водички перетворити у сніжинку заморожуванням у холодильнику?

З чого і як утворюються сніжинки і гарні візерунки на морозному склі?

Звукова культура

Вивчення скоромовки: «У нашої Сані – поламалися сани».

3. Заключна частина. Яке оповідання ми сьогодні слухали? Що найбільше сподобалось у творі? Чому? А зараз перетворимось на сніжинки і пограємо у гру «Вітерець і сніжинки».

ДОСВІД РОБОТИ

*вихователя дошкільного навчального закладу №40
м. Хмельницького Бабійчук І. В., випускниці
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії*

ВПРОВАДЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ОСВІТНЬО- ВИХОВНУ РОБОТУ З МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Оцінюючи рідну мову як найталановитішого вчителя і вихователя, як безцінне багатство, як живодайне і невмируще джерело, з якого дитина черпає уявлення про світ, Василь Олександрович Сухомлинський радив виховувати у дітей інтерес і любов до рідної мови. Він дбав про різні аспекти мовного розвитку дітей дошкільного віку: збагачення їхнього словника, розвиток зв'язного мовлення та словесної творчості.

Бабійчук Ірина Володимирівна втілює настанови В. О. Сухомлинського в роботу дошкільного навчального закладу з розвитку мовлення з дітьми старшого дошкільного віку. Провідними формами роботи з навчання дітей рідної мови та розвитку мовлення вона обрала такі:

- екскурсії в природу;
- читання художніх творів В.О.Сухомлинського;
- поетична творчість дітей, придумування ними розповідей і казок;
- уроки прекрасного;
- інтегровані та комплексні заняття на основі змісту творів В. О. Сухомлинського;
- тематичні свята;

Ці форми роботи, як зазначає Бабійчук І. В., передбачають послідовну реалізацію принципів – від диференціації через індивідуалізацію до інтеграції. Крім того, у своїй роботі вихователька зосереджує педагогічний вплив на стимулюванні ініціативи й активності дітей на заняттях: чим більше дитина говорить, тим ефективніше саме заняття; максимальному використанні ігрових прийомів; систематичному використанні ускладнених варіантів завдань.

Проведення таких цікавих і нетрадиційних форм роботи сприяє розвитку у дітей спостережливості, уміння порівнювати, зіставляти, робити узагальнення, і всі ці складні розумові процеси проходять невимушено та легко.

Особливу увагу у своїй практиці Бабійчук І. В. приділяє розвитку діалогічного та монологічного мовлення. Мовленнєве спілкування приходить через усі види діяльності, тому мета таких занять – навчити дітей спілкуватися з дорослими та однолітками, навчити розповідати, складати розповіді, казки, збагатити словник, сформулювати образність та виразність мовлення.

Перш, ніж діти набувають вміння про щось або про когось розповідати самотійно, потрібно сформувати у них уміння переказувати твори. Цей метод розвитку зв'язного монологічного мовлення виступає провідним у даній системі роботи, тому що несе в собі неабияке значення у підготовці до школи. Твори, підібрані для переказу, доступні для розуміння, прості, з чіткою конструкцією – початком, серединою, кінцем.

Читання художньої літератури не тільки виховує, воно допомагає розв'язати низку мовленнєвих завдань: збагатити словник, активізувати артикуляційний апарат, удосконалювати граматичні навички, формувати уміння дітей логічно, послідовно, граматично правильно висловлювати власні думки та переказувати літературні твори.

Використовуючи літературні твори В.О.Сухомлинського на заняттях, варто продумувати необхідну наочність (вид театру, ілюстрації, картини тощо), прийоми керівництва дитячими переказами, вдало підбирати засоби виразності. Необхідно проводити попередню роботу: під час спостережень природи звертати увагу дітей на зміни, що відбуваються, розповідати про явища природи, про комах, про тварин. Як зацікавлюючий момент включати загадки-описи, а для зняття нервового напруження використовувати народні ігри, фізкультхвилинки, ігри-емпатії.

Матеріал занять носить сезонний характер. Із змінами сезонів (осінь, зима, весна) поповнюється лексика дітей словами – описами пір року, сезонних явищ природи. Глибокий моральний підтекст

творів В.О.Сухомлинського поєднується із навчанням дітей вміти описувати моральні критерії, душевні стани, емоційні переживання.

Вихователь рекомендує в кінці кожного кварталу проводити контрольні заняття з метою виявлення рівня засвоєння знань, умінь та навичок дітьми. Заняття можуть носити як комплексний, тематичний, так й інтегрований характер. За змістом вони набувають характеру природничого з мовленнєвим навантаженням або ж з оцінкою моральної ситуації і визначення критеріїв духовності та культури соціальної поведінки. В той же час вирішуються завдання мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенції дошкільника. Практика роботи педагогічних колективів показала, що творче використання педагогічних знахідок В.О.Сухомлинського значною мірою сприяє розвитку мовлення дітей, а також робить підготовку до школи різнобічнішою, гармонійнішою, ґрунтовнішою, а це сприятиме їх успішному навчанню не тільки в початкових, а й середніх та старших класах школи.

Отже, якщо втілювати в навчально-виховний процес педагогічну та літературну спадщину В.О.Сухомлинського, то це підвищить якість роботи з розвитку мови дітей старшого дошкільного віку та сприятиме всебічному гармонійному розвитку особистості.

Бесіда за твором Василя Сухомлинського «Тихо, тихо, бабуся відпочиває»

Мета: вчити естетично ставитися до людського довкілля, за допомогою кольорів, форм, ліній, передавати враження про людей, свої почуття; продовжувати вчити орієнтуватися в тому, як колір відповідає настрою людини; розвивати у дітей інтерес до творів В. Сухомлинського, вміння розповідати про свою родину, виділяти чесноти бабусі, розповідати про них; збагатити досвід дітей соціально прийнятною мораллю – стареньких треба поважати, піклуватися про них; виховувати любов та повагу до бабусі, бажання влаштувати їй свято.

Обладнання: репродукція картини Є. Гапчинської "Пустомелики".

Хід бесіди

Вихователь:

- Діти, ви любите казки? А хто їх вам розповідає найчастіше? Як ви піклуетесь про своїх рідних, коли їм кепсько? Я хочу прочитати вам оповідання про бабуся В. Сухомлинського «Тихо, тихо, бабуся відпочиває».

Запитання до дітей:

- Чому уві сні плакала бабуся?
- Якою була її онука, що ви можете про неї сказати?
- Як ви називаєте свою бабуся?

- Як ще можна назвати бабусю? (*Бабусенька, бабуся, бабуня.*)
- Як з вами бабуся грається?
- Розкажіть, що вміє робити ваша бабуся?
- А чи навчила вас чогось бабуся?
- Хто ліпив з бабусею пиріжки, вареники?
- А які у бабусі руки?

Вихователь показує картину Євгенії Гапчинської «Пустомелики» і пропонує дітям розказати вірш.

Вміє бабуся шити і прясти.

Вміє смачні пиріжки випікати...

Тортики, пряники ще й марципани.

Кращі вони і смачніші, ніж у мами.

Вихователь: Діти, вдихніть аромат.

- Що так пахне?
- А тепер зверніть увагу на кольорову гаму картини.
- Які кольори використано?
- Чому художник обрав саме їх?
- Що ви відчуваєте, коли дивитесь на картину? (*Радість, задоволення, хочеться сісти за стіл.*)

Вихователь: Кожен із цих кольорів має своє значення. Яке? (*Спочатку діти висловлюють свої асоціації з кольорами.*)

- Блакитний символізує ніжність, мир, красоту та любов. Його стихії – повітря та вода.

- Рожевий – колір весни, радості, щастя, ніжних почуттів і любові.

- За допомогою кольорів художник передає настрій картини.

- Який на картині настрій? (*Святковий, щасливий.*)

- Тепер пофантазуймо і потішмо наших бабусь, намалюймо їм гостинці і влаштуймо маленьке свято.

Діти малюють, пояснюють, що вони намалювали.

Конспект інтегрованого заняття з використанням твору

В. О. Сухомлинського «Чорні руки»

Завдання: розвивати вміння пояснювати значення та важливість різних частин тіла людини, зокрема рук, навички доказовості під час гри-полілогу «Долоньки для сонечка»; виховувати повагу, шанобливе ставлення до працюючих, умілих людей та бажання навчитись самим добре працювати; вчити дітей розуміти зміст твору та виділяти його головну думку, аргументувати свою відповідь прикладами з власного досвіду, розуміти значення переносних виразів «золоті руки», «білоручка», «чорні руки»; уточнити знання про своє тіло; викликати бажання більш детального пізнання окремих частин тіла; збагачувати активний словник словами: пишне, м'яке (тіс-

то), тонкі, ніжні (крила в голубів); продовжувати вчити самостійно читати слова різної складової структури;

Матеріал та обладнання: невеликі іграшки для розпізнавання їх на дотик, картки у вигляді «долонькою», на яких написані слова: вода, мило, суп, сапа, шапка, чоботи, рукавички для читання дітьми (якщо діти не вміють читати, на «долоньки» можна наклеїти картинки), зображення сонечка.

Хід заняття

Вихователь. Діти, коли на людину кажуть «білоручка», її сварять чи хвалять? *(Відповіді дітей.)* Для того, щоб розібратись, послухаємо оповідання Василя Олександровича Сухомлинського «Чорні руки». *(Вихователь читає оповідання.)*

Запитання до дітей:

- Які руки були в бабусі та чому?
- Чому Юрко взявся за лопату?
- Чи можна про бабусині чорні руки сказати, що вони золоті?
- Чи обов'язково золоті руки бувають натрудженими та чорними?
- Для чого взагалі людині потрібні руки?

Відповіді дітей.

Бесіда-полілог «Долоньки для сонечка»

Вихователь роздає дітям картки у формі дитячих долоньок, на яких написані слова: вода, мило, суп, хліб, сапа, шапка, чоботи, рукавички, торт і пропонує дітям прочитати та «подарувати» Сонечку долоньку, на якій слово можна пов'язати зі словом «руки».

- Чи можна бачити руками? *(Відповіді дітей.)*

Вихователь. Я доведу вам, що руками можна бачити.

Гра «Упізнай навпомацки»

Дитині пропонують повернутись спиною, а руками, заведеними за спину, визначити предмети, що їй логопед кладе в долоньку.

Вихователь. Ви все правильно назвали. Як же ви дізнались? Ваші очі не бачили, значить, відчули ваші руки. Отже, у деяких випадках руки можуть побачити та визначити те, що не можуть побачити очі? *(Відповіді дітей.)*

4. Якщо я вам покажу дві склянки з водою і запропоную визначити, в якій вода гаряча, а в якій холодна, ви зможете визначити це просто дивлячись на них? *(Відповіді дітей.)* Так, очима це побачити неможливо, а руками ми доторкнемось і відчуємо.

Вихователь проводить цей експеримент, залучаючи дітей.

Вихователь. Отже, руками ми можемо бачити. Ви переконались, які важливі і потрібні наші руки? А як можна похвалити руки? *(Відповіді дітей.)* Діти, постараємось зробити так, щоб про наші руки завжди казали, що вони не лише ніжні та добрі, а й працьовиті, умілі і золоті.

Конспект інтегрованого заняття з використанням твору В. О. Сухомлинського «Ледача подушка»

Завдання: розвивати уміння висловлювати своє ставлення до працюючих і ледачих людей, аналізувати казки та оповідання, оцінювати вчинки героїв, виділяти основну думку твору, аргументувати свою відповідь під час аналізу твору, пояснювати значення прислів'я, виховувати любов до праці і працюючих людей; викликати бажання наслідувати позитивний приклад; поглибити та розширити знання дітей про працю людини; збагачувати лексику дітей словами, які передають характерні ознаки (ледар, лінощі, працюючий, сплюха).

Матеріал та обладнання: ілюстрації до казок «Колосок», «Вершки і корінці», «Федорине горе», «Трое поросят», «По щучому велінню», хусточка, зав'язана на вузлик, набір карток із зображенням побутового інвентарю до гри «Ми малята працюючі, вміємо добре все робити».

Хід заняття

Вихователь звертається до дітей:

- Світом казочка блукала, до нас у гості завітала, чи хочете ви її послухати? (Відповіді дітей.)

Вихователь розповідає казочку.

Жила була на світі лінь. Вона по світу блукала, собі господарів шукала. Побачила у лісі хатку, де жили працюючі зайчатка, потихеньку залізла в хатинку і оселилася там... І сталося щось неймовірне: захворіли наші зайченята, перестали зовсім працювати, цілий день лежать в холодочку. Ї, колись біленька хатка стала сірою і непривітною. Прийшли друзі до них у гості і не впізнали працюючих зайчат. Вирішили вони зайчат рятувати, спочатку вони лінь піймали, а потім у хустинку зав'язали і віднесли далеко від хатки. І стали зайчатка знову веселі та працюючі. А лінь по світу мандрує і на нових господарів чатує.

Запитання до дітей:

- На що захворіли зайчата?

- Як можна вилікуватись від лінощів?

Відповіді дітей.

Вихователь: Діти, зараз подивимось, в якій казочці може опинитись вузлик із лінощами.

Вихователь пропонує дітям розглянути ілюстрації до казок (поруч вузлик із лінощами).

Дитина бере ілюстрацію до казки «Півник і двоє мишенят» ставить біля казки вузлик і пояснює чому – бо ліниві мишенята в цій казці.

«Вершки і корінці» – лінивий ведмідь.

«Федорине горе» – Федора.

«Трое поросят» – двоє поросят (їхні імена).

Вихователь. Які ліки від лінощів можна виписати цим героям?
(Відповіді дітей.)

5. Правильно, найкращі ліки – праця! А що, на вашу думку, допомагає побороти лінощі?

6. Які помічники приходять нам на допомогу?

Відповіді дітей.

Дидактична гра «Ми малята працювоти, вміємо добре все робити».

Вихователь виставляє картинки: квітка, овочі, дерева, набір карток із зображенням різних знарядь праці: лопата, лійка, граблі тощо.

Дитина виставляє лопату і пояснює, що нею необхідно скопати землю.

Вихователь: Молодці, ви дуже працювоти діти. А я вам хочу розповісти оповідання «Ледача подушка» про те, як одна дівчинка вилікувала свою подушку від лінощів. А написав оповідання Василь Олександрович Сухомлинський. (Вихователь читає оповідання.)

Запитання до дітей:

- Чому дівчинка не хотіла вставати вранці?

- Як ви вважаєте, чи була дівчинка лінивою?

- А як би ви вчинили, коли не дуже хочеться вранці вставати?

- Що вам допомагає вранці вставати?

Відповіді дітей.

Проводиться дидактична гра «Що погано, а що – добре?», вправа «Дай рецепт від лінощів».

Вихователь: Не даремно в народі кажуть: «У ледачого руки не болять», бо у того, хто нічого не робить, ніколи руки не болять. А найкращі ліки від лінощів – це праця, яка допомагає всім: і людям, і рослинам, і тваринам. А працювоти руки людей роблять справжні дива на землі.

Конспект інтегрованого заняття з використанням творів В. О. Сухомлинського «Добре, що сонечко сяє» та «Як Микита став працювотий»

Завдання: виховувати почуття гумору, відповідальне ставлення до виконання обов'язків, формувати уявлення дітей про людей різних професій; конкретизувати знання про користь, яку приносять люди своєю працею.

Матеріал та обладнання: лялька-мама, лялька-хлопчик Микита, ширма, магнітна дошка, картинки з зображенням людей різних професій, картинка з зображенням дерева.

Хід заняття

Вихователь показує на картинці дерево.

Вихователь. Діти, навіщо дереву так багато гілок?

- Якщо порівняти дерево і людину, то з якою частиною тіла людини можна співставити стовбур, гілки?

Відповіді дітей.

Вихователь читає вірш Г. Малика «В кулачку живуть брати».

Вихователь.

В кулачку живуть брати.

Чи знайомий з ними ти?

- Діти, ви вже здогадались, як звати тих братів? *(Відповіді дітей.)* Звісно, це наші пальчики.

Перший братик – Показальчик,

Другий пальчик – Помагайчик,

Третій пальчик – Всегуляйчик,

А четвертий – Заважальчик,

П'ятий братик – Прихваляйчик.

Вихователь.

- Діти, скажіть, що вміє робити кожний окремий пальчик? – Що роблять два пальчика? – Одна рука? – Дві руки? – Для чого людям потрібні гроші? *(Відповіді дітей.)*

Вихователь.

- Діти, а як можна зрозуміти прислів'я: «Праця людину годує, а лінь марнує», «Хто працює, той працю шанує», «Хто трудиться, той не журиться», «Без праці жити, тільки небо коптити». *(Діти пояснюють, як вони розуміють зміст прислів'їв.)*

Вихователь.

- Діти, як називають людей, які нічого не хочуть робити?

- А серед вас є такі, що лінуються щось робити?

- Як ви допомагаєте вдома мамі?

- Що ви робите в садочку?

Відповіді дітей.

Чути стук у двері, вихователь виходить, приносить іграшку-хлопчика, розмовляє з нею, запитує і сама відповідає від її імені.

Вихователь.

Добрий день, хлопчику. Давай знайомитись, як тебе звать?

Хлопчик.

- Мене звати Микита.

Вихователь.

- Що з тобою сталося, Микито, як ти до нас потрапив?

Хлопчик.

- Я прийшов до вас, щоб сказати, що бути ледарем дуже погано. Я хочу розповісти вам свою історію і попросити, щоб ви завжди були хорошими дітками, цінували працю інших людей, і самі не лінувались.

Звучить музика і вихователь показує лялькову виставу за оповіданням В.Сухомлинського «Як Микита став працюючий».

Запитання до дітей:

- Який вигляд має людина, яка любить працю? А який вираз обличчя у ледачої людини?

- Які почуття виникають, коли справа зроблена? Діти, поясніть вираз «Зробив діло – гуляй сміло».

Відповіді дітей.

Діти називають прислів'я про працю.

Дидактична гра «Продовж речення».

Діти стають у коло. Вихователь кидає дітям м'яч і починає речення, а дитина його продовжує. Наприклад,

- Я хочу бути лікарем, щоб...

- Кухар готує їжу щоб...

- Музикант грає, щоб...

- Ветеринар лікує тварин, щоб...

- Клоун розважає людей, щоб...

Вихователь.

- Діти, згадайте ім'я хлопчика з оповідання Василя Олександровича Сухомлинського «Добре, що сонечко сяє».

Запитання до дітей:

- Чим схожі між собою ці два хлопчики? Хто з них зрозумів, що ледарем бути погано?

- Хто з хлопців дуже засмутив свою маму? Чим? Які почуття виникають у людини, коли справа зроблена дуже добре?

Відповіді дітей.

Дидактична гра «Хто що виготовив?»

Вихователь роздає дітям картинки із зображенням людей різних професій. На магнітній дошці написані незакінчені речення. Діти читають і ставлять свої картинки.

Наприклад:

- Готує їжу. (*Кухар*).

- Навчає дітей. (*Вчитель*).

- Споруджує будинки. (*Будівельник*).

- Захищає землю. (*Солдат*).

- Лікує людей. (*Лікар*).

Вихователь.

Діти, я думаю, що ви сьогодні зрозуміли, що лінуватись дуже погано, що людей, які працюють і допомагають іншим, потрібно шанувати.

вати та поважати. Недаремно у народі кажуть: «Праця прикрашає людину».

Заняття на тему «Парашутик гостює у дітей» за оповіданням В. О. Сухомлинського «Кульбабка»

Завдання: розвивати логічне мислення, уяву, творчість дітей; виховувати любов до рідної природи; дати дітям уявлення про ріст і розвиток рослин, взаємозв'язок неживої та живої природи; на прикладі оповідання В. О. Сухомлинського «Кульбабка» показати, як батьки піклуються про розвиток і безпеку життя дітей, як кожна мама мріє про щастя своєї дитини; вправляти дітей у вмінні читати нескладні слова, зображувати кульбаби олівцями на папері.

Матеріали: парашутик справжньої кульбаби; надруковані на папері слова для гри «Що потрібно для росту й розвитку насінини»; ватман і кольорові олівці для малювання; горщик із землею, вода у склянці.

Хід заняття

Вихователь.

- Діти, як ви гадаєте, що таке «таємниця»? А що можна робити з таємницею? *Відповіді дітей.*

Вихователь.

- А зараз я хочу, щоб ви здогадалися, що я ховаю від вас у своїх долоньках, і відкрили мою таємницю. Для цього відгадайте загадку:

Я легкий, немов пір'їнка,

І біленький, мов сніжинка.

Хоч без крил, але літаю.

Для вас казочку я маю. (*Парашутик кульбаби*).

Відповіді дітей.

Вихователь відкриває долоньки й показує маленький парашутик кульбаби.

Вихователь.

- Цікаво, а чи може мати таємницю звичайнісінький парашутик?

Діти фантазують.

Вихователь.

- А зараз послухаємо, яку казочку нам приготував парашутик.

Вихователь читає оповідання.

Кульбабка

На луках виросла жовта кульбабка. От вона одцвіла, й замість жовтої квіточки в неї з'явилася біла шапочка. У шапочці багато пушинок. Стеблинка промовляє до пушинок:

- Як тільки подме вітер – летіть, вибирайте вологий ґрунт і сідайте. Пускайте корінчики й ростіть.

Пушинки не барилися, сідали на хвилю вітерця й розліталися по луках.

Та ось пухнаста Шапочка кульбабки побачила на небі чорну хмару. Злякалася Шапочка. Склала свої пушинки, як парасольку. Побралися пушинки одна за одну. Повіяв вітер, закружляв вихор, але біла шапочка стоїть, не пускає жодної пушинки.

- Не летить зараз, – каже їм Шапочка. – Занесе вас буря у воду чи болото – пропадете.

Запитання до дітей: Як кульбабка піклувалася про свої пушинки? Чому вона їм радила осідати саме на вологий ґрунт? Від чого застерігала вона пушинок? Чому? *Відповіді дітей.*

Вихователь.

- Усі батьки піклуються про своїх дітей, про безпеку їхнього життя. Як ви гадаєте, яка заповітна мрія була в кульбабки?

Варіанти відповідей дітей: щоб її пушинки проросли і стали такими, як вона – гарними квітами.

Вихователь.

- Так, кожна мама мріє, щоб її дитина була щасливою, щоб вона стала дорослою і влаштувала своє життя.

- Діти, а що потрібно для того, щоб наш парашутик проріс?

- Що потрібно для його розвитку? *Відповіді дітей.*

Вихователь.

- Зараз ми пограємо в гру, яка так і називається «Що потрібно для росту й розвитку насінини».

Діти читають слова на заготовлених смужках паперу й пояснюють, чи потрібне те, про що вони прочитали, для росту й розвитку насінини. Слова на смужках: *дощик, земля, вітерець, холод, вода, сонечко, тепло, сніг, праця, відерце, людина, сила, ніжність.*

Вихователь.

- Діти, допоможемо вирости нашому парашутику в групі. Ми посадимо його в горщечок і будемо доглядати.

Діти саджають мале зернятко з парашутиком у горщечок. Вихователь промовляє слова:

Спи, малесеньке зернятко,

Ми тебе заколихаєм,

Ніжну пісню колискову

Разом тихо співаєм.

Хай тебе земелька вкриє,

Наче ковдрою зима,

А водичка як умие –

З'явишся на світ сама.

Вихователь пропонує дітям намалювати галявину кульбабок (колективна робота).

ЛАБОРАТОРІЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ГУМАНІТРО- ПЕДАГОГІЧНІЙ АКАДЕМІЇ

Лабораторію Василя Сухомлинського засновано 13 жовтня 2011 р. у рамках проведення на базі вузу IV міжнародних та XVIII Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: дошкілля – початкова школа» та з нагоди святкування 90-річчя з дня заснування Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії відповідно до Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах від 23 листопада 1993 року № 173, статей 22 і 61 Закону України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року 2984-111 та наказу по ХГПА № 127 від 4 жовтня 2011 року.

Метою створення Лабораторії є дослідження педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського та впровадження його ідей у систему вітчизняної освіти.

Завданнями Лабораторії є:

–інтеграція педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського з питань виховання в систему виховної роботи сучасних закладів освіти;

–втілення творчих ідей В.О.Сухомлинського у підготовку сучасного вчителя початкової школи, вихователя дошкільного навчального закладу, управлінця, вчителя-митця;

–впровадження елементів педагогічної системи В.О.Сухомлинського у навчальний процес сучасних закладів освіти.

Виходячи з мети та завдань створення Лабораторії, основними напрямками її діяльності є:

1. Дослідження, творчий розвиток, поширення, практичне освоєння спадщини В.О.Сухомлинського:

1.1. Пошук інноваційних шляхів впровадження творчої спадщини В.О.Сухомлинського в навчально-виховний процес ХГПА та сучасних закладів освіти

1.2. Розробка методичних рекомендацій з використання ідей В.О.Сухомлинського в роботі освітніх закладів різних типів і рівнів.

1.3. Висвітлення і поширення результатів наукового пошуку, наукових робіт.

1.4. Організація конкурсів наукових робіт з реалізації ідей В.О.Сухомлинського в галузі освіти.

2. Проведення наукових досліджень з метою поглибленого опанування актуальними питаннями педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського:

2.1. Організація та проведення конференцій, читань, круглих столів, семінарів, тренінгів, майстер-класів, лекцій, курсів, практик, екскурсій, виставок, творчих зустрічей тощо.

2.2. Організація роботи гуртків, творчих груп з вивчення творчості В.О.Сухомлинського.

2.3. Видання методичних посібників, матеріалів конференцій, круглих столів, результатів роботи гуртків, творчих груп тощо.

3. Співробітництво й співпраця з Українською асоціацією Василя Сухомлинського, іншими громадськими організаціями:

3.1. Проведення спільних засідань, круглих столів з метою вивчення та пропагування спадщини В.О.Сухомлинського.

3.2. Розробка спільних проектів, програм з метою творчого освоєння спадщини педагога.

Відповідно до окреслених напрямів робота Лабораторії організується за такими секторами:

- сектор науково-теоретичного дослідження педагогічної творчості В.О.Сухомлинського;
- сектор науково-проектної педагогічної діяльності;
- сектор професійної майстерності і педагогічної компетентності;
- сектор наукової творчості студентів і викладачів.

Для виконання поставлених завдань Лабораторія:

– розробляє, погоджує з ХГПА і затверджує (за необхідності) в головних організаціях програми та плани діяльності, що фінансуються з державного та місцевого бюджетів;

– надає послуги з використанням власних наукових, методичних, практичних розробок у сфері гуманізації освіти;

– здійснює інші види діяльності, які не заборонені чинним законодавством.

Відповідно до мети створення Лабораторія має право здійснювати такі види діяльності:

- освітньо-виховну діяльність;
- наукову, науково-дослідну діяльність за власною ініціативою;
- культурно-просвітницьку діяльність;
- наукове консультування з питань, які відносять до основних напрямів наукової діяльності Лабораторії;

– інформаційний обмін, співробітництво, наукові та ділові контакти з вітчизняними та зарубіжними науковими, освітніми та культурно-просвітницькими організаціями і вченими;

– організацію конференцій, читань, круглих столів, семінарів та ін.;

– видання наукової, навчальної та навчально-методичної літератури.

Лабораторія має право:

– одержувати в установленому порядку всі необхідні для роботи Лабораторії документи академії та її структурних підрозділів;

– залучати працівників ХГПА до виконання робіт у межах компетенції Лабораторії;

– подавати на розгляд керівництва академії пропозиції щодо вдосконалення навчально-виховного процесу академії.

Обов'язки Лабораторії:

– визначати стратегічну мету і завдання, спрямовані на досягнення стратегічних цілей та визначені загальноакадемічною стратегією розвитку;

– визначати теми досліджень, науково-дослідних робіт та план на рік;

– формувати творчий колектив науковців;

– брати активну участь у конкурсах та олімпіадах, у тому числі молодих науковців, аспірантів і студентів;

– розвивати сучасні форми висвітлення діяльності Лабораторії, у тому числі засобами веб-середовища.

За результатами діяльності Лабораторії організовується видавництво монографій, навчально-методичних посібників, збірників, рекомендацій, статей, тез, створюється та поповнюється інформаційний ресурсний банк даних, інформаційно-аналітичне середовище, проводяться науково-методичні заходи.

**План роботи лабораторії В.О.Сухомлинського
на 2013-2014 н.р.**

№ п/п	Зміст заходів	Відповідальні	Дата виконання
1.	Затвердження плану роботи лабораторії на 2013 – 2014 н. р.		Вересень 2013 р.
2.	Засідання клубу дослідників творчості В.О.Сухомлинського	Л.В.Банашко	Протягом року
3.	Наукове керівництво курсовими, дипломними та магістерськими роботами з проблематики лабораторії	Викладачі кафедр факультетів початкової освіти та філології, дошкільної освіти, мистецтв	Протягом року
4.	Проведення конференцій, круглих столів, на яких будуть висвітлюватися педагогічні ідеї В.Сухомлинського.	Науковий відділ	Протягом року
5.	Круглий стіл: «Використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського під час проходження переддипломної педагогічної практики студентів факультету початкової освіти та філології»	Г.І.Дудчак, студенти 4 курсу	Березень 2014 р.
6.	Захист курсових, дипломних та магістерських робіт з проблематики лабораторії	Викладачі кафедр факультетів початкової освіти та філології, дошкільної освіти, мистецтв	Квітень-травень 2014 р.
7.	Видання «Вісника дослідників спадщини Василя Сухомлинського»	Кафедра педагогіки та психології	Травень 2014 року

**Тематичний план роботи клубу
«Дослідників творчої спадщини
Василя Олександровича Сухомлинського» на 2013-2014 н.р.**

№ п/п	Зміст заходів	Дата прове- дення	Примітка
1.	Організація роботи клубу. Затвердження плану роботи клубу на 2013-2014 н.р.	Вересень	
2.	В.О.Сухомлинський – світоч педагогічної науки, педагог світового рівня. Педагогічна діяльність. Світова громадськість про постать видатного педагога.	Жовтень	
3.	Сяйво педагогічної думки. Презентація книги «Листи до сина».	Листопад	
4.	Безцінний скарб великого педагога. Презентація книги «Розмова з молодим директором».	Грудень	
5.	Енциклопедія сімейного виховання. Презентація книги «Батьківська педагогіка».	Січень	
6.	Дивосвіт думок великого педагога. Аналіз статей В.Сухомлинського.	Лютий	
7.	Конкурс знавців «Педагогічними стежками В.О.Сухомлинського».	Березень-квітень	
8.	Предтеча нової зорі, український просвітитель, людина енциклопедичних знань – В.О.Сухомлинський. Звіт про роботу клубу.	Травень	

Положення про клуб дослідників педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського

Ім'я В.О.Сухомлинського у педагогічному світі здобуло пошану і славу. Його праці привернули до себе увагу всесвітньої педагогічної громадськості.

В.О.Сухомлинський – автор 36 монографічних праць і брошур, понад 600 статей, близько 1200 художніх творів для дітей. Найважливіші монографії В.О.Сухомлинського давно вже стали настільними книгами тисяч і тисяч вихователів, дійовими помічниками педагогів-практиків у розв'язанні багатьох складних питань навчально-виховної роботи.

В.О.Сухомлинський – педагог із самобутнім, оригінальним обличчям, з власним творчим почерком. У змістовних і майстерно написаних творах В.О.Сухомлинського порушуються й розв'язуються животрепетні проблеми навчання і виховання юних громадян.

В.О.Сухомлинський був вдумливим дослідником дитячої душі, чуйним наставником молоді, педагогом.

В.О.Сухомлинський – видатне явище в світовій і вітчизняній педагогіці. Тому вивчення і творче використання його педагогічної спадщини – моральний і професійний обов'язок кожного педагога і студента педагогічного навчального закладу.

Мета клубу дослідників педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського – глибоке дослідження педагогічної концепції В.О.Сухомлинського і на цій основі їх самореалізація як майбутніх творчих фахівців.

Завдання клубу:

1. Глибоко дослідити і вивчити педагогічну позицію В.О.Сухомлинського.

2. Сприяти оволодінню майбутніми учителями професійними знаннями, уміннями та навичками.

3. Розвивати у студентів інтелектуальні і творчі здібності.

4. Сприяти самовдосконаленню майбутніх вчителів, їхній професійній орієнтації на підготовку до практичної педагогічної діяльності.

5. Створити умови для самопідготовки майбутніх педагогів, підвищення їхнього професійного і загальнокультурного рівнів.

Вектори клубу:

- науково-теоретичне дослідження педагогічної творчості В.О.Сухомлинського;

- науково-практичне дослідження педагогічної творчості В.О.Сухомлинського;

- науково-проектна педагогічна діяльність учасників клубу;

- науково-експертна педагогічна діяльність учасників клубу.

Форми роботи клубу:

- індивідуальна робота – виконання окремих завдань: підготовка індивідуальних доповідей, повідомлень, надання персональної допомоги молодшим школярам, виготовлення наочних посібників, участь у підготовці комп'ютерних презентацій;

- індивідуально-групова робота передбачає роботу над спільними науковими проектами і їх презентаціями;

- масова робота, до якої залучається максимальна кількість студентів (олімпіади, турніри конкурси, науково-практичні конференції, круглі столи).

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО СТУДЕНТАМИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ

Емілія Супрун

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ОСОБИСТІСТЬ ВЧИТЕЛЯ

Однією із ключових фігур у творчості В.О.Сухомлинського є особистість учителя. Педагог зазначав, що праця вчителя ні з чим незрівняна. Ткач вже через годину бачить плоди своєї праці; сталевар через декілька годин радіє вогненному потоку металу; орач, сіятель, хлібороб через кілька місяців милуються колоссям і зерном, вирощеним у полі... учителю потрібно трудитися роки й роки, щоб побачити предмет своєї творчості; буває, що проходять десятиріччя і ледве починає виділятися те, що замислив [1].

За переконанням В.О.Сухомлинського, вчитель – це особлива професія, яку не порівняєш ні з якою іншою справою. Кожен учитель, на думку видатного педагога, як «головний скульптор» дитячої душі має бути не абстрактним утіленням педагогічної мудрості, а живою особистістю, що допомагає пізнати не лише світ, а й самого себе.

Важливою у контексті нашого дослідження є система вимог до особистості вчителя, сформульована В.О.Сухомлинським.

По-перше, за переконанням вченого, хороший учитель – це людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними, вірить у те, що кожна дитина може стати хорошою людиною, уміє дружити з дітьми, приймає близько до серця дитячі радощі і горе, знає душу дитини. В.О.Сухомлинський зазначав: «Я намагався робити якомога більше для того, щоб утвердити в душах вихованців

повагу до людини як найвищої цінності, щоб з дитинства людина була другом, товаришем, братом для іншої людини» [3, с. 243].

Окрім того, педагог-гуманіст наголошував на тому, що кожен учитель повинен вірити у можливість успішного виховання своїх учнів, «адже перед нами істота, якій тільки відкривається світ, і від нас залежить зробити так, щоб ніщо не пригнітило, не знівечило, не вбило в маленькій людині гарного, доброго, людського» [5, с. 61]. Тому вчитель має терпляче ставитися до своїх вихованців, розуміти й тонко відчувати їх. Учитель має вміти керувати собою, бути стриманим у своїх діях і вчинках, не дивлячись на те, що на нього чекає постійна зміна ситуацій.

По-друге, учитель має добре знати науку, на основі якої побудований предмет, що викладається ним. «Чим багатші знання педагога, зазначав В.О.Сухомлинський, тим яскравіше розкривається його особисте ставлення до знань, науки, книги, розумової праці, інтелектуального життя» [5, с. 59].

По-третє, хороший учитель – це людина, яка знає психологію і педагогіку, здатна розуміти і відчувати дитину, адже без цих знань неможливо працювати з дітьми, неможливо їх виховувати. В.О.Сухомлинський підкреслював, що об'єктом праці вчителя є «найтонші сфери духовного життя особистості, яка формується, – розум, почуття, воля, переконаність, самосвідомість. Впливати на ці сфери можна тільки так само – розумом, почуттям, волею, переконаністю, самосвідомістю» [5, с. 60].

Учитель повинен використовувати індивідуальний підхід до кожного учня: «У наших вихованцях дримають задатки талановитих математиків і фізиків, філологів й істориків, біологів і інженерів, майстрів творчої праці в полі і біля верстата. Ці таланти розкриваються тоді, коли кожен підліток зустрине у вихователів ту живу воду, без якої задатки засихають і хиріють» [3, с. 341].

По-четверте, хороший учитель – це людина, яка досконало володіє уміннями в тій чи іншій трудовій діяльності, майстер своєї праці. Також учитель повинен здійснювати естетичне виховання учнів, формувати в них уміння відчувати і створювати прекрасне. Важливим завданням учителя, на думку В.О.Сухомлинського, є виховання дітей красою, виховання в них прагнення жити за законами краси.

Видатний педагог не уявляв собі особистості вчителя без досконалого володіння рідною мовою, рідним словом, як засобом впливу на дітей, як засобом виховання. «Слово – це найтонший рівень, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна відтворити красу душі, а можна й спотворити її. Тож оволодіваймо цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса» [4, с. 167].

Слово педагога, що відображає його духовні уподобання і потреби, – це найперше найголовніше.

В.О.Сухомлинський, обґрунтовуючи вимоги до особистості вчителя визначив систему якостей, якими, на його думку, має володіти кожен педагог. Серед них: почуття обов'язку та відповідальності, політичну активність, доброту, чуйність, наполегливість, терпимість та інші. Педагог не раз заявляв про свою непохитну впевненість у тому, що немає жодної дитини, яка не прагнула б бути ліпшою. І саме віра в дитину – фундамент педагогічного оптимізму, а дитячий оптимізм – це насамперед відчуття «радості життя».

Серед вогників інтелектуальної культури, які сяють навколо школяра, вчитель мусить бути найяскравішим вогником, зазначав В.О.Сухомлинський. На його думку, педагог ніколи не повинен вичерпуватися, він має бути для свого вихованця найвищим авторитетом, поки пізнаватиме у ньому Людину, поки це пізнання супроводжуватиметься почуттям поваги, благоговіння перед тим людським багатством, у якому зливаються мудрість і людяність.

Отож, гарні педагоги починаються зі шкільної парти; вогник любові до професії педагога здатна запалити тільки та людина, яка любить дітей, володіє найбільшою педагогічною мудрістю – постійно пробуджувати в юному серці бажання бути хорошим, бажання стати сьогодні кращим, ніж учора, почуття поваги до самого себе.

Література:

1. Бондар Л.С. В.О.Сухомлинський : висока духовність і професіоналізм учителя // Педагогіка і психологія. – №3-4 – К., 2008. – С.27–32.
2. Семез А. В.О.Сухомлинський про роль учителя у вихованні моральних цінностей учнів // Початкова школа, – №9 – К., 2003. – С. 18–21.
3. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям. Рождения гражданина. Письма к сыну. – К.: Радянська школа.. 1987. – 543 с.
4. Сухомлинський В.О. Слово про слово // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т.5. – К., 1977. – С. 160–167.
5. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві // Вибрані твори.: У 5-ти томах – Т. 2. – К., 1976. – 654 с.
6. Сухомлинський В.О. Павлицька середня школа // Вибр. Твори: У 5-ти т. – Т.4. – К., 1977. – С. 321–330.

Тетяна Копійчук

БАГАТСТВО СПАДКУ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО У СУЧАСНІЙ ДІЙСНОСТІ

Слід людини в історії визначається тим, наскільки її внесок до суспільного багатства, її ідеї здатні слугувати наступним поколінням. Великий слід в історії педагогічної думки залишив

В.О.Сухомлинський, популярність якого сьогодні є ширшою, ніж за його життя. Сьогодні ідеї, думки, рекомендації великого педагога, що витримали випробування життям, знайшли творче застосування в практиці тисяч

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського має різноплановий, багатоаспектний характер. Творча думка педагога зазнавала певної еволюції, вона постійно збагачувалася, поглиблювалася, відточувалась. Серед основних джерел творчості педагога варто назвати народну педагогічну мудрість, класичну педагогічну спадщину, передовий педагогічний досвід і його власну педагогічну практику.

Відомо, що основний вихід науки в шкільну практику здійснюється через підручник. У сучасних шкільних підручниках з рідної мови для початкових класів навіть те із системи навчання В.О.Сухомлинського, що легко можна було б включити до них, на жаль, залишається поза увагою авторів.

Проаналізувавши статтю М.С.Вашуленка «Літературна творчість В.О.Сухомлинського в нових підручниках для початкової школи», можна зробити висновок, як добре, що до підручників (Читанок) для початкових класів включені безцінні казки та оповідання, написані для дітей В.О.Сухомлинським, які «спонукають розум і почуття дитини до аналізу вчинків літературних героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх, або, навпаки, чинити по-іншому» [1, с. 3]. Це означає, що в сучасній початковій школі з метою реалізації виховних завдань уроків читання, певною мірою використовується літературна творчість В.О.Сухомлинського.

Заслугове на увагу й те, що «науково-пізнавальні статті, сюжетні оповідання на теми спостережень у природі, екологічного виховання, а їх у письменника багато, успішно використовуються авторами підручників з природознавства не тільки в Україні» [1, с. 5].

Виникає питання: а що з науково-педагогічної, в тому числі педагогічної спадщини видатного вченого, використовується, скажімо, в сучасній методиці навчання рідної мови в початкових класах?

Для розвитку мислення і мовлення дітей В.О. Сухомлинський не тільки складав чудові казки, а й навчав цього мистецтва своїх колег та учнів. «Казка – це дитяча творчість, властива дитині. Без казки не можна уявити дитинство. І першими творчими роботами, які складає дитина в початкових класах, мають бути саме казки про те, що бачить дитина, що її оточує, що вона переживає, що бере близько до серця... Має минути багато часу, щоб побачити результати цієї справи. Те, як працюють діти в 1 і 2 класах, коли складають казки, відбивається на їхньому мисленні у старших класах.» [2, с. 1].

Однак цьому виду роботи в сучасних шкільних програмах та підручниках з української мови для початкових класів не приділя-

ється належна увага, незважаючи на те, що В. О. Сухомлинський переконливо доводив, що навчати дітей складати казки може учитель початкових класів, але для цього йому потрібна підготовка й досвід.

Крім того, В.О.Сухомлинський неодноразово зазначав, що найважливіші моральні ідеї розкриваються перед дітьми з першого дня їх перебування в школі. Зокрема, моральні поняття: добро і зло, справедливість і несправедливість – формуються у свідомості учнів з точки зору інтересів свого народу. Втілюють такі ідеї великого педагога в життя, переважно вихователі шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків завжди пам'ятають слова В.О.Сухомлинського про доброту людського серця до кожного вихованця, а саме: «Яким би запусченим, безнадійним не був вихованець через обставини, що склалися в сім'ї, скільки б образи не приніс він у своєму серці до вас у школу, в його серці є щось добре, і справжній вихователь завжди звертається до доброго, до людського», [3, с.550].

Незважаючи на активне вивчення та впровадження педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського у навчально-виховний процес сучасної школи, вона ще й досі залишається невикористаним резервом для його вдосконалення.

Література:

1. Валшуленко М.С. Літературна творчість В.О.Сухомлинського в нових підручниках для початкової школи // Початкова школа. – 2003. – №9. – С.3–5.

2. Коломійченко О. В.О.Сухомлинський у контексті сучасної дійсності // Початкова школа. – 2009. – №7 – С.1–2.

3. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи. – Вибрані твори: у 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – Т.4. – К.: Рад. шк., 1980. – С. 515–550.

Ганна Мовчан

КНИГА ЯК ОДИН ІЗ НАЙВАЖЛИВІШИХ ЗАСОБІВ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ У ТВОРЧОСТІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Життя сучасної людини немислиме без постійного духовного спілкування з книжкою, яке надихається гордим людським прагненням звеличити самого себе. Саме книжка лежить в основі будь-якої освіти. Як основне джерело знань, книжка в процесі історичного розвитку виступає найбільш довершеною формою передачі інформації, і носієм духовної культури народу.

Видатний педагог, гуманіст, мислитель і дитячий письменник В.О. Сухомлинський багато писав і робив для того, щоб книжка постійно використовувалась у виховному процесі школи для різнобічного розвитку особистості, для її багатого духовного життя.

Як заповіт, сприймаються слова педагога про те, що за допомогою книги учитель володіє душею дитини. Ввести дитину в чарівний світ книги, прищепити любов до неї, зробити книгу провідною зіркою в духовному житті дітей – все це, за словами В.О.Сухомлинського, залежить насамперед від батьків, бібліотекаря та вчителя, від того, яке місце в їхньому власному житті посідає книга [1, с.16].

За переконанням педагога, значна роль у вихованні духовної культури належить бібліотекам, він вважав, що тільки книга створює школу. Тільки ставлення до книги, як до найважливішої і вічної, неперехідної духовної цінності створює ставлення до школи, як до колиски народу.

Для сучасної теорії виховання принципове значення має саме розуміння В.О.Сухомлинським процесу читання книжки, його ролі в становленні особистості. «Читання – сама суть духовного життя, процес і засіб невтомного і постійного розумового, морального і емоційного розвитку», – писав педагог.

Першим захопленням дитини, вважав В.О.Сухомлинський, повинно бути захоплення книжкою. Інтерес до книжки, читання, творчості – джерело виховання культури почуттів дитини. Він писав: «Я прагнув, щоб кожному підліткові зустрілась книжка, яка б стала для нього одкровенням, щоб він завжди шукав книжку, в якій криється розгадка таємниць, що хвилюють його. Книжка в житті підлітка – ціла сфера виховання, на жаль, ще дуже мало досліджена» [3, с.47].

Саме тому В.О. Сухомлинський розглядав книжку, як засіб введення дитини в систему людських знань, вироблених у процесі історії, формування уявлень про головні етапи життя людства, як засіб розумового розвитку, як джерело морального, естетичного та духовного виховання [2, с. 34].

Педагог постійно підкреслював, що від того, яке місце займає книжка в духовному світі особистості, залежить її інтерес і прагнення до знань. У зв'язку з особливостями сучасного інформатизованого суспільства сьогодні, потрібно формувати у дітей інтерес до читання, прагнення і навички самостійно поповнювати свої знання. В.О.Сухомлинський підкреслював, що інтелектуальний розвиток людини дедалі більше визначається не кількістю знань, які вона зберігає в своїй пам'яті, а тим, як вона вміє орієнтуватися в безмежному морі знань, користуватися сховищами знань – книжками. Він запевняв: «Щоб підготувати людину духовно до самостійного життя, треба ввести її в світ книжки».

Отже, без книги людина ніколи не зможе духовно розвинутися. Адже саме завдяки книгам ми розвиваємося не тільки морально, естетично, а й духовно.

Література:

1. Антонєць М. Погляди В.О.Сухомлинського на процес шкільного навчання // Рідна школа. – № 5. – 2002. – С. 16–18.
2. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Вибр. тв.: У 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – С. 32–37.
3. Сухомлинский В. О. Про виховання. – М., 1979. – С. 45–49.

Ірина Любинецька

РАДІСТЬ ДИТИНСТВА У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

На любові до дітей тримається світ. Ці слова завжди були головним девізом В.О.Сухомлинського. І саме ця любов була джерелом таланту великого Добротворця всіх часів. Все, що він робив для чужих дітей, кожен із нас, скориставшись його порадами, може зробити для власних.

В.О.Сухомлинський дитинство вважав дуже важливим періодом в житті людини. Саме в дитинстві формуються риси характеру, мова, мислення. Саме в дитинстві пізнається навколишній світ. Від того, в яких фарбах побачить дитина світ навколо себе, – від цього залежить те, якою людиною в подальшому стане ця дитина. Вчителі повинні докласти чимало зусиль, щоб дитина відчула себе в навколишньому світі комфортно, затишно, щоб відкрила нам своє серце і душу, щоб впустила в своє серце тільки добро, гармонію, любов, прагнення до самореалізації [5].

Як тонкий знавець дитячої психології, В.О.Сухомлинський глибоко розкриває унікальність дитячого світу. Його праця «Серце віддаю дітям» – це книжка про дитинство, яка присвячена виховній роботі з молодшими школярами, світові дитинства. «Дитинство, – пише В.О.Сухомлинський, – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшли до її розуму й серця з навколишнього світу, – від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк» [3, с.15].

В. О. Сухомлинський прагнув, щоб процес навчання був в радість кожній дитині, щоб навчання було частиною духовного життя, яке сприяло б розвитку дитини. Тому очевидним є кредо великого педагога: постійно вивчати, спостерігати життя дітей; вірити в обда-

рованість кожної дитини, виявляти її здібності; навчити дітей дорожити тим, що кожен з них мисляча особистість; турбуватися про фізичне і психічне здоров'я дітей.

Все ж таки на першому плані в педагогічній діяльності В.О.Сухомлинського завжди стояла проблема фізичного розвитку і здоров'я дітей. У розділі книги «Серце віддаю дітям», «Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я» педагог-гуманіст писав: «Я не боюсь ще й ще раз повторювати: турбота про здоров'я це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили» [2, с.103].

Не можна забувати слова видатного педагога про те, що «Природа – колиска дитячої думки і треба прагнути, щоб кожна дитина пройшла школу дитячого мислення. Кожна дитина бачить навколишній світ по-своєму. Один сприймає світ через музику природи – вслухається в спів пташок і гудіння джмеля, в шепіт трави і шелестіння листя. Перед другим світ відкривається у барвах і відтінках. Один бачить явище як єдине ціле, а інший вдивляється у деталі. Ось ми пішли до лісу. Одну дитину захоплює вся велична картина життя, цвітіння, а інших – вражає якась маленька стеблинка; одна зачудована багатоголосим співом птаства, а друга – не може відірвати очей від мурашки, що тягне вантаж у кілька разів важчий за неї саму» [4, с.539].

Проведення уроків серед природи, екскурсії в різноманітні куточки села, спостереження за змінами в навколишньому середовищі, виявлення взаємозв'язків у тому, що відбувається, відвідування музичної школи, виставок художніх творів, а головне, обговорення побаченого і почутого, – все це сприяє розвитку мислення.

Вважаючи казку, фантазію животворним джерелом дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень В.О.Сухомлинський написав для понад 1500 казок, оповідань, притч. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. Доброта, співчуття, милосердя розкривають і зміцнюють душу й серце ще в дитинстві і залишаються з людиною на все життя, вони закладені в сім'ї, книжках і казках [1, с.128].

В.О.Сухомлинський є автором багатьох монографій, методичних посібників і статей, в яких викладено новаторські погляди педагога на зміст, форми і методи навчання та виховання підростаючого покоління. Саме творчість мислителя, вченого, педагога-практика В.О.Сухомлинського, знаного і шанованого в усьому світі-поза вимірами часу. Його творчість – це і є той «вічний слід», яким ідуть і йтимуть педагоги різних країн.

Література:

1. Сухомлинський В.О. Вчити вчитися. – Вибр. тв: у 5 т. – Рад. шк., 1976.–Т.5. – С.426–436.
2. Сухомлинський В.О.Серце віддаю дітям. – Вибр. тв: у 5 т. –К.: Рад. шк., 1976. – Т.3. – С.7–279.
3. Сухомлинський В.О.Сто порад учителеві. – Вибр.тв: у 5 т. – Рад. шк., 1976. – Т.2. – С.419–654.
4. Сухомлинський В.О. Школа і природа. – Вибр. тв: у 5 т. К.: –Рад. шк., 1976. –Т.5. – С.536–551.
5. Сухомлинський В.О. Як любити дітей. – Рад. шк. – 1967. – № 7. – С. 68–77.

Марина Бабій

ТВОРЧА СПАДЩИНА В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО, ЯК ОДИН ІЗ НАЙЦІННІШИХ СКАРБІВ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

«Вірте в талант і творчі сили кожного вихованця!». Ці слова В.О.Сухомлинського можна було б поставити епіграфом до усього, що ним було написано. Досвід власної багаторічної вчительської практики, узагальнення величезної педагогічної спадщини минулого переконали його, що «сила і можливості виховання невичерпні». «Виховання точно відбиває життя і воно повинно бути повним життя і від повноти життя що йде, тоді воно має силу»

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського різнобічна і багатоплानова. Уся система діяльності вчителя перейнята високими принципами гуманізму, глибокою повагою до особистості дитини. Коли його запитували: «Що було головним у вашому житті?» – він відповідав: «Любов до дітей». Педагог вважав, що вчитель повинен дорожити дитячою довірою, щадити беззахисність дітей, бути для них втіленням добра і справедливості. Без цих якостей не може бути вчителя. Багатогранну спадщину В.О.Сухомлинського пронизує ідея формування людини. «Якщо уважно вдуматись в нашу роботу, то найголовнішою сферою єднання теорії і практики є проектування людини». Він блискуче зінтегрував психологічні і педагогічні знання про взаємозв'язок навчання з розвитком і зробив вагомий внесок в найскладнішу галузь дидактики – теорію і практику розвиваючого навчання.

Педагогічне сьогодення характеризується інтенсивними пошуками нових технологій, що запроваджуються в навчально-виховний процес. «Прагнення до знань, – відзначав В.О.Сухомлинський, – живиться тисячами невсипущих, невтомних корінців нелегкої, але радісної, привабливої, жаданої для дитини праці. А такою вона стає тільки тоді, коли напруження сил невіддільне від переживання власної гідності. Дитина повинна відчувати себе трудівником, пишатись

наслідками своєї праці, які здобула власними зусиллями». Розроблена ним педагогічна система не тільки збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями і положеннями, внесла вклад у теорію та практику освіти і виховання, але й склала важливий етап у розвитку вітчизняної педагогічної думки.

Значну роль у вихованні духовної культури особистості В.О.Сухомлинський відводив бібліотеці. Турбота про книжки, про бібліотеки пронизує всю педагогічну діяльність вченого. Він писав, звертаючись до вихователів молоді: «Якщо ви хочете, щоб юнацтво відчувало невгамовну жадобу до знань, дбайте про найголовніші, найважливіші вогнища духовної культури – бібліотеки»

В.О.Сухомлинський приділяв значну увагу суто бібліотечним питанням: «Як повинен відображатись урок у роботі шкільної бібліотеки, зокрема в пропаганді книги? Що повинен знати шкільний бібліотекар про зміст навчально-виховного процесу на уроках?» [9, с. 601].

Особиста бібліотека вчителя, на думку В.О.Сухомлинського, – це дзеркало його творчої індивідуальності. Шкільний бібліотекар, на його думку, має бути повноправним членом педагогічного колективу. Він так організував роботу шкільної бібліотеки, що вона стала осередком, центром духовного життя школи, де задовольнялось багато дитячих інтересів.

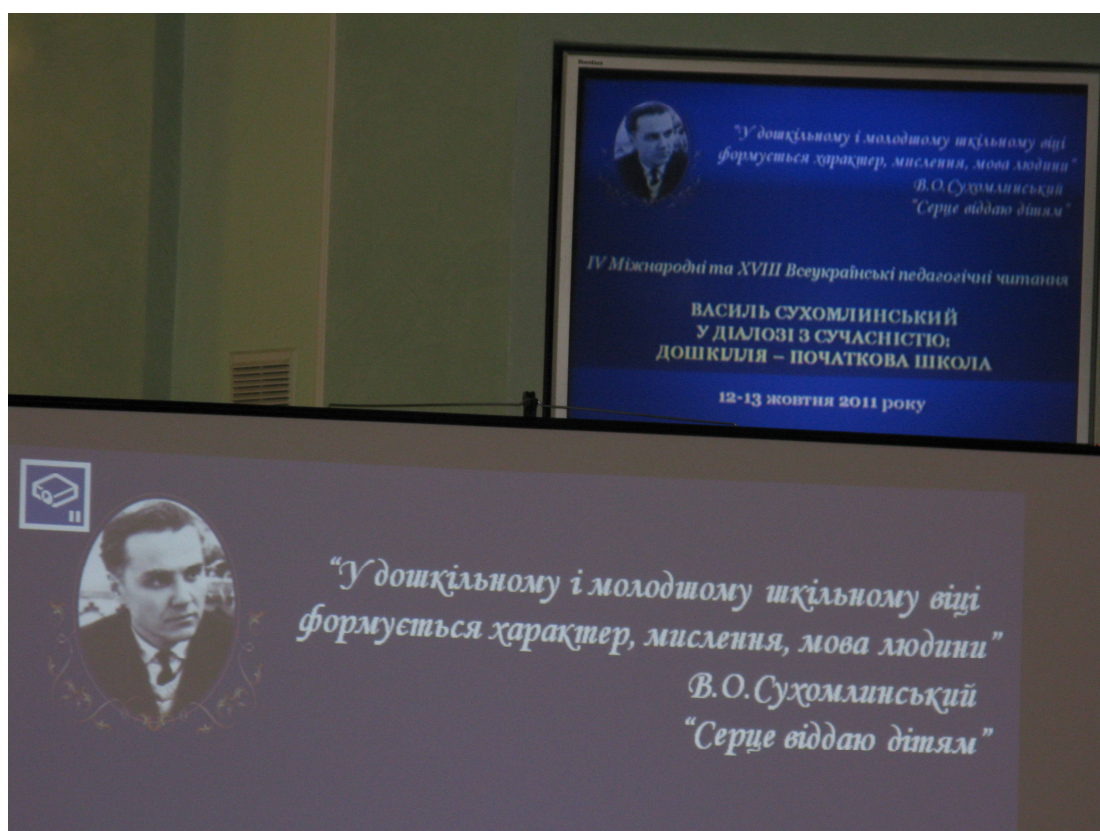
Отже, аналізуючи творчу спадщину В.О.Сухомлинського, можна стверджувати, що саме сьогодні, в період прискореної інформатизації суспільства, коли бібліотека має стати центром культурного становлення особистості, формування її духовних орієнтирів, приклад В.О.Сухомлинського є цінним дороговказом. Творче використання досвіду педагога-новатора дасть нам змогу розширити форми та методи діяльності бібліотек у вихованні духовної культури дітей та молоді. Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського допоможе вчителям і батькам виховати гуманну людину, знайти такий спільний духовний інтерес, таку діяльність, щоб дитина відчула у вихователів людину і потяглася до людського.

Література:

1. Антонець М. Погляди В. О. Сухомлинського на процес шкільного навчання // Рідна школа. – № 5. – 2002. – С.16–18.
2. Антонець М. Проблема педагогічної творчості у спадщині В.О.Сухомлинського // Рідна школа. – № 9. – 2004. – С.7–9.

**IV МІЖНАРОДНІ ТА ХVІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКІ
ПЕДАГОГІЧНІ ЧИТАННЯ «ВАСИЛЬ
СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З СУЧАСНІСТЮ:
ДОШКІЛЬНИЙ ЗАКЛАД – ПОЧАТКОВА
ШКОЛА» НА БАЗІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ**

(12 -13 жовтня 2011 року)

ПРОГРАМА

12 жовтня 2011 року

(Хмельницька обласна рада)

Пленарне засідання

Відкриття педагогічних читань

Привітання:

Ядуха Василь Степанович – голова Хмельницької обласної державної адміністрації

Дерикот Микола Васильович – голова Хмельницької обласної ради

Очеретянко Віктор Іванович – начальник управління освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації, кандидат історичних наук

Кремень Василь Григорович – Президент Національної академії педагогічних наук України, дійсний член НАН і НАПН України, доктор філософських наук, професор

Доповіді

Савченко Олександра Яківна – голова Української асоціації Василя Сухомлинського, головний науковий співробітник лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Поступ Сухомлиністики: стан і перспективи розвитку

Сухомлинська Ольга Василівна – академік-секретар відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Василь Сухомлинський і його головна книга

Богуш Алла Михайлівна – завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Витоки передшкільної освіти в педагогічному вимірі В.Сухомлинського: реалії і перспективи

Бех Іван Дмитрович – директор Інституту проблем виховання НАПН України, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор

В.Сухомлинський: два періоди дитинства – два образи Я

Тоцька Тетяна Петрівна – завідувача експериментальним навчальним закладом всеукраїнського рівня ДНЗ „Ялинка” (м.Бровари, Київської області)

Оновлення змісту дошкільної освіти через використання інформаційних технологій

Вашуленко Микола Самійлович – завідувач кафедри педагогіки і методики початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука успіху навчання молодших школярів

Шоробура Інна Михайлівна – ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

Дидактична система В.О.Сухомлинського

Челпаченко Тетяна Вікторівна – доцент кафедри загальної педагогіки, докторант Оренбурзького державного педагогічного університету, кандидат педагогічних наук (м.Оренбург, Російська Федерація)

Роль слова в дидактичеській системі В.А.Сухомлинського

Деркач Валентина Федорівна – директор Павлиської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 імені В.О.Сухомлинського

Уроки мислення серед природи як засіб формування особистості молодшого школяра

Риндак Валентина Григорівна – завідувач кафедри загальної педагогіки Оренбурзького державного педагогічного університету, заслужений діяч науки Російської Федерації, доктор педагогічних наук, професор (м.Оренбург, Російська Федерація)

Воспитание у младшего школьника уважительного отношения к миру в педагогическом наследии В.А.Сухомлинского

13 жовтня 2011 року

(Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія)

Секція 1

В.Сухомлинський про дошкільну та початкову освіту

Керівники секції:

Кузь Володимир Григорович – завідувач кафедри дошкільної педагогіки і психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Галус Олександр Мар'янович – проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

Секретар:

Зданевич Лариса Володимирівна – завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Доповіді

Андреева Тамара Титівна – доцент кафедри педагогіки і методики дошкільної освіти ВДНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, кандидат філософських наук

Сенсорне виховання дітей засобами природи у педагогічній системі В.О.Сухомлинського

Березівська Лариса Дмитрівна – головний науковий співробітник лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник

Принцип індивідуального підходу до учнів початкової школи у творчій спадщині В.О.Сухомлинського

Блажевич Юрій Іванович – старший викладач кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Блажевич Ольга Іванівна – старший викладач кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Гуманістична педагогіка Василя Сухомлинського і її творче використання в освітньому просторі Китаю

Бондар Людмила Семенівна – провідний науковий співробітник лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Погляди В.О.Сухомлинського на розвиток обдарованості дітей

Бричок Світлана Борисівна – доцент кафедри педагогіки початкового навчання Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

Проблема вивчення особистості школяра у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського

Буракова Наталя Олександрівна – аспірантка кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету

Питання шкільної гігієни учнів у науковій спадщині В.О.Сухомлинського

Бутенко Ольга Григорівна – аспірантка, викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Концепція Василя Сухомлинського з виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків

Васянович Григорій Петрович – завідувач відділу гуманітарної освіти Львівського науково-практичного центру ПТО НАПН України, м.Львів, доктор педагогічних наук, професор

Методологічна культура учителя у наукових пошуках Василя Сухомлинського

Вергунова Валерія Сергіївна – старший викладач кафедри естетичного виховання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, кандидат педагогічних наук

Погляди В.Сухомлинського щодо формування естетичного досвіду молодших школярів

Гаврилюк Світлана Миколаївна – викладач кафедри дошкільної педагогіки і психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат педагогічних наук, доцент

Педагогічний супровід розвитку дитячої творчості в контексті ідей Василя Олександровича Сухомлинського

Гайдученко Юрій Олександрович – аспірант кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету

Провідні ідеї та їх термінологічне вираження у сімейній педагогіці В.О.Сухомлинського

Галус Олександр Мар'янович – проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського в контексті соціалізації особистості дитини

Генсіцька-Антонюк Наталія Олександрівна – аспірантка Рівненського державного гуманітарного університету

Аналіз впливу змісту шкільних підручників на гендерну соціалізацію особистості школяра у контексті ідей В.О.Сухомлинського

Гордуз Наталія Олексіївна – методист дошкільної та початкової освіти Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (м.Ужгород)

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського і сучасність

Демень Пірошка – доцент кафедри методики гуманітарних наук факультету психології та педагогіки наукового університету Бабеш-Боя (м.Клуж-Напока, Румунія)

Вивчаємо В.Сухомлинського: психолого-педагогічний аспект виховання

Дичківська Ілона Миколаївна – професор кафедри педагогіки і психології (дошкільної) Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

Креативність як провідна характеристика інноваційної діяльності педагога у контексті ідей В.О.Сухомлинського

Дубина Людмила Григорівна – доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту Між-

регіональної академії управління персоналом, кандидат педагогічних наук, доцент;

Вашеняк Ірина Богданівна – завідувач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом, кандидат історичних наук

Педагогічна режисура В.О.Сухомлинського

Зарудня Ольга Миколаївна – аспірантка кафедри теорії та історії педагогіки, викладач кафедри української мови і методики навчання Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Основні вимоги до особистості вчителя початкової школи у контексті ідей В.Сухомлинського

Зданевич Лариса Володимирівна – завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Оптимізм учителя та учня у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського

Кальчук Марія Іванівна – вчитель початкових класів Української ЗОШ I-III ступенів №1 Обухівського району Київської області

Дидактична казка на уроках навчання грамоти: з досвіду використання ідей Василя Олександровича Сухомлинського

Кирлан Ольга Василівна – здобувач, бібліотекар I категорії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Шляхи формування асоціативного мислення молодших школярів на уроках рідної мови в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

Клисбаєва Нурзіда Ахметсафівна – аспірант кафедри загальної педагогіки Оренбурзького державного педагогічного університету (м.Оренбург, Російська Федерація)

О традиціях семейного виховання дітей в контексте ідей В.А.Сухомлинського

Ковальчук Геннадій Петрович – старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат педагогічних наук

Проблема фізичного виховання та зміцнення здоров'я школярів у творчій спадщині В.О.Сухомлинського

Кодлюк Ярослава Петрівна – професор кафедри педагогічної майстерності та освітніх технологій Тернопільського національного

педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, доктор педагогічних наук, професор

Технологія формування у школярів уміння вчитися в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

Кокель Анжей – доктор наук гуманістичних, ад'юнкт Вищої школи гуманістичної Спілки польських вчителів (м.Щецин, Республіка Польща)

Використання педагогічної спадщини В.Сухомлинського у виховання молоді в Польщі

Комар Ольга Анатоліївна – завідувач кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, доктор педагогічних наук, професор

Новації та інновації в українській педагогіці як надбання спадщини В.О.Сухомлинського

Кондратьєва Валентина Павлівна – заступник директора з навчально-виховної роботи Київського професійно-педагогічного коледжу імені А.Макаренка

В.Сухомлинський про педагогічний такт майстра виробничого навчання

Корнієнко Наталія Анатоліївна – магістр Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Психологічні аспекти педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського

Кузь Володимир Григорович – завідувач кафедри дошкільної педагогіки і психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Сухомлиністика – нова парадигма елітного виховання

Кузьма Марія Іванівна – старший викладач кафедри педагогіки початкової освіти Мукачівського державного університету

Питання краєзнавчої освіти в педагогічній спадщині В.Сухомлинського

Лисенко Неллі Василівна – завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, директор НМЦ „Українська етнопедагогіка і народознавство” НАПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор педагогічних наук, професор;

Будник Олена Богданівна – старший науковий співробітник Науково-методичного центру „Українська етнопедагогіка і народознавство” НАПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат педагогічних наук

Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського: етнокультурний дискурс

Лісовська Тетяна Адамівна – доцент кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук

Використання ідей В.О.Сухомлинського у музичному вихованні старших дошкільників

Луцюк Анатолій Михайлович – завідувач кафедри педагогіки і психології Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

Василь Сухомлинський про педагогічну майстерність учителя початкової школи

Мазуренок Надія Іванівна – методист магістратури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Мазуренок Марина Вікторівна – вчитель Хмельницької СЗОШ №7

Проблеми управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу в творчій спадщині В.Сухомлинського

Миринюк Надія Іванівна – старший викладач кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Миринюк Віталій Миколайович – викладач кафедри фізичної культури та валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Погляди В.О.Сухомлинського щодо інтеграції краси і слова на уроках літератури

Мелешко Віра Василівна – завідувач лабораторії сільської школи Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Розвиток педагогічної системи сільської початкової школи у контексті гуманістичних ідей В.О.Сухомлинського

Москвіна Альфія Валіївна – завідувач кафедри спеціальної педагогіки та методик навчання Оренбурзького державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук, професор (м.Оренбург, Російська Федерація)

Интеллектуальное развитие младших школьников: диалог с В.А.Сухомлинским

Науменко Наталія Михайлівна – доцент кафедри загальної педагогіки Оренбурзького державного педагогічного університету, кандидат педагогічних наук (м.Оренбург, Російська Федерація)

Культура педагогической деятельности учителя начальных классов в контексте идей В.А.Сухомлинского

Паламарчук Лариса Борисівна – професор кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент

Етнопедагогічні ідеї творчості В.О.Сухомлинського в процесі підготовки майбутнього вчителя

Петренко Оксана Борисівна – професор кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету, доктор педагогічних наук, доцент

Ідеї статевої соціалізації дитини у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського

Петриченко Лариса Олексіївна – перший проректор Харківського гуманітарно-педагогічного інституту, кандидат педагогічних наук

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського у контексті вирішення сучасних проблем

Пилипчук Любов Григорівна – старший викладач кафедри фізичної культури та валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Погляди В.О.Сухомлинського на природу як засіб всестороннього розвитку дитини

Пироженко Лідія Володимирівна – старший науковий співробітник лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук

Проблеми змісту освіти у спадщині В.О.Сухомлинського

Писарчук Оксана Тарасівна – асистент кафедри природничих та математичних дисциплін Інституту педагогіки і психології відділення „Початкова освіта” Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Формування освітньо-розвивального середовища початкової школи в педагогічному досвіді В.Сухомлинського

Підлипняк Ірина Юріївна – викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Втілення ідей В.О.Сухомлинського до вирішення проблеми логіко-математичного розвитку

Пісоцька Леоніда Станіславівна – декан факультету дошкільної освіти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Управління дошкільним навчальним закладом крізь призму ідей В.О.Сухомлинського

Поніманська Тамара Іллівна – проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної) Рівненського

державного гуманітарного університету, кандидат педагогічних наук, професор

Виховання як гуманістична взаємодія у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

Присакар Володимир Васильович – доцент кафедри педагогіки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат педагогічних наук

Формування громадянської позиції особистості у педагогічній спадщині В.Сухомлинського

Розгон Вікторія Вікторівна – аспірантка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Гуманістичні ідеї виховання В.О.Сухомлинського на сторінках науково-педагогічних часописів

Самборський Сергій Станіславович – професор Каліфорнійського державного університету, доктор психологічних наук

Використання педагогічної системи В.Сухомлинського в публічних школах США

Сараєва Олена Вікторівна – доцент кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету, кандидат педагогічних наук

Погляди сухомлинців на початкову освіту

Слюзко Валентина Іванівна – проректор з гуманітарної освіти та виховання Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент;

Слюзко Анатолій Михайлович – доцент кафедри природничих наук Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат сільськогосподарських наук

Слово як засіб формування моральної свідомості особистості у педагогічній спадщині В.Сухомлинського

Снісаренко Ольга Степанівна – професор кафедри філософії і совіти дорослих ДВНЗ „Університет менеджменту освіти” НАПН України, кандидат педагогічних наук, доцент

Урок Сухомлинського як форма громадянського виховання

Тарапака Наталія Володимирівна – завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Використання ідей В.О.Сухомлинського у вирішенні актуальних проблем взаємодії дошкільного навчального закладу, школи та родини

Телячий Юрій Васильович – проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат історичних наук, доцент

Книга про наболіле: „Етюды о В.А.Сухомлинском. Педагогические апокрифы”

Терещук Григорій Васильович – перший проректор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Актуальність ідей В.Сухомлинського у проблемі трудового виховання і навчання сучасних підлітків

Ткаченко Зоя Юріївна – директор Державного педагогічно-меморіального музею В.О.Сухомлинського

Невичерпне джерело мудрості

Федяєва Валентина Леонідівна – проректор з наукової роботи Херсонського державного університету, доктор педагогічних наук, доцент

Дитиноцентрична концепція виховання дітей у науковому доробку В.О.Сухомлинського

Цюпак Ірина Миколаївна – аспірант кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету

Впровадження ідей В.Сухомлинського у виховний процес дошкільних закладів Херсонщини

Шоробура Інна Михайлівна – ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор;

Бернадська Лілія Віталіївна – заступник голови, керуюча справами Хмельницької обласної державної адміністрації, кандидат педагогічних наук

Складові педагогічної системи В.О.Сухомлинського

Щербина Віталій Юрійович – аспірант кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету

Дошкільне виховання дітей у сім'ї в спадщині В.Сухомлинського

Секція 2

Ціннісні виміри дошкільної і початкової освіти

- Керівники секції:** **Савченко Олександра Яківна** – головний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, голова Української асоціації Василя Сухомлинського;
Ящук Інна Петрівна – декан факультету початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент
- Секретар:** **Греськова Валентина Вікентіївна** – професор кафедри трудового навчання та художнього конструювання Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Доповіді

Савченко Олександра Яківна – голова Української асоціації Василя Сухомлинського, головний науковий співробітник лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Художні твори Василя Сухомлинського для дітей як джерело виховання цінностей

Арцишевський Роман Антонович – голова Волинського відділення Української асоціації Василя Сухомлинського, керівник Науково-методичного центру світоглядної освіти молоді Волинського національного університету імені Лесі Українки, член-кореспондент НАПН України, доктор філософських наук, професор

В.О.Сухомлинський про духовний розвиток молодших школярів

Ацегейда Інна Павлівна – старший викладач кафедри фізичної культури та валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Значення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського для реалізації сучасних методів екологічної освіти та виховання

Бабій Інна Володимирівна – викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Ідеї Василя Сухомлинського щодо морального виховання особистості

Барбашова Ірина Анатоліївна – докторант Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, доцент

Загальна характеристика сенсорного розвитку особистості в молодшому шкільному віці

Белан Ганна Валеріївна – доцент кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

Формування системи ціннісних орієнтацій молодших школярів у спадщині В.О.Сухомлинського

Бібік Надія Михайлівна – головний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Пізнавальний інтерес як умова суб'єктності навчання молодших школярів

Бондарчук Галина Павлівна – завідувач НМЦ управління освітою та методичною роботою ІППО Київського університету імені Б.Грінченка, науковий кореспондент лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України

Морально-етична складова соціалізації молодших школярів у координатах педагогіки В.Сухомлинського

Волошина Ганна Петрівна – доцент кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат педагогічних наук

Рідна мова як чинник громадянського виховання у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

Греськова Валентина Вікентіївна – професор кафедри трудового навчання та художнього конструювання Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Формування національної свідомості дітей дошкільного віку засобами народної іграшки

Доманюк Оксана Михайлівна – асистент кафедри теорії та методики дошкільної освіти Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка

Соціалізація дитини в умовах дошкільного навчального закладу

Іщук Тетяна Василівна – старший викладач кафедри шкільної педагогіки та психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Проблема морального виховання школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

Калініченко Надія Андріївна – завідувач кафедри педагогіки і психології Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені В.Сухомлинського, науковий кореспондент

Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Проблеми любові і вимогливості у вихованні дітей

Коберник Галина Іванівна – доцент кафедри теорії початкового навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат педагогічних наук

Формування громадянських якостей школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

Ковальська Оксана Павлівна – здобувач кафедри менеджменту освіти, економіки та маркетингу ДВНЗ „Університет менеджменту освіти” НАПН України

Діяльність керівників ЗНЗ щодо забезпечення правової освіти учнів початкової школи у контексті педагогічних поглядів В.О.Сухомлинського

Ковчина Ірина Михайлівна – завідувач кафедри соціально-правового захисту населення Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор

Соціально-правова діяльність учителя в контексті педагогічних поглядів В.О.Сухомлинського

Коновальчук Марина Валеріївна – доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, кандидат педагогічних наук, доцент

Сучасні концепції креативної освіти молодших школярів: проблеми та перспективи

Конькіна Євгенія Володимирівна – доцент кафедри загальної педагогіки Оренбурзького державного педагогічного університету, кандидат педагогічних наук (м.Оренбург, Російська Федерація)

Воспитание культуры здоровья дошкольника средствами фольклора

Кочубей Тетяна Дмитрівна – проректор з науково-педагогічної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат педагогічних наук, доцент

Проблема самоцінності дитинства у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського

Кутова Світлана Олександрівна – вчитель Хмельницької ЗОШ I-III ступенів №24

Самовиховання як чинник розвитку особистості молодших школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

Майборода Наталія Олексіївна – здобувач Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, заступник

директора з виховної роботи Шевченківського навчально-виховного комплексу

Педагогічні погляди В.О.Сухомлинського на проблему патріотичного виховання дітей сільських навчально-виховних комплексів

Матішак Маріанна Василівна – старший науковий співробітник Науково-методичного центру „Українська етнопедагогіка і народознавство” НАПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат педагогічних наук

Педагогічні умови формування етновиховного середовища початкової школи

Мацько Віталій Петрович – завідувач кафедри теорії і методики суспільно-гуманітарних дисциплін Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор філологічних наук, доцент

Виховний потенціал художнього слова Василя Сухомлинського

Міщак Валентина Іванівна – асистент кафедри англійської мови Мукачівського державного університету

В.Сухомлинський про духовне виховання школярів

Морозова Ольга Олександрівна – викладач кафедри теорії та методики мистецтв Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Концепція естетичного виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

Навозняк Любов Леонідівна – вчитель ЗОШ №174 м.Києва, аспірантка Рівненського державного гуманітарного університету

Особливості морального виховання учнів засобами фольклору в педагогічній спадщині В.Сухомлинського

Невмержицька Олена Василівна – докторант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, кандидат педагогічних наук, доцент

Формування цінностей особистості у натуралізмі

Новосьолов Олександр Васильович – старший науковий співробітник Науково-методичного центру „Українська етнопедагогіка і народознавство” НАПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат історичних наук

Соціокультурне середовище і розвиток особистості

Поліщук Олена Володимирівна – доцент кафедри зарубіжної літератури та культурології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук

Правове виховання підростаючого покоління у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

Рего Ганна Іванівна – доцент кафедри педагогіки і психології Закарпатської філії Київського Славистичного університету, кандидат педагогічних наук

В.Сухомлинський про гуманність і гуманне ставлення до учнів

Сабо Анна – директор музичної школи мистецтва, кандидат психологічних наук (м.Будапешт, Угорщина)

В.Сухомлинський про розвиток естетичного виховання учнів: ідеї та практика

Соловей Микола Васильович – доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

Соціально-педагогічні погляди Василя Сухомлинського на проблему подолання негативного вчинку підлітка

Ткачук Лариса Василівна – проректор з наукової роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат педагогічних наук, доцент

Успіх як особистісна цінність молодшого школяра у творчій спадщині В.О.Сухомлинського

Хайруліна Василина Миколаївна – директор Українського коледжу імені В.О.Сухомлинського, член-кореспондент НАПН України, кандидат педагогічних наук

Пізнавати серцем

Ханова Олена Володимирівна – методист Київського професійно-педагогічного коледжу імені А.Макаренка

В.О.Сухомлинський про стилі спілкування педагога з вихованцями в ПТНЗ

Цимбалару Анжеліка Дмитрівна – докторант Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Особливості формування варіативних моделей освітнього простору у вітчизняній початковій школі

Ющак Кшиштоф – доктор наук гуманістичних, ад'юнкт Поморської академії (м.Слупськ, Республіка Польща)

Ідеї гуманізму в працях В.Сухомлинського

Якименко Світлана Іванівна – завідувач кафедри педагогіки Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, доктор наук у галузі освіти, професор

Досвід минулого – реалії сьогодення

Ярова Марина Вікторівна – викладач кафедри теорії та методики мистецтв Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Втілення ідей В.Сухомлинського в процес естетичного виховання школярів

Ярошенко Алла Олександрівна – директор Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, доктор філософських наук, професор

Формування духовних цінностей учнів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

Секція 3

Наступність між дошкільною і початковою освітою: традиції та новаторство

Керівник секції:

Богуш Алла Михайлівна – завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Пісоцька Леоніда Станіславівна – декан факультету дошкільної освіти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Секретар:

Марусинець Мар'яна Михайлівна – докторант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат психологічних наук, доцент

Доповіді

Богуш Алла Михайлівна – завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Феномен „передшкільна освіта” в сучасній педагогічній науці

Бреславська Ганна Богданівна – здобувач, викладач кафедри педагогіки Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського

Використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського у навчанні молодших школярів

Губ'як Василь Дмитрович – доцент кафедри педагогічної майстерності та освітніх технологій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, кандидат історичних наук, доцент

Організація діяльності дитячих літніх оздоровчих закладів на засадах педагогічних ідей В.О.Сухомлинського

Давидюк Н.Ю. – завідувач кабінету позашкільної освіти, аспірантка ДВНЗ „Університет менеджменту освіти” НАПН України

Співпраця методиста позашкільного закладу з вихователями дошкільних закладів і вчителями початкової школи як умова підвищення його професійної майстерності

Дяченко Людмила Миколаївна – науковий кореспондент лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, член Української асоціації Василя Сухомлинського, вихователь групи продовженого дня Мереш'янської загальноосвітньої школи I-III ступенів №6 Харківської районної ради Харківської області

В.Сухомлинський про дошкілля та початкову освіту

Завгородня Тетяна Костянтинівна – завідувач кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор педагогічних наук, професор

Проблема якості дошкільної освіти в Україні в контексті тенденцій її розв'язання у різних країнах світу

Ищенко Людмила Валентинівна – завідувач кафедри теорії та методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат педагогічних наук

Проблема розвитку мовленнєвої творчості дітей 5-6 років

Каплунова Катерина Анатоліївна – викладач кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського

В.О.Сухомлинський про формування колективних взаємин у дітей старшого дошкільного віку

Карпенко Марина Ігорівна – асистент кафедри фізичної реабілітації та валеології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

В.Сухомлинський про проблему формування культури здоров'я учнів початкової школи

Ковачне Бакоші Єва – декан факультету дошкільного виховання та освіти дорослих Дебреценського університету (м.Гайдубесермень, Угорщина)

Від садочка до школи: крізь призму ідей В.Сухомлинського

Кукура Галина Антонівна – викладач кафедри фізико-математичних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Використання технічних засобів навчання у діяльності педагогів початкової школи

Куліш Раїса Василівна – доцент кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського в організації навчання і виховання дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу

Любашина Вікторія Володимирівна – доцент кафедри методик початкової і дошкільної освіти Євпаторійського інституту соціальних наук РВНЗ „Кримський гуманітарний університет” (м.Ялта), кандидат педагогічних наук, доцент

Розвиток діалогічного мовлення старших дошкільників засобами ігрової діяльності

Марусинець Мар’яна Михайлівна – докторант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат психологічних наук, доцент

Організація навчально-виховної взаємодії у контексті ідей В.О.Сухомлинського

Нор Катерина Федорівна – завідувач кафедри психолого-педагогічної освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

Прийоми розумового розвитку учнів початкових класів у дидактичній системі В.О.Сухомлинського

Онишків Зіновій Михайлович – доцент кафедри педагогічної майстерності і освітніх технологій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, кандидат педагогічних наук

Навчально-виховний комплекс „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”: шляхи забезпечення наступності

Різак Тетяна Михайлівна – директор НВК „Пролісок” (м.Ужгород)

Ідеї В.О.Сухомлинського у спеціалізованому навчально-виховному комплексі „Пролісок”

Сігеті Ігор Петрович – старший викладач кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (м.Ужгород)

В.Сухомлинський про розвиток логічного мислення учнів на уроках математики

Січко Ірина Олександрівна – доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Взаємодія сім’ї та школи у контексті педагогічних ідей В.О.Сухомлинського

Степанець Іван Олексійович – проректор з наукової роботи Харківського гуманітарно-педагогічного інституту, кандидат педагогічних наук;

Репко Інна Петрівна – проректор з науково-педагогічної роботи Харківського гуманітарно-педагогічного інституту, кандидат педагогічних наук

До питання забезпечення єдності дошкільної та початкової загальної освіти у формуванні готовності дітей до навчальної діяльності

Стеценко Наталя Миколаївна – доцент кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету, кандидат педагогічних наук

Роль ручної праці у формуванні особистості дитини старшого дошкільного віку

Худзей Олеся Омелянівна – викладач кафедри теорії і практики перекладу ДВНЗ „Ужгородський національний університет”

Проблема виховання обдарованої особистості у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

Секція 4

Підготовка вихователів дошкільних закладів і вчителів початкової школи в умовах модернізаційних змін

Керівники секції:

Побірченко Наталя Семенівна – ректор Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Машкіна Людмила Андріївна – проректор з педагогічної практики Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Секретар:

Бучківська Галина Вікентіївна – завідувач кафедри трудового навчання та художнього конструювання Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Доповіді

Барановська Валентина Миколаївна – здобувач Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, викладач кафедри фізико-математичних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Проблема формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів у педагогічній теорії

Белоусько Алла Михайлівна – завідувач відділення професійної освіти Київського професійно-педагогічного коледжу імені А.Макаренка

Педагогіка професійного навчання у контексті підготовки майбутніх майстрів виробничого навчання

Бучківська Галина Вікентіївна – завідувач кафедри трудового навчання та художнього конструювання Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Проектування етнохудожнього середовища професійної підготовки майбутніх педагогів у контексті реалізації ідей В.О.Сухомлинського

Вовк Валентин Петрович – завідувач кафедри педагогіки та психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат психологічних наук, доцент

Використання спадщини В.О.Сухомлинського в підготовці вчителів початкових класів до роботи з девіантними учнями

Волинець Юлія Олександрівна – викладач кафедри методики і технологій дошкільної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

Розвиток творчого потенціалу майбутнього вихователя дошкільної освіти у процесі дослідницької діяльності

Гергуль Світлана Миколаївна – заступник декана з виховної роботи, старший викладач кафедри педагогіки та методики викладання іноземних мов філологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка

Проблема самоосвіти вчителя початкових класів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

Годлевська Катерина Василівна – лаборант кафедри англійської мови Інституту педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

В.О.Сухомлинський про професійний саморозвиток майбутніх учителів початкових класів

Залізняк Алла Миколаївна – доцент кафедри теорії і методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат педагогічних наук

Підготовка майбутніх вихователів до роботи з батьками з розвитку мовлення дошкільників

Казакова Наталія Вікторівна – доцент кафедри шкільної педагогіки та психології, начальник відділу педагогічної практики Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Морально-етичний портрет учителя початкових класів у педагогічних поглядах В.О.Сухомлинського

Казанжи Ірина Володимирівна – доцент кафедри педагогіки початкової освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Формування духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів початкових класів

Кобилянська Лілія Іванівна – докторант, доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат педагогічних наук, доцент

„...кожна людська особистість неповторна” (ідеї В.О.Сухомлинського у професійній підготовці сучасних гувернерів)

Колосова Наталія Миколаївна – асистент кафедри педагогіки і психології Євпаторійського інституту соціальних наук РВНЗ „Кримський гуманітарний університет” (м.Ялта)

Структурно-функціональна модель підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку

Кочерга Ольга Миколаївна – голова циклової комісії викладачів шкільної педагогіки та психології Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу імені І.Я.Франка

Підготовка студентів до роботи з батьками як важлива складова професійної підготовки вчителя початкової школи в умовах модернізаційних змін

Литвиненко Світлана Анатоліївна – професор кафедри практичної психології і психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету, доктор педагогічних наук, професор

Соціально-педагогічна підготовка майбутніх учителів початкових класів: творче осмислення спадщини В.О.Сухомлинського

Машкіна Людмила Андріївна – проректор з педагогічної практики Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського у контексті професійної підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів

Мельникова Ірина Василівна – доцент кафедри психології Московського гуманітарного педагогічного інституту, кандидат психологічних наук (м.Оренбург, Російська Федерація)

Особенности совершенствования научных способов понимания личности ребенка у будущих педагогов

Михайлишин Рома Іванівна – методист педагогічного коледжу Львівського національного університету імені Івана Франка

Організаційні форми розвитку конкурентоспроможності вчителя початкової школи в контексті спадщини В.О.Сухомлинського

Наточій Анатолій Миколайович – доцент кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховної роботи з дітьми

Орехова Лариса Іванівна – доцент кафедри загальних дисциплін та мовної підготовки іноземних громадян Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Традиції та новаторство педагогічної системи В.Сухомлинського у професійній підготовці педагогів

Пастовенський Олександр Вікторович – начальник управління освіти і науки Житомирської обласної державної адміністрації, кандидат педагогічних наук

Формування педагогічного потенціалу регіону в умовах розвитку державно-громадського управління

Побірченко Наталія Семенівна – ректор Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Ідеї становлення вчителя-вихователя у творчій спадщині В.О.Сухомлинського

Севастьянова Олена Михайлівна – аспірантка Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, начальник навчально-методичного відділу, викладач кафедри шкільної педагогіки та психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Діалогічна взаємодія у філософсько-педагогічній спадщині В.Сухомлинського

Севастюк Мар'яна Степанівна – доцент кафедри педагогіки та методики початкового навчання Інститут педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, кандидат педагогічних наук

„Школа радості” В.Сухомлинського в практиці підготовки майбутніх учителів початкових класів

Соколовська Олександра Семенівна – доцент кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Вплив педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського на єдність педагогічних поглядів і переконань викладачів у професійній підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів

Стражнікова Інна Василівна – доцент кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат педагогічних наук

Підготовка вчителів початкових класів України у контексті європейського розвитку (на основі сучасних педагогічних досліджень)

Хмизова Ольга Василівна – доцент кафедри педагогіки початкової освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук

Функціональні можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у фаховій підготовці майбутніх учителів початкових класів

Шквир Оксана Леонідівна – доцент кафедри шкільної педагогіки та психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Проблема педагогічних досліджень у творчій спадщині В.О.Сухомлинського

Яківчук Галина Василівна – доцент кафедри теорії та методики мистецтв Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук

Роль хорового мистецтва у вихованні особистості майбутнього вчителя

Секція 5

Бібліотечна секція

Використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського в діяльності освітянських бібліотек

Організатори секційного засідання:

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О.Сухомлинського

Бібліотека Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Регламент:

Виступи – до 15 хвилин

Повідомлення – до 10 хвилин

Керівники секції: **Рогова Павла Іванівна** – директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О.Сухомлинського, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України

Дитинник Людмила Вікторівна – директор бібліотеки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Секретар: **Хемчян Ірина Іванівна** – завідувач відділу наукового та прикладного бібліотекознавства Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О.Сухомлинського

Рогова Павла Іванівна – директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О.Сухомлинського, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України

Діяльність освітянських бібліотек різних видів в епоху цивілізаційних змін

Заліток Людмила Михайлівна – старший науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук

Робота з книжкою в сучасній початковій школі крізь призму творчого розвитку ідей В.Сухомлинського

Дитинник Людмила Вікторівна – директор бібліотеки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Бібліотечно-інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії

Банашко Лариса Василівна – старший викладач кафедри шкільної педагогіки та психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Педагогічна спадщина В.Сухомлинського з погляду сучасності: практична реалізація „круглого столу” як комунікативна форма особистісно орієнтованого виховання студентів

Хемчян Ірина Іванівна – завідувач відділу наукового та прикладного бібліотекознавства Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О.Сухомлинського

Діяльність шкільної бібліотеки в контексті педагогічних ідей В.О.Сухомлинського

Красномовець Людмила Вереміївна – методист Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Василь Сухомлинський і сучасна шкільна бібліотека

Голуб Наталя Олександрівна – методист управління освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації

Шкільні бібліотеки Хмельниччини

Ситник Валентина Тадеушівна – методист з бібліотечних фондів методичного кабінету відділу освіти Нетішинської міської ради Хмельницької області

Методична допомога як фактор успішної діяльності шкільних бібліотек

Лобановська Інна Георгіївна – в.о. заступника директора Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О.Сухомлинського

Організація електронного каталогу: науково-методичне забезпечення

Литвин Наталя Василівна – завідувач шкільної бібліотеки СЗОШ I-III ступенів №12 з поглибленим вивченням інформаційних технологій м.Біла Церква Київської області

Вивчаючи слово Сухомлинського

Мархайчук Марина Володимирівна – завідувача інформаційно-бібліотечним центром навчально-виховного комплексу ЗОШ І-ІІІ ступенів, гімназії №5 м.Славути Хмельницької області

Роль шкільного бібліотекаря у поширенні ідей В.О.Сухомлинського

СПІВПРАЦЯ БІБЛІОТЕКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ З БІБЛІОТЕКОЮ ІМ. В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

З 2008 р. бібліотека Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії приєдналась до мережі освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України і співпрацює з Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В.О. Сухомлинського.

Головна мета співпраці – визначення ролі бібліотек освітянської галузі у формуванні єдиного науково-інформаційного простору нашої держави в умовах переходу до суспільства знань, перетворення книгозбірні на центр накопичення, використання й розповсюдження інтелектуальних інформаційних ресурсів; вирішення завдань забезпечення інтегрування бібліотеки у світову інформаційну інфраструктуру і посилення її ролі в реалізації державної інформаційної та освітньої політики в інтересах сталого розвитку суспільства.

Перспектива нашої спільної діяльності передбачає такі напрями:

1. Одержання наукових, науково-методичних та організаційних матеріалів щодо формування корпоративного електронного ресурсу та впровадження в практику роботи бібліотеки академії.

2. Надання науково-педагогічним працівникам і студентам доступ до широкого спектру інформаційних ресурсів через Інтернет, МБА. Таким чином, бібліотека стає інтерактивним центром інформаційної підтримки науково-освітніх процесів в Україні.

3. Обговорення й ухвалення рішень щодо спільної роботи для підготовки реферативної інформації з психолого-педагогічних питань, яка має відобразитися в загальнодержавній електронній базі «Україніка наукова» та в галузевій реферативній базі на порталі ДНПБ ім. В.О.Сухомлинського.

4. Обмін бібліографічною продукцією з актуальних психолого-педагогічних питань та оприлюднення її на порталі.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського проводить методично - інструктивну роботу, надсилаючи методичні рекомендації на допомогу професійній самоосвіті працівників бібліотеки.

Бібліотекою нашої академії з 2011року здійснюється реферування збірника наукових праць академії «Педагогічний дискурс», яка вміщена в галузеву реферативну базу даних, що на веб-порталі

ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського та передачі до загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова».

Беремо участь надсилаючи інформацію до ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського про рідкісні й цінні видання, які є у фондах бібліотеки академії для створення друкованих каталогів та відповідних баз даних (БД). Бібліографічна продукція ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського з окремих питань педагогічної науки, освіти та практики оприлюднюється на сторінці веб-сайту Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Підключаємось до створення освітнього інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського.

Вагомим внеском у розвиток бібліотечної справи України стало започаткування у 2007 році за ініціативою доньки педагога, академіка доктора педагогічних наук, професора, Ольги Василівни Сухомлинської та директора Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського, кандидата історичних наук, заслуженого працівника культури України Павли Іванівни Рогової щорічного проведення в рамках педагогічних читань бібліотечної секції.

Естафету з проведення педагогічних читань 2011 р. прийняла наша Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Бібліотечна секція проходила на базі бібліотеки академії. Впродовж усіх років діяльності бібліотеки, адміністрація закладу завжди докладала і докладає багато зусиль для її розвитку, завдяки чому бібліотека стала для викладачів і студентів науково-інформаційним, просвітницьким центром, який спільно з педагогічним колективом виконує важливу місію щодо підготовки висококваліфікованих фахівців та виховання молоді. Проведення спільної з Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В.О.Сухомлинського секції для фахівців освітянських книгозбірень Хмельниччини сприяло підвищенню їх професійного рівня, обміну інноваційним досвідом роботи та налагодженню їхньої подальшої співпраці з головним координаційним науково-методичним центром мережі освітянських бібліотек та провідними публічними бібліотеками міста.

**Перелік документів, надісланих ДНПБ України
ім. В.О. Сухомлинського до бібліотеки ХГПА з 2011 – 2013 р.р.**

- 1 91.9:74 **Василь Григорович Кремень - філософ, учений, освітянин, державний діяч [Текст]** : біобібліографічний покажчик / упоряд.: Л.О. Пономаренко, С.П.Пеева, Л.М. Айвазова. – 3-те вид., доп. – К. : Знання України, 2012. – 295 с., – (Академіки НАПН України"; Вип.20).
К79 **1 прим.**
- 2 74.200.5 **Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: здоров'я через освіту [Текст]** : матер. V Міжн.та XIX Всеукр.пед.читань м.Донецьк, 11-12 жовтня 2012 року : в 4 т. С91 Т.3. – Донецьк : Витоки, 2012. – 164 с. **1 прим.**
- 3 91.9:74 **Духовний простір Василини Миколаївни Хайруліної [Текст]** : біобібліографічний покажчик / упоряд.: Н.В. Горшкова, О.В. Осмолівська, Н.Є. Шолохова. – К. : ФОРТ Кортун Д.Ю., 2013. – 128 с. – (Ювіляри НАПН України"; Вип.32).
Х15 **1 прим.**
- 4 78.37 **Індексування документів ключовими словами I-60 [Текст]** : метод рекомендації / уклад. І.Г. Лобановська. – К. : Нілан-ЛТД, 2011. – 53 с. – (Серія " На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек" ; Вип.9). **1 прим.**
- 5 74я2 **Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки на 2013 рік [Текст]** / упоряд. К17 Л.І. Ніколюк. – К. : ФОРТ Корзун Д.Ю., 2012. – 188 с. **3 прим.**
- 6 91.9:74 **Микола Іванович Пирогов - видатний хірург, педагог і громадський діяч [Текст]** : (до 200-річчя від дня народження):бібліографічний покажчик / упоряд.: Л.О. Пономаренко, Н.А. Стельмах, Пеева, С.П.; наук консультант і авт. вступ.ст. Л.С. Бондар; наук.ред. П.І.Рогова. – К. : Педагогічна думка, 2011. – 124 с. – (Видатні педагоги світу; Вип.7). **3 прим.**
ПЗЗ
- 7 91.9:74 **Микола Самійлович Вашуленко - мовознавець, учений, методист [Текст]** : біобібліогр.покажч. / упоряд.: Л.М. Айвазова, С.П. Пеева, Л.О. Пономаренко. – К. : [б.в], 2011. – 138 с. – (Серія " Академіки НАПН України; Вип.19).
В23 **1 прим.**

- 8 78.5 Р59 **Модель всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського (описова) [Текст] / Рогова, І.П., Вараксіна, В.Н. – К. : Нілан-ЛТД, 2010. – 80 с. 1 прим.**
- 9 78.342 Н34 **Наукові праці науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського [Текст]. Вип.3. Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічній науки, освіти і практики України : стан і перспективи. – К. : Нілан-ЛТД, 2012. – 372 с. 1 прим.**
- 10 91.9:74 Н70 **Нелля Григорівна Ничкало - академік НАПН України [Текст] : біобібліогр.показч. / упоряд.: Л.М. Штома, Л.О. Пономаренко. – 2-е вид., доп. – К. : [б.в], 2011. – 212 с. – (Серія "Академіки НАПН України; Вип.15). 1 прим.**
- 11 78.34(4Укр) О-64 **Організаційно-управлінські, нормативно-інструктивні і методичні документи для освітнянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України (2006-2010. – К. : [б.в] 1 прим.**
- 12 78.36 П27 **Перевірка бібліотечних фондів [Текст] : метод.рекомендації / упоряд. А.М. Доркєну. – К. : Нілан-ЛТД, 2012. – 48 с. – (Серія " На допомогу професійній освіті працівників освітнянських бібліотек" ; Вип.11). 1 прим.**
- 13 91.9:74 П47 **Позашкільна освіта України (2007-2011 рр.) [Текст : наук.-допом.бібліогр.показч. / упоряд.А.М. Доркєну [та ін.]. – К. : Нілан-ЛТД, 2012. – 137 с. – (До 20-річчя НАПН України). 1 прим.**

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Науково-педагогічна діяльність В.О.Сухомлинського.....	14
В.О.Сухомлинський у наукових доробках професорсько-викладацького складу Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії	26
Використання педагогічних ідей В.О.Сухомлинського у процесі використання педагогічних ідей В.О.Сухомлинського у процесі педагогічної практики студентів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії	125
Вони віддають своє серце дітям. В.О.Сухомлинський у педагогічній діяльності випускників Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії	210
Лабораторія Василя сухомлинського в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії	276
Дослідження педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського студентами Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.....	283
IV міжнародні та XVIII всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: дошкільний заклад – початкова школа» на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії	293
Співпраця бібліотеки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії з бібліотекою ім. В.О.Сухомлинського	325

Хмельницька обласна державна адміністрація
Хмельницька обласна рада
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Інформаційно-методичний збірник

**ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА
В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ
ПРОЦЕСІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ГУМАНІТАРНО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ**

**Комп'ютерний набір та упорядкування: Очеретний В.О.
Художнє оформлення: Драчук О.**

*Статті опубліковано у авторській редакції. За достовірність фактів, назв, дат,
посилань на літературні джерела тощо відповідальність несуть автори.*

Здано до набору 04.010.2013 р. Підписано до друку 11.06.2013 р.
Формат 60x80/16.

Гарнітура Century Schoolbook. Ум. друк. арк. 18,8.
Наклад 300 екз. Зам. № 2310/1707

Науково-видавничий відділ
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.
29013 Україна, м. Хмельницький, вул. Проскурівського підпілля, 139.
Тел.: 0382 79-51-68